LOGOS

81'42
C73

Eugeniu Coşeriu

LINGVISTICA TEXTULUI

O INTRODUCERE ÎN HERMENEUTICA SENSULUI

II 437.603

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

Cuprins

Prefață la prima ediție 9
Prefață la ediția a treia, revizuită 11
0. Observații preliminare și indicații bibliografice 17
Câteva publicații importante de lingvistică a textului, începând cu anul 1980 21
1. Introducere în problematica unei „lingvistici a textului" 23
1.1. Interesul cognitiv și obiectul de studiu al unor posibile lingvistici ale textului. Diferite accepții ale conceptului de „text" 23
1.2. Câteva fapte care au oferit prilejul constituirii unei forme moderne a lingvisticii textului. Deopotrivă, o justificare a „gramaticii transfrastice" 31
1.3. Nivelurile structurării limbilor particulare 46
1.4. Diferitele tipuri de lingvistică a textului 48
1.5. Câteva fapte care justifică acceptarea autonomiei nivelului textului. Concomitent, o justificare a primei lingvistici a textului, cea „propriu-zisă" 62
1.5.1. Cele trei niveluri ale limbii înțelese ca trepte ale cunoașterii lingvistice 70
1.5.2. Cele trei niveluri ale limbajului și valorile de conținut corespunzătoare 74
1.6. Despre sens 79
2. Lingvistica textului ca „lingvistică a sensului" 83
2.1. Modelul-organon al lui Karl Bühler. Relațiile fundamentale ale semnului lingvistic în interiorul unui model de comunicare simplu 85
2.2. Semnul lingvistic în text: alte tipuri de relații 105
2.2.1. Relații cu alte semne 105
2.2.2. Relații cu semne din alte texte 120
2.2.3. Relațiile dintre semne și „lucruri" 123
2.2.4. Relațiile dintre semne și „cunoașterea lucrurilor" 132
2.2.5. Cadre 137
2.3. Sensul, combinație a tuturor relațiilor dintre semne 149
2.3.1. Un pas în direcția unei semiotici a literaturii: „conotația" în glosematică 151

2.3.2. Evocare şi sens: funcţie a semnului şi funcţie textuală 156
2.4. Limbă şi poezie 159
2.5. Schiţă a unei lingvistici a textului ca „lingvistică a sensului". Ce poate aceasta realiza şi ce nu 162
2.5.1. Nu există nicio tehnică general valabilă pentru interpretarea unui text 162
2.5.2. Există o metodă adecvată de interpretare a textelor 165
2.5.3. Sensul este dat în mod obiectiv; nu există totuşi niciun procedeu general spre a-l descoperi 167
2.5.4. Ce putem, totuşi, să facem. Sarcinile descriptive şi istorice din domeniul lingvisticii textului 168
2.5.5. Despre „stilistica abaterilor" 170
2.5.6. Există o formă premergătoare a lingvisticii textului, susceptibilă de a fi dezvoltată: stilistica „integrală" a lui Leo Spitzer 174
2.6. Sensul ca rezultantă a diferitelor relaţii ale semnului. Schiţe de interpretare a unor texte din literatura „elevată" şi din literatura „populară" 187
2.6.1. Alceu: reprezentarea unei furtuni 187
2.6.2. Eschil: Agamemnon 189
2.6.3. Sappho: Epitalam 190
2.6.4. Sappho: „Cartea a cincea" 191
2.6.5. Eschil: Perşii 193
2.6.6. Un cântec argentinian 196
2.7. Contextul tematic 197
2.8. Lingvistica textului şi lingvistica generală 207
2.9. Concluzie 211
3. Lingvistica textului ca „gramatică transfrastică" 215
3.1. Cele patru caracteristici ale nivelurilor structurării idiomatice 218
3.1.1. Superordonarea 219
3.1.2. Subordonarea 219
3.1.3. Coordonarea 221
3.1.4. Substituţia 223
3.1.5. Coordonarea şi substituirea „dincoace" şi „dincolo" de limitele enunţului 227
3.2. Despre necesitatea unei distincţii clare între cele două tipuri de lingvistică a textului 228

3.2.1. Presupusele origini istorice ale unor confuzii moderne: rolul diferitelor niveluri de cunoaştere lingvistică în retorica antică....230
3.3. Schiță a unei lingvistici a textului ca „gramatică transfrastică" 232
3.3.1. Subordonarea, coordonarea şi substituirea în domeniul textului.....233
3.3.2. Paradigmatica şi sintagmatica la nivelul textului 235
Bibliografie 247
Texte citate 247
Versiuni româneşti ale textelor citate 247
Literatură secundară 249
Postfață la ediția românească de Eugen Munteanu 255
Index nominum personalium 259

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Prefață la prima ediție

Volumaşul de față are ca punct de pornire o prelegere ținută de autor la Universitatea din Tübingen în semestrul de iarnă 1977/1978. Aşa cum se obişnuieşte în cazul transcrierilor de acest gen, editorul a amendat unele aspecte, în timp ce pe altele le-a prelucrat, sprijinindu-se, bineînțeles, în primul rând pe publicațiile autorului, dar şi pe alte prelegeri şi activități de seminar ale acestuia. Modeste ca număr, completările „arbitrare" ale editorului sunt aşezate între paranteze drepte. S-a renunțat la întocmirea unui indice terminologic. Cuprinsul detaliat, cu titlurile sale parțial „baroce", împreună cu indicele de nume proprii, ar trebui să înlesnească o căutare rapidă.

Transcrierile unor prelegeri ar fi surse înşelătoare, este de părere Martin Heidegger în *Unterwegs zur Sprache*. Îl va aproba bucuros mai ales cel care a ținut în mâini, măcar o dată, transcrierea unei prelegeri de-a acestuia. Prezenta transcriere are la bază o înregistrare completă pe bandă de magnetofon, care a fost pusă cu amabilitate la dispoziția editorului de către departamentul media din cadrul Facultății de Limbi Moderne din Tübingen. Desigur, doar acest fapt în sine nu poate oferi garanția unei ape potabile de bună calitate. Prin urmare, editorul nu a ezitat să-i prezinte autorului, spre evaluare, chiar şi în cele mai nepotrivite momente, părțile finite ale tiposcriptului şi să-i ceară sfatul în chestiuni dificile; el trebuie să-i mulțumească acestuia pentru răbdare. Insuficiențele rămase cad, firește, în sarcina editorului, care îi datorează mulțumiri speciale şi doamnei Gesa Albrecht, cea care a verificat adecvarea argumentativă şi corectitudinea lingvistică a tiposcriptului şi care s-a văzut nevoită să facă numeroase propuneri de corectare.

În fine, este momentul să nu-l uităm nici pe directorul editurii, care a rezervat volumului planificat un număr în seria *Tübinger Beiträge zur Linguistik*, dând astfel glas convingerii sale ferme că această carte ar putea apărea într-o bună zi.

Tübingen, aprilie 1980 Jörn Albrecht

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Prefață la ediția a treia, revizuită

„*Texte* est peu utilisé en linguistique en France, sinon par emprunt récent à l'allemand dans *linguistique du texte (Textlinguistik)* ou *grammaire du texte* [...]"[1]. Cât de mare a fost capacitatea de iradiere a lingvisticii textului sub această formă, întâlnită în special în țările germanofone, reiese indirect din faptul că alcătuitorii monumentalului *Dictionnaire historique de la langue française*, apărut recent la editura Robert, s-au văzut siliți ca, sub voce *texte*, să facă trimitere la termenul german. În momentul în care apărea pentru prima dată *Introducerea* de față, rezultată din transcrierea unei prelegeri și anunțată aici într-o ediție nouă, revizuită, tânăra disciplină cunoștea deja o dezvoltare furtunoasă. Numărul noilor apariții în acest domeniu a continuat să crească în anii trecuți; de aceea, prezenta ediție revizuită a trebuit actualizată din punct de vedere bibliografic (vezi completările bibliografice de la sfârșitul *Observațiilor preliminare* și lista bibliografică nou adăugată).

Cărui scop îi poate servi o nouă ediție a unei cărți care, deja în momentul primei sale apariții, se situase, poate, la marginea fluxului principal al disciplinei în care voia să ne introducă? În mod sigur, parcursul până la o „paradigmă" valabilă nu s-a micșorat deloc în ultimii cincisprezece ani. Un critic bine-intenționat îmi scrie că lingvistica coșeriană a textului face o impresie ceva mai „inimoasă" la mijlocul anilor '90 și emană un anume „șarm bătrânesc", însă se grăbește să adauge că nu vede în asta un neajuns al cărții, ci mai degrabă un avantaj, deoarece cititorul nu este gonit de la un detaliu tehnic la altul, ci este condus cu prudență către un nivel înalt de reflecție. Singurul dezavantaj serios al cărții constă în faptul că nu conține decât puține informații despre actualul *state of the art* din domeniul lingvisticii textului. De fapt, la Coșeriu ne vom lovi de o sumedenie de termeni care aparțin

[1] „Termenul *texte* este puțin utilizat în Franța, mai ales ca împrumut recent din germană în expresiile *linguistique du texte* (*Textlinguistik*) sau *grammaire du texte*" [...] (nota trad.).

propriei teorii lingvistice; conceptul de „izotopie", complexul „structuri de suprafață și de adâncime ale textelor" și termeni precum *coeziune* și *coerență*, corelați cu acest complex, ca și câmpurile problematice ale pragmaticii lingvistice și ale teoriei acțiunii sunt însă total evitați. Această impresie se produce, cel puțin la o primă lectură. Eu m-am străduit, atâta cât a fost posibil, fără a interveni esențial în text, să arăt care sunt concordanțele concrete între Coșeriu și alți reprezentanți ai disciplinei, acolo unde acestea sunt camuflate printr-o terminologie total diferită. Astfel, de exemplu, termenul *intertextualitate*, care se află astăzi în centrul interesului, nu apare deloc în textul coșerian, deși starea de fapt la care se referă acest termen este tratată pe larg de autor. În acest caz, ca și în alte cazuri similare, mi s-a părut necesar să-i facilitez cititorului, prin mici indicații, instituirea de legături cu *main stream*-ul cercetării în domeniu.

Bineînțeles, o reeditare a *Lingvisticii textului* coșeriene nu se justifică prin calitatea acestei lucrări de a fi o atrăgătoare introducere de modă veche, fără mofturi scientistice. Adevăratul motiv care justifică decizia noastră constă în originalitatea cărții, în „felul ei diferit de a fi". Să ne referim aici, pe scurt, la câteva aspecte deosebit de importante, prin care Coșeriu se deosebește de majoritatea celorlalți reprezentanți ai disciplinei:

> — Ca prim punct ar fi de menționat deosebirea între două tipuri de lingvistică a textului. Coșeriu face distincție între o „lingvistică a sensului", indiferentă la diversitatea limbilor particulare, al cărei obiect constă în producerea de conținuturi în planul textului, și o gramatică transfrastică, care cercetează procedeele specifice fiecărei limbi, de combinare a propozițiilor în unități mai mari. În cazul primului tip, în care Coșeriu vede lingvistica textului 'propriu-zisă', este vorba despre o metodă fundamentată lingvistic, de interpretare a textului; în cel de-al doilea caz, avem de a face cu o extindere a lingvisticii descriptive 'obișnuite' dincolo de limitele propoziției, limite care au fost depășite doar arareori în lunga tradiție a scrierii de gramatici (vezi 1.4.). Mai nou, se susține ipoteza conform căreia gramatica transfrastică este o „fază revizuită" a lingvisticii textului (vezi și Heinemann / Viehweger 1991: 36). Coșeriu aduce argumente convingătoare pentru a arăta că nu este vorba despre două faze distincte ale unei discipline unitare, aflate în

dezvoltare, ci despre două discipline cu obiecte de cercetare mai mult sau mai puțin diferențiate. Distingerea între două tipuri de lingvistică a textului implică și ideea respingerii tuturor eforturilor de a integra, pur și simplu, tradiționala 'lingvistică a sistemului' într-o atotcuprinzătoare lingvistică a textului.

— Primul tip de lingvistică a textului are la bază o ipoteză aflată în centrul teoriei lingvistice coșeriene. Coșeriu distinge trei niveluri autonome în domeniul limbii, în sensul cel mai larg: nivelul vorbirii în general, nivelul limbilor particulare și nivelul textului, care este cel mai puternic determinat, în măsura în care se referă la vorbirea în cazuri existente în mod concret, la vorbirea care se produce pentru atingerea anumitor scopuri. Acestor trei niveluri le corespund trei tipuri de conținuturi lingvistice – desemnarea, semnificația și sensul –, precum și trei trepte de cunoaștere lingvistică: cea elocuțională, cea istorică și cea expresivă (vezi 1.5.). Exprimându-ne într-o cu totul altă terminologie, vom spune că vorbitorii dispun de o competență specială pentru toate cele trei niveluri. Nivelul textului cuprinde o mare parte din ceea ce noi obișnuim să atribuim în ziua de azi pragmaticii lingvistice. Adevărata originalitate a lui Coșeriu constă în insistența sa de a opera o distincție clară între nivelurile de abordare, pe care majoritatea celorlalți autori s-au străduit să le integreze mai degrabă într-o teorie unitară.

— „Deconstructiviștii" de orice culoare vor zâmbi ironic când vor lua cunoștință de teza exprimată explicit, conform căreia ar exista ceva ca un sens dat al textului, obiectiv, adică independent de actul concret al receptării, iar tehnicienii se vor înfuria din cauza contestării existenței unui procedeu universal valabil pentru descoperirea acestui sens al textului (vezi 2.5-2.5.3.). Tendința predominantă se îndreaptă mai degrabă în direcția opusă: ipoteza existenței unui sens obiectiv al textului este privită ca fiind naivă, pe de altă parte, însă, reconstruirea sensului într-un act de comunicare concret este privită ca fiind deplin realizabilă, atunci când toate circumstanțele în care a avut loc receptarea sunt cunoscute.

— În sfârșit, ca deosebit de șocantă poate apărea teza – în niciun caz susținută doar de Coșeriu – cum că poezia nu are un destinatar sensu stricto, că, spre deosebire de limbă, poeziei nu-i este inerentă în mod esențial dimensiunea alterității (vezi p. 95 și urm.). Prin destinatari sensu stricto sunt vizați aici toți cei cărora poetul li s-ar putea adresa, dacă „acesta, în calitate de poet, nu ar fi un subiect moral" (vezi p. 96), dar nu aceia care, din proprie inițiativă, sunt gata să interpreteze poezia ca veste,

deşi nu ei fuseseră, de fapt, avuți în vedere. Cercetători ai receptării de cele mai diferite orientări vor trebui să se confrunte cu această teză.

În ziua de azi, cei mai mulți oameni de știință nu obișnuiesc să citească cu adevărat cărțile de specialitate; ei le 'folosesc'. În această perspectivă, *Lingvistica textului* coșeriană nu este o carte de specialitate, ci o 'carte de citit', care, în ciuda indicelui de materii pe care l-am adăugat, este potrivită mai degrabă pentru o lectură coerentă decât pentru o simplă răsfoire. Câteva repetiții, care apar în mod firesc într-o prelegere, au fost păstrate intenționat în momentul prelucrării în formă de carte a materialului; rolul lor este cel puțin acela de a-i facilita înțelegerea celui încă neinițiat în tainele breslei.

Schițele inserate pentru interpretarea textelor predominant literare sunt mai mult decât simple exemple aplicative. Ele sunt menite să inițieze o reabilitare a acelei *explication de textes*, cam neglijată actualmente, şi să cultive acel *close reading* 'orientat spre teorie'. Faptul că printre texte sunt şi texte vechi greceşti, pe care niciunul dintre cititorii mai tineri nu ar putea să le înțeleagă spontan, nu reprezintă neapărat un dezavantaj. Aşa cum distribuționaliştii nord-americani au prezentat chestiuni principiale de fonologie şi morfosintaxă în special cu ajutorul unor limbi necunoscute de cei mai mulți dintre cititorii lor, fiind convinşi de faptul că „accesul din exterior" ascute privirea pentru observarea a ceea ce este tehnic, la fel şi Coşeriu arată prin exemplele sale din greacă faptul că putem analiza bine anumite mecanisme ale producerii sensului, mai ales atunci când, pe baza unei cunoaşteri lingvistice deficitare, sensul global al textului nu se poate releva nemediat într-un act unitar al înțelegerii.

În sfârşit, să ne mai referim aici şi la capitolul despre transfrastică, aparent cam obscur, bazat pe o teorie funcțională, elaborată sistematic, a gramaticii, teorie deloc inferioară, prin rafinata ei tehnică de descriere, ipotezelor generativiste sau celor din sfera gramaticii dependențelor.

La realizarea acestei ediții revizuite au contribuit multe persoane, care nu pot fi menționate aici nominal, mai ales studente şi studenți cu spirit critic, prezenți la numeroase cursuri. Îi datorez mulțumiri domnului docent privat dr. Andreas Gardt, care m-a ajutat recitind textul din perspectiva critico-simpatetică a unei alte şcoli. În fine – şi

prin aceasta într-un loc deosebit de privilegiat al textului –, trebuie să dau toate asigurările că, fără ajutorul energic al domnului dr. Michael Schreiber, această nouă ediție nu ar fi apărut. Dumnealui are o mare contribuție la actualizarea bibliografiei, alcătuind atât indicele de materii, cât și lista bibliografică. Pentru pregătirea textului pentru tipar a fost ajutat de Katrin Gatzke. Pentru a satisface convențiile legate de particularitățile textului, chiar la final – *postremo* (vezi p. 44) - trebuie să dau toate asigurările că editorul rămâne singurul responsabil pentru deficiențele existente încă în text.

Heidelberg, mai 1994 Jörn Albrecht

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

0. Observații preliminare și indicații bibliografice

Paginile care urmează nu au pretenția să fie mai mult, dar nici mai puțin, decât o prelegere realmente introductivă în lingvistica actuală a textului. Un astfel de proiect presupune să distingem cu precizie și să delimităm cele trei lingvistici ale textului, care, în lingvistica actuală, nu sunt privite separat ci, mai mult, se confundă între ele. Ar fi, desigur, mult mai ușor să dăm o introducere în doar una dintre aceste trei lingvistici ale textului. Aceasta n-ar fi totuși decât o cutezanță destul de inutilă, deoarece s-ar ajunge ca o singură lingvistică a textului, împreună cu obiectul ei specific, să fie identificată, în mod nejustificat, cu toate eforturile depuse în filologia actuală pentru delimitarea unei lingvistici a textului. Așadar, trebuie făcută mai întâi o delimitare a celor trei lingvistici ale textului. Imediat după aceea, voi face o scurtă critică uneia dintre cele trei lingvistici ale textului, pe care o consider o cale greșită, adică, de fapt, o lingvistică a textului lipsită de obiect. Voi formula apoi și voi discuta cele mai importante probleme ale celorlalte două lingvistici ale textului, pe care le consider justificate. Prima dintre cele două lingvistici – o voi trata în partea a II-a – reprezintă, după părerea mea, o direcție de cercetare absolut justificată, nu constituie însă o lingvistică a textului propriu-zisă; o voi numi „gramatică transfrastică", respectiv „analiză transfrastică". Pe cealaltă, care este mai îndreptățită, după părerea mea, să-și revendice titlul de *lingvistică a textului*, o voi trata cu prioritate și în mod foarte detaliat. Nu este, firește, posibil ca într-o prelegere introductivă să vorbești despre toate problemele imaginabile – unele trebuie să rămână nediscutate și vor fi, eventual, tratate într-un alt moment[1].

[1] Unele aspecte noi, care au fost tratate de autor în semestrul următor în cadrul unui seminar principal dedicat aceluiași subiect, au fost luate în considerație de editor la redactarea prezentului text. Pentru noua ediție de față au fost valorificate – chiar dacă parcimonios – unele lucrări ulterioare ale autorului.

Acum, câteva indicații bibliografice concise:

W. Dressler, *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, 1972, ^{2}1973.
De fapt, doar o introducere în cea de-a 2-a lingvistică a textului din clasificarea noastră, deci în gramatica transfrastică, dar excelent alcătuită.

E. Coseriu, *Die Lage in der Linguistik*, Innsbruck, 1973 [acum și în: *Energeia und Ergon. Studia in honorem Eugenio Coseriu*. Vol. 1: Scrieri de E. Coşeriu. Coordonator și editor: J. Albrecht, Tübingen, 1988, p. 367-375.]
O prezentare foarte succintă, în care autorul operează, printre altele, o clasificare a diferitelor lingvistici ale textului din cadrul panoramei lingvisticii actuale. Nu este neapărat adecvată pentru începători, deoarece, din motive ce țin de restricții de spațiu, multe aspecte se presupun a fi deja cunoscute.

W. Dressler / S.J. Schmidt, *Textlinguistik. Kommentierte Bibliographie*, München, 1973.
Conține literatură secundară pentru toate cele trei lingvistici ale textului, care, desigur, nu sunt delimitate aici, cu scurte rezumate și caracterizări ale diferitelor contribuții – foarte utilă în această privință.
Doar atât despre orientarea bibliografică de ordin general.

În continuare, mai ales pentru cei interesați în mod special, ar trebui menționate o serie de lucrări, în care, ce-i drept, sunt reprezentate concepții foarte specifice despre lingvistica textului.

S.J. Schmidt, *Texttheorie*, München, 1973, ^{2}1976.
O introducere de orientare teoretico-comunicațională.

D. Breuer, *Einführung in die pragmatische Texttheorie*, München, 1974.
Orientarea specifică se poate deduce încă din titlu.

W. Kummer, *Grundlagen der Texttheorie. Zur handlungstheoretischen Begründung einer materialistischen Sprachwissenschaft*, Reinbek bei Hamburg, 1975.
Și aici este exprimată clar orientarea specifică (în subtitlu).

Mai departe, ar trebui numite în primul rând câteva volume colective; este vorba fie despre antologii, fie despre acte ale unor colocvii sau simpozioane despre lingvistica textului, care s-au ținut în ultimii ani:

W.-D. Stempel (ed.), *Beiträge zur Textlinguistik*, München, 1971.

Actele unui colocviu care a avut loc în 1968 la Konstanz. Deosebit de importante în acest volum sunt discuţiile pe marginea fiecărei contribuţii, tipărite la sfârşitul cărţii.

E. Gülich / W. Raible (ed.), *Textsorten*, Frankfurt am Main, 1972, ed. a II-a, Wiesbaden, 1975.

Actele unui colocviu al Universităţii Bielefeld, care a avut loc în 1972 la Schloss Rheda.

Linguistische Probleme der Textanalyse. Anuar al IdS pentru anul 1973, Düsseldorf, 1975.

Din păcate, în acest volum nu au fost consemnate discuţiile.

W. Kallmeyer et alii, *Lektürekolleg zur Textlinguistik*, 2 vol., Frankfurt am Main, 1974 (vol. 1, ^{4}1984).

Volumul I conţine un fel de introducere sistematică, alcătuită din fragmente de lucrări de autori diferiţi; este vorba, aşadar, în acelaşi timp, despre o antologie de lingvistică a textului. Volumul al II-lea este un adevărat „reader"; el conţine doar contribuţii complete, separate. Ca material introductiv, este indicat mai ales pentru cei care doresc să se implice mai profund în domeniul lingvisticii textului.

În privinţa celor mai elementare indicaţii bibliografice, cele menţionate mai sus ar trebui să fie suficiente pentru moment; alte informaţii în acest sens pot fi preluate atât din bibliografia comentată de mai sus, cât şi din listele bibliografice ale celorlalte lucrări amintite. Pentru cei foarte interesaţi, să mai menţionăm doar câteva nume, cărora ar trebui să li se acorde o atenţie deosebită în orice lucrare bibliografică proprie:

În spaţiul lingvistic german:

H. Brinkmann, W. Dressler, P. Hartmann, R. Harweg. W.A. Koch, W. Kummer, J.S. Petöfi, W. Raible, S.J. Schmidt, W.-D. Stempel, H. Weinrich.

Numărul mare al numelor indică faptul că lingvistica textului, în forma ei actuală, este foarte puternic reprezentată în spaţiul lingvistic german.

În spaţiul lingvistic francez:

R. Barthes, A. Greimas, C. Lévy-Strauss şi, ceva mai deoparte, deoarece aparţine, de fapt, unei alte direcţii, M. Riffaterre.

În spaţiul lingvistic francez, lingvistica textului este studiată într-o formă foarte specifică, anume ca *analyse du discours* (analiză a discursului).

Cele mai importante nume din Statele Unite sunt: Z. Harris, K.L. Pike.

Este vorba, ca să spunem aşa, despre doi pionieri ai lingvisticii textului, care, însă, nu au mai contribuit ulterior atât de mult la dezvoltarea disciplinei, ei fiind foarte activi, printre altele, în planul dezvoltării speciale a lingvisticii generale din SUA.

În Ţările de Jos (dar în strânsă legătură cu spaţiul lingvistic german), ar trebui numit: T.A. van Dijk.

Acesta s-a afirmat mai ales în domeniul „lingvistica textului şi ştiinţa literaturii" şi în acela al posibilităţilor de aplicare a lingvisticii textului.

În spaţiul lingvistic suedez: N.E. Enkvist.

Acesta predă în Finlanda, la Universitatea cu predare în limba suedeză din Turku (Åbo), unde a fost înfiinţat un centru important de lingvistică a textului. Asemenea lui Riffaterre, şi Enkvist vine din altă direcţie, anume din stilistica în sens restrâns.

În sfârşit, încă vreo câteva nume italiene, care în operele menţionate mai sus fie nu au fost mai deloc amintite, fie au fost luate în consideraţie doar insuficient:

Antonino Pagliaro

Într-adevăr, el nu prea apare în bibliografia de mai sus. Totuşi, eu îl consider unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai lingvisticii textului, ce-i drept mai puţin în domeniul construirii de modele sau al discutării principiilor teoretice ale lingvisticii textului, cât mai degrabă în domeniul lingvisticii textului aplicate, al interpretării de texte. Decenii la rând, sub numele de *critica semantica* (critică semantică)[1], Pagliaro a practicat o lingvistică a textului.

Mai departe, ar fi de numit:

[1] Cf. printre altele: A. Pagliaro, *Saggi di critica semantica*, Messina-Florenţa, 1953; *Nuovi saggi di critica semantica* (mai ales „La critica semantica", p. 379-408), Messina-Florenţa, 1956; *Altri saggi di critica semantica*, Messina-Florenţa, 1961. Foarte renumită este interpretarea unor „pasaje obscure" din texte cunoscute în întreaga lume; aşa sunt, de exemplu, formulele *ite missa est*; *sunt lacrimae rerum* (Verg., *Aen.* 1, 462); *e'l modo ancor m'offende* „în chip ce şi-azi, când mi-amintesc, mă doare" (Dante, *Inf.*, V, 102, trad. rom. de Eta Boeriu, în Dante Alighieri, *Divina comedie*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965, p. 36).

Cesare Segre, Maria Corti şi D'Arco Silvio Avalle[1].

Între timp, au mai apărut şi următoarele lucrări de interes general:

W. Dressler (ed.), *Textlinguistik*, Darmstadt, 1978.

O antologie din cadrul cunoscutei serii „Wege der Forschung". Conţine contribuţii din perioada 1912 (!) – 1972 (care aparţin, în cea mai mare parte, autorilor deja numiţi mai sus) şi, în plus, o introducere foarte informată a editorului (p. 1-14); se adaugă numeroase indicaţii bibliografice.

W. Dressler (ed.), *Current Trends in Textlinguistics*, Berlin – New York, 1978.

Tot o antologie, cu 17 contribuţii în limba engleză (deşi limba maternă a celor mai mulţi colaboratori nu este engleza). Aşa cum spune deja titlul, cartea este orientată, în comparaţie cu antologia menţionată anterior, mult mai pregnant spre cele mai recente dezvoltări din cadrul disciplinei.

Câteva publicaţii importante de lingvistică a textului, începând cu anul 1980

J.-M. Adam, *Eléments de linguistique textuelle*, Liège, 1990.

G. Antos / H.P. Krings (eds.), *Textproduktion. Ein interdisziplinärer Forschungsüberblick*, Tübingen, 1989.

R.-A. de Beaugrande / W. Dressler, *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, 1981.

E. Bernárdez, *Introducción a la lingüística del texto*, Madrid, 1982.

P. Blumenthal, *La syntaxe du message. Application au français moderne*, Tübingen, 1980.

K. Brinker, *Linguistische Textanalyse*, Berlin, 1985/^{3}1992.

Idem (eds.), *Aspekte der Textlinguistik*, Hildesheim / Zürich / New York, 1991.

[1] Primii doi s-au afirmat în special în domeniul semioticii; C. Segre s-a evidenţiat însă şi în domeniul filologiei şi al lingvisticii generale. Cf. printre alţii: M. Corti, *Principi della comunicazione letteraria*, Milano, 1976; C. Segre, *Semiotics and literary criticism*, Haga-Paris, 1973. Cel de-al treilea, de formaţie romanist şi medievist, s-a remarcat în domeniul lingvisticii textului mai ales prin exemplarele sale analize de text; vezi, de exemplu, „«Gli orecchini» di Montale", acum în: *Tre saggi su Montale*, Torino, 1970, p. 9-90.

T.A. van Dijk, *Textwissenschaft*. Traducere germană de Ch. Sauer, Tübingen, 1980 (*Tekstwetenschap*, Utrecht / Antwerpen, 1978).
Idem (ed.), *Handbook of Discourse Analysis*, London, 1984 (4 vol.).
W. Heinemann / D. Viehweger, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, 1991.
H. Kalverkämper, *Orientierung zur Textlinguistik*, Tübingen, 1981.
M. Metzeltin / H. Jaksche, *Textsemantik. Ein Modell zur Analyse von Texten*, Tübingen, 1983.
O.I. Moskalskaja, *Textgrammatik*. Traducere şi editare de Hans Zikmund, Leipzig, 1984 (originalul: Moscova, 1981).
F. Rastier, *Sens et textualité*, Paris, 1989.
C. Reichler (ed.), *L'interprétation des textes*, Paris, 1989.
M. Scherner, *Sprache als Text. Ansätze zu einer sprachwissenschaftlichen Theorie des Textverstehens*, Tübingen, 1984.
B. Sowinski, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Stuttgart, 1983.
A. Steube, *Einführung in die Textanalyse*. Material de studiu, Leipzig, 1986.
H. Thun, *Personalpronomina für Sachen. Ein Beitrag zur romanischen Syntax und Textlinguistik*, Tübingen, 1986.
H. Vater, *Einführung in die Textlinguistik*, München, 1992.
H. Weinrich, *Textgrammatik der französischen Sprache*, Stuttgart, 1982.
Idem, *Textgrammatik der deutschen Sprache*, Mannheim, 1993.

Toate lucrările citate în text şi în notele de subsol sunt trecute în bibliografia de la sfârşitul volumului.

BCU IASI/CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

1. Introducere în problematica unei „lingvistici a textului"

Un vechi principiu scolastic afirmă: „Acolo unde apar contradicții conceptuale, trebuie operate niște distincții"[1]. Deoarece în aproape niciun alt domeniu dificultățile conceptuale nu sunt atât de numeroase și de evidente ca în cel al lingvisticii textului, în introducerea de față va trebui să operăm mai ales astfel de distincții.

1.1. Interesul cognitiv și obiectul de studiu al unor posibile lingvistici ale textului. Diferite accepții ale conceptului de „text"

Obiectul de studiu al lingvisticii textului nu a fost identificat cu exactitate până în prezent, așa încât sintagma „lingvistică a textului" nu este, într-o anumită privință, nimic altceva decât un nume pentru a desemna modalități de abordare foarte diferite, ba chiar pentru discipline științifice complet diferite[2]. Un consens încă și mai redus constatăm în privința categoriilor lingvisticii textului; fiecare autor introduce concepte noi, precum *textem* sau *reprezentem*, sufixul *-em* fiind deosebit de productiv în acest domeniu. Așa cum am spus, conceptul de „text" nu este identic la toți autorii, iar uneori nu are aceeași accepție nici măcar la unul și același autor. Într-un manual introductiv găsim, de exemplu, ca o primă definiție pentru „text", formularea „enunțare lingvistică încheiată". În aceeași introducere, mai precis într-o notă de subsol la

[1] Acest principiu, amintit de William James în studiul său *What Pragmatism means* (1907), a fost formulat pentru prima dată de Gilbert de la Porrée, contemporan al lui Abelard.

[2] [Această situație nu s-a schimbat prea mult în ultimii zece ani. Astfel, Heinemann / Viehweger (*op. cit.*, p. 10) doresc și ei să-și ajute cititorii să se orienteze în „varietatea confuză a diferitelor perspective de descriere", care folosesc eticheta „lingvistică a textului", a căror omogenitate nu s-ar baza „totuși foarte mult pe poziții teoretice inițiale comune, ci doar pe orientarea către text a reprezentării"].

definiția anterioară, pasajul următor ne este propus ca o definiție mai amplă sau, după cum este de părere autorul, mai exactă: „Textul este o unitate lingvistică, simțită ca încheiată potrivit intenției emițătorilor sau a receptorilor și construită după regulile gramaticale ale limbii utilizate". Nu este nevoie de o perspicacitate deosebită pentru a ne da seama că nu este vorba aici pur și simplu de o definiție concisă sau de una mai detaliată, de una mai exactă sau de alta mai puțin exactă, ci, dimpotrivă, de faptul că cele două definiții nu sunt nicidecum coextensive și nu se referă, de fapt, la același obiect „text". În prima definiție nu se vorbește despre o anumită limbă și, prin urmare, un text ar putea fi și plurilingv, aspect împotriva căruia nu se poate aduce, bineînțeles, nicio obiecție; în definitiv, există și texte plurilingve. Tot atât de puțin se face referire în prima definiție la regulile unei anumite limbi. Admițând această precizare în definiție, textul devine ceva corelabil cu o anumită limbă, de exemplu cu limba germană sau cu engleza, ceva care corespunde regulilor acestor limbi. Totuși, acestei accepții îi putem contrapune un concept de text total diferit, în care să fie operabile distincții precum „roman", „tragedie", „comedie" etc., așadar, un concept de text care nu mai comportă discuții despre regulile unei anumite limbi. Așa cum vom vedea mai clar în continuare, aceste două concepte de „text" se confundă tot mai mult în lingvistica actuală a textului. Pe lângă aceasta, există două perspective asupra lingvisticii textului: pe de o parte, aceasta este considerată o disciplină separată în interiorul lingvisticii, iar, pe de altă parte, este considerată drept lingvistica pur și simplu, ca un fel de anexă supraordonată, în măsură să formuleze și să rezolve toate problemele lingvisticii, din punctul de vedere al textelor.

Din această stare de lucruri rezultă necesitatea, pe care am subliniat-o încă de la început, de a face distincții. Confuzia, respectiv indistincția dintre cele două concepte de „text", pe de o parte, și, pe de altă parte, perspectivele diferite asupra statutului lingvisticii textului, fie ca ramură, fie ca anexă fundamentală a lingvisticii, ne obligă să distingem cel puțin trei forme diferite de lingvistică a textului. În general, aceste distincții nu se întâlnesc în mod obișnuit în literatura de specialitate; aceste trei forme de lingvistică a textului pe care le

propunem noi sunt considerate tacit, adesea într-una şi aceeaşi lucrare sau în unul şi acelaşi studiu, drept un obiect unitar.

Concepţia mea proprie despre o lingvistică a textului am prezentat-o în articolul *Determinacón y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*[1], scris în spaniolă în anii '50, dar publicat pentru prima dată în Germania. În acest articol, am introdus pentru prima dată conceptul de „lingvistică a textului" (*lingüística del texto*, cf. *art. cit.*, § 1.2.3.). Am pornit atunci de la proprietăţile generale constante ale limbajului: limbajul este o activitate general umană, care, pe de o parte, este realizată sau exercitată în mod individual de orice om; pe de altă parte, însă, fiecare individ respectă normele instituite în mod istoric, fundamentate pe tradiţii comune. Vorbim astfel, de exemplu, germana, engleza, franceza etc., pe baza unei anumite tradiţii a vorbirii, rezultată prin devenire istorică.

Concepţia generală pe care o avem asupra limbii, ca o activitate umană universală, exercitată individual prin respectarea normelor instituite istoric, ne conduce la distingerea a trei niveluri în sfera limbajului:

a) nivelul universal, faptul de a vorbi sau „limbajul în general", înainte de orice diferenţiere a limbilor particulare (la plural);

b) nivelul istoric, al limbilor istorice particulare, însoţite de obicei de atribute de identificare (germană, franceză, rusă etc.), nivelul limbilor la plural;

c) nivelul textelor, al actelor de vorbire, respectiv al ansamblelor de acte de vorbire, care sunt realizate de un anumit vorbitor într-o anumită situaţie, ceea ce se poate întâmpla, firește, în formă orală sau scrisă.

Aceasta înseamnă deci că tot ceea ce este act de vorbire sau îmbinare a unor acte de vorbire relaţionate aparţine acestui al treilea nivel şi este un text, fie că este vorba despre o formulă de salut precum *Bună ziua* sau despre *Divina Commedia*.

---

[1] „Romanistisches Jahrbuch", VII (1955/56), p. 29-54. Acum în: *Teoría del lenguaje y lingüística general*, ediţia a III, revizuită şi corectată, Madrid, 1973. O traducere germană a lui U. Petersen se găseşte în: *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, München, 1975.

Ideea mea de bază în acel articol era de a delimita alte două tipuri de lingvistică pe lângă acea bine-cunoscută lingvistică a limbilor, al cărei obiect de studiu îl constituie descrierea sau istoria limbilor istorice, corespunzând astfel celui de-al doilea dintre nivelurile noastre; o delimitare care să fie astfel în concordanță cu diferențierea celor trei niveluri din domeniul faptelor de limbaj, adică diferențierea, alături de bine-cunoscuta lingvistică a limbilor (nivelul 2), a unei lingvistici a vorbirii în general (nivelul 1) și a unei lingvistici a textelor sau lingvistică textuală (nivelul 3)[1].

Prin acest excurs istorico-științific în propriile cercetări, nu doresc să revendic niciun drept formal de paternitate spirituală. În definitiv, în știință se pune problema adevărului, și nu a prestigiului personal; dacă alții ajung la aceleași idei, influențați mai mult sau mai puțin de predecesorii lor, acest fapt trebuie salutat ca fiind un fel de confirmare a ceea ce se gândise anterior. În plus, după aproximativ zece ani, lingvistica actuală a textului s-a dezvoltat, independent de argumentarea mea inițială, într-o cu totul altă direcție decât cea intenționată de mine, așa încât, chiar din acest motiv, nu pot avea niciun interes personal de a mă declara tatăl sau bunicul acestei discipline. Mai mult, preocupările mele de atunci vizau nu atât întemeierea unei lingvistici a textului, ci mai degrabă întemeierea unei lingvistici a vorbirii în general; doar în mod indirect am indicat, sub acest raport, posibilitatea și necesitatea de a se constitui și de a se dezvolta ulterior, în cadrul unui proiect general, o disciplină a textului, ca disciplină autonomă. În sfârșit, pe atunci eram preocupat – preocupare pe care o am încă și astăzi – mai ales să arăt că

[1] Despre acest complex doar schițat aici, autorul s-a pronunțat într-o manieră mai detaliată, antrenând și un alt criteriu, nemenționat aici, în cartea: *Sincronía, diacronía e historia*, ediția I, Montevideo, 1958; ediția a III-a, Madrid, 1978 (versiune germană de H. Sohre, München, 1974; versiune românească de Nicolae Saramandu, București, 1997). Între timp avem la dispoziție în limba germană publicarea parțială a unui manuscris al autorului, scris în spaniolă și nepublicat până acum, unde întregul complex tematic este tratat încă și mai amănunțit: *Die Ebenen des sprachlichen Wissens. Der Ort des „Korrekten" in der Bewertungsskala des Gesprochenen*, în vol.: *Energeia und Ergon*, op. cit., vol. 1, p. 327-364.

distingerea a trei niveluri ale limbajului se poate aplica tuturor domeniilor lingvisticii, că această distincție este importantă și indispensabilă peste tot, că fiecare disciplină lingvistică presupune această distincție, dacă nu în mod expres, cel puțin în mod tacit. Astfel este și cazul gramaticii:

– Vorbire (respectiv „limbaj") în general	=	teoria gramaticii, gramatică generală
– Limbă ca atare, tradiție istorică a vorbirii	=	gramatică descriptivă
– Text	=	analiză gramaticală

Este vorba aici despre o succesiune ordonată de trei niveluri, în sensul unei determinări continue și treptate: mai întâi este determinată vorbirea în general, în sensul unei anumite tradiții, după care această vorbire este determinată din nou drept „text", pe baza unei anumite tradiții istorice. În mod corespunzător, în gramatică, la nivelul cel mai general, este vorba despre identificarea categoriilor gramaticale. Aceste categorii nu se pot defini în raport cu o anumită limbă, cum s-a întâmplat uneori. De exemplu, *partes orationis*, părțile de vorbire, trebuie definite la nivelul cel mai general, cel al posibilităților universale ale vorbirii. Nu are rost să dorim să stabilim ce este substantivul în germană; putem stabili doar ce este un substantiv în general. Raportându-ne la o anumită limbă, putem să ne întrebăm dacă categoriile general stabilite există sau nu, dacă funcționează sau nu în acea limbă. Ar fi posibil, de exemplu, ca o categorie precum „adjectivul" să nu existe într-o anumită limbă și ca în această limbă tot ce este adjectival să se exprime doar verbal: *der Baum grünt* „copacul înverzește", eventual *der grünende Baum* „copacul care înverzește", dar nu *der grüne Baum* „copacul verde" sau *der Baum ist grün* „copacul este verde". După identificarea categoriilor care funcționează într-o anumită limbă, trebuie să se realizeze descrierea aspectului formal al acestor categorii, descrierea expresiei lor, stabilirea schemelor expresiei. La nivelul textului trebuie să identificăm apoi, prin analiză gramaticală, funcțiile reale, o activitate care nu este nicidecum identică cu descrierea la nivelul limbilor particulare. Căci schemele de expresie care trebuie stabilite coincid adesea parțial într-o limbă, așa încât numai în text se

poate decide dacă un element *x* existent trebuie interpretat ca *a* sau ca *b*. Am dat cândva [într-un studiu apărut cu doi ani mai devreme şi intitulat *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, în *Teoría del lenguaje*, op. cit., § 3.7.] următorul exemplu:

el sabio alemán

Der weise Deutsche? „Germanul înţelept"

Der deutsche Gelehrte? „Învăţatul german"

Doar într-un text dat putem stabili dacă *sabio* este substantiv şi *alemán* adjectiv sau invers, deoarece, pe baza schemelor de expresie, în limba spaniolă ar fi posibile ambele variante.

Sau un exemplu german asemănător :

der Liebe Frühling ist vorbei „Primăvara iubirii a trecut".
der liebe Frühling ist vorbei „Îndrăgita primăvară a trecut".

Diferenţierea prin scriere[1] nu are nimic de-a face cu limba vorbită, aceasta reprezintă însă deja un fel de „analiză gramaticală", în calitate de tradiţie ortografică.

Pe teritoriul semanticii, în domeniul componentei de conţinut a limbii, principiul este acelaşi. Şi aici trebuie să identificăm categoriile de la nivelul general, urmând să stabilim apoi, la nivel istoric, dacă acestea există în limba respectivă şi, dacă există, cum funcţionează ele. În sfârşit, la nivelul textului, trebuie să decidem la ce se referă categoria de conţinut care apare acolo.

Excurs: *Lingvistici ale textului* ante litteram: *Stilistica literară şi retorica antică*

În acel studiu apărut în anii '50, am susţinut şi ideea că un fel de lingvistică a textului există deja în linii mari, şi anume sub forma aşa-numitei stilistici literare sau a „stilisticii vorbirii", după cum i se mai spune uneori. Mă gândeam atunci la acel tip de stilistică, tratat în special

[1] Ortografia modernă a limbii germane impune scrierea cu majusculă a substantivelor, spre deosebire de adjective, care sunt scrise cu minusculă (nota trad.).

de Leo Spitzer şi, în continuarea lui, de mulţi alţi lingvişti din Germania şi mai ales din ţările de limbi romanice[1]. Dacă acceptăm că era vorba despre un tip de lingvistică a textului – şi vom vedea de ce trebuie să acceptăm acest fapt –, atunci putem spune că o lingvistică a textului a existat dintotdeauna, deoarece această stilistică literară este doar o formă modernă a retoricii antice. O lingvistică a textului a existat, aşadar, întotdeauna, sub această formă specială a retoricii. Grecii au cunoscut patru discipline legate de limbaj, dintre care trei au purtat denumiri speciale. Exista pe atunci, în primul rând, teoria lingvistică generală, numită şi teoria gramaticii, care nu era recunoscută şi delimitată ca disciplină specială, dar care totuşi exista în practică. Pe lângă aceasta, existau trei discipline legate de limbaj, care îşi aveau propriul nume şi care au supravieţuit în lumea occidentală, până în Evul Mediu târziu, constituind împreună, în învăţământ, stadiul propedeutic pentru studiul general: *gramatica*, *retorica* şi *dialectica*.

Acest sistem de studiu comun, cunoscut începând cu Antichitatea târzie şi sub numele de *artes liberales* („arte libere", adică ocupaţii demne de un bărbat care nu este nevoit să-şi câştige pâinea), a avut, pornind de la Martianus Capella, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, următoarea configuraţie:

gramatică
retorică
dialectică
} Trivium = discipline lingvistice, bază pentru studiul ulterior

aritmetică
geometrie
astronomie
muzică
} Quadrivium = discipline nelingvistice, studiu ulterior

Cele trei discipline lingvistice au fost delimitate una de cealaltă în felul următor. Prin *gramatică* se înţelegea descrierea uzului non-situaţional al limbii: formarea pluralului, formarea timpurilor verbale, genul, cazul etc. – pe scurt, tot ce nu depinde de o situaţie imaginabilă a vorbirii.

[1] Dintre lucrările extrem de numeroase ale lui Leo Spitzer menţionăm aici doar un volum antologic: *Linguistics and literary history. Essays in stylistics*, ed. 1, Princeton, New Jersey, 1948, retipărit la New York, 1962. Vezi şi diferitele lucrări ale lui H. Hatzfeld şi A. Schiaffini. Vezi şi mai jos, 2.5.6.

Retorica era înțeleasă, în schimb, ca studiu al uzului situațional al limbii, adică ca o determinare ulterioară a uzului limbii prin intermediul unei anumite situații, prin raportare la elementele acestei situații. În principiu, aceste trei elemente sunt: 1) vorbitorii și cei cărora aceștia li se adresează, 2) circumstanțele vorbirii sau situația în care vorbirea se realizează și, în sfârșit, 3) obiectul despre care se vorbește. Toate acestea sunt avute în vedere și în retorică. Într-adevăr, retorica și-a îndreptat atenția mai ales către textul literar, unde apar raporturi specifice. Autorul „vorbește" cu cititorii săi sau, cum aș spune eu, cu nimeni (acesta este însă o problemă pe care nu o tratez aici [cf. 2.4]). Circumstanțele vorbirii, situația în care vorbirea se realizează nu sunt date; ceea ce rămâne sunt doar diferitele obiecte despre care se poate vorbi. Din acest motiv, retorica, așa cum s-a fixat ea prin tradiție, a avut în vedere aproape doar obiectul vorbirii și și-a dezvoltat categoriile tot prin raportare la obiectul vorbirii respective. Pe de altă parte, retorica, așa cum s-a dezvoltat și a fost prezentată în învățământ până după Evul Mediu, este mai ales normativă; s-a pornit astfel de la ideea unei adecvări abstracte a textelor la obiectele vorbirii, anumite mijloace de expresie fiind apoi subordonate prescriptiv unor obiecte ideale ale vorbirii.

Dialectica, care, de fapt, nu ține de tema noastră, a fost concepută ca studiu al unui anumit uz al limbii în știință – sau, cum se spunea pe atunci, desigur, nu fără temei, în căutarea adevărului. De aceea, dialectica este prezentată ca un fel de teorie a limbajului științific și a discuției științifice. Este vorba mai ales despre cum se formulează anumite teze și despre cum sunt acestea apărate împotriva obiecțiilor. Astfel se explică și termenul *teză*, întrebuințat cu sensul de „lucrare științifică", „lucrare de doctorat", care a rămas în uz în țările romanice până în ziua de astăzi. La origine, acest lucru însemna că o astfel de teză era apărată împotriva unor eventuali oponenți; în cazul întrebuințării tradiționale a dialecticii era vorba explicit despre oponenți fictivi, care se prezentau cu formulări precum „la aceasta s-ar putea aduce următoarele obiecții" etc. În numeroase țări, multă vreme, dizertațiile au fost scrise în acest stil dialogat. Un exemplu în acest sens este dizertația lui Kierkegaard[1].

Să ne întoarcem însă la retorică. Am văzut că această disciplină se ocupa, chiar dacă într-un sens foarte limitat, de planul textului, ce-i drept,

[1] *Om Begrebet Ironi, med stadigt Hensyn til Sokrates* (Despre conceptul de ironie, cu referire permanentă la Socrate, 1841).

mai puțin de planul textelor date în mod concret și mai mult de planul speciilor ideale ale textului, al „tipurilor de text". Prin aceasta, retorica corespunde unuia dintre conceptele de lingvistică a textului valabile și astăzi. Nu este, de aceea, întâmplător faptul că în bibliografiile de lingvistică a textului sunt menționate și opere de stilistică și de retorică; într-o serie cu titlul „teoria pragmatică a textului" poate să apară și o traducere nouă a retoricii lui Aristotel[1]. Există deci, cu siguranță, o conștiință a continuității, care recunoaște originile lingvisticii textului în stilistica literară și, dincolo de aceasta, în retorică. Tocmai acest tip de lingvistică a textului, care se află la capătul lanțului doar schițat al tradiției, este punctul convergent spre care se îndreaptă, după cât se pare, orientări total diferite, precum științele comunicării, semiotica generală, știința literaturii, teoria acțiunii, teoria actelor de vorbire, chiar și filologia înțeleasă în sens restrâns ca știință a criticii și a reconstrucției textelor și, nu în ultimul rând, disciplina tipic filologică a hermeneuticii.

Interesul pentru acest tip de lingvistică a textului este, în rândurile lingviștilor propriu-ziși, mult mai mic decât ne-am putea închipui. Desigur, există și lingviști care cultivă o lingvistică a textului de această orientare; cei mai mulți dintre lingviștii care vorbesc astăzi despre o lingvistică a textului se referă însă la cu totul altceva, chiar și dacă nu o spun în mod explicit și, poate, nici nu știu exact acest lucru.

1.2. Câteva fapte care au oferit prilejul constituirii unei forme moderne a lingvisticii textului. Deopotrivă, o justificare a „gramaticii transfrastice"

Atrăgând atenția asupra necesității creării unei forme noi de lingvistică, a unei lingvistici a textului, lingviștii, în sensul strict al termenului, au avut în minte, nu rareori, cu totul altceva. Ei nu au avut în vedere textul în individualitatea sa, textul văzut ca un eveniment unic, ci anumite fapte aflate în strânsă corelație cu o anumită limbă istorică; fapte pe

[1] [Vezi traducerea lui Franz G. Sieveke, München, ^{4}1993 (=UTB 159). Ce-i drept, această traducere nouă nu a apărut în seria anunțată inițial; totuși, în introducere se fac trimiteri exprese la indispensabilitatea acestui text pentru „teoria textului..., hermeneutică..., pragmatica lingvistică și teoria actelor de vorbire".]

care, totuşi, gramatica tradiţională nu le poate trata deloc sau, în orice caz, nu într-o manieră convenabilă, atâta timp cât propoziţia este considerată unitatea superioară a analizei gramaticale.

Care sunt, însă, aceste fapte? Să analizăm, acum din acest punct de vedere, mai îndeaproape, de exemplu, binecunoscutele fenomene ale *vorbirii directe* sau *indirecte*. Este clar că există reguli – şi anume reguli diferite în limbi diferite – care, în relaţie cu acest fenomen, sunt valabile dincolo de limitele propoziţiei. În limba latină, de exemplu, propoziţiile principale din vorbirea indirectă, spre deosebire de cele din vorbirea directă, nu apar la indicativ, ci la conjunctiv; propoziţiile principale declarative din vorbirea directă apar în vorbirea indirectă la accusativum cum infinitivum ş.a.m.d. În limba germană există alte reguli pentru aceleaşi fenomene universale, reguli valabile oricum dincolo de limitele propoziţiei.

Sub acest raport, un alt fapt care ar trebui menţionat este aşa-numita *topicalizare* (tradiţional: „reliefare"), realizată fie prin mijloace sintactice (în sens strict), fie prin accent şi intonaţie. Să comparăm următoarele două propoziţii:

Asta am spus astăzi. *Asta am spus astăzi!*

Fără a se modifica topica, doar pe baza unui accent specific şi a unei intonaţii caracteristice, cea de-a doua propoziţie, spre deosebire de prima, se referă la un fapt care nu este exprimat în propoziţie, de exemplu, la o afirmaţie făcută de un interlocutor, anume că aş fi făcut ieri sau alaltăieri lucrul despre care este vorba în propoziţie. Reguli de acest tip sunt legate în mare măsură de o anumită limbă.

Ce se întâmplă, însă, cu topica? Firește, există foarte multe reguli de topică valabile în interiorul propoziţiilor; există însă şi reguli specifice – şi anume, reguli pentru o anumită limbă –, care sunt valabile pentru anumite texte şi trebuie aplicate doar acolo: de exemplu, aşa-numita *inversion du sujet* (aşadar, ordinea predicat – subiect) din limba franceză. Această inversiune este tipică pentru anumite texte, de pildă pentru indicaţiile scenice: *Entre Don Carlos, le manteau sur le nez...* („Intră Don Carlos, cu mantaua trasă peste faţă...").

Se poate merge, însă, şi mai departe, arătându-se că, în cazul anumitor modificări ale topicii „normale", este vorba despre un fenomen aflat în relaţie cu introducerea temei. Există formule care servesc prezentării obiectului despre care intenţionăm să vorbim, şi în legătură cu asemenea formule apar şi anumite verbe prezentative, ca de exemplu în cunoscutul cântec pentru copii *Il était un petit navire...* („A fost odată o mică navă..."). O astfel de formulare poate apărea doar la începutul unui text, şi nu după ce s-a vorbit deja despre acest *petit navire*[1].

Sau să luăm o propoziţie precum *Daß er dumm ist, ist nicht war.* („Nu este adevărat că el este prost"). O astfel de propoziţie nu ar fi posibilă în germană la începutul absolut al unui text; la auzul acestei propoziţii s-ar presupune inevitabil că aceasta trebuie să fie o parte dintr-o discuţie deja începută, respingerea, de exemplu, a unei afirmaţii deja făcute, cum că cineva ar fi prost. Din contră, dacă spunem *Daß er aber dumm ist, ist nicht wahr* („Nu este însă adevărat că el este prost."), acum s-ar înţelege că se acceptă alte afirmaţii despre persoana în discuţie, dar nu şi aceasta, că ar fi un prost. Avem, aşadar, din nou, o referire la un aspect care nu este conţinut în propoziţia luată în consideraţie.

> Bineînţeles, – menţionez acest aspect doar în treacăt, fără altă argumentare – un text concret poate începe chiar cu o astfel de propoziţie: *Daß er aber dumm ist, ist nicht wahr, sagte meine Mutter.* („Nu este însă adevărat că el este prost! spuse mama mea"). Prin acest enunţ trebuie să se obţină însă un anumit efect; adică trebuie lăsată impresia că povestitorul îşi începe relatarea cu o discuţie aflată deja în desfăşurare. O astfel de aparentă „încălcare a regulilor" se află din nou în relaţie cu un fenomen foarte general, pe care nu-l pot discuta aici în

[1] [Pentru claritate, ar trebui să adăugăm aici explicit faptul că autorul subsumează complexul „perspectivei funcţionale a propoziţiei" (segmentarea temă-remă pe niveluri ale propoziţiei) celei de-a doua forme, „improprii", a lingvisticii textului, adică „gramaticii transfrastice" (vezi şi mai jos 2.7.). Ce-i drept, el nu foloseşte întotdeauna terminologia corespunzătoare, de exemplu termenul *topicalizare.* Din marea abundenţă de publicaţii din acest domeniu, este amintită aici doar o lucrare de început a lui Hans-Werner Eroms: *Funktionale Satzperspektive*, Tübingen, 1986. Se face trimitere acolo la cele mai importante lucrări de referinţă din domeniu.]

detaliu, şi anume cu fenomenul că, în cadrul celor trei niveluri ale limbajului, cel general, cel istoric şi cel individual, al nivelului textual, normele de fiecare dată speciale le pot suspenda pe cele mai generale: ceea ce este general valabil la nivelul vorbirii poate fi suspendat de regulile unei anumite limbi, iar ceea ce este valabil într-o anumită limbă poate fi suspendat prin condiţionările impuse de un anumit tip de text.

O propoziţie ca aceea luată în discuţie ultima dată, *Daß er aber dumm ist, ist nicht wahr* („Nu este însă adevărat că el este prost.“) ne duce la examinarea întrebuinţării particulelor germane[1], care seamănă foarte bine cu cele din limba greacă. Particulele din limbile germană şi greacă funcţionează întotdeauna ca indicatori a ceva ce nu se găseşte în propoziţia respectivă, ci undeva în afara acesteia, fie chiar în textul însuşi (dar într-un loc totuşi ceva mai îndepărtat), fie în contextul extralingvistic, pe care eu îl numesc „context extraverbal” [*contexto extraverbal*, pentru care vezi, mai jos, cap. 2].

Dacă spunem, de exemplu: *Es ist zwar richtig, dass...* („Anume este corect faptul că...“), aceasta implică faptul că dorim să facem o delimitare referitoare la corectitudinea admisă; particula *zwar* ‘anume’ trimite spre ceva ce nu apare în propoziţie, dar la care, probabil, se va face referire puţin mai târziu. Cât priveşte acum referirea la un context extraverbal, iată un exemplu pe care îl citez mereu:

În limba germană se poate pune întrebarea simplă: *Wie spät ist es?* („Cât este ceasul?“). Dacă, însă, vom fi atenţi odată la formularea reală a întrebărilor despre ora exactă, vom auzi foarte des fie *Wie spät ist es* ***eigentlich?*** („Cât este ceasul **de fapt**?“), fie *Wie spät ist es* ***denn?*** („**Oare** cât este ceasul?“). Aceste două particule trimit la contexte extraverbale diferite. În primul caz, chiar eu însumi pot să fi ajuns, dintr-un anumit motiv, la ideea că s-ar putea să fie târziu, prea târziu. În al doilea caz, această părere mi-a fost indusă de o afirmaţie a unui partener de discuţie sau de o anumită întâmplare; de exemplu, de faptul că acum, la sfârşitul acestei ore de curs, uşa a fost deschisă (din afară) de mai multe ori. O astfel de întâmplare mă determină să întreb: *Wie*

[1] [Pentru aşa-numitele *particule de nuanţare*, vezi mai ales lucrările corespunzătoare ale lui H. Weydt, un elev al autorului.]

spät ist es denn? („Oare cât este ceasul?"). În ambele cazuri, particulele fac trimitere la o situație în care am un motiv anume pentru a pune întrebarea.

După cum se spune de obicei, particulele îndeplinesc funcția de adverbe propoziționale. Ar fi mai bine să spunem că ele au funcția unor clauzule în interiorul propoziției [vezi, mai jos, 1.3.]. Toate acestea le-am putea reprezenta schematic în felul următor:

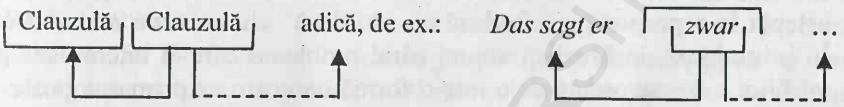

În cazul de față, adică al așa-numitelor particule sau „particule de nuanțare", avem de-a face cu o clauzulă care este obiect al comentariului și cu o clauzulă care servește la comentariu. Această din urmă clauzulă este particula care spune ceva despre ceea ce tocmai s-a spus în propoziție și, în același timp, trimite și dincolo de propoziție, la „contextul verbal" sau la „contextul extraverbal" [vezi mai sus și cap. 2]:

Aici *zwar* 'și anume' reprezintă, pe de o parte, un comentariu restrictiv la propoziția „El l-a citit pe Goethe", iar, pe de altă parte, această particulă face referire la faptul că mai urmează o formulare mai amănunțită a restricției respective. Propoziții precum *Das sagt er zwar, das stimmt.* („Asta spune cu siguranță, este adevărat.") sau *Zwar hat er Goethe gelesen, das ist richtig.* („Desigur că l-a citit pe Goethe, așa este.") lasă impresia unor exprimări incomplete, deși, privite ca propoziții, ele sunt complete sau, cel puțin, pot fi. Fără adăugarea acestei particule nu s-ar crea această impresie de incompletitudine, impresie care rezultă abia prin raportare la particulele care servesc la comentariu. Este vorba aici despre o incompletitudine a textului, nu a propoziției. Ar trebui să spunem, la modul foarte general, că constatarea caracterului complet sau incomplet al unei exprimări vizează adesea nu propoziția, ci textul. O propoziție precum

Wenn ich (*nur*) *wüßte*! „Dacă aş fi ştiut (doar)!"
care s-ar putea reprezenta schematic astfel:

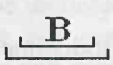

poate fi sau o propoziţie completă, sau una incompletă, după cum situaţia la care trimite particula *nur* 'doar' este dată sau nu în contextul verbal sau în cel extraverbal. În ultimul caz, al neexprimării situaţiei, ne-am aştepta la o propoziţie introdusă cu *ob* 'dacă' sau cu ceva asemănător. În primul caz, însă, adică atunci când problema care îl interesează pe vorbitor este cunoscută deja într-o formă oarecare, exprimarea poate fi privită ca fiind completă: *Wenn ich (nur) wüßte!* „Dacă aş fi ştiut (doar)!". Dincolo de |B| nu mai trebuie exprimat nimic altceva.

Problema incompletitudinii textelor ne conduce la un fenomen mai general, şi anume la omitere, la aşa-numita *elipsă*. Este clar că elipsa (în măsura în care este vorba despre o elipsă în sensul avut aici în vedere, aşadar, în sensul de omitere a unor elemente deja date sau integrabile în orice moment) este o categorie textuală şi este caracteristică pentru funcţiile textuale. Elipsele pot lua forme diferite, în funcţie de text, respectiv de funcţia textuală. De exemplu, o formă specială de elipsă apare de obicei în conversaţie. Conversaţiile se referă adesea la o situaţie deja dată şi la prezent. Astfel, o propoziţie precum *Es regnet* „Plouă", exprimată într-un spaţiu închis, este interpretată în mod obişnuit în sensul „Acum plouă afară". (*Es regnet jetzt draußen.*). Nici rostirea lui *jetzt* 'acum', nici a lui *draußen* 'afară' nu sunt necesare pentru o interpretare corectă. Dacă în cazul precizării lui *jetzt* 'acum' ne-am putea gândi că acest element ar fi superfluu, deoarece este deja implicat prin utilizarea timpului prezent (deşi prezentul nu trebuie interpretat neapărat în acest sens), o astfel de interpretare a lui *draußen* 'afară' este complet exclusă.

În cazul *întrebare-răspuns*, lucrurile se prezintă de cele mai multe ori diferit. Este vorba aici, adesea, despre „lacune", care sunt „umplute", respectiv au fost deja „umplute" în alt loc din text.

A : *Wann kommst du?* „Când vii?"
B : *Um fünf* (*komme ich*). „La cinci (vin)."

A : *Ich komme besser zu dir.* „Mai bine vin la tine."
B : *Wann? (kommst du zu mir).* „Când? (vii la mine)?"

[Construcțiile „complete din punct de vedere sintactic", dar neuzuale tocmai prin raportare la funcțiile textuale corespunzătoare, se găsesc adesea în manualele de limbă mai vechi].

Un alt tip de elipsă este caracteristic unui anumit tip de text, anume telegramei: *Ankomme Freitag 14 Uhr.* „Sosesc vineri ora 14.". Făcând abstracție de anumite fenomene morfo-sintactice precum *ankomme* în loc de *komme... an* în propoziția principală, lipsa lui *um* este tipică pentru acest gen de text. Aceasta mai înseamnă că în niciun caz nu poate fi omis orice element, ci că există anumite norme privind omisiunile posibile [vezi 1.5].

Elipse găsim și în proverbe: *Viel Feind, viel Ehr!* „Dușmani mulți, reputație mare!". Întreaga structură condițională a propoziției, *dacă...*, *atunci* (*înseamnă că*)..., și multe altele nu mai apar aici; ideea se înțelege însă ușor, deoarece elipsa în sine se raportează la caracterul proverbial al exprimării și, prin aceasta, la condiționări de alt tip ale înțelegerii.

O altă problemă a textelor este reprezentată de construcțiile „regulate", adică virtual posibile și totuși, după cât se pare, inexistente în limbă. Astfel, în legătură cu anumite restricții în cadrul propozițiilor relative, până în urmă cu câtva timp s-a susținut ideea că propoziții ca aceea care urmează ar fi imposibile în germană:

* *Heinrich Heine ist ein deutscher Dichter, der ein Lyriker ist.*
„Heinrich Heine este un poet german, care este un liric."

În realitate, o astfel de propoziție este posibilă în germană – în anumite îmbinări textuale. La începutul unei biografii a lui Heine sau ca simplă afirmație despre Heinrich Heine, o astfel de propoziție ar fi, într-adevăr, imposibilă. Totuși, ea poate apărea cu funcția de respingere a unei afirmații considerate falsă:

A: *Es gibt keine deutsche Dichter, die Lyriker sind.*
„Nu există poeți germani, care sunt lirici."
B: *Doch, Heinrich Heine ist ein deutscher Dichter, der Lyriker ist.*
„Ba da, Heinrich Heine este un poet german, care este liric."

Într-un context asemănător (bineînțeles, nu cu referire la acest exemplu concret), lingvistul american Dwight D. Bolinger a pledat pentru ideea că nu ar trebui să se vorbească în mod categoric despre „propoziții imposibile", ci că ar trebui mai degrabă să se specifice în ce îmbinări textuale expresiile respective sunt de fapt imposibile[1]. Adesea se fac afirmații apodictice de acest tip și, de cele mai multe ori, acestea sunt eronate. Astfel, în limba germană ar trebui să fie neuzuale propoziții precum *Ich habe einen Vater und eine Mutter.* („Am un tată și o mamă."), deoarece ar fi vorba despre un lucru de la sine înțeles; fiecare are un tată și o mamă (dacă prezentul nu este interpretat în sensul de „contemporaneitate"). O astfel de propoziție este perfect normală și nu sună deloc „artificial" dacă apare într-o îmbinare textuală clar determinată, de exemplu în enumerarea membrilor unei familii într-un manual pentru elevi mai mici sau ca indiciu pentru faptul că cineva se simte legat de o anumită situație, că are obligații precise:

A: *Schmeiß doch alles hin und wandere aus nach Australien!*
„Lasă totul baltă și emigrează în Australia!"
B: *Ich habe einen Vater und eine Mutter.*
„Am un tată și o mamă."

Excurs: Adesea nu ne putem da seama în mod spontan ce este posibil sau chiar obișnuit în anumite situații. În urmă cu câteva pagini am cercetat un fenomen foarte special, condiționat de text, și anume identificarea cu anumite lucruri a celui care vorbește. Aceste identificări, depășind granițele diferitelor limbi particulare, sunt, cel puțin în cadrul comunităților culturale mai mari, în mare măsură analoge, dar există, totuși, și deosebiri caracteristice. De exemplu, cineva spune: „Vierter Stock!" (Etajul patru!). Iar altcineva: „Das bin ich." (Eu sunt.). Ce ar trebui să însemne aceasta? Veți fi ghicit deja că ne aflăm într-un lift. Sau cineva se prezintă la telefon, în hotel, cu „Hier ist Zimmer 23" (Aici este camera 23), ca și cum ar fi o cameră. Chiar și următoarea secvență, care, luată separat, ar lăsa o impresie extrem de absurdă, este pe deplin uzuală și naturală într-o situație corespunzătoare:

[1] Cf. Dwight D. Bolinger, *On the Passive in English*, în A. Makkai/ V. B. Becker Makkai (ed.), *The first LACUS Forum 1974*, Columbia, South Carolina, 1975, p. 57-77.

A: *Wo stehen Sie?* („Unde staţi?")
B: *Hinter der Kirche.* („În spatele bisericii.")
A: *Oh je, da stehen Sie aber schlecht, da werden Sie abgeschleppt.* („Oh, atunci staţi rău, acolo sunteţi remorcat.")

O identificare de acest fel cu maşina personală este uzuală în multe comunităţi lingvistice. Mai puţin uzual în Germania, chiar şi atunci când nu este total de neconceput, este un alt tip de identificare, pe care o cunoaşteţi din restaurantele franţuzeşti, şi anume identificarea cu ceea ce s-a comandat (mai ales din perspectiva chelnerului): *C'est vous, la tête de veau?* Clientul: *Non, la tête de veau, c'est ma femme, moi je suis le porc* (Foarte literal: „Dumneavoastră sunteţi capul de viţel?" „Nu, capul de viţel este soţia mea, eu sunt porcul"). În situaţia dată, propoziţiile de acest fel nu au nimic comic sau insultător.

Să ne întoarcem însă la tema noastră centrală. Există procedee specifice fiecărei limbi pentru anumite funcţii textuale; de exemplu, procedeul, respectiv categoria *propoziţiei interogative* pentru funcţia textuală de *întrebare*, există în cele mai multe din limbile pe care le ştim. La prima vedere, probabil nu este foarte clar care este legătura dintre această constatare şi problema analizei transfrastice care ne interesează aici. Chiar şi atunci când categoria „propoziţiei interogative", specifică fiecărei limbi, nu este identică cu funcţia textuală universală de „întrebare", aceasta din urmă se poate realiza totuşi, în cadrul unei propoziţii, prin intermediul unei interogative izolate. Tot ceea ce, eventual, s-ar putea ataşa la o asemenea întrebare – de exemplu motivarea intenţiei întrebării – ar putea apărea oare într-o propoziţie ulterioară? Există totuşi procedee specifice fiecărei limbi în parte – în germană, în italiană, în spaniolă – pentru întrebarea repetată, adică pentru întrebarea prin care se arată concomitent că acelaşi lucru a mai fost întrebat o dată, dar că nu a fost înţeles:

A: *Wie ist das Wasser?* („Cum este apa?")
B: *Was?* („Ce?")
A: *Wie das Wasser ist!?* („Apa, cum este!?")

În cazul celei de a doua propoziţii, care exprimă întrebarea repetată, nu este vorba pur şi simplu despre o elipsă pentru (*Ich habe dich soeben gefragt*) *wie das Wasser ist?* („Te-am întrebat) cum este apa");

deoarece, pe de o parte, avem o intonație specifică și, pe de altă parte, există ceva comparabil și în limbile în care atât propoziția principală, cât și cea secundară se construiesc la fel. De exemplu, în italiană:

Prop. princ. = *Com'è l'acqua?* („Cum este apa?")
Prop. sec. = *Domando com'è l'acqua.* („Întreb cum este apa.")

Așadar, nu există nicio diferență la nivelul topicii. Spre deosebire de acest fel de întrebare, întrebarea repetată, prin care se arată că interlocutorul nu a fost înțeles, sună în felul următor:

L'acqua, com'è? („**Apa**, cum este?")

Și se mai poate constata că la acest nivel există opoziții. De exemplu, dacă se adaugă conjuncția *e*:

E l'acqua, com'è? („Și apa, cum este?"),

propoziția capătă un cu totul alt sens: tocmai s-a vorbit despre o localitate de vacanță la mare și s-au discutat cele mai diferite aspecte; iar acum, cineva pune întrebarea critică: *E l'acqua, com'è?*, care poate fi interpretată, respectiv explicitată, drept: „Da, totul este bun și frumos, dar ceea ce m-ar interesa este calitatea apei". În limba spaniolă există construcții analoge celor din italiană: *El agua, ¿cómo está?*, și: *Y el agua, ¿cómo está?* (respectiv *¿cómo es?*). Pe lângă acestea, mai există totuși o construcție pentru întrebarea repetată, posibilă doar în spaniolă: *Que ¿cómo está el agua?*. *Que* este aici un indiciu pentru întrebarea repetată.

Spre deosebire de ce se întâmplă cu întrebarea, în limbile pe care le cunoaștem nu există, de obicei, un procedeu pentru exprimarea funcției textuale de „răspuns". Cu toate acestea, noi interpretăm în mod spontan în acest sens majoritatea propozițiilor concepute ca realizări ale acestei funcții textuale. Sub acest raport, recunoaștem și deosebim diferite tipuri de informație:

1) Recunoaștem dacă ceva este sau nu răspuns și o facem, evident, pe baza relațiilor existente în text. În următorul dialog:

A: *Ce citește?* B: *Nu știu.*,

aserțiunea lui B, de exemplu, poate fi ușor identificată ca răspuns, deși nu am aflat ce citește persoana în discuție. Dacă B ar fi spus:

B: *La ora patru după-amiază!*,

probabil că această propoziție nu ar fi fost recunoscută ca răspuns, cel puțin nu în cadrul acestui scurt segment de text. În cadrul unui segment de text mai lung, respectiv în relație cu un context extraverbal special, această aserțiune ar putea fi, totuși, acceptată drept răspuns. În acest scop ar fi suficient, de exemplu, să știm că B a declarat cu fermitate în prealabil că va răspunde la toate întrebările abia la patru după-amiază.

2) Distingem diferite tipuri de răspuns. Chiar și în cazul așa-numitor enunțuri interogative cu răspuns de tipul *da-nu* se poate răspunde, în anumite împrejurări, altfel decât cu *da* sau *nu*:

A: *Învață?* B: *El citește.*

Adică : „Se poate constata doar că el citește, dar nu se știe sigur dacă și învață ceva".

Sau:

A: *Învață?* B: ***Citește, asta face!***
(Cu accent contrastiv și ton ridicat.)
„Nici gând, el nu învață, ci citește."

O altă posibilitate:

A: *Învață?* B: *Învață, asta face.*
(Cu intonație ascendentă la *a învăța* și accentuat pe *a face.*)
„Da, el învață, dar altceva din ce s-ar mai aștepta de la el nu face!"

De altfel, „răspunsul" dar și „elipsa" se află în relație cu un fenomen mult mai general, și anume cu *substituirea*. Însăși ideea de substituire este o idee condiționată de text. Încă din Antichitate, așa-numitele pronume (*pronomina*) erau definite drept elemente ale limbii, care pot sta în locul substantivelor (*nomina*), le pot înlocui. O astfel de interpretare poate apărea de fapt doar la nivelul textului. În multe texte, anumite pronume pot înlocui realmente substantivele; este vorba despre pronumele de persoana a III-a. Dacă anterior s-a vorbit deja despre cineva, discuția poate continua, de exemplu: „*El* tocmai sosise". În

acest caz, *el* este, într-adevăr, o substituire, o reluare a unui substantiv sau a unui nume propriu. La fel, în enunțul „*Acesta* tocmai sosise" avem iarăși o reluare, chiar dacă de alt tip, a unui substantiv sau a unui nume deja rostit.

Dacă privim întreaga paradigmă a așa-numitelor *pronomina* din acest punct de vedere, al substituirii, constatăm că relațiile din texte nu au fost abordate într-o formă adecvată. Căci există alte „pronomina" care nu substituie, ci pot fi substituite ele însele în anumite texte, de exemplu pronumele de persoana I și a II-a, *eu* și *tu*. Numele (*nomina*), care pot apărea în sintagmă eventual în același loc în care apar *eu* și *tu*, nu trebuie interpretate ca forme substituite, ci ca forme substitutive. De exemplu, dacă o mamă îi spune copilului ei: *Ce ți-a spus mama?*, cuvântul *mama* funcționează ca substitut pentru *eu*, nu invers. Sau dacă eu vorbesc în acest curs despre una dintre propriile mele lucrări și apoi mă întreb: *Ce spune Coșeriu de fapt?*, dumneavoastră veți interpreta *Coșeriu* ca fiind „colorat" stilistic, ca pe o anumită formă de substituire a pronumelui *eu*, nu invers. Același lucru este valabil și pentru persoana a II-a. În propoziții precum *Ce are copilul meu?*, *Ce are comoara mea?*, *Qu'est-ce qu'il a mon petit coco?*, sintagmele *copilul meu*, *comoara mea*, *mon coco* sunt substituiri pentru *du*, *tu*, respectiv *toi*, și nu invers.

Substituirea nu privește, desigur, doar pronumele, ci, așa cum am spus, este vorba despre un fenomen mult mai general. Într-un alt curs[1], m-am străduit să arăt că în fiecare limbă există o secțiune specială pentru vorbirea substituită, pentru anticiparea și reluarea a ceea ce urmează încă să fie spus sau care a fost deja spus și că în cadrul acestei secțiuni sunt valabile anumite reguli gramaticale. În acest sens, să analizăm câteva exemple:

---

[1] *Einführung in die funktionelle Syntax der romanischen Sprachen*, curs ținut în semestrul de iarnă 1964/65 și în semestrul de vară 1975, nepublicat până acum. Sub acest raport, autorul a arătat că doar puțini specialiști recunosc substituirea ca fiind o problemă fundamentală a gramaticii. Printre aceștia se numără Bloomfield, cu capitolul „Substitution" (cap. 15) din *Language*. [Cf. mai jos 3.3.1. și *Grundzüge der funktionellen Syntax*, în: idem, *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, curs editat de U. Petersen, Tübingen, 1987, p. 133-176, aici p. 168-173 („antitaxă" = înlocuire, substituire).]

A: *Das solltest du unbedingt tun!* („Ar trebui să faci asta neapărat!")
B: *Habe ich schon!* („Am făcut deja!")
[posibil şi: B: *schon getan*, *schon gemacht*, *schon geschehen*, literal: 'deja făcut', 'deja realizat', 'deja întâmplat']

Este posibilă şi reluarea cu verbul auxiliar, ca, de exemplu, în portugheză:

A: *Tens visto?* („Ai văzut?") B: *Tenho!* („Am.")

În mod similar se petrec faptele şi în croată: la întrebarea: *čitat-ćeš?* („vei citi?") nu se răspunde cu *čitat-ću* („voi citi"), ci : *Hoću* „voi" [literal: „vreau"], deci cu forma plină a verbului auxiliar, care nu se află în relaţie cu verbul de conjugat; aici, verbul auxiliar apare doar sub forma morfemului legat *-ću*.

În italiană sau în română nu este posibilă o reluare de acest fel, cu verbul auxiliar, în ambele limbi reluarea făcându-se prin participiul verbului de conjugat:

A: *Dovresti fare questo e quello.* („Trebuie să faci asta şi aia.")
B: *Già fatto.* („Făcut deja", respectiv „Deja am făcut".)

La fel se întâmplă şi în română.

Un caz special în domeniul substituirii este reprezentat de elementele de tipul *da*, *nu*, *ba da*, care, pe de o parte, reiau propoziţii complete:

A: *Ai făcut asta?*
B: *Da!* (în loc de: *Am făcut asta!*)

şi, pe de altă parte, includ suplimentar şi o luare de atitudine faţă de ceea ce s-a reluat. După cum ştiţi, paradigma acestor aşa-numite *adverbe propoziţionale* [vezi şi cap. 3] este diferită în germană şi franceză faţă de cea din celelalte limbi romanice:

ja	si	oui
nein		non
doch	no	si

În franceză avem deci o repartizare destul de asemănătoare (dacă nu chiar identică) cu cea din germană, în timp ce în italiană (reprezen-

tativă aici pentru limbile sud-romanice) există o paradigmă bimembră. În mod normal, limbile slave cunosc şi ele doar o paradigmă bimembră.

În fine, ar mai trebui menţionate enumerările, care, pe de o parte, pot urma regulile specifice fiecărei limbi şi, pe de altă parte, pot să nu fie aplicate în cadrul unei propoziţii, ci al unui text. Aceste reguli sunt foarte clar conturate în latină:

> *primum, secundum, tertium...* etc., respectiv *primo, secundo, tertio* etc. *deinde, demum*, (*tum*), *postremo* (*ad postremum, ad extremum*).

La sfârşitul unei enumerări, care se poate întinde pe mai multe pagini, apare *deinde*, ca penultim element (privit dinspre intenţia iniţială), iar *demum* reprezintă încheierea, acestuia putându-i-se adăuga în anumite cazuri *postremo*, ca un fel de post-scriptum. Iată aici doar un exemplu dintr-o scrisoare a lui Cicero către prochestorul C. Cassius (*Ad familiares*, XV, 14):

> ...tu multis de causis vellem me convenire potuisses, *primum* ut te, quem iam diu plurimi facio, tanto intervallo viderem, *deinde* ut tibi, quod feci per litteras, possem praesens gratulari, *tum* ut, quibus de rebus vellemus, tu tuis, ego meis, inter nos communicaremus, *postremo* ut amicitia nostra... confirmaretur vehementius [sublinierile editorului german][1].

Toate aceste fapte, pe care le-am prezentat aici doar pe scurt, depăşesc într-un anumit fel limitele propoziţiei şi nu pot fi descrise exact, ci doar incomplet, în cadrul unei gramatici a propoziţiei. Bineînţeles, ceea ce am prezentat aici este doar o enumerare destul de dezordonată de fenomene, care au oferit prilejul constituirii unei forme moderne de lingvistică a textului; dar faptele ca atare nu au fost încă tratate. Oricum, între aceste fapte putem distinge deja trei tipuri:

---

[1] „Aş fi vrut din mai multe motive ca tu să fi putut să mă vizitezi; *mai întâi*, ca să te pot vedea după o atât de lungă despărţire, pe tine, [persoană] pe care am preţuit-o atât de multă vreme; *în al doilea rând*, ca să te pot felicita faţă în faţă, cum am făcut-o prin scrisori; *apoi*, ca să ne putem consulta unul pe altul despre treburile noastre, tu despre ale tale, eu despre ale mele; *în fine,* pentru ca prietenia noastră (...) să se întărească cu mai multă vigoare" (nota trad.).

1) fapte care se pot întinde în mai multe propoziţii (vorbirea directă şi indirectă, enumerări şi altele),

2) fapte care sunt caracteristice doar anumitor tipuri de texte (de exemplu, aşa-numita elipsă în stilul telegramei),

3) fapte care apar în cadrul propoziţiei, dar care, în acelaşi timp, depăşesc cadrul propoziţional (particule, topicalizare, substituire).

La rândul lor, toate aceste trei tipuri de fapte prezintă două caracteristici generale:

1) Se referă – după cum am spus deja – la texte, nu la propoziţii, în măsura în care fie că depăşesc cadrul propoziţional, fie că nu pot fi recunoscute, într-o perspectivă pur materială, în interiorul unei propoziţii (enumerările).

2) Aparţin unei anumite limbi, fiind diferite de la o limbă la alta.

Pentru acest ultim punct, mai sunt de făcut câteva observaţii cu caracter explicativ. Este vorba despre funcţii asemănătoare, care, însă, pot fi exprimate în limbi diferite prin procedee diferite din punct de vedere material, pe de o parte, şi, pe de altă parte, pot fi diferite şi sub aspectul conţinutului. Funcţiile pot fi recunoscute ca atare doar într-o anumită limbă; abia ulterior pot fi stabilite asemănări, iar diferitele funcţii specifice limbilor particulare pot fi subordonate unui tip funcţional unitar situat deasupra diferenţelor dintre limbi, precum, de exemplu, în cazul celor două paradigme trimembre *ja-nein-doch* în germană şi, respectiv, *oui-non-si* în franceză. În plus, faptele constatate (ca, de exemplu, enumerarea de tipul *primum, secundum... deinde, demum*) nu sunt adesea valabile pentru o limbă istorică, privită în toate variantele ei temporale, spaţiale, sociale, stilistice etc. Forma noastră de enumerare este valabilă, de exemplu, doar pentru limba latină dintr-o anumită perioadă, probabil chiar numai pentru o anumită formă a latinei din acest interval de timp.

Din ce punct de vedere se poate spune că avem de-a face cu texte în cazul fenomenelor de care ne-am ocupat aici? După părerea mea, nu este vorba despre texte la nivelul general al vorbirii, ci este vorba despre reguli gramaticale ale unei anumite limbi, în scopul constituirii unui text. Aşadar, prin „text" în acest sens nu trebuie să înţelegem

categorii general valabile pentru toate limbile, precum „roman", „discurs politic" etc., ci este vorba despre ceva neutru, despre o categorie ca „propoziția în limba n"; este vorba însă despre un nivel superior nivelului propoziției. Cu alte cuvinte, este vorba aici despre text înțeles ca un nivel al structurării gramaticale specifice fiecărei limbi.

1.3. Nivelurile structurării limbilor particulare

În fiecare limbă pot apărea următoarele niveluri de structurare specifice:

text
propoziție
„clauzulă"
grup de cuvinte
cuvânt
elemente minimale (purtătoare de semnificație).

Așa cum vom vedea în continuare, dintre aceste niveluri doar cele tipărite cu cursive în schema de mai sus există în mod necesar în toate limbile. Schema în ansamblul ei este rezultatul unei generalizări empirice, ceea ce înseamnă că celelalte niveluri de structurare pot exista într-o limbă dată, dar nu în mod neapărat necesar. Doar prin prisma unei cercetări precise a fiecărei limbi se poate stabili dacă unul dintre nivelurile celelalte sunt sau nu prezente. Un astfel de nivel există numai atunci când există funcții sau reguli specifice valabile pentru nivelul respectiv.

Sub acest raport, să comparăm mai întâi statutul *nivelului cuvântului* în latină și în limbile romanice:

span. *casa-* „casă, locuință" + *-s* = *casas* „case"
lat. *casa-* „colibă, căsuță" + *-s* = *casas* „colibe" (acuzativ plural).

În ambele cazuri, se combină între ele elemente minimale. Totuși, în timp ce în spaniolă, prin combinarea substantivului *casa* cu morfemul de plural *s* se formează pluralul nominativ *casas*, în latină aceeași formă reprezintă un acuzativ plural, se exprimă adică o funcție în propoziție, de exemplu un „obiect" sau „indicarea direcției". Acesta este, de

altfel, şi cazul formei de nominativ singular *casa*, care, de asemenea, exprimă o anumită funcţie în propoziţie, pe cea de „subiect". Aşadar, în textele latineşti, cuvântul [abstracţie făcând de particule şi de unele adverbe (în niciun caz de toate adverbele)] nu apare în „formă pură", ci toate formele unei paradigme includ întotdeauna determinări gramaticale suplimentare. Este deci problematic dacă în latină cuvântul există ca nivel al structurării specifice a limbii; oricum, nu ar trebui să mergem atât de departe încât să afirmăm, aşa cum a făcut-o Antoine Meillet[1], că în latină cuvântul nu ar exista ca atare; văzut ca unitate lexicală, cuvântul a existat, desigur, şi în latină.

Şi în cazul *grupului de cuvinte* se conturează un tablou asemănător. În schimb, în limbile romanice, grupul de cuvinte există ca nivel autonom al structurării specifice a limbii:

it. *centodue*	„o sută doi"
duecento	„două sute"
fr. *l'homme pauvre*	„omul sărac"
le pauvre homme	„săracul om!" (adică un om de compătimit).

Funcţiile se exprimă în interiorul grupului de cuvinte, independent de funcţia pe care o îndeplineşte acest grup în interiorul propoziţiei (de exemplu, grupul de cuvinte ca atare ar putea fi când „subiect", când „obiect"). De aceea, nu mai avem nevoie de un context suplimentar pentru a stabili diferenţele funcţionale. Putem constata încă o dată că în latină nu există un asemenea nivel.

Despre *clauzulă* am discutat deja în legătură cu particulele. Clauzula există ca nivel autonom al structurării specifice a limbii doar dacă într-o propoziţie sunt posibile combinaţii, în cadrul cărora o parte a propoziţiei le comentează pe celelalte, dacă, de exemplu, propoziţia conţine un element care limitează validitatea altor afirmaţii exprimate prin propoziţie, sau, cel puţin, anunţă o astfel de limitare. Astfel, o propoziţie precum ***Fireşte că a făcut asta.*** nu înseamnă că cineva a făcut ceva în mod firesc, ci înseamnă că vorbitorul consideră faptul

[1] Cf. Antoine Meillet, *Le caractère du mot*, în: idem, *Linguistique générale et linguistique historique*, ed. a II-a, Klincksieck, Paris, 1938, vol. 1, p. 9-23 (nota trad.).

exprimat ca fiind firesc: „El a făcut acest lucru. Consider că e firesc, nu m-aş fi aşteptat la altceva.". Dacă clauzula există sau nu în limbile romanice ca nivel autonom se mai poate discuta; în latină ea este cu siguranţă prezentă, aşa cum indică următorul exemplu:

certo scio „ştiu asta cu siguranţă"
certe scio „desigur, ştiu asta"[1].

După cum vedeţi, până acum nu am adus deloc în discuţie două niveluri, anume acela al *elementelor minimale* şi acela al *propoziţiei*. Nu am făcut asta pentru că, după cum am arătat, ambele niveluri sunt în mod necesar universale, *rationaliter universale*; existenţa lor rezultă din chiar definiţia nivelurilor de structurare specifică a limbilor: trebuie să existe ceva care să poată fi combinat şi trebuie să existe şi un rezultat al acestei operaţii, ceva combinat ca unitate minimală a vorbirii, iar acest nivel este chiar ceea ce numim „propoziţie".

Textul aparţine, aşadar, nivelurilor de structurare specifică a limbilor, niveluri care pot exista, dar nu trebuie să fie prezente în mod necesar. Ne putem imagina fără rezerve o limbă care să nu cunoască reguli specifice pentru combinarea propoziţiilor; într-o astfel de limbă, enumerările ar fi pur adiţionale, efectuate adică după regulile generale ale vorbirii, şi nu după regulile unei anumite limbi. În orice caz, nu cunoaştem încă nicio limbă în care nivelul textului să nu existe ca nivel al structurării specifice a limbii. În limbile pe care le cunoaştem, putem stabili întotdeauna cel puţin câteva reguli care se referă la nivelul textelor.

1.4. Diferitele tipuri de lingvistică a textului

S-a formulat mereu cerinţa de a se cerceta mai atent aceste reguli referitoare la nivelul textului în diferite limbi. Atunci când am prezentat şi analizat exemple relevante în acest sens, nu v-a scăpat, desigur, faptul că cele mai multe reguli de acest tip sunt „reguli de joncţiune", care sunt respectate la îmbinarea, la trecerea de la o propoziţie la alta.

[1] Completat de editorul german; afirmaţiile respective fac parte din cursul de sintaxă al autorului, citat mai sus.

În această perspectivă trebuie privită părerea, care a dominat lingvistica mai veche, potrivit căreia gramatica ca atare, gramatica unei anumite limbi, s-ar putea încheia cu nivelul propoziției, propoziția fiind unitate de rangul cel mai elevat, definită, în ansamblul ei, prin regulile limbii respective; în afară de aceasta, ar mai exista doar câteva reguli conective, care ar trebui respectate, în anumite cazuri, la trecerea de la o propoziție la alta, dar nu ar exista totuși nicio regulă care să privească textul în ansamblul său[1]. Așa cum s-a spus cândva, dincolo de propoziție nu mai există decât un fel de „vamă" care trebuie plătită pentru trecerea graniței spre următoarea propoziție, și altceva nimic.

Eforturile recente ale lingvisticii textului au fost întreprinse mai ales pentru a se demonstra că nu așa stau lucrurile, că există reguli valabile pentru mai multe, eventual chiar pentru numeroase propoziții; este vorba despre reguli care trebuie respectate dacă, dintr-o serie mare de propoziții, trebuie să se formeze un text. Întrucât un astfel de nivel de structurare specifică a limbii există cu adevărat, atunci se justifică pe deplin și existența unei discipline corespunzătoare, care, ca obiect de cercetare, să aibă tocmai acest nivel. Nu este vorba totuși – și acest lucru nu a fost înțeles întotdeauna clar de către lingviștii care practică de facto o astfel de „lingvistică a textului" – despre o cercetare a ceea ce este caracteristic pentru textele ca atare. În cazul unui asemenea tip de lingvistică a textului este vorba, pur și simplu, despre o parte a gramaticii unei limbi, despre o parte a descrierii limbii, adică, de fapt, despre un procedeu euristic, cu ajutorul căruia încercăm să descoperim faptele care aparțin acestei părți din descrierea idiomatică a limbii, cum se formează ele, cum funcționează și cum pot fi ele descrise în mod optim.

Cu alte cuvinte, vorbim despre constituirea de texte *în anumite limbi* doar în măsura în care în limbile respective există reguli specifice pentru texte. Problema noastră nu se referă totuși la modul în care se scriu sonetele, tragediile sau comediile, nu este vorba adică deloc despre normele și tipurile de text de la un anumit nivel al limbii, în mod total independent de problema empirică privind existența respectivelor tipuri de texte într-o anumită limbă. De exemplu, sonetul a fost

[1] [Vezi, de exemplu, începutul capitolului al 11-lea din *Language* de Bloomfield].

întotdeauna o posibilitate universală de a alcătui un text, chiar şi în perioada în care au existat sonete scrise doar în italiană. Invers, sonetul nu a avut nicio legătură, sub nicio formă, cu regulile specifice ale limbii italiene; nu era nevoie ca cineva să fie în stare să scrie sonete pentru a putea spune că ştie italiană. Şi, de fapt, ulterior au fost compuse sonete în felurite limbi.

Putem deci, într-o primă instanţă, distinge – şi sper că acest fapt a devenit destul de clar – două tipuri de lingvistică a textului. Obiectul primului tip de lingvistică a textului îl reprezintă textele existente la un nivel autonom al faptelor de limbă, anterior operării oricărei distincţii între limbi. Aşa cum am precizat în introducere, această formă de lingvistică a textului o consider a fi cea autentică şi o voi trata foarte detaliat în continuare. Al doilea tip de lingvistică a textului, de care ne-am ocupat deja, are ca obiect de studiu textul ca nivel al structurării specifice a limbii. Din motive de transparenţă terminologică, aş dori să numesc această a doua formă de lingvistică a textului „gramatică textuală" sau „gramatică transfrastică" – în acest sens s-a vorbit ocazional şi despre „analiză transfrastică". Întrucât o prelegere introductivă trebuie să atingă doar punctele esenţiale, de această formă a lingvisticii textului, la care m-am referit ceva mai explicit aici, în partea introductivă, mă voi ocupa mult mai concis în partea descriptivă şi critică a prelegerii.

Pe lângă aceste două forme de lingvistică a textului, pe care – accentuez încă o dată acest lucru – le consider deplin justificate, mai există încă o orientare care are pretenţia de a fi lingvistică a textului. Şi la acest aspect m-am referit pe scurt în introducere; aş dori aici să cercetez cu mai mare precizie doar problematica şi metodologia acestei a treia variante a disciplinei.

Acestui al treilea tip de lingvistică a textului i se poate atribui cu greu un obiect de cercetare autonom, căci ce alt obiect „text" ar mai putea exista pe lângă cele două prezentate deja? Nu mai există niciunul; există însă o problematică specială, care caracterizează această formă de lingvistică a textului. Aceasta sună în felul următor: Întrucât toate fenomenele de limbă pot fi observate în mod efectiv doar în textul

concret (în sensul cel mai larg), oare nu ar trebui ca întreaga lingvistică să fie practicată plecându-se mai ales de la text?

Această a treia formă de lingvistică a textului impune, prin tipul său special de problematică, un demers metodologic corespunzător: în principiu, toată lingvistica ar trebui să fie practicată plecându-se de la text. Nu se specifică însă cu claritate care dintre cele două concepte de text discutate până acum ar trebui să stea la bază; se are în vedere totuşi, de regulă, textul în general, textul văzut ca posibilitate universală a limbajului. Conform acestei concepţii, lingvistica textului se identifică oarecum cu lingvistica pur şi simplu. Limba – asta însemnând, bineînţeles, şi limba istorică –, cu toate categoriile ei, trebuie descrisă pornind de la text, iar pentru analizarea fiecărei categorii a limbii istorice date trebuie să plecăm de la funcţia îndeplinită de elementul care o reprezintă în text.

Excurs: Lingvistica textului ca „lingvistică care pleacă de la text". Respingere a unei concepţii eronate

Aşadar, punctul de plecare pentru această a treia formă de lingvistică a textului îl reprezintă textele. Observăm, de exemplu, că există tipuri de text în care anumite timpuri verbale apar cu o funcţie precisă: povestirea şi dialogul. De aici se poate deduce că trebuie să existe două tipuri de texte foarte generale, texte narative şi texte dialogate, şi că pentru aceste două tipuri de texte ar trebui prevăzute, în limbi diferite, anumite timpuri verbale. Descrierea unei anumite limbi trebuie făcută atunci în sectorul corespunzător, prin luarea în considerare a acestei recunoaşteri. Acest procedeu este apoi generalizat şi se reflectă în afirmaţii sau maxime de genul: „Lingvistica este în mod necesar o lingvistică a textului." sau „Lingvistica nu îşi poate dezvolta pe deplin propriile cunoştinţe decât în calitate de lingvistică a textului." sau „Dacă gramatica vrea să ofere modele pentru explicarea competenţei lingvistice, atunci domeniul ei trebuie să fie textul, nu propoziţia.". [Conţinutul enunţurilor puse între ghilimele nu trebuie înţeles în sensul literal al citării; cititorul însetat de cunoaştere, care urmăreşte scrupulos indicaţiile bibliografice inserate în această ediţie adăugită, va

descoperi acolo corespondențe aproape literale ale citatelor fictive menționate aici[1].]

În practicarea acestui tip de lingvistică, funcțiile specifice fiecărei limbi sunt definite plecându-se de la funcțiile textuale. Examinăm, de exemplu, utilizarea articolului într-un anumit text, iar în urma acestei examinări tragem concluzia că, în cazul articolului hotărât și al celui nehotărât, avem de-a face cu două tipuri diferite de indicații sau semnale care îi servesc cititorului, într-un anumit mod, în calitate de indicatori, la decodarea unui text. Din constatarea faptului că articolul hotărât se referă în multe texte la ceva care tocmai a fost spus, la o informație care tocmai a fost furnizată în text și că așa-numitul articol nehotărât se referă, dimpotrivă, la ceva care trebuie încă spus, rezultă că aceasta ar fi funcția celor două articole în franceză ori în germană, sau, încă și mai mult, că aceasta ar fi funcția articolului în general: articolul hotărât ar fi un semnal care îl determină pe ascultător ca, prin intermediul lui, să pună în relație numele sau sintagma nominală introdusă de articol cu informația deja furnizată în prealabil. Concomitent, articolul-semnal îi indică ascultătorului faptul că această informație își păstrează valabilitatea și mai departe. Dimpotrivă, articolul nehotărât i-ar semnaliza ascultătorului faptul că va fi prezentat ceva nou, că nu se mai poate baza pe informația tocmai furnizată, ci că trebuie să fie atent la informația care urmează a fi oferită.

La fel se comportă și timpurile verbale. Voi discuta aici ceva mai detaliat aceste două puncte, deoarece ele au fost tratate deosebit de temeinic în cadrul acelei lingvistici a textului care ne interesează. Pornind de la un corpus de texte al unei limbi, se poate constata faptul că perfectul apare ca timp al dialogului, iar imperfectul ca timp al povestirii. De aici deducem că acestea ar fi funcțiile celor două timpuri în general, adică nu doar în limba ale cărei texte le studiem, ci în toate limbile. Referindu-ne acum la limbile în care, la verb, se disting în mod primar nu timpuri, ci aspecte verbale, ca, de exemplu, în limbile semitice, dar și în limbile slave, aceasta ar însemna, cu un raționament inversat, că așa-numitele aspecte verbale nu reprezintă altceva decât o eroare a

[1] Fragmentul adăugat între paranteze drepte aparține editorului german (nota trad.).

gramaticienilor; cu adevărat universală este doar dihotomia *povestire* vs *dialog*, cu ajutorul căreia putem interpreta toate formele verbale, în toate limbile.

Ce este corect şi ce este incorect la această concepţie? Mai întâi, corect este faptul că enunţul „a ne exprima prin limbă" înseamnă acelaşi lucru cu „a produce texte". Tot ceea ce spunem este un text sau un fragment de text; chiar şi o singură propoziţie poate fi un text complet.

> De altfel, această situaţie are legătură cu o caracteristică generală a nivelurilor deja prezentate ale structurării specifice prin limbă, la care vom reveni mai târziu, şi anume cu posibilitatea ca un element al unui anumit nivel să poată fi combinat cu zero la nivelul imediat superior. Aşadar, un element minimal poate funcţiona concomitent în calitate de cuvânt, un cuvânt poate funcţiona ca grup de cuvinte, un grup de cuvinte ca o clauzulă ş.a.m.d. – până la text. În această privinţă, amintesc cunoscuta anecdotă despre doi prieteni romani, care au făcut un pariu despre cine va scrie cea mai scurtă scrisoare. Unul dintre ei a scris *eo rus* „Merg la ţară", iar celălalt i-a răspuns *i* „Mergi!", câştigând astfel pariul. Elementul minimal *i* poate reprezenta în latină, ca formă de persoana a II-a a prezentului imperativ al verbului *eo* (*ire*), toate nivelurile superioare, până la cel al textului.

Este, deci, corect să afirmăm că, atunci când vorbim, producem texte. Este corect să spunem şi că dispunem de o capacitate deosebită, de o „competenţă" de a produce texte. De asemenea, este corectă şi constatarea că profesorul de limbi nu predă doar o anumită limbă, ci, prin lecţiile sale, contribuie şi la dezvoltarea capacităţii de a produce texte.

Totuşi, este fals să presupunem că acea competenţă de care avem nevoie pentru a produce texte poate coincide cu gramatica unei anumite limbi, că descrierea acestei competenţe poate reprezenta, în acelaşi timp, descrierea structurii limbii respective. Eroarea constă, evident, în a presupune că, în cazul capacităţii de a produce texte şi în cazul a ceea ce numim în general „cunoaşterea unei limbi", ar fi vorba despre o competenţă unitară. Această presupunere este falsă. Pe lângă competenţa, determinată istoric, de a vorbi limbile germană, engleză, franceză ş.a.m.d., există şi o competenţă universală, care corespunde nivelului general din clasificarea noastră: de exemplu, capacitatea de a vorbi clar,

coerent etc., care nu are nimic de-a face cu stăpânirea unei anumite limbi date. În plus, există – la nivel individual – şi o competenţă de a produce anumite texte, care, de asemenea, nu are nicio legătură cu cunoştinţele de limbă, în înţelesul obişnuit al acestei expresii. Tipurile de text precum „scrisoare de dragoste" sau „tratat ştiinţific" îşi au propria tradiţie, care nu coincide cu o anumită tradiţie istorică a vorbirii. Aşadar, este posibil, şi adesea se şi întâmplă în realitate, ca o persoană cu o competenţă istorică deficitară să dispună totuşi de o competenţă mai elevată la nivel universal, ca unul care, chiar dacă vorbeşte prost germana, se exprimă însă foarte clar şi coerent. În mod similar, este posibil ca un individ cu o competenţă istorică lacunară să aibă o capacitate deosebită de a produce anumite texte, să poată scrie, de exemplu, într-o germană plină de greşeli, scrisori de dragoste mai frumoase decât ar putea scrie majoritatea vorbitorilor de germană.

Nu este, însă, corect să presupunem – iar aceasta se bazează pe o confuzie între diferite competenţe – că acea competenţă de care ne folosim pentru a produce texte trebuie să apară în ansamblul ei în gramatica unei anumite limbi, că trebuie să aparţină gramaticii unei anumite limbi.

Dimpotrivă, atunci când dorim să facem o descriere gramaticală a unei anumite limbi, corect este să pornim tot de la texte. Într-adevăr, întotdeauna plecăm de la texte, chiar şi atunci când avem impresia că ne-am interoga, prin prisma introspecţiei, propria competenţă, adică capacitatea neactualizată de a produce enunţuri după regulile unei anumite limbi. Chiar şi atunci când, realizând o descriere, avem impresia că nu facem nimic altceva decât să ne explicităm propria cunoaştere, pornim tot de la nişte texte, care sunt produsul unui tip de „vorbire interioară"; analizăm, aşadar, texte care, în realizarea acestei „vorbiri interioare", sunt produse deja după nişte reguli pe care tocmai dorim să le descriem.

> De altfel, doar în acest mod se pot explica cazuri de tipul celor pe care le-am menţionat deja atunci când am vorbit despre afirmaţii false privind existenţa sau non-existenţa anumitor construcţii. Dacă nu am vorbi mai întâi în mod concret, fie şi prin intermediul unei vorbiri interioare, nu am ajunge la generalizări grăbite şi inadmisibile. Nu am afirma, de exemplu, că propoziţia *Heinrich Heine ist ein deutscher*

Dichter, der ein Lyriker ist. „Heinrich Heine este un poet german, care este un liric." nu este posibilă în limba germană. La o astfel de afirmație ajungem prin aceea că – și nimeni nu este scutit de erori de acest gen – producem un text și pe baza acestui text tragem concluzia că una dintre părțile sale nu este bine configurată, fără a ne gândi la alte texte în care respectivul fragment s-ar putea integra fără probleme.

Este deci absolut corect ca și în cazul descrierii gramaticale a unei anumite limbi să pornim de la texte, de la acte de vorbire, pentru că, de fapt, la început, nu ne putem lua niciun alt punct de plecare. Aceasta nu înseamnă însă că putem identifica, pur și simplu, o funcție textuală delimitată individual, cu prima funcție textuală delimitabilă într-o limbă dată. Dacă am face așa, am ajunge la concluzii eronate. În descrierea fiecărei limbi particulare trebuie să plecăm mai degrabă de la funcțiile valabile nu doar pentru un text dat, ci pentru toate textele din limba respectivă. În acest sens, să analizăm un alt exemplu:

> Într-o povestire de Kafka apare un animal îngrijorat în privința posibililor dușmani care ar putea să îl atace. Pentru a-și deruta adversarii potențiali, acest animal și-a conceput un sistem de treceri foarte ramificat, o redută principală și multe alte redute, centrale, secundare și de rezervă, construind, bineînțeles, și intrări false, care nu duc nicăieri. Se pune acum întrebarea dacă toate acestea sunt, într-adevăr, juste și oportune, dacă o măsură de precauție extrem de rafinată nu s-ar putea dovedi o capcană într-o anumită situație, dacă, de exemplu, este de preferat ca proviziile să fie păstrate într-un loc central sau mai lăturalnic. Se observă deja că aici trebuie să reflectăm la multe aspecte, trebuie să avem în vedere mulți de *dacă* și de *dar*. Iar animalul „cugetător" folosește o mulțime de particule pentru dezvoltarea reflecțiilor sale extrem de precaute. „*Gewiß, zwar* scheint es so – und man könnte *schon* annehmen, daß es sich *eben wohl doch* so und nur so verhalten muß. *Freilich* läßt sich leider nicht ausschließen, daß sich die Dinge *vielleicht doch eigentlich* anders darstellen. Nun, wer dürfte *auch überhaupt* an vollkommene Sicherheit denken?" [„*Desigur*, și *chiar* așa pare – și chiar am putea *deja* să presupunem că așa, *totuși*, *chiar* așa trebuie să se petreacă. *Evident*, nu se poate exclude faptul că lucrurile, *probabil*, apar, *totuși*, *de fapt*, în alt mod. Atunci, cine ar putea *fie doar* și să se gândească la o siguranță perfectă?"] Așa se desfășoară argumentația animalului – firește, prezentată aici într-o formă ceva mai

comprimată –, care ia în calcul toate probabilitățile și care, de exemplu, comentează o soluție a problemei parțiale, soluție văzută chiar ca optimă, afirmând: „Aber vielleicht doch nicht gar so sehr" [„Poate, totuși, nu chiar atât de mult."].

Ce funcție au particulele în acest text special? Ele exprimă nesiguranța animalului. Bineînțeles, nu va merge nimeni cu imaginația atât de departe, încât să spună că funcția particulelor din germană ar fi accea de a exprima nesiguranța unui animal care sapă într-un mod desăvârșit și este neliniștit la auzul unor zgomote ciudate. Cuiva i-ar putea însă veni ideea că din analiza textului nostru se poate trage o concluzie generală precum: funcția particulelor din germană constă în a exprima nesiguranța în cadrul argumentației. Dar și aceasta ar fi tot o funcție textuală și nu o funcție a limbii germane. Funcția textuală poate fi explicitată cam în felul următor: „Prea multe restricții, prea multe precizări; cel care restricționează mereu și face mereu precizări nu este sigur de lucrul respectiv." Dacă am vrea să determinăm funcția particulelor în germană, am putea pleca de la conceptele de „precizare" și „restricție". Această funcție a particulelor în germană (trebuie să renunțăm la o cercetare mai exactă și, ca atare, să pornim de la ideea că deja am determinat-o), precizarea și limitarea a ceea ce s-a spus deja, se constituie apoi, la rândul ei, într-o funcție determinată în text sau, mai precis, ea devine semn pentru funcția textuală „nesiguranță" la un anumit nivel al conținutului, pe care eu îl numesc „sens". Asupra acestui aspect voi reveni odată cu examinarea amănunțită a primei lingvistici a textului, cea „propriu-zisă". Într-o primă fază, expunerile de până acum pot fi rezumate schematic în felul următor:

„sens" (în text)

funcție în chiar ceea ce s-a spus deja

Principala obiecție care s-ar putea aduce acestui al treilea tip de lingvistică a textului constă, deci, în faptul că pune în mod nejustificat semnul egal între funcțiile textuale și funcțiile limbii. Este, de altfel, foarte posibil ca anumite rezultate ale acestei direcții de cercetare să fie acceptabile pentru anumite limbi, chiar dacă nu sunt valabile, sub nicio

formă, pentru toate limbile. De exemplu, este posibil ca în anumite limbi să existe sisteme temporale întemeiate pe distincția fundamentală dintre „povestire" și „dialog". Probabil chiar germana este o astfel de limbă.

> Nu am cercetat eu însumi această problematică, dar am primit informații în acest sens de la germanistul francez Jean Fourquet. Domnul Fourquet i-a încredințat unei eleve, ca lucrare de doctorat, tema care ne interesează aici. Titlul disertației proiectate suna: „Interpretarea funcțională a timpurilor în limba germană". În cadrul lucrărilor premergătoare susținerii tezei, a reieșit clar că există foarte puține texte sau, eventual, nu există niciun text în care perfectul (*ich habe geschrieben* „(eu) am scris") și imperfectul (*ich schrieb* „(eu) scriam") să fie utilizate alternativ în situații și în contexte asemănătoare. Și aceasta nicidecum doar în texte redactate în variantele regionale ale limbii germane, în care imperfectul nu există deloc. Așa stând lucrurile, eleva lui Fourquet a trebuit să renunțe la realizarea lucrării plănuite; eventual, ea ar fi putut oferi descrieri funcționale ale timpurilor din germană în cadrul diferitelor tipuri de text[1].

Să admitem fără rezerve că eleva lui Fourquet a lucrat temeinic și a interpretat corect faptele și că, prin urmare, în sistemul temporal german există o distincție între „povestire" și „dialog". Dacă așa stau

[1] [Cu siguranță că mulți au adus obiecții acestei constatări preliminarii. Cititorul interesat este îndrumat în această privință doar spre un exemplu renumit, comentat adesea, unde alternanța timpurilor trecute din limba germană are în text cel puțin o funcție. La finalul operei lui Goethe, *Werther*, se spune: „Um zwölfe mittags starb er. Die Gegenwart des Amtmanns und seine Anstalten tuschten einen Auflauf. Nachts gegen Eilfe ließ er ihn an der Stätte begraben, die er sich erwählt hatte. Der Alte folgte der Leiche und die Söhne, Albert vermocht's nicht. Man fürchtete für Lottens Leben. Handwerker trugen ihn. Kein Geistlicher hat ihn begleitet". Vezi și traducerea românească a lui Alexandru Philippide, în Johann Wolfgang Goethe, *Suferințele tânărului Werther*, Editura Pandora-M, Târgoviște, 2001, p. 173-174: „Werther a murit pe la amiază. Prezența administratorului și măsurile luate de el împiedicară să se iște zarvă. Noaptea, pe la unsprezece, l-au îngropat la locul pe care și-l alesese. Bătrânul și cu fiii lui au mers după mort. Albert n-a putut să vină. Viața Lottei era în primejdie. L-au dus pe umeri niște meșteșugari. Niciun preot nu l-a însoțit" (nota trad.).]

lucrurile, atunci aici este totuşi vorba despre un fenomen specific unei limbi, despre o distincţie specifică limbii germane, care nu este valabilă pentru toate celelalte limbi. Dar, pe lângă aceasta, o importanţă deosebită o are constatarea că există anumite limbi care cunosc distincţii funcţionale rezervate unor diferite tipuri de text. În toate limbile pe care le cunoaştem, găsim fenomene legate de anumite tipuri de texte, chiar în vocabular.

> Astfel, de exemplu, verbul german *meckern* „a cârti" [utilizat metaforic] serveşte în mod fundamental pentru a desemna critica făcută nu de vorbitorul însuşi, ci de o altă persoană. În plus, *meckern* are întotdeauna funcţia de a indica nu doar critica unei alte persoane, ci, în acelaşi timp, şi de a semnala această critică ca fiind neîntemeiată sau cel puţin neadecvată. Spunem: *Was hast du schon wieder zu meckern?* „Ce mai ai iar de cârtit?", *Der meckert aber dauernd.* „Acesta cârteşte însă neîncetat". etc. – eu însumi nu cârtesc niciodată, eu critic, fac critică, doresc să pun la îndoială ceva sau îmi permit să arăt faptul că... Bineînţeles, putem spune chiar despre noi înşine că cârtim, de exemplu cu funcţia unei autocritici făcute în joacă, sau atunci când receptăm afirmaţia unui partener de discuţie care tocmai a întrebat ce mai avem iar de cârtit. *Ich meckere deshalb, weil.* „Cârtesc pentru că...", aş putea răspunde şi, concomitent şi implicit, aş lăsa impresia că îmi însuşesc verbul deja utilizat, dar că nu sunt deloc de acord cu faptul utilizării lui. De altfel, în alte limbi există expresii foarte asemănătoare, de exemplu *trouver à redire* în franceză şi *aver da ridire* în italiană.

Faptul că în limbi există forme care au fost prevăzute pentru anumite funcţii textuale nu trebuie să ne inducă însă în eroarea de a pune, în principiu, semnul egal între funcţia textuală şi funcţia limbii. Putem în fapt recunoaşte ca atare formele prevăzute pentru anumite funcţii textuale numai pentru că există alte forme, care sunt date nu pentru anumite texte, ci pentru toate textele, pentru texte în general. De aceea şi determinările funcţiilor specifice unei limbi, obţinute prin generalizare din funcţiile textuale izolate, sunt adesea inadecvate sau, pur şi simplu, false. Acesta este şi cazul celor două *articole*. Schema simplă pre-informaţie vs post-informaţie

← ..... *der* '-l' *ein* 'un' ..... →
(informație anterioară) (informație posterioară)

se potrivește, bineînțeles, multor texte: „Dort stand auch ein Mann mit einer Zigarre. Der Mann mit der Zigarre war..." [„Acolo stătea și un bărbat cu o havană. Bărbatul cu havana era..."] etc. Este însă problematic dacă acest sistem de orientare are menirea de a face textul mai ușor de înțeles. Oare nu putem înțelege texte și fără acest tip de indicații, de exemplu texte concepute în limbi fără articol[1]? Se mai adaugă însă un alt aspect, și anume că, atunci când vrem să scriem gramatica unei limbi, trebuie să ne gândim la toate funcțiile, nu doar la o funcție posibilă în anumite texte. Poate că un lingvist a scris cândva, sau va scrie, un studiu cu un titlu precum *Funcția textuală a articolului în franceză*. În acest caz, ar fi oare realmente just să presupunem că articolul hotărât atașat la substantivul de la începutul titlului se referă la informația deja oferită și că studiul ar fi fost intitulat *O funcție textuală a articolului francez* dacă autorul ar fi avut intenția să ofere chiar în studiul său informații despre articol?

Putem deci stabili că acest tip de lingvistică, care absolutizează textul, asumându-l anticipat ca bază, nu este o lingvistică a textului, o lingvistică a textelor, ci o lingvistică care are probleme cu identificarea propriului său obiect de cercetare. Să ne reprezentăm acest lucru, din nou, cu ajutorul unui exemplu:

> Dacă analizăm timpurile verbale pe baza unui număr suficient de mare de texte, vom constata, bineînțeles, imediat că această categorie *tempus* nu are nimic de-a face în mod direct cu timpul calendaristic, ci că se referă la momentul povestirii înseși. Deoarece, în multe situații verbale „practice", „acum-ul" povestirii corespunde timpului prezent real, ar putea apărea, eventual, impresia că prezentul verbal ar indica „prezentul" în sens absolut, că preteritul ar indica „trecutul" etc. Bineînțeles că nu acesta este cazul; totuși, o oarecare noimă există în faptul de a pune în relație timpurile verbale din text cu „timpul". Cu

[1] [Raporturile dintr-o astfel de limbă sunt analizate în W. Birkenmaier, *Artikelfunktionen in einer artikellosen Sprache. Studien zur nominalen Determination im Russischen*, München, 1979.]

alte cuvinte, prin intermediul timpurilor trecutului putem povesti doar fapte care s-au întâmplat deja, cu ajutorul prezentului putem exprima doar trăiri referitoare la prezentul real, iar cu timpul viitor putem exprima aşteptări şi speranţe legate de viitor. Chiar şi într-o naraţiune utopică, în care evenimente din anul 2010 sunt zugrăvite din perspectiva anului 2100 d. Hr., apar, bineînţeles, aşa-numitele timpuri „narative", şi nu timpul viitor, deşi anul 2010, în momentul conceperii povestirii, se află încă în viitor. În cazul unei interpretări imanente a textului, aşa cum ar fi de aşteptat în primul rând de la o „lingvistică a textului", trebuie avut neapărat în vedere ca „timpul verbal" şi „timpul real" să fie puse în relaţie; căci distincţia dintre „timpul povestit" şi „timpul absolut" sau „calendaristic" transcende deja graniţele textului.

În ceea ce priveşte cazul special la care fac referire aici, mai rămâne de observat că distincţia categorială, care se presupune a fi fundamentală, anume cea dintre „povestire" şi „convorbire" nu este aplicabilă anumitor limbi, de exemplu limbii portugheze; în portugheză se foloseşte de fapt şi acum un presupus timp „narativ", perfectul istoric (*pretérito perfeito simples*, care corespunde fr. *passé défini* sau *passé simple*), dacă este vorba de „convorbire", adică în cazurile în care celelalte limbi romanice au perfectul „compus", format cu verbe auxiliare.

A treia formă de lingvistică a textului pe care o distingem s-ar dori, evident, o „lingvistică a textului", dar, de facto, nu este altceva decât lingvistica limbilor [şi nu în sensul limitat al gramaticii transfrastice!]; de aceea, ea trebuie considerată o pistă falsă a lingvisticii textului. Ca lingvistică a limbilor, ea poate fi interesantă dacă privim faptele analizate până acum, mai ales faptele referitoare la timpurile verbale şi la articol. Ce-i drept, concepând-o, împotriva propriei sale intenţii, drept lingvistică a limbilor, ea se dovedeşte falimentară tocmai atunci când se ocupă cu fapte precum cele cercetate mai sus, întrucât nu a reuşit să găsească pentru acestea explicaţii plauzibile. Cu o asemenea formă de lingvistică a textului nu ne vom mai ocupa în continuare; oricum, o vom aborda doar marginal, adică doar în măsura în care ea poate contribui cu ceva la studiul celorlalte două forme legitime de lingvistică a textului, tratate anterior. *Sfârşitul excursului.*

În cele ce urmează ne vom îndrepta atenţia, aşadar, doar spre cele două forme de lingvistică a textului pe care le-am menţionat mai întâi,

şi anume spre lingvistica textului văzută ca un nivel al limbajului în general şi spre lingvistica textului înţeleasă ca unul dintre nivelurile de structurare specifică a unei limbi. Justificarea tipului de lingvistică a textului menţionat la urmă am oferit-o deja, pe când o justificare a primului tip menţionat a fost dată până acum doar sub o formă foarte generală şi, de aceea, trebuie să constituie, într-o formă mai detaliată, obiectul părţii introductive a prezentei prelegeri. Mai întâi, ar mai trebui făcute totuşi câteva observaţii privitoare la raportul reciproc dintre cele două forme de lingvistică a textului cu care ne vom ocupa în continuare. În acest scop, vrem să confruntăm ambele scheme în care „textul” apare de fiecare dată ca un nivel, chiar dacă într-un context argumentativ cu totul diferit:

Schema 1 (vezi 1.1.)

– a vorbi (respectiv „limbaj” în general)

– limbă particulară, tradiţie istorică a vorbirii

– text

determinare progresivă

Schema 2 (vezi 1.3.)

text

propoziţie

„clauzulă”

sintagmă

cuvânt

elemente minimale

trepte ale combinatoricii

La prima vedere, în cazul primei lingvistici a textului pare să fie vorba despre cu totul altceva decât în cazul celei de a doua, conceptul de „text”, care le stă la bază, pare a fi cu totul altul. Dar, firește, nu aşa stau lucrurile. Nivelul textului este de fiecare dată acelaşi *in concreto*, fiind doar în mod diferit reprezentat în cele două scheme. În prima schemă, textul apare ca produs al unei duble determinări în cadrul planului vorbirii văzute ca o activitate general umană; în schema a doua, textul funcţionează ca un nivel construibil după regulile unei anumite limbi, adică nivelul textului este tratat potrivit configurării sale. O combinare a celor două scheme pune în lumină nivelul textului în întreaga sa complexitate şi corespunde astfel ceva mai bine realităţii (vezi schema următoare).

Toate acestea vor fi expuse mai precis în continuarea prelegerii; dacă pentru moment totul a fost clar, este suficientă constatarea că textul reprezintă un fenomen extrem de complex. Textul este nivelul cel mai complex al lingvisticității în general.

- a vorbi în general
- limbă particulară
(cu diferitele sale niveluri)

..... – elemente minimale
– .....
– .....
– *propoziție*..... – α
– text ..... – β
– γ

α) A putea vorbi, a dispune de cunoaștere elocuțională.

β) A putea construi un text pe baza cunoașterii idiomatice, adică după regulile unei limbi istorice.

γ) A putea produce un text ca îmbinare de acte individuale de vorbire, pe baza cunoașterii unei tradiții speciale a textului („sonet", „roman") și a unei intuiții unice[1].

1.5. Câteva fapte care justifică acceptarea autonomiei nivelului textului. Concomitent, o justificare a primei lingvistici a textului, cea „propriu-zisă"

Întrebarea de la care trebuie să plecăm sună în felul următor: „Ce fenomene justifică ipoteza conform căreia textul este un nivel multistratificat care nu conține doar elemente idiomatice; de ce avem nevoie de o lingvistică care să cerceteze textul cu referire chiar la această complexitate?" De altfel, o asemenea lingvistică ar coincide, pentru mine, cu filologia corect înțeleasă și, de asemenea, cu hermeneutica; în accepția pe care doresc să o explic aici, lingvistica textului nu este nimic altceva decât hermeneutică, iar teoria acestei lingvistici a textului nu este altceva decât teoria hermeneuticii, a interpretării.

[1] Vezi *Die Ebenen des sprachlichen Wissen*, în *art. cit.* al autorului.

Întemeierea lingvisticii textului în sensul avut aici în vedere trebuie să plece de la faptul că în cazul textului este vorba despre un nivel autonom din sfera limbajului, plan care nu poate fi explicat nici plecând exclusiv de la nivelul vorbirii în general, nici de la nivelul limbii particulare, nici prin referire la „faptele" corespunzătoare. Bineînțeles, aceasta presupune ca celelalte două niveluri ale sferei limbajului să fie considerate și ele autonome.

A) Despre nivelul vorbirii în general. Prima teză de fundamentare a lingvisticii textului (și, în același timp, prima teză de fundamentare a concepției mele lingvistice în general) se referă, deci, la autonomia acestui prim nivel al sferei limbajului, pe care eu îl numesc „nivelul limbajului, respectiv al vorbirii în general". Aici este vorba despre nivelul acelor fenomene care sunt comune oricărei vorbiri și tuturor limbilor. Acest punct comun se reduce, la rândul său, la două fapte foarte generale:

1) Primul fapt constă în referirea la sfera extralingvistică, capacitatea limbii de a produce semne, adică faptul că limba se referă la ceva ce nu este ea însăși. Că așa stau lucrurile ne-o dovedește, de exemplu, orice comparație lingvistică teoretică sau aplicată, care trebuie să țină cont chiar de această referire la sfera extralingvistică, comună tuturor limbilor; comparăm limbile și constatăm că sunt diferite, dar sunt diferite prin raportare la ceva comun, diferite în calitate de configurații diferite ale sferei extralingvistice. Iar anumite activități care au legătură cu limbajul, cum ar fi, de exemplu, traducerea, sunt posibile doar pentru că se pleacă de la ipoteza tacită că în limbi diferite ne putem raporta la aceeași sferă extralingvistică. În aceasta constă posibilitatea traducerii, adică posibilitatea de a spune altfel ceea ce s-a spus cu privire la așa-numita „realitate extralingvistică", care poate fi desemnată sau numită atât prin intermediul limbii$_1$, cât și prin intermediul limbii$_2$.

2) Al doilea fapt constă în aceea că noi, în calitate de vorbitori, dispunem de o capacitate generală de a vorbi, necondiționată istoric, cu alte cuvinte, capacitatea noastră de a vorbi nu constă doar în a vorbi germana, franceza etc., ci, dincolo de aceasta, dispunem de o capacitate care este valabilă pentru toate limbile și pentru fiecare act de vorbire. În

interiorul unei asemenea capacități de a vorbi, înțeleasă în acest sens general, pot fi distinse două mari clase de fenomene, și anume:

a) „Principiile generale ale gândirii", valabile integral pentru sfera limbajului, cum sunt, de exemplu, principiul identității sau cel al non-contradicției. Aceste principii sunt date în mod intuitiv în orice act de vorbire. Aceasta nu înseamnă că fiecare vorbitor ar putea să formuleze aceste principii sau chiar să le explice, ci doar că aceste principii sunt prezente deja în fiecare vorbitor. Premisa că putem face o nouă referire la ceva deja numit, cu ajutorul pronumelor, este, de exemplu, mai presus de asumarea identității a ceea ce a fost denumit o dată, dincolo de faptul denumirii sale.

b) „Cunoașterea lucrurilor", adică faptul că nu vorbim doar prin limbaj, ci și cu ajutorul unor anumite cunoștințe pe care le avem despre lucruri. Acest lucru se petrece, și el, într-un dublu sens:

α) Pe de o parte, vorbim cu ajutorul cunoașterii lucrurilor în măsura în care presupunem la celălalt o anumită cunoaștere a lucrurilor, la care ne raportăm în mod automat:

> De exemplu, spunem: „Da, afară pe stradă..." – pentru a reveni la un exemplu deja analizat –, presupunând, pe baza unei anumite cunoașteri a lucrurilor și a unei anumite așteptări privitoare la o stare de lucruri „normală", că în momentul în care vorbim mai există încă o stradă, că în clipa asta nu zburăm deja de colo până colo prin sistemul galactic și după ce am părăsit de multă vreme orașul Tübingen. Presupunem că este așa, deși nu știm sigur asta, deoarece nu putem verifica mereu și din nou stări de lucruri atât de „de la sine înțelese"; totuși, presupuneri de tipul acesta se dovedesc aproape întotdeauna a fi îndreptățite. După cursul la care asistați, veți constata că Tübingen încă există și că străzile sunt încă la locul lor. Să sperăm!

Deci, înainte de toate, dispunem de această cunoaștere a lucrurilor și de așteptări privind „normalitatea" stării de fapt la care ne referim în permanență atunci când vorbim.

β) Pe de altă parte, ne raportăm constant la cunoașterea a ceea ce este general uman, la cunoașterea despre noi înșine, ca oameni, și la cunoașterea „lumii noastre". Știm câte ceva despre corpul nostru, de exemplu că avem două picioare și două mâini. Știm câte ceva și despre

această lume a noastră, care constituie contextul nostru natural; ştim că în această lume există un singur soare şi o singură lună, aşa încât vorbim despre soare*le* şi lun*a*, fără a mai face alte precizări.

Dacă în lumea noastră ar exista trei sori, o propoziţie precum *Cel de-al doilea soare este deja sus pe cer.* ar fi la fel de „naturală" ca propoziţia: *Soarele este deja sus pe cer.* în lumea noastră efectivă; iar dacă am avea un număr mai mare de luni, nu am mai vorbi despre lună aşa cum o facem în mod obişnuit. Despre aceste chestiuni am discutat foarte amănunţit şi cu multe exemple în două studii: despre una în articolul, menţionat deja, *Determinare şi cadru* [vezi 1.1.], iar despre cealaltă, în studiul meu *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*[1].

Atât despre autonomia primului nivel, despre autonomia nivelului vorbirii în general.

B) Despre nivelul limbilor particulare. Autonomia nivelului istoric, al nivelului limbilor particulare, nu trebuie legitimată în mod special. În general, nu se contestă faptul că limbile particulare au structuri diferite, gramatici diferite, un vocabular structurat diferit, cuvinte sau, mai bine spus, conţinuturi lexicale configurate în mod diferit. Părerile sunt controversate doar atunci când ne întrebăm dacă nivelul limbilor particulare nu coincide parţial cu nivelul textului. Prin aceasta am ajunge la legitimarea autonomiei nivelului textului.

C) Despre nivelul textului. Există o serie de motive care se opun considerării textului drept exclusiv un fenomen al unei anumite limbi istorice:

1) În mod normal, un text este redactat într-o anumită limbă, dar aceasta nu se întâmplă în mod neapărat necesar. În principiu, textele plurilingve sunt, indiscutabil, posibile, iar ele şi există în realitate. Se întâmplă chiar – este vorba, ce-i drept, despre cazuri limită – ca diferite limbi să apară amestecate în text chiar şi sub aspectul expresiei materiale şi al gramaticii şi, totuşi, aceste formaţiuni hibride sunt texte. Să ne

[1] În volumul: P. Hartmann/ H. Vernay (ed.), *Sprachwissenschaft und Übersetzen.* Commentationes Societatis Linguisticae Europaeae, III, München, 1970, p. 1-18.

gândim, de exemplu, la ultimul roman al lui James Joyce, *Finnegan's Wake*, care este scris concomitent în limbi diferite; el nu conține doar pasaje în engleză, ci și în italiană și franceză – și anume, aproape complet amalgamate, contopite într-o nouă unitate.

2) Textele nu se supun în mod necondiționat, în fiecare punct, regulilor unei limbi; abateri de la regulile limbii respective sunt întotdeauna posibile; și, ceea ce este încă și mai important, de regulă, aceste devieri nu sunt interpretate ca atare, ci apar ca deplin acceptabile, dacă sunt motivate de configurația textului sau de o funcție textuală. Este vorba despre un fenomen foarte general, care ar putea fi formulat după cum urmează: textul poate suspenda regulile unei anumite limbi, care nu sunt valabile în acest text special, și anume a) ori, pur și simplu, din cauza configurației tradiționale a textului respectiv, ori b) pe baza unei motivații pe care o găsim în textul respectiv.

a) Să luăm, mai întâi, un exemplu pentru primul caz: un cântec italian pentru copii conține formula următoare:

A mižú, mižú, mižú
per la carne lo pe-í
per esem-pin-tú
a si fa mižú

Cântecelul este greu de înțeles, dar nici nu se pune neapărat problema înțelegerii lui. Important este mai degrabă următorul aspect: în textul nostru apare ceva despre care se consideră că nu ar exista în italiană, și anume fonemul /ž/. Toți copiii care cunosc această formulă pronunță *mižú* fără nicio dificultate; în schimb, dacă întrebați un italian despre existența sunetului /ž/ în italiană, acesta va nega cu siguranță și, posibil, chiar va avea dificultăți în a pronunța acest fonem. Dar fonemul există chiar în acest text, el aparține tradiției acestui text, așa cum în anumite texte pot apărea și alte fapte, care în mod obișnuit nu există în limbă. De exemplu, se mai spune – desigur, nu fără temei – și că sunetul *ö* ([ø] și [œ]) nu ar exista în italiană și că nici nu există ca fonem în cuvintele italienești. Totuși, el apare într-un anumit text sau, mai bine spus, el există *ca* un anume text italian; italienii îl folosesc pentru a se referi la ceva total neplauzibil sau irațional: *öööh!* Asta pot

rosti toți italienii – dar un italian poate pronunța cu greu un *ö* într-un cuvânt nemțesc, dacă nu a exersat îndelung în prealabil.

Și chiar și acolo unde nu este vorba despre fapte care nu apar nicăieri, pentru anumite texte există o tradiție specială, care suspendă parțial regulile speciale ale unei anumite limbi, chiar și în domeniul foneticii și al fonologiei. Astfel, de exemplu, în limba germană standard vorbim despre *der Wurst* „cârnat", dar spunem în același timp (și anume nu neapărat într-o rostire colorată dialectal) și *das ist mir wurscht* „puțin îmi pasă, mă doare în cot"; în acest caz special realizăm complexul sonor *st* sub forma *scht*, deși în limba literară acesta este obișnuit doar la începutul unui morfem. Se formează astfel chiar ceva asemănător unei perechi minimale: cf. *Es ist Wurst, was Sie haben wollen.* („Ceea ce doriți este un cârnat.") și *Es ist wurscht, was Sie haben wollen.* („Este totuna ceea ce doriți să aveți."). La fel se întâmplă cu *Alles ist für die Katze.* („Totul este pentru pisică.") și *Alles ist für die Katz.* („Totul este în zadar.") Și în acest caz există o tradiție pentru un text special, iar o modificare materială neînsemnată în planul expresiei atrage după sine o modificare completă a sensului.

Și acum, despre cel de-al doilea caz:

b) După cum am spus, abaterile pot fi motivate, și anume motivate prin tipul de text, prin „specia de text" pentru care au fost stabilite și în cadrul căreia chiar sunt considerate normale. În acest context am făcut deja o scurtă referire la omisiunile din așa-numitul „stil telegrafic". Aceste omisiuni sunt făcute potrivit unor reguli specifice, valabile pentru redactarea telegramelor, și sunt acceptate fără rezerve. Ba chiar se poate stabili – ce-i drept, din câte știu nu există încă cercetări în acest sens – care tip de omisiuni este permis în stilul telegrafic și care nu. Într-o vestită povestire, alcătuită doar din telegrame, scriitorul român I.L. Caragiale a adus în centrul atenției posibilitățile de abatere proprii stilului telegrafic, utilizând și abateri care nu sunt obișnuite sau nu sunt permise în acest stil, abateri de tipul: *Vrut protestăm procuror stop procuror absent stop schit de maici beție*, care trebuie interpretate ca:

„Am vrut să protestăm în fața procurorului, însă acesta nu a fost prezent, ci a fost la schitul de maici, unde s-a îmbătat"[1].

În alte prelegeri am făcut referire în mod repetat la un alt tip de motivare pentru abaterile din anumite categorii de texte, anume la modul în care vorbim cu străinii, cu vorbitorii unei limbi străine – recurgând, de exemplu, doar la infinitive și la participii: *Tu, a merge? Tu deja mâncat?*". Fără discuție, aceste abateri sunt simțite ca fiind permise pentru acest tip de texte, pentru care s-au format chiar reguli speciale, astfel încât, în germană de exemplu, se poate vorbi deja despre un stil special de a vorbi cu străinii. Aici se încadrează de pildă sintagme verbale funcționale alcătuite dintr-un verb de acțiune și o temă reduplicată, la care se adaugă terminația *-i*, precum *blitzi-blitzi machen*[2]. După același model am putea forma și *schreibi-schreibi* sau *lesi-lesi* (*machen*)[3]. Și, în sfârșit, poate exista motivația unei abateri și pentru un singur text, nu pentru o categorie de texte. În germană nu există niciun adjectiv care să corespundă expresiei *unter dem Strich*, literal 'sub riglă', dar spunem că ceva este *unter dem Strich*, adică 'fără importanță, de nivel inferior, prost'. Odată, când vorbeam aici, la Tübingen, în seminarul nostru, despre prelegeri care erau *unter dem Strich*, cineva ne-a asigurat că a ascultat cândva o prelegere care a fost *unter dem Stricher*[4]. Această abatere a fost admisă fără rezerve în acest text special, motivația ei fiind înțeleasă tocmai prin prisma acestui text special.

Să rezumăm, așadar, încă o dată, cu alte cuvinte, fenomenul general pe care l-am menționat la începutul punctului 2 – la raporturi mă voi referi mai târziu –: o finalitate0 recognoscibilă sau un scop

[1] În original, exemplul este construit de autor în germană, probabil din memorie, astfel: *Wollten Staatsanwalt protestieren Stop Staatanwalt abwesend Stop Nonnenkloster Saufierei.* În originalul schiței *Telegrame* de I. L. Caragiale, textul este următorul: *Repet reclama telegrama No... Petiționat parchetului. Procoror lipsește oraș mănăstire maici chef. Substitut refudat pără vini procoror. Tremur viața me, nu mai putem merge cafinè. Facem responsabil guvern* (nota trad.).

[2] În limba germană sensul sintagmei este de 'a fulgera'.

[3] Cu sensurile 'a scrie' sau 'a citi'.

[4] Abaterea gramaticală constă în alipirea la un substantiv a sufixului adjectival *-er*, care marchează în germană comparativul de superioritate.

recognoscibil al expresiei textului pot suspenda regulile unei anumite limbi.

3) În opoziție totală față de limbile istorice, textele sunt condiționate de *universul discursului* [vezi 2.2.5.]. Nu există nicio „limbă" specială (în sensul nivelului 2 din schema noastră, deci în sensul unei „tehnici a vorbirii constituite și transmise în mod istoric") pentru mitologie, știință sau literatură, dar universul discursului este de fiecare dată complet diferit, o afirmație este făcută în interiorul mitologiei, al științei sau al istoriei. Observații privitoare la călătoria lui Ulise sau la cea a lui Cristofor Columb au un sens cu totul diferit, iar valoarea de adevăr a unei afirmații precum „Penelopa a fost soția lui Ulise." poate fi verificată doar în interiorul universului vorbirii căruia aceasta îi aparține. Același lucru este valabil pentru ceea ce este ficțiune în literatură. Această diversitate a universurilor vorbirii afectează însă doar textele, nu și „limbile".

4) Din nou în mod diferit față de limbi, textele sunt condiționate situațional. De fiecare dată, ele stau într-un context extraverbal specific și numai prin intermediul acestuia își capătă sensul. De exemplu, ce trebuie înțeles prin *zwei zu fünfzig und zwei zu zwei Mark* [„două la cincizeci și două la două mărci"] depinde de faptul că afirmația respectivă este făcută la un ghișeu poștal, în fața unui chioșc cu cărți poștale sau la un vânzător de înghețată.

5) În sfârșit – și acest lucru mi se pare deosebit de important –, textele au și tradiții cu totul speciale, și anume independent de o anumită limbă. Despre tradițiile textuale se poate vorbi iarăși dintr-o dublă perspectivă:

a) În cazul textelor încorporate în tradiția lingvistică însăși, este vorba exclusiv despre existența sau inexistența textelor respective. Prin texte încorporate într-o tradiție lingvistică înțeleg formule fixe, de exemplu formule de adresare, de salut și altele asemenea. Chiar în cazul salutului se poate constata ușor că anumite texte există în interiorul unei tradiții, dar nu și în interiorul alteia. *Guten Morgen* „bună dimineața" este o astfel de formulă, care există în germană și în engleză, dar nu și în franceză, italiană și spaniolă. Sub acest raport, „a nu exista" nu înseamnă

că nu am putea spune „Bună dimineața" cu mijloacele limbilor respective, ci că nu se obișnuiește utilizarea unei formule corespunzătoare.

b) În ceea ce privește textele încorporate în tradiția lingvistică însăși, dar mai ales în privința textelor care transcend limbile particulare, adică a textelor care aparțin tradiției diferitelor limbi istorice, este vorba nu doar despre existența sau inexistența textelor respective, ci și despre tipul configurării lor. Chiar în cazul textelor care transcend limbile particulare – aici se încadrează, de exemplu, genurile literare – ar trebui să devină imediat evident că există ceva, un fel de tradiție a configurării unor astfel de texte, care este complet independentă de tradiția de a vorbi după un anumit model transmis în istorie, adică independentă de limbile istorice.

Așadar, acestea ar fi cele mai importante motive care ne împiedică să privim un text doar ca pe un fenomen al limbii particulare, fără să facem o distincție între nivelul limbii particulare și nivelul textului. Înainte de a ne îndrepta către acest nivel al textului și către lingvistica textului care îi corespunde, trebuie să mai adăugăm câteva considerații despre caracterizarea și delimitarea reciprocă a celor trei niveluri.

1.5.1. Cele trei niveluri ale limbii înțelese ca trepte ale cunoașterii lingvistice[1, 2]

M-am străduit să vă ofer o privire de ansamblu asupra faptelor care justifică acceptarea autonomiei textului. Voi încerca acum să arăt că aceste fapte se explică printr-o formă specială a capacității de a vorbi. Fiecare formă a capacității de a vorbi poate fi desemnată drept o tehnică.

---

[1] [Editorul german a preluat în acest loc ceea ce autorul a prezentat mai detaliat într-o prelegere despre sociolingvistică (Tübingen, semestrul de iarnă 1973/74). Întregul complex este prezentat mult mai amănunțit în publicația parțială amintită deja de mai multe ori, *Die Ebenen des sprachlichen Wissens*, art. cit.]

[2] [Sub un alt raport (cf. supra), autorul distinge la un nivel mai abstract, în asentimentul multor lingviști, între treapta „biologică" și cea „culturală" a vorbirii. Se înțelege de la sine că, sub acest raport, doar treapta culturală are însemnătate. Așadar, distincțiile despre care este vorba aici sunt operate în cadrul „treptei culturale a vorbirii".]

Analog distincțiilor prezentate în paragraful 1.1., se pot distinge diferite tehnici ale vorbirii: tehnica vorbirii în general, limba istorică, care, la rândul ei, reprezintă și ea o tehnică, și tehnica textelor, adică cunoașterea modului cum se formează anumite texte sau anumite tipuri de texte. Acestor trei tehnici diferite, în care regăsiți cele trei n i v e l u r i ale sferei limbajului (cf. 1.1.), le corespund trei t r e p t e diferite ale cunoașterii lingvistice, pe care eu, în alt loc, le-am numit și le voi numi și „valori lingvistice" sau „trepte ale competenței". Iar acestor trei trepte le corespund din nou criterii diferite de e v a l u a r e a vorbirii. Cu alte cuvinte, succesul actului de vorbire este evaluat diferit la fiecare dintre cele trei trepte ale cunoașterii lingvistice:

Niveulri	*Trepte*	*Evaluare*
general	elocuțional	congruent
istoric	idiomatic	a) corect b) exemplar[1]
cu referire la text	expresiv	adecvat

În cea mai mare parte, acești termeni apar cu veșmânt latino-romanic și în această prelegere ținută în limba germană, pentru că mi s-au întipărit în minte pentru prima dată într-o limbă romanică și pentru că nu mi-am făcut încă o idee definitivă despre o posibilă germanizare a

[1] [În privința distincției dintre „corect" și „exemplar", autorul și-a exprimat detaliat părerea într-un studiu mai lung cu titlul *El problema de la corrección idiomática* („Problema corectitudinii idiomatice"). La traducerea în germană a unei părți centrale a acestei lucrări s-a făcut deja referire de mai multe ori. În acest sens precis, „corect" înseamnă pentru autor tot ceea ce corespunde sistemului unei varietăți a unei limbi istorice și care nu contravine unei norme corespondente, deja existente. „Exemplar" este, dimpotrivă, tot ceea ce corespunde sistemului și normei unei varietăți evaluate deosebit de favorabil în cadrul unei limbi istorice, deci ceea ce corespunde „standardului", respectiv configurării „înalte" a limbii istorice respective. În judecățile metalingvistice, dimensiunea exemplarului este redusă de obicei la cea a corectului (purism dobândit prin educație); vorbim despre „corect", însă ne gândim la „exemplar". Totuși, pentru evoluția argumentării în cadrul prelegerii de față, distincția respectivă nu este absolut necesară și, de aceea, nu ne vom ocupa de ea.]

lor. De altfel, ca în cazul tuturor terminologiilor, este vorba despre denumiri convenționale, care pot fi eventual modificate – important este doar ca distincțiile la care se referă să fie efectiv operate.

Așadar, numesc cunoaștere *elocuțională* cunoașterea care se referă la vorbire în general. Este vorba despre o cunoaștere generală despre cum vorbim, despre cunoașterea, de exemplu, a faptului că, în vorbire, ne putem referi la lucrurile înseși și la contexte – de aceste lucruri ne-am ocupat deja destul de amănunțit. Cunoașterea istorică, care se certifică prin posedarea unei anumite limbi, o numesc cunoaștere *idiomatică* (sau *a unei anumite limbi*), iar cunoașterea care se referă la modul în care se formează anumite texte o numesc cunoaștere *expresivă*. Această cunoaștere expresivă – și la acest aspect am făcut deja referire – se poate eventual limita, după părerea noastră, la texte foarte specifice și poate să nu ne stea la dispoziție pentru alte tipuri de texte sau să ne stea la dispoziție doar în mică măsură. Reușita normală a unui act de vorbire, respectiv a evaluării sale pozitive la nivelul fiecărei trepte de cunoaștere lingvistică, o denumesc cu termenii care apar în coloana din dreapta a schemei. Când vorbirea corespunde așteptărilor pe care le avem în privința primei trepte, a cunoașterii elocuționale, atunci această vorbire o numesc *congruentă* (sau *coerentă*). O astfel de vorbire va fi clară, logică și coerentă, mai ales în ceea ce privește principiile generale ale gândirii; se va întemeia pe cunoașterea presupus generală a lucrurilor în interiorul unei comunități date, la un moment dat. Termenul *congruent* se referă, așadar, la tot ce nu depinde nici de cunoașterea unei anumite limbi și nici de capacitatea de a construi anumite texte. Și aici este valabil din nou principiul general la care am făcut referire mai întâi în legătură cu cele trei niveluri ale lingvisticității, și anume principiul potențialei suspendări a treptelor mai generale de către o treaptă mai specială, determinată ulterior. Astfel, ceea ce nu este congruent poate fi, eventual, admisibil doar atunci când există o tradiție lingvistică care permite, prin reguli specifice, o încălcare a congruenței sau chiar reclamă expres această încălcare a congruenței. Din punctul de vedere al congruenței, o afirmație precum „am văzut cu proprii mei ochi" ar putea fi respinsă, cu obiecția că nimeni nu ar putea vedea altfel. Totuși, în general, o astfel de propoziție nu este considerată deloc ca fiind

lipsită de sens şi nici măcar redundantă, deoarece ea este fixată în această formă în interiorul unei tradiţii lingvistice. Aici o regulă a vorbirii în general este, aşadar, suspendată de către o regulă a limbii; de asemenea, şi regulile de redactare a textelor pot suspenda regulile specifice unei anumite limbi sau, mai general, pot atrage după sine încălcări ale principiului congruenţei. În teatrul lui Eugen Ionescu apare chiar o astfel de motivare a non-congruentului la nivelul cunoaşterii expresive. Cu alte cuvinte, nerespectarea congruenţei contribuie în mod esenţial la constituirea „sensului" în piesele lui Ionescu.

Să revenim însă încă o dată la nivelul istoric, căruia îi corespunde cunoaşterea idiomatică. La acest nivel vorbim despre corectitudine lingvistică. O afirmaţie este *corectă* dacă ea corespunde regulilor unei anumite limbi [vezi, însă, ultima notă de subsol].

La nivelul textului, căruia îi corespunde cunoaşterea expresivă, vorbesc despre „adecvare"; ceva poate fi *adecvat* sau *neadecvat*, indiferent dacă este corect sau incorect. Bineînţeles, şi aici se aplică principiul determinării progresive: adecvarea poate suspenda corectitudinea, ceea ce este incorect din punct de vedere lingvistic poate fi adecvat pentru anumite texte[1].

De altfel, cuvântul *a suspenda* trebuie înţeles aici în sensul în care este utilizat în filosofie. Aşadar, „suspendat" nu înseamnă „eliminat"; ceea ce nu este corect rămâne absolut recognoscibil în ceea ce este adecvat, în acest caz special el fiind doar, ca să spunem aşa, „scos din funcţiune". Aceasta justifică încă o dată acceptarea autonomiei nivelului textului. Există o cunoaştere specială pentru texte şi există şi o evaluare specială pentru acestea, o evaluare care are în vedere adecvarea referitoare la fiecare text, independent de corectitudinea lingvistică sau de congruenţă.

[1] [În retorica antică, devierea de la normele „idiomatice" pentru urmărirea unui scop „expresiv" a fost numită *licentia*. Când *ars loquendi* se afla în conflict cu *ars bene loquendi,* atunci, în anumite condiţii, cea din urmă trecea drept o obligaţie supraordonată (vezi, printre altele, H. Lausberg: *Elemente der literarischen Rethorik*, München, [10]1990, § 92 şi urm.). Acest principiu a intrat – oarecum ca „bun cultural sănătos" – în vocabularul nostru de zi cu zi sub forma expresiei „licenţă poetică".]

1.5.2. Cele trei niveluri ale limbajului şi valorile de conţinut corespunzătoare

Poate şi mai importantă este constatarea că pentru cele trei niveluri diferite ale limbii există de fiecare dată funcţii specifice şi, prin aceasta, şi diferite valori generale de conţinut, care trebuie atribuite acestor trei niveluri.

1) Am vorbit mai sus, într-un alt context, despre faptul că limbajul se referă la ceea ce el însuşi nu este, sau că desemnează ceva extralingvistic. (Acest lucru este valabil şi în cazul în care limbajul se referă la el însuşi, adică atunci când vorbim într-o limbă chiar despre această limbă, situaţie pe care o numim „uz metalingvistic", respectiv, pur şi simplu „metalimbaj".) [Cf. şi *Metalimbajul* etc. în excursul de la 2.1.] Există, deci, funcţii care privesc chiar acest raport, şi anume *desemnarea* realităţii extralingvistice.

Astfel, de exemplu, categoria extralingvistică „agent" poate fi exprimată într-o limbă în diferite moduri, ca *subiect*, ca *agentiv*, altfel spus ca un tip deosebit de completare, sau ca *genitiv* – obiectul desemnat este de fiecare dată acelaşi:

	„realitate extralingvistică"	latină
Caesar Pompeum vicit.		subiect
Pompeius *a Caesare* victus est.	„agent"	agentiv
Victoria *Caesaris*		genitiv

În ceea ce priveşte desemnarea extralingvistică, avem a face de fiecare dată cu acelaşi raport între „a ieşi învingător" şi „Caesar". Ceea ce în lingvistica din ultimii ani este numit „caz profund"[1] nu se referă la

[1] [Vezi mai ales: Charles J. Fillmore, *The Case for Case*, în E. Bach / R. Harms (ed.), *Universals in Linguistic Theory*, New York 1968, p. 1-88; traducerea în germană: *Plädoyer fiir Kasus*, în W. Abraham (ed.): *Kasustheorie*, Frankfurt am Main, 1971, p. 1-118. Acelaşi lucru este valabil – mutatis mutandis – pentru *rolurile tematice* sau *theta-rolurile* celei mai recente versiuni a gramaticii generative, a teoriei recţiunii şi joncţiunii. Vezi, printre altele: Gisbert Fanselow / Sascha W. Felix, *Sprachtheorie*. Vol. 2, *Die Rektions- und Bindungstheorie*, Tübingen, [3]1993, cap. 2.2 şi 2.3.]

altceva decât la acest tip de relații extralingvistice unitare, exprimate în mod diferit în limbi diferite, ca „agent", dar și ca „instrument" sau „pluralitate". Toate acestea sunt funcții ale vorbirii în general; noi le identificăm raportându-le la categorii extralingvistice unitare, care pot fi exprimate în limbi ca *instrumental*, respectiv ca *plural*, ori în orice alt fel, sau sunt lăsate pur și simplu pe seama contextului, ceea ce se petrece deseori, de exemplu, în cazul „pluralității".

Categorii precum „agent", „instrument", „pluralitate" etc. sunt, deci, funcții ale vorbirii în general.

2) Alte funcții precum cele de *subiect*, *instrumental*, *plural*, care pot exprima într-o anumită limbă chiar funcțiile vorbirii în general, pe care tocmai le-am menționat, aparțin nivelului istoric și, prin aceasta, țin nu de domeniul desemnării, ci de acela al *semnificației*. Este adesea greu de observat faptul că, în cazul unei funcții de acest tip, este vorba despre o funcție specifică unei anumite limbi și nu despre o funcție general „logică", adică extralingvistică. De exemplu, funcția de *subiect* este atât de general răspândită în limbile indo-europene, dar și în multe limbi de un cu totul alt tip, încât putem avea lesne impresia că ar fi vorba despre o categorie generală a gândirii, respectiv despre o funcție a vorbirii în general. Sub presiunea acestei impresii, sunt interpretate eronat limbile care nu cunosc funcția de *subiect*.

Limbile „fără subiect" pot exprima funcția generală de „agent" printr-o așa-numită *construcție ergativă*, de exemplu. În astfel de limbi nu se spune: „X doarme, bate, fuge", ci doar: „aici se află un somn, o bătaie, o fugă"; verbalizarea este în principiu impersonală. Acestei verbalizări i se pot adăuga diferite relaționări; prima relaționare este, de exemplu, cea cu ființa în/la care se petrece acțiunea. Asta ar fi posibil în cazul unui verb, precum în formula *Hans a dormi* (Hans este înțeles aici ca unul care doarme), și invers, în cazul unui verb, precum în formula *a bate Petru* (Petru este înțeles aici ca unul care *este bătut* – posibil de Hans). Așadar, în limbile care cunosc această construcție, în funcție de tipul verbului, ca primă relaționare apare, o dată ca ceea ce pentru noi ar fi *subiect*, iar a doua oară ca ceea ce pentru noi ar fi *obiect*; totuși, într-o limbă ergativă, amândouă sunt cuprinse într-o funcție unitară specifică acelei limbi. În cazul acțiunilor tranzitive, mai pot apărea relaționări ulterioare, de exemplu: „Aici se află o bătaie" + relația 1: „către cine?" „către Peter ca

cel ce este bătut"; + relația 2: „de către cine?" „de către Hans, ca cel care bate". Agentul este exprimat, aşadar, foarte bine, însă nicidecum prin funcția de *subiect* specifică anumitor limbi, atât de familiară nouă.

În cazul *subiectului*, al *instrumentalului*, al *pluralului* şi al *agentivului* etc. este vorba, aşadar, despre funcții idiomatice.

3) Mai există însă un mare număr de alte funcții care nu aparțin nici nivelului limbilor, nici celui al vorbirii în general. Este vorba despre funcții ale vorbirii într-o anumită situație, despre funcții care privesc de fiecare dată un anumit scop al vorbirii. De exemplu, nu putem spune că printr-o *întrebare* se desemnează pur şi simplu ceva extralingvistic. În cazul întrebării *Hans doarme?*, desemnatul este exact acelaşi ca şi în cazul afirmației *Hans doarme*. În cazul enunțului afirmativ *Hans doarme*, starea de lucruri desemnată este afirmată suplimentar în mod expres; în cazul întrebării corespunzătoare *Hans doarme?*, dincolo de starea de lucruri desemnată, se exprimă o nesiguranță privind existența sau non-existența acesteia, iar partenerului de discuție i se cere să înlăture această nesiguranță. Aşadar, în cazul întrebării, este vorba despre o funcție a vorbirii într-o anumită situație, a vorbirii care are un anumit scop. Funcții asemănătoare ar fi, de exemplu: *îndemn*, *răspuns*, *refuz*, *replică*, *rugăminte*, *constatare*, *obiecție*, *comandă*, *exemplu*, *insinuare*, *adresare*, *salut*, *minciună*, *părere*, *considerație*, *presupunere*, *clarificare*, *glumă*, *ironie* etc. – funcții ale vorbirii într-o anumită situație. Propunem să le numim *funcții textuale*[1]. Ca prim indiciu că nu este vorba aici nici despre funcții ale vorbirii în general, nici despre funcții specifice unei anumite limbii (cu toate că – şi asta complică lucrurile – limbile particulare pot avea eventuale funcții specifice pentru exprimarea chiar a acestor funcții textuale, de exemplu *propoziția interogativă* pentru *întrebare*) ne poate servi faptul că nu rareori punem întrebări cu privire la identificarea unor astfel de funcții textuale. A:

[1] [Este evidentă o afinitate cu ceea ce, în pragmatica lingvistică, se numeşte astăzi „act de vorbire". Tocmai de aceea trebuie să prevenim asupra faptului că în expunerile autorului despre „funcțiile textuale" trebuie să vedem o variantă a teoriei actelor de vorbire, fundamentată de John L. Austin şi dezvoltată de John R. Searle.]

Aceasta a fost o întrebare sau o afirmație? B: *Nu, asta a fost o simplă constatare.* Sau: A: *Aceasta este o rugăminte?* B: *Nu, este un ordin!*

O temă interesantă ar fi să stabilim doar într-o limbă sau, comparativ, în mai multe limbi, care sunt funcțiile textuale, deja identificate în interiorul unei limbi, adică funcții pentru care limba respectivă are denumiri speciale, ca, de exemplu, *întrebare*, *răspuns*, *replică*, *rugăminte*, *constatare* în română. Într-o analiză comparativă ar trebui să se stabilească dacă și în ce măsură identificarea și clasificarea unor asemenea funcții textuale diferă în diverse limbi. Identifică, de exemplu, franceza aceleași funcții textuale ca germana sau ca alte limbi? În cele două limbi sunt identificate doar diferite funcții textuale sau apar în plus funcții identificate de fiecare dată într-o clasificare complet diferită?

Pentru noi, este vorba deocamdată doar de a certifica faptul că astfel de funcții există și că ele sunt specifice textului. Sunt specifice textului în sensul că nu pot fi reduse, pur și simplu, la funcții ale celorlalte două niveluri ale limbii. Asta înseamnă însă, practic, că nu există relații simple („univoce") între funcțiile de la cele trei niveluri.

În cazul raportului dintre primul și al doilea nivel am constatat deja acest lucru: funcția „agent", proprie vorbirii în general, corespunde chiar foarte des funcției de *subiect* specifice unei anumite limbi, dar nu în mod necesar și, chiar empiric, nu în toate cazurile[1]. Stă în natura lucrurilor ca multe dintre aceste categorii lingvistice generale/comune să nu-și găsească, în genere, exprimare în limbile particulare, să se supună, pur și simplu, contextului și situației comunicaționale.

Cu funcțiile textuale se întâmplă exact la fel, raportul *limbă particulară-limbă în general* corespunde aceluia dintre *limbă particulară-text*. Așa cum anumite limbi istorice dispun de funcții pentru a desemna stări de lucruri extralingvistice (de exemplu, *plural* pentru „pluralitate"), care nu pot fi identificate pur și simplu cu categoria supra-idiomatică[2]

[1] [Acest lucru este valabil și în sens invers. În propoziții precum *Casa arde, zăpada se topește, this book sells well*, funcția de subiect, specifică anumitor limbi, nu servește la exprimarea funcției „generale în vorbire" de „agent".]

[2] Am încercat să redăm prin această sintagmă adj. germ. *übereinzelsprachlich* din original. Termenul tehnic *einzelsprachlich* desemnează caracterul specific

desemnată, tot aşa există şi funcţii specifice unei anumite limbi, orientate chiar spre text, care însă nu pot fi nici ele identificate cu funcţia textuală pe care o exprimă. Drept exemplu în acest sens ar servi raportul dintre funcţia idiomatică de *propoziţie interogativă* şi funcţia textuală de *întrebare*. Printr-o propoziţie interogativă se exprimă, de regulă, o întrebare, dar asta nu se întâmplă în mod neapărat necesar. Nu orice propoziţie interogativă trebuie interpretată ca o întrebare şi nu orice întrebare trebuie să fie exprimată neapărat printr-o propoziţie interogativă. O propoziţie interogativă precum „Da, cine ştie?" nu este o întrebare, ci mai degrabă expresia unei îndoieli profunde cu privire la posibilitatea cunoaşterii, iar propoziţia interogativă „Vreţi să închideţi uşa?" trebuie interpretată în anumite condiţii drept o somaţie. Pe de altă parte, la aşa-numitele „propoziţii interogative indirecte" este vorba despre un caz în care o întrebare este exprimată altfel decât printr-o propoziţie interogativă; cu alte cuvinte, aşa-numitele propoziţii interogative „indirecte" nu sunt de fapt propoziţii interogative, ele nu dispun de configuraţia idiomatică specifică unor astfel de propoziţii. În mod similar stau lucrurile – pentru a da un alt exemplu – cu raportul dintre funcţia idiomatică de *imperativ* şi funcţia textuală de *comandă* sau *somaţie*.

În sfârşit, nu toate funcţiile textuale sunt exprimate în toate limbile prin anumite funcţii idiomatice, fiind posibil ca anumite funcţii textuale să nu existe în nicio limbă. De exemplu, în limbile pe care le cunoaştem, nu există nicio funcţie idiomatică corespunzătoare funcţiei textuale de *răspuns*. Acelaşi lucru este valabil pentru *replică*, *constatare* sau *aluzie*. Bineînţeles, ne dăm seama dacă o afirmaţie trebuie interpretată ca răspuns, replică, constatare sau aluzie, dar nu o facem cu ajutorul unui procedeu clar identificabil într-o anumită limbă, despre care am putea spune, de exemplu: „În germană, răspunsul se exprimă în felul următor". Aşadar, sub acest aspect, funcţiile textuale sunt funcţii autonome. Ele pot fi exprimate parţial printr-un procedeu specific unei

---

al fiecărei limbi şi a fost tradus, de regulă, prin sintagme explicite, precum *specific unei anumite limbi*, dar şi prin termenul *idiolingvistic*, pe care îl propunem ca echivalent tehnic (nota trad.).

anumite limbi, dar acest lucru nu se întâmplă sub nicio formă cu regularitate. Deci, funcțiile textuale trebuie identificate întotdeauna în textul însuși pentru simplul motiv că, în nenumărate cazuri, pentru ele nu există nicio construcție specifică limbii particulare.

Să recapitulăm! Totalitatea funcțiilor limbajului, ale vorbirii în general, adică totalitatea funcțiilor care privesc desemnarea obiectelor și stărilor de lucruri din „lume", poate fi considerată un tip de conținut lingvistic. Acesta este tipul de conținut pe care îl numesc d e s e m n a r e. Totalitatea a ceea ce o anumită limbă exprimă ca atare, totalitatea a ceea ce se înțelege doar prin limbă, printr-o anumită limbă, poate fi considerată la rândul său ca un tip special de conținut lingvistic. Acesta este tipul de conținut pe care eu îl numesc s e m n i f i c a ț i e. Și, în sfârșit, dorim să numim s e n s totalitatea funcțiilor textuale, totalitatea a ceea ce se înțelege cu ajutorul textului și numai cu ajutorul textului, totalitatea conținuturilor care sunt date doar în calitate de conținuturi ale textului.

Schematic, toate acestea pot fi reprezentate în felul următor:

„lume"		funcție de desemnare		Desemnare
limbă particulară	⩦	funcție idiomatică	⩦	Semnificație
text		funcție textuală		Sens

1.6. Despre sens

Termenul *sens*, pe care l-am utilizat deja până acum de mai multe ori, corespunde parțial conceptului de *sensus*, folosit în mod asemănător, încă din Antichitate, mai ales în teoria traducerii.

> În legătură cu problema opoziției dintre așa-numita traducere „literală" și așa-numita traducere „liberă", aceasta din urmă este adesea privilegiată în teoria traducerii, în măsura în care suntem asigurați că prin traducere ar trebui să se transpună nu „litera", ci mai degrabă „sensul". [De exemplu, traducătorul Bibliei, Hieronymus, într-o scrisoare în care explică și justifică tipul de demers pe care l-a urmat în traducerea Bibliei, îi scrie colegului său de studii, Pammachius, că, la traducerea textelor nebiblice – căci în Sfânta Scriptură topica, așezarea însăși a cuvintelor ar fi o taină –, nu a tradus cuvânt cu cuvânt, ci „fidel sensului": „...libera voce profiteor, me in interpretatione Graecorum... *non verbum e verbo,*

sed sensum exprimere de sensu".] Într-adevăr, aşa cum am spus, corespondenţa nu este totală, deoarece termenul *sensus*, *Sinn* etc. din teoria tradiţională a traducerii corespunde concomitent termenilor mei *desemnare* şi *sens*; în această teorie nu se face o distincţie în acest sens[1].

La interpretarea apariţiei frecvente a particulelor într-o povestite de Kafka, am atras deja atenţia – mai încolo vom vedea acest lucru şi mai amănunţit – că între *desemnare*, *semnificaţie* şi *sens* există următoarea relaţie: desemnarea şi semnificaţia, adică ceea ce semnele lingvistice denumesc şi ceea ce ele semnifică doar printr-o anumită limbă, alcătuiesc în text – luate împreună – expresia unei unităţi de conţinut de tip superior, mai complex, anume chiar expresia sensului. Analog distincţiei efectuate de Saussure între *signifiant* şi *signifié*, valabilă pentru semnul lingvistic, distingem de obicei şi în cazul s e m n u l u i t e x t u a l între *signifiant* şi *signifié*: semnificaţia şi desemnarea constituie împreună componenta *signifiant*, iar sensul, componenta *signifié* a semnelor textuale:

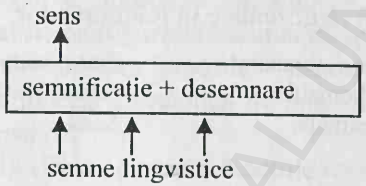

Semnele lingvistice au semnificaţii prin intermediul cărora desemnează ceva extralingvistic. Această stare de lucruri complexă reprezintă,

[1] [Vezi în acest sens articolele autorului: *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*, art. cit., şi: *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie*, în L. Grähs/ G. Korlén/ B. Malmberg (ed.), *Theory and Practice of Translation* (Nobel Symposium 39, Stockholm, 1976), Berna-Frankfurt am Main-Las Vegas, 1978, p. 17-32 (acum şi în: *Energeia und Ergon*, op. cit., vol. 1, p. 295-309). Distincţia *desemnare-semnificaţie-sens* a fost făcută de autor, pentru prima dată sub această formă, în anul 1967, şi anume în articolul său *Das Phänomen der Sprache und das Daseinsverständnis des heutigen Menschen*, în vol. *Das Selbsverständnis des modernen Menschen*, Frankfurt am Main, 1967, p. 21 şi urm.]

la rândul său, la un nivel semiotic mai înalt, expresia unei unități de conținut de tip superior, anume sensul.

Vom mai reveni la toate aceste aspecte și vom vorbi detaliat despre diferite puncte. Mai întâi dorim totuși să subliniem următoarele: ceea ce într-un text, în special într-un text literar, se desemnează este la rândul său expresie, simbol pentru un anumit sens. Tot ce se petrece într-un text, tot ce este zugrăvit ca întâmplându-se, are un „sens", care, de regulă, nu coincide în mod nemijlocit cu însuși evenimentul zugrăvit, un sens pe care trebuie mai întâi să-l descoperim. Semnele lingvistice care alcătuiesc povestirea *Metamorfoza* de Kafka zugrăvesc, prin intermediul semnificațiilor lor, o anumită stare de lucruri, care, la rândul ei, are nevoie de o interpretare. Referitor la un astfel de text, punem, așadar, întrebări precum: „Ce 'înseamnă' în povestirea lui Kafka metamorfozarea comis-voiajorului Gregor Samsa într-o gânganie groaznică? Care este 'sensul' acestei transformări?" Adesea ne întrebăm și simplu: „Care este 'semnificația' acestei metamorfoze?" Bineînțeles, prin aceasta practicăm un uz non-tehnic al cuvântului *semnificație*, un uz care, ce-i drept, este foarte simptomatic, deoarece aici se vede că noi, în calitate de vorbitori, suntem deja în stare să sesizăm acest dublu raport al semnelor. Am citit ceva, am înțeles precis acel ceva în semnificația sa pur lingvistică și totuși ne întrebăm: „Ce 'înseamnă' toate astea?" Considerăm, așadar, întregul text, cu expresia și conținutul său pur lingvistice, drept un tip de vehicul pentru o 'semnificație' de la un alt nivel, pentru 'sens'. Știm deja ce este o metamorfoză și știm pe baza semnelor lingvistice care apar în textul lui Kafka, știm foarte exact despre ce fel de metamorfoză este vorba aici și, totuși, ne întrebăm ce trebuie să 'semnifice' toate astea, care este 'sensul' lor intrinsec.

Așadar, în texte trebuie constatat un raport semiotic dublu. Semnele lingvistice care constituie textul semnifică și desemnează mai întâi ceva ce noi înțelegem, în calitate de cunoscători chiar ai acestor semne și ai regulilor utilizării lor; acesta este primul raport semiotic. Teoretic, este posibil să pricepem totul la primul nivel semiotic, fără a înțelege nici cel mai mic lucru la cel de-al doilea nivel semiotic. Altfel spus: Este posibil să putem repovesti foarte precis metamorfoza lui Kafka, să o putem chiar reproduce pe de rost, fără a fi în stare să

spunem un cuvânt despre ceea ce această metamorfoză are de 'spus', la rândul ei, despre care este 'sensul' ei. Toate textele au sens, chiar şi textele folosite în viaţa de zi cu zi. Căci un tip de sens este şi acest a-se-referi-pur-şi-simplu-la-o-realitate-empirică, acest a-nu-avea-niciun-alt-sens-fictiv. Şi aceste semne textuale sunt interpretate pe baza sensului lor, plecându-se adesea de la ideea că, în astfel de cazuri, sensul este obiectiv (această constatare este valabilă mai ales pentru limbajul ştiinţific).

La această problemă destul de dificilă va trebui să mai revenim, şi anume la problema de ce anumite texte apar ca şi cum nu ar avea niciun alt sens decât ceea ce ele desemnează şi semnifică. Aici doar schiţez rezolvarea problemei, fără să ofer o justificare mai detaliată a acestei rezolvări. Există uzuri lingvistice în care semnificaţia coincide cu desemnarea. Acest tip de uz lingvistic se numeşte de obicei *specializat* sau *terminologic*. În cazul terminologiilor sau al varietăţilor specializate ale unei anumite limbi, semnificaţia coincide cu desemnarea, astfel încât semnele lingvistice corespunzătoare pot avea – cum se spune de obicei – „aceeaşi semnificaţie" în limbi diferite sau chiar în toate limbile. În astfel de cazuri, de exemplu în cazul termenilor specializaţi din chimie, delimitarea idiomatică a conţinuturilor corespunde pur şi simplu configuraţiei obiective a domeniului respectiv din ştiinţă. Un astfel de uz lingvistic există şi la nivelul textelor; există texte unde sensul coincide cu semnificaţia şi cu desemnarea. Dacă cel care produce un astfel de text este întrebat la ce se referă, atunci el ar putea să răspundă nepăsător: „Mă refer exact la ceea ce spun.". Nu există aici nimic de înţeles sub forma unui sens autonom, pentru care cele spuse ar fi doar purtătoare de semn, *signifiant*.

Motivarea propriu-zisă a autonomiei nivelului textului şi, prin aceasta, şi motivarea lingvisticii textului este, bineînţeles, una funcţională. Chiar şi simplul fapt că există un tip de conţinut care este tocmai un conţinut al textelor, un conţinut pentru texte, justifică acceptarea autonomiei nivelului textului. De aceea şi lingvistica textului, respectiv ceea ce am numit aici prima lingvistică sau lingvistica „propriu-zisă" a textului este o „lingvistică a sensului". De această lingvistică dorim să ne ocupăm detaliat în prima parte principală a acestei prelegeri, care va fi în acelaşi timp şi cea mai voluminoasă.

2. Lingvistica textului ca „lingvistică a sensului"

Problema fundamentală a unei „lingvistici a sensului" este următoarea: „Cum ia naştere 'sensul' şi cum este acesta înţeles?". Căci, aşa cum reiese din definiţia pe care i-am dat-o aici şi după cum am încercat să o clarific prin exemple, sensul nu poate adera nemijlocit la semnele lingvistice înseşi; în sine, semnele lingvistice nu au încă niciun sens. Totuşi, chiar acestea, semnele lingvistice, sunt cele cu ajutorul cărora se construieşte sensul în texte şi, pe de altă parte, prin text înţelegem nu doar semnificaţia şi desemnarea elementelor lingvistice constitutive, ci, în acelaşi timp, şi ceva în plus, ceva care trimite dincolo de aceste elemente, şi anume sensul textului.

Înainte de a continua, voi mai face însă câteva precizări în vederea justificării problematicii prin prisma căreia dorim să ne apropiem de obiectul nostru de studiu. Este această formulare a problematicii nouă? Nu s-a mai interesat până acum nimeni de modul în care ia naştere sensul?

Formularea problemei în sine nu este deloc nouă, totuşi întrebarea noastră s-a pus şi se pune de obicei cu referire la o sferă de obiecte mult mai limitată decât va fi cazul aici. Întrebarea referitoare la sens este pusă de cele mai multe ori doar în legătură cu textele literare sau poetice, iar singura metodă relativ sistematică, care a fost propusă până acum pentru tratarea întregii problematici, este aceea a aşa-numitei „stilistici a abaterii". La baza acestui tip de stilistică se află ipoteza implicită că sensul rezultă din abaterea de la o normă, că el ia naştere ca abatere de la ceva uzual. Această ipoteză trebuie respinsă din numeroase motive, asupra cărora voi reveni mai detaliat [cf. 2.4.]; să menţionăm mai întâi aici doar următoarele aspecte:

– Orice text are sens, nu doar textele poetice şi literare. O formulare a problemei care se referă doar la textele literare şi care vrea să afle sensul doar în aceste texte, şi anume sub forma unei „abateri" de un tip oarecare de la textele „normale", este, din principiu, eronată.

– Nu este corect să se spună că limba poetică sau textul poetic se abat în mod necesar de la limba „normală", de la textul „normal". Nu întâmplător, în cercetările sale din domeniul stilisticii literare, Michael Riffaterre a ajuns să critice conceptul de abatere în general[1]. Riffaterre dorea să vadă înlocuită ideea metodică a abaterii în general cu cea a abaterii în fiecare text în parte. Iar această „abatere în fiecare text în parte", adică ceea ce frapează imediat într-un anumit text, nu trebuie să fie neapărat o abatere prin raportare la uz – dimpotrivă, poate fi vorba chiar despre o conformitate completă la o normă abstractă. Vom vedea acest lucru la analiza unui text al lui Eschil, *Perşii*, şi anume la interpretarea cântecului grecilor dinaintea bătăliei de la Salamina, fragment care se distinge de restul textului tocmai prin naturaleţea lui [vezi *infra*, 2.6.].

– „Abaterea" este un concept relaţional. Cine operează cu el trebuie să poată indica şi domeniul său de aplicabilitate, trebuie să poată spune de la ce anume ne abatem. Dacă însă t o a t e textele au sens, atunci faptul în sine al abaterii de la o normă nu poate fi, evident, purtător al sensului. Într-un studiu, despre care voi vorbi imediat mai amănunţit, Roman Jakobson aminteşte cazul unui actor care are de rostit scurtul enunţ rusesc *Segodnja večerom* 'astă-seară' în patruzeci de moduri diferite, astfel încât acest text (în acest loc, Jakobson nu vorbeşte despre „text", dar ceea ce gândeşte el corespunde cu ceea ce înţelegem aici prin „text") poate fi înţeles în patruzeci de feluri[2]. Aceste realizări

[1] Cf. M. Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971 (respectiv traducerea germană de W. Bolle, *Strukturale Stilistik*, München, 1973), îndeosebi partea I, cap. 4.

[2] *Linguistik und Poetik*, în: J. Ihwe (ed.), *Literaturwissenschaft und Linguistik*, Frankfurt am Main, 1972, vol. 1, p. 99-135, aici p. 105. Este vorba despre versiunea prelucrată a unei traduceri germane, care apăruse pentru prima dată cu un an înainte, într-o versiune mai detaliată a aceleiaşi antologii. Originalul, *Linguistics and poetics*, se găseşte în: T.A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge Mass., 1960, p. 350-377. Ediţia românească: *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în vol. *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, traducere de Mihai Nasta, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 83-125.

diferite ale unui text dat în prealabil şi modurile diferite de înţelegere corespunzătoare fiecăreia pot fi cu greu reduse la o abatere de la realizarea „normală” a acestei fraze. În mod evident, ceea ce, de fapt, este funcţional în acest caz nu este în general faptul abaterii de la ceea ce este uzual, ci, dacă dorim, modalitatea specifică a fiecărei dintre aceste „abateri”. Fiecare dintre aceste „abateri” îşi are propria funcţie; elementul funcţional nu poate deci consta în distanţa care separă diferitele realizări ale propoziţiei de cele „obişnuite”. În ceea ce priveşte funcţia textuală (nu norma statistică), uzul ar putea fi înţeles la fel de bine atât ca „abatere de la ‘abatere’”, cât şi invers.

Cele spuse ar trebui să fie suficiente pentru a justifica felul în care formulăm problematica menţionată la început; ne vom ocupa acum de problemele pe care aceasta le ridică.

2.1. Modelul-organon al lui Karl Bühler. Relaţiile fundamentale ale semnului lingvistic în interiorul unui model de comunicare simplu

Ca punct de plecare pentru discutarea acestei probleme ne va servi un model care s-a bucurat de multă atenţie în cadrul lingvisticii moderne: „modelul limbii ca organon”, propus de Karl Bühler[1]. Modelul propus este, repet, numai un punct de pornire al discuţiei – căci vom vedea imediat că doar prin intermediul unor succesive modificări şi completări ale acestui model ne vom putea apropia de scopul nostru, clarificarea construirii sensului.

[1] [Prima schiţă a modelului-organon se găseşte în studiul *Kritische Musterung der neueren Theorien des Satzes*, în „Indogermanisches Jahrbuch”, vol. 6 (1918), p. 1-20. O prelucrare sistematică (cu o terminologie deja modificată) a apărut apoi cu titlul *Die Axiomatik der Sprachwissenschaften*, în *Kant-Studien*, 38 (1933), p. 19-90. Aici vom cita noua ediţie comentată a acestui studiu (ed. E. Ströker), Frankfurt am Main, 1969, ²1976 şi din opera capitală a lui Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934, ediţia a II-a, Stuttgart, 1965, în care *Axiomatik...* a apărut într-o formă uşor modificată. Între timp, o reeditare uşor accesibilă a acestei lucrări, apărută la Stuttgart în 1982, ne stă la dispoziţie (= UTB 1159).]

Pentru Bühler, semnul lingvistic este, înainte de toate, doar un fapt material [cu alte cuvinte, îl tratează ca *signifiant*] şi se află într-un raport triadic cu ceea ce îl înconjoară, mai exact spus, el funcţionează ca semn tocmai prin intermediul acestui raport triadic. Cele trei *relata* sunt vorbitorul, care exteriorizează semnul („emiţătorul"), ascultătorul care îl receptează („destinatarul") şi lucrurile şi stările de fapt pe care semnul le desemnează, despre care se vorbeşte (vezi figura de mai jos).

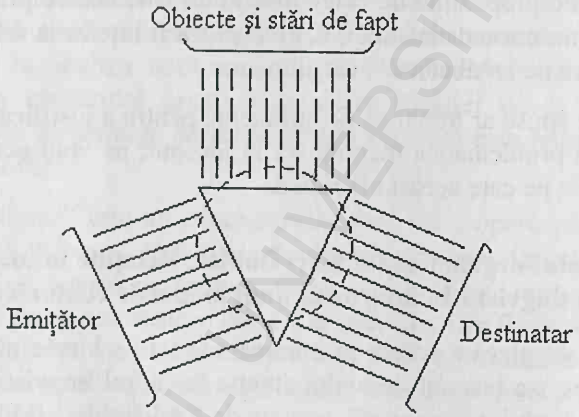

Schemă din Bühler, *Axiomatik*, op. cit., p. 116.

Prin intermediul acestui model al semnului, pe care, pe baza unui pasaj nu foarte clar din dialogul *Cratylos*[1] al lui Platon, l-a denumit „modelul limbii ca organon", Bühler ar dori să ofere o determinare, în formă schematică, a funcţiilor semnului lingvistic. Cu activitatea de denumire, cuvântul se află în acelaşi raport precum cel dintre burghiu şi

[1] [Cf. *Cratylos*, 388a şi urm. Literatura referitoare la acest dialog este aproape de necuprins, de aceea facem aici trimitere doar la o ediţie bilingvă mai nouă, cu o bogată bibliografie: Platon, *Œuvres complètes*, Tome V, 2e Partie, *Cratyle*, Texte établi et traduit par L. Méridier, Paris, ²1969, aici p. 56 şi urm. Vezi şi lucrarea autorului volumului de faţă, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, vol. 1, Tübingen, ²1975, p. 40-60, ca şi lucrarea recentă a lui Jochem Hennigfeld, *Geschichte der Sprachphilosophie. Antike und Mittelalter*, Berlin-New York, 1994, p. 27-54.]

găurire sau dintre suveică și țesut; semnul este un organon, un instrument prin care cineva spune altcuiva ceva despre lucruri.

Bühler consideră că în acest raport triadic semnul ar fi diferit de fiecare dată, cu alte cuvinte, diferitele funcții ar transforma „fenomenul acustic concret” într-un semn dintr-o triplă perspectivă: „Drei variable Momente an ihm sind berufen, es dreimal verschieden zum Rang eines Zeichens zu erheben.” – „Lui [semnului] îi sunt atribuite trei momente variabile, pentru a fi ridicat de trei ori, în moduri distincte, la rangul de semn” [*Axiomatik*, op. cit., p. 116].

În raport cu vorbitorul, funcția semnului ar consta în a „notifica“ sau „a exprima“ starea psihică a acestuia (sau starea în general). În prima formulare a teoriei sale, Bühler vorbește în această privință despre „notificare“ (*Kundgabe*), iar mai târziu, mai puțin inspirat, despre „expresie” (*Ausdruck*). Din această perspectivă, semnul ar fi deci o notificare, o manifestare a vorbitorului, ar spune ceva despre el, de exemplu dacă este un bărbat sau o femeie, o persoană mai în vârstă sau un copil, un om instruit sau un incult, dacă, în momentul în care vorbește, se află într-o stare de liniște sau de mare mânie și multe altele.

În raport cu ascultătorul, funcția semnului ar fi de a-i cere acestuia să facă ceva – în caz extrem, nimic altceva decât să recepționeze semnul ca atare și să-l interpreteze. Desigur, în alte cazuri, se poate pretinde mult mai mult: ascultătorului i se poate cere să facă liniște, să închidă ușa sau să-i aducă vorbitorului un scaun. Pretinsă poate fi aproape orice acțiune imaginabilă – dar, în caz extrem, cel puțin disponibilitatea de a recepționa și de a interpreta semnul. În prima formulare a teoriei sale, Bühler alesese și pentru această funcție o denumire foarte potrivită, „declanșare” (*Auslösung*), pe care a înlocuit-o ulterior cu un termen mai puțin fericit, „apel” (*Apell*).[1]

În privința lucrurilor și stărilor de lucruri, funcția semnului ar fi aceea de a le reprezenta. Pentru Bühler, „reprezentarea“ (*Darstellung*) este funcția cu adevărat caracteristică a limbii și,

[1] [Pentru motivarea modificării terminologiei, vezi *Axiomatik*, op. cit., p. 102, notă de subsol.]

deopotrivă, funcția cea mai importantă a acesteia – așa cum reiese deja din subtitlul operei sale principale: „Teoria limbajului; Funcția de reprezentare a limbajului" (*Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*).

Așadar, semnul lingvistic este pentru Bühler un semn complex; este semn dintr-o triplă perspectivă. Fiecărei funcții a semnului îi corespunde un tip propriu de semn. Semnul este: „*simbol*, în virtutea subordonării sale față de obiecte și stări de lucruri, *simptom* (indiciu), în virtutea dependenței sale de emițător, a cărui interioritate o exprimă, și *semnal*, în virtutea apelului său către ascultător, al cărui comportament exterior sau interioar îl ghidează..." [*Sprachtheorie*, op. cit., p. 28].

În literatura lingvistică și semiotică mai veche, funcția de reprezentare a semnului lingvistic s-a situat în prim-plan în așa de mare măsură, încât nu putem vorbi realmente despre o înțelegere complexă a semnului. Ideea lui Bühler despre caracterul tripartit al semnului lingvistic reprezintă o inovație – cel puțin în ceea ce privește elaborarea sa detaliată. După părerea mea, printr-o analiză critică a modelului său, putem să ne apropiem de problematica sensului și, prin aceasta, și de înțelegerea sarcinilor lingvisticii textului.

Să revenim mai întâi încă o dată asupra celor trei funcții ale semnului. De regulă – nu în toate cazurile –, ele se prezintă combinate în semnul lingvistic. După părerea lui Bühler, există însă și alte tipuri de semne, care dispun de fiecare dată doar de una dintre cele trei funcții. Astfel, de exemplu, îmbrăcămintea este exclusiv indiciu, simptom, ea exprimă anumite caracteristici ale celui care o poartă. În anumite comunități istorice, putem recunoaște dacă o femeie este sau nu căsătorită doar prin intermediul hainelor. Dacă, în Germania, un bărbat poartă o haină de interior cu revere verzi, atunci el provine probabil din Bavaria sau vrea, cel puțin, să lase această impresie etc. Există pe de altă parte și semne care au doar funcție apelativă, semne care sunt pure semnale, ca, de exemplu, semnele de circulație și semafoarele de la intersecții. Acestea nu sunt nici simptom, nici simbol pentru ceva, ele doar ne cer să facem un anumit lucru, și nu altul. În schimb, pentru Bühler, simbolurile matematice au o funcție pur reprezentativă; este indiferent cine le-a produs și dacă apar sub formă scrisă sau tipărită, ele sunt exclusiv

simboluri pentru obiecte sau stări de lucruri. Bühler este de părere că la semnele lingvistice ar apărea, de regulă, toate funcțiile împreună, chiar dacă una dintre acestea s-ar impune de fiecare dată în prim-plan. Dacă facem abstracție de cazurile izolate, funcția reprezentivă este singura care nu poate lipsi.

Cele prezentate până acum ar trebui să fie suficiente pentru prezentarea modelului lui Bühler. Înainte de a începe să vorbesc despre posibilitățile de utilizare a acestui model în ceea ce privește problematica sensului, aș dori să examinez mai întâi modul în care acest model a fost dezvoltat de către Roman Jakobson.

Excurs: Dezvoltarea de către Roman Jakobson a modelului bühlerian

În studiul său *Linguistics and poetics* [v. *supra*, p. 84, nota de subsol 2], publicat pentru prima dată în anul 1960, Roman Jakobson propune un model-organon al limbii mai dezvoltat, în care numărul funcțiilor limbii se dublează de la trei la șase. Elementele fundamentale de la care Jakobson pornește la construirea relațiilor sale sunt aceleași ca la Bühler, diferită fiind doar terminologia. (Voi folosi aici echivalentele germane ale termenilor englezești, așa cum apar în traducerea susmenționată a lui H. Blumensath, R. Kloepfer și J. Ihwe.) Pe lângă elementele „clasice” ale modelului – la Jakobson *emițător*, *destinatar* și *context* (și anume „context” nu cu accepția obișnuită, ci cu sensul de „punct de referire al vorbirii”, „lucrul despre care se vorbește”, deci „obiecte și stări de lucruri” în terminologia lui Bühler –, la Jakobson în mijlocul schemei apare – și aceasta este deja mai mult decât o diferențiere terminologică – *mesajul*, așadar, ceea ce se comunică, informația, respectiv textul. Ca un element suplimentar, în această schemă lărgită apare mediul în cadrul căruia se transmit informații, *mediul de contact*, care are rolul de a face posibilă intrarea în comunicare a emițătorului cu destinatarul. Acest canal de contact este, desigur, deosebit de important atunci când nu are loc o comunicare directă, atunci când partenerii de discuție comunică unul cu celălalt mai degrabă indirect, prin texte scrise, prin telefon și altele asemenea. În fine, apare desigur și sistemul, „limba”, cu alte cuvinte cheia de care emițătorul și destinatarul dispun în comun – sau, cel puțin, de care ar trebui să dispună cei doi în mare

măsură –, pentru a încifra şi a descifra mesajul. Corelându-se cu teoria comunicării, Jakobson numeşte acest element *cod*.

În această schemă lărgită există deci nu trei, ci şase relaţii, care, după părerea lui Jakobson, sunt constitutive actului de vorbire, şase funcţii specifice şi independente una de cealaltă. Funcţiile identificate deja de Bühler apar din nou, doar că sub altă formă; funcţiei bühleriene de *notificare* (*Ausdruck*) îi corespunde la Jakobson funcţia *emotivă*, funcţiei bühleriene de *apel* (*Appell*) îi corespunde funcţia *conativă*, iar ceea ce la Bühler se numeşte *reprezentare* (*Darstellung*) apare în schema lui Jakobson ca funcţie *referenţială*. Însă şi celorlalţi factori, care nu apar în modelul bühlerian, le corespund la Jakobson funcţii specifice. În privinţa *canalului de contact*, Jakobson identifică o funcţie pe care o numeşte, cu un termen al antropologului Malinowski, funcţia *fatică*. Este vorba despre funcţia simplei luări de contact, despre „verificarea canalului", cu scopul de a stabili dacă există condiţii fizico-tehnice sau disponibilitate psihică pentru comunicare.

Dacă este vorba realmente despre o comunicare indirectă, mediată tehnic, atunci ar fi legitim să vorbim despre o astfel de funcţie. De exemplu, în multe comunităţi lingvistice există formule destinate exclusiv verificării condiţiilor intrării în contact. Aici se încadrează expresii precum germ. *ich höre*, ital. *pronto*, span. *Bueno*, la telefon, sau propoziţia aparent lipsită de sens *the quick brown fox jumps over the lazy dog* [literal: „rapida vulpe brună sare peste câinele leneş"] cu ajutorul căreia, în spaţiul lingvistic anglo-saxon, se verifică funcţionarea legăturii telegrafice – în propoziţia respectivă apar toate literele alfabetului englezesc.

Prin analogie cu mediile tehnice de informare şi cu verificarea funcţionării lor, putem vorbi totuşi despre funcţia fatică şi în domeniul psihic, şi anume atunci când este vorba despre verificarea disponibilităţii de comunicare a interlocutorilor, respectiv despre instaurarea unei astfel de disponibilităţi, a unei „punţi psihice". În unele piese ale lui Ionesco, se constată la protagonişti o încercare mereu reînnoită de a intra în contact; nu se comunică de fapt absolut nimic. În anti-piesa *Cântăreaţa cheală* nu se întâmplă absolut nimic, nu se poartă deloc o discuţie reală. Să ne gândim doar la începutul scenei a şaptea, în care perechile Smith şi Martin exersează dificila artă a conversaţiei printr-un schimb de formule goale ritualizate. Într-un film de De Sica, *Miracolo a Milano*, se întâmplă

ceva asemănător. Doi camarazi de şcoală se regăsesc după mulţi ani şi încearcă să intre în vorbă unul cu celălalt. În întreaga scenă, nu reuşesc să treacă dincolo de asigurările reciproce privind sentimentul de solidaritate, aşa încât tot dialogul constă din stereotipuri precum „Da, ce vremuri erau.” sau „Cum trece timpul.”.

Jakobson stabileşte în plus o funcţie care priveşte codul însuşi: vorbirea despre cod. În conformitate cu terminologia lingvistică obişnuită, această funcţie este denumită *metalingvistică* [cf. *supra*, 1.5.2.]. În fine, după Jakobson ar trebui să ţinem cont de o ultimă funcţie, cea care se referă la mesaj, la structurarea mesajului. Tocmai această funcţie este motivul pentru care Jakobson şi-a dat toată silinţa să dezvolte modelul bühlerian. El o denumeşte funcţie *poetică*: „Atitudinea faţă de mesaj în sine (*Einstellung*), «centrarea» asupra mesajului ca atare, reprezintă funcţiunea *poetică* a limbajului” [*Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în vol. *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, traducere de Mihai Nasta, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 93].

Schematic, toate acestea pot fi reprezentate după cum urmează:

CONTEXT
referenţială

EMIŢĂTOR — MESAJ — DESTINATAR

emotivă — poetică — conativă

MEDIU DE CONTACT
fatică

COD
metalingvistică

[vezi ambele scheme la Ihwe 1972, *op. cit.*, p. 104 şi 109]

Datorită marelui prestigiu de care s-a bucurat Roman Jakobson în lumea de specialitate, această încercare de dezvoltare a schemei bühleriene

nu a fost discutată serios şi nici nu a stat la baza altor cercetări, ca ipoteză de lucru. Modelul lui Jakobson a fost acceptat aproape unanim mai degrabă ca o contribuţie extrem de originală la semiotica literaturii, probabil în ideea că nimeni nu s-ar încumeta să combată singura *rara avis*, singurul lingvist care înţelege ceva şi din literatură.

Eu cred, dimpotrivă, că este absolut necesar să discutăm integral modelul extins al lui Jakobson şi că, pe această cale, putem ajunge la o respingere totală a concepţiei lui. Schema sa ne apare, într-adevăr, total nepotrivită şi se bazează pe o serie de ipoteze discutabile.

Jakobson şi-a propus ca scop în cercetarea sa – şi asta trebuie să avem mereu în vedere – să determine funcţia poetică a limbajului. În faţa unui astfel de proiect, e cazul să ne întrebăm mai întâi dacă putem lua în seamă, într-un mod atât de dezinvolt, o funcţie „poetică" a limbii, dacă o astfel de funcţie „poetică" poate fi pusă, pur şi simplu, într-o serie împreună cu alte funcţii. Este funcţia „poetică" sau „artistică", realmente, una dintre funcţiile care pot apărea în texte în proporţii diferite, ceea ce ne-ar permite să elaborăm, după criteriul celor şase funcţii, o clasificare în texte cu funcţie „predominant emotivă", „predominant fatică" etc. şi, în fine, „predominant poetică"?

Trebuie să ne mai întrebăm apoi dacă funcţia, care apare în schema lui Jakobson drept funcţie „poetică", coincide cu ceea ce definim în mod obişnuit drept poetic, adică cu intuiţia generală pre-ştiinţifică a poeticului. Dacă mai facem abstracţie şi de faptul că în întreaga concepţie a lui Jakobson se ascunde o viziune mai profundă, la care vom reveni imediat, atunci, din ceea ce el spune explicit, putem deduce doar că poeticul pare să consiste dintr-o atenţie specială acordată structurării mesajului, textului. Este clar, aşadar, că un text poetic apare atunci când în prim-planul comunicării se află nu întrebarea *ce*, ci întrebarea *cum* referitoare la mesaj, sau când textul este structurat armonios după un anumit plan.

Asta se observă mai ales într-un exemplu pe care îl întrebuinţează chiar Jakobson pentru a ilustra ce înţelege el prin „funcţie poetică". În acest scop, Jakobson analizează sloganul *I like Ike* „Îmi place Ike", folosit de Dwight D. Eisenhower, pe la jumătatea anilor '50, în campania electorală pentru funcţia de preşedinte al SUA. Această propoziţie este

considerată de Jakobson un exemplu tipic pentru o concentrare specială asupra structurării textului. El analizează propoziția ca pe o construcție progresivă, alcătuită din elemente extinse, conform principiului casetelor arhitectonice (*I* [ay] se găsește în *Ike* [ayk], *Ike* se găsește apoi în *like* [layk], în cadrul cărora se pot stabili apoi încă diverse regularități precum rima interioară și alternanța regulată a fonemelor vocalice și consonantice) [cf. *Linguistik und Poetik*, art. cit., p. 108; de asemenea în privința transcrierii neobișnuite].

Corespunde oare, în plan formal, acest rafinament deosebit cu ceea ce, de regulă, înțelegem prin „text poetic”? Dacă avem în vedere intenția producătorilor de text, atunci, referitor la exemplul dat, această întrebare poate primi un răspuns negativ ferm. Cel care a compus sloganul respectiv nu a vrut, desigur, să scrie o poezie, ci să facă o propagandă electorală eficace, a vrut ca, prin intermediul acestui text, să-i motiveze pe cei cărora li se adresa, ca să-l voteze pe cel care îl angajase. Ca să ne exprimăm în chiar terminologia lui Jakobson, respectiva persoană a vrut să compună nu un text „poetic”, ci unul „conativ”. În acest punct s-ar putea aduce obiecția că tipul de text nu poate fi dedus în mod direct din intenția inițială a producătorului de text. Există în realitate multe texte poetice care nu au rezultat sub nicio formă dintr-o intenție preconceputâ a autorului de a crea poezie. Obiecția cu adevărat decisivă nu poate viza deci intenția care precede redactarea unui text, ci însuși procedeul prezumat a fi „poetic”, care, intenționat sau nu, a fost întrebuințat la redactarea textului. Acest procedeu nu are aproape nimic de-a face cu poeticul propriu-zis. De altfel, nici nu este potrivit să vorbim despre un anumit procedeu când ne referim la poezie.

În atenția deosebită acordată structurării unui text nu este vorba despre elementul poetic și cu atât mai puțin despre ceea ce este constitutiv pentru poezie, ci este vorba despre un fenomen mult mai general, legat de diverse activități umane, pentru a căror exercitare este nevoie de o anumită îndemânare artistică, îndemânare care poate fi învățată sau transmisă de la un om la altul. Este vorba aici despre năzuința spre perfecțiune tehnică în tot ce „facem”. Mai mult, ar putea fi vorba despre texte care sunt „scrise extrem de bine”, dar și, de exemplu, despre un pod construit în așa fel, încât el este nu doar complet corespunzător

funcției sale, instrumentalității sale, ci, în plus, apare ca ceva desăvârșit din punct de vedere tehnic, care prezintă anumite proporții și se încadrează perfect în peisajul înconjurător. Această perfecțiune a configurării – în măsura în care vorbim despre o configurare de natură lingvistică – nu ținteşte deloc către elementul poetic în sens estetic, ci priveşte estetica vieții de zi cu zi, care trebuie să se regăsească în orice aspirație spre perfecțiune existentă la producerea operelor umane.

Dacă lucrurile nu ar sta așa, dacă elementul poetic al unui text ar rezida, într-adevăr, în perfecțiunea tehnică a structurării sale, atunci ar însemna că unele conținuturi identice le-am putea comunica pentru întrebuințarea cotidiană în mod „prozaic", iar pentru ocazii mai speciale, în mod „poetic". Totuși, lucrurile nu stau așa și nu există nici cea mai mică îndoială că și în poezie, ba chiar în poezie în primul rând, avem de a face cu un conținut special, că poezia nu se poate reduce la simpla structurare, la acel *cum* al celor spuse. În poezie, perfecțiunea specială a structurării, adică această concentrare asupra formei textului, îndeplinește o funcție secundară. Avem aici o problemă foarte veche, pe care o putem menționa doar în treacăt. Întreaga metrică, precum și alte procedee care țin de structurarea simetrică a textului în planul expresiei materiale, pe scurt, toate fenomenele adunate în retorica antică sub termenul de *numerus*[1], îndeplinesc în poezie aceeași funcție – exagerez un pic, dar numai un pic –, pe care o are rama la un tablou. *Numerus* nu este nimic altceva decât efortul de a delimita printr-o modalitate explicită și vizibilă poezia de vorbirea practică, ca și cum s-ar spune: „Ceea ce se aude aici, ceea ce stă scris aici are pretenția de a fi interpretat drept poezie". Pentru poezia însăși, *numerus* este totuși lipsit de importanță. Aristotel însuși s-a văzut silit să critice în *Poetica* lui practica obișnuită în vremea sa de a asocia „compunerea poeziilor cu măsura metrică a versurilor"; simpla recurgere la anumite măsuri metrice nu este încă suficientă pentru a caracteriza textul respectiv

[1] [Vezi printre altele: H. Lausberg, *Elemente der literarischen Rhetorik*, op. cit., § 459 și G. Ueding, *Einführung in die Rhetorik*, Stuttgart, 1976, p. 277 și urm.]

drept poezie – chiar şi unele manuale de medicină sau de muzică ar putea fi compuse într-o anumită măsură metrică[1].

Concentrarea asupra acestui *cum* a ceea ce se spune, „centrarea asupra mesajului de dragul mesajului", este cu siguranţă un fenomen de care trebuie să ţinem cont în interpretarea textelor; cu siguranţă nu este vorba totuşi despre „funcţia poetică a limbajului". Nici întregul cadru teoretic, prin care Jakobson a ajuns la această concepţie, nu poate fi acceptat fără rezerve. Termeni precum *cod*, *mesaj*, *contact*, *emiţător*, *destinatar* nu-şi pot ascunde proveniența din teoria comunicării. Se sugerează, aşadar, încă de la început că fundamentală în limbaj ar fi c o m u n i c a r e a. Chiar şi în cazul aşa-numitei „funcţii poetice", chiar şi în textele poetice, s-ar comunica ceva, ar avea loc o comunicare. Pe de altă parte, la o analiză mai precisă a „funcţiei poetice", se admite implicit – cel puţin, aşa se pare – că faptul transmiterii de conţinuturi joacă în poezie un rol subordonat. În această perspectivă, chiar şi în interiorul concepţiei jakobsoniene ca atare, apare ca problematică întrebarea dacă am putea vorbi despre un „mesaj poetic", dacă *genului* „mesaj" putem să-i atribuim atât de simplu *differentia specifica* de „poetic".

Problema despre care vorbim aici este una extrem de complexă; ea ar trebui tratată de fapt în cadrul unei prelegeri despre poetică şi despre estetică. Va trebui, aşadar, să mă mulţumesc aici cu câteva observaţii generale, formulate în mod destul de apodictic.

În cadrul vorbirii trebuie să diferenţiem două tipuri de comunicare: „a comunica ceva cuiva" şi „a se comunica cuiva pe sine", „a intra în contact cu celălalt". Din perspectivă empirică, primul tip de comunicare este atât de general, încât pare să fie legat inseparabil de realitatea vorbirii; acest tip nu este totuşi esenţial pentru limbaj, nu reprezintă un criteriu definitoriu pentru „limbaj". Dacă el ar lipsi, vorbirea nu ar deveni o non-vorbire. Nici în viaţa de zi cu zi nu evaluăm „lingvisticitatea" actelor de vorbire din perspectiva acestui tip de comunicare; nu contestăm lingvisticitatea unui expresii verbale doar pentru că am constatat că prin intermediul ei nu s-a comunicat nimic nimănui.

[1] [*Poetik*, 1447b.]

Cel de-al doilea tip de comunicare aparține însă în mod necesar limbii, este comunicarea cu celălalt, faptul că vorbirea este îndreptată întotdeauna către cineva, că se bazează pe existența cuiva, faptul că limbajul există întotdeauna pentru celălalt, chiar și atunci când acesta nu înțelege ceea ce a fost exprimat. Această a doua formă de comunicare, în care se manifestă dimensiunea pe care eu o numesc *alteritatea* limbajului[1], reprezintă fără îndoială un criteriu definitoriu pentru conceptul de limbaj. De fapt, nu știm niciodată dacă suntem înțeleși, nu putem ști asta nici măcar obiectiv, dar vorbind îi conferim deja celuilalt capacitatea de a vorbi și, astfel, demonstrăm că știm că și el este un subiect, o altă persoană.

În privința destinatarului vorbirii înțelese în acest mod, poate fi vorba, în fapt, fie despre o altă persoană, fie despre vorbitorul însuși. Limbajul este îndreptat către altcineva și în ultimul caz menționat. Vorbim ca și când noi înșine am fi o altă persoană, astfel încât, de exemplu, în solilocviile noastre interioare, după cum se poate cu ușurință observa, eul este abordat cel mai adesea prin *tu*. La fel se întâmplă și atunci când vorbim cu lucrurile; vorbim ca și cum lucrurile ar putea înțelege, conferindu-le astfel un caracter uman.

Așadar, în această privință, comunicarea este esențială pentru limbaj. Este însă o cu totul altă întrebare – o întrebare la care nu pot da aici realmente un răspuns –, și anume întrebarea dacă și poezia este comunicare, dacă și în poezie celălalt este întotdeauna prezent, dacă și poetul ține cont de celălalt.

Am convingerea că nu așa stau lucrurile, că poezia nu se orientează către un altul, că pentru poet important este întotdeauna doar să se obiectiveze pe sine însuși. Sunt sigur că în poezie este vorba întotdeauna doar despre o dimensiune, și anume despre cea obiectivă, mai exact spus, despre obiectivarea subiectului, dar nu și despre dimensiunea

[1] [Vezi, printre alte lucrări ale autorului, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zum Gegenwart*, partea a II-a: *Von Leibniz bis Rousseau*, Tübingen, 1972, p. 17-20.]. Vezi și ediția românească recentă Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, traducere și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Editura Humanitas, București, 2011.]

alterității. Poezia nu există pentru a fi recepționată și înțeleasă de altcineva; pentru determinarea poeziei, acest fapt este total neesențial. Niciun poet, care în calitatea lui de poet este un subiect moral, nu și-ar schimba brusc felul de a scrie atunci când ar trebui să constate că nu-l înțelege nimeni. Ba chiar ar scrie în continuare ca și când ar fi singurul subiect. Întrucât poezia este activitatea unui subiect universal, poetul își asumă subiectivitatea universală în clipa în care compune versuri. În acel moment, el nu mai este un vorbitor între alții, ci realizează vorbirea în mod absolut – nu în mod relativ, în anumite împrejurări sau ocazii. Acest fapt este valabil cel puțin pentru esența însăși a poeziei; și nu doar pentru esența poeziei, ci și pentru esența artei în general. Arta se realizează potrivit unui a-trebui-să-fie care îi este propriu, și nu potrivit unui a-trebui-să-fie condiționat de oarecare circumstanțe contingente – ca, de exemplu, posibilitatea înțelegerii sau obligația de a înțelege[1].

[1] [La Harald Weinrich, interpretarea și evaluarea „funcției poetice" a limbajului de la Jakobson sunt complet diferite. Acesta revine asupra lucrărilor mai timpurii ale lui Jakobson și accentuează mai puțin aspectul perfecțiunii manufacturiere, cât aspectul „suficienței de sine", al eliberării limbajului de scopuri exterioare: „Funcția estetică sau chiar poetică sau artistică a limbajului este, după Jakobson, o funcție 'autotelică', care se are pe sine însăși drept scop, în care tranzitivitatea cotidiană a limbajului se întoarce spre sine însăși" (H. Weinrich, *Wege der Sprachkultur*, Stuttgart, 1985, p. 234). În descrierea acestei funcții, Jakobson s-ar fi inspirat, după părerea lui Weinrich, de la Novalis. În scurtul *Monolog* al lui Friedrich von Hardenberg se găsesc realmente pasaje care susțin o astfel de ipoteză: „Nu-i bună decât de admirat eroarea ridicolă, potrivit căreia oamenii vorbesc de dragul lucrurilor. Tocmai caracterul cel mai propriu al limbii, faptul că ei îi pasă doar de sine, nu e de nimeni cunoscut. [...] Dacă i-am putea face pe oameni să priceapă că limba este asemenea formulelor matematice care, alcătuind o lume în sine, se joacă doar între ele, fără a exprima altceva decât propria lor natură minunată... [...] Tot așa este și cu limba" (trad. rom. de Viorica Nișcov, în Novalis, *Între veghe și vis. Fragmente romantice*, București, Editura Univers, 1995, p. 161). Într-un studiu apărut mult mai târziu, la care se referă aici Coșeriu, intuiția filosofico-lingvistică inițială din perioada „formalistă" a lui Jakobson este integral respinsă datorită prezentării ei tehnico-lingvistice, dar tocmai această prezentare, criticată sever de Coșeriu, a făcut istorie în știință. Cu totul

După această scurtă digresiune în domeniul a ceea ce nu poate face obiectul acestei prelegeri, să ne întoarcem la studiul lui Roman Jakobson. Câteva dintre tezele sale sunt extrem de discutabile chiar în cadrul unei modalități de cercetare teoretico-comunicaționale coerente. Astfel, de exemplu, afirmația conform căreia nu doar aspectul cognitiv [respectiv „referențial" – în acest punct, Jakobson nu este consecvent din punct de vedere terminologic], ci și aspectul emotiv al limbajului ar putea fi descris prin termenii de „codare" și „decodare". Diferența între engl. *big* [big] și forma prelungită emfatic *biiig* [bi:g] ar fi, dintr-un anumit punct de vedere, comparabilă cu distincția, în cehă, între [vi] „voi" și [vi:] „(el) știe"; am avea deci de-a face cu informație diferențiatoare de natură fonologică în ultimul caz și emotivă în primul caz [cf. *art. cit.*, p. 105].

> Lucrul acesta este, desigur, fals. Pe de o parte, și în engleză există o opoziție fonologică între *i* și *i:*, de exemplu *ship* [ʃip] vs *sheep* [ʃi:p], o opoziție prin care sunt diferențiate semnificații în această limbă. Pe de altă parte, o prelungire emfatică de la [big] la [bi:g] trebuie judecată cu totul diferit. Fonemul *i* scurt, prelungit emfatic, se modifică din punct de vedere fonic, este realizat adică mai deschis ca engl. [i:] lung „normal" [această distincție nu se marchează în transcrierea obișnuită, deoarece nu este relevantă fonologic], deci nu este atât de important sub raportul care ne interesează aici. Important este mai degrabă faptul că la prelungirea emfatică avem de a face cu un fenomen foarte general, de vreme ce există posibilitatea de a construi opoziții fonematice cu ajutorul unor trăsături distinctive. Ultimul aspect este specific limbii, primul însă nu; este vorba pur și simplu despre o intensificare a expresiei materiale în scopul reliefării conținutului corespunzător sau, dacă vrem, despre un procedeu „analogic", care este aplicabil în principiu tuturor mijloacelor de exprimare. Putem, de exemplu, reliefa în mod special și culoarea dintr-un tablou, mărindu-i gradul de saturație sau intensificându-i luminozitatea.

---

pierdută a fost poanta ironică a lui Novalis, care ne asigură că, în timp ce credea că a indicat esența poeziei în modul cel mai clar cu putință, nu a putut spune, de fapt, decât nerozii: „știu că am spus nerozii tocmai pentru că am voit să spun ceva și că pe această cale nu se poate zămisli poezie" (*ibid.*, p. 162).]

Ne propunem încă o serie de scurte observații cu privire la alte două relații care apar ca funcții noi, alături de funcția „poetică", în modelul-organon al lui Bühler, lărgit de Jakobson. Nici funcția fatică, nici funcția metalingvistică nu sunt completări realmente necesare din punct de vedere conceptual ale modelului-organon, deoarece ambele funcții nu sunt altceva decât cazuri speciale ale funcției apelative și, respectiv, reprezentative.

Mai întâi, câteva cuvinte despre funcția *fatică*. Jakobson ar dori ca această funcție să se refere la orice act de vorbire, nu doar la comunicarea realizată cu ajutorul mijloacelor tehnice. Astfel înțeleasă, așa-numita funcție „fatică" nu este însă altceva decât forma minimală a funcției de chemare sau de apel. Ca cerință minimă adresată destinatarului mesajului, aceasta implică oarecum disponibilitatea de a primi și de a interpreta succesiunea de semne [cf. mai sus]. Acest tip de imperativitate este prezent în orice act de vorbire – funcția de apel include, așadar, așa-numita funcție „fatică".

La fel stau lucrurile și cu funcția *metalingvistică*. După cum am arătat deja mai sus [cf. 1.5.2.], așa-numita funcție „metalingvistică" este doar un caz special al funcției obiective de desemnare a limbajului – al funcției „referențiale", în terminologia lui Jakobson. Putem vorbi despre lucruri într-o anumită limbă. Numim acest fapt întrebuințarea primară a limbajului, *limbajul-obiect* (eu personal prefer termenul de *limbaj primar*). Putem totuși vorbi, cu ajutorul limbajului, și despre limbajul însuși, despre materialitatea sau chiar despre conținuturile lui. Dacă spunem: *Baum hat vier Buchstaben* („*Copacul* are patru litere.") sau *See [ze:] besteht aus zwei Phonemen* („*See* [ze:] „lac" este format din două foneme.") sau chiar *Die Bedeutung von eigentlich ist schwer abzugrenzen* („Semnificația lui *eigentlich* este dificil de delimitat".) – de fiecare dată ne referim, cu ajutorul limbajului, la ceva real, la o realitate, care în același timp este și limbaj. Distincția între *limbă primară* și *metalimbaj* nu este operată în interiorul constituirii limbajului pe baza diferitelor elemente care alcătuiesc actul de vorbire, ci ea privește mai degrabă unul dintre aceste elemente, anume realitatea. Această distincție clasifică faptele în interiorul realității, după cum acestea aparțin sau nu limbajului. Oricât ar fi ea de fundamentală și indispensabilă pentru

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

discutarea multor probleme, distincția între limbajul primar și metalimbaj nu reprezintă totuși un criteriu necesar pentru distingerea diferitelor funcții ale limbajului.

În esență, acestea ar fi motivele care m-au determinat să resping dezvoltarea dată de Roman Jakobson modelului-organon bühlerian. Așa-numita funcție „poetică" nu se referă la ce se pretinde că s-ar referi, iar celelalte două inovații, funcția „fatică" și funcția „metalingvistică", se pot reduce la două funcții deja existente în modelul bühlerian, și anume la funcția apelativă și la funcția de reprezentare a limbii.

Prin aceasta nu trebuie însă să creăm impresia că modelul propus de Jakobson nu ar conține nimic utilizabil. Dimpotrivă, el conține două intuiții importante. La una dintre ele m-am referit deja pe scurt, iar cealaltă ne va fi de ajutor într-o discuție ulterioară despre modelul bühlerian.

Prima intuiție constă în ideea că elementul poetic constă într-o re-întoarcere către ceea ce s-a spus deja. Explicația pe care Jakobson o dă acestei intuiții profunde pe care o are este în mod sigur falsă. Nu este vorba aici despre un interes special pentru structurarea lingvistică a unor conținuturi, care, în alte scopuri și cu alte ocazii, ar putea fi comunicate și într-un alt mod. Intuiția pe care Jakobson încearcă să o exprime constă mai degrabă în convingerea că vorbirea poetică ar fi o vorbire absolută, o vorbire în sine, o vorbire în care valabilitate deține doar ceea ce se spune. Cum trebuie înțeles acest lucru voi încerca să explic atunci când mă voi referi la propria mea poziție cu privire la esența poeziei și la vorbirea poetică [cf. 2.4.].

A doua intuiție importantă, cuprinsă în modificarea pe care Jakobson a făcut-o modelului bühlerian, constă în ideea că în cazul funcțiilor stabilite de Bühler nu este vorba, pur și simplu, despre funcții ale semnului lingvistic, ci despre funcții ale semnului în întrebuințarea lui, așadar, despre funcții ale actului de vorbire, nu ale semnului. Este vorba, de fapt, nu despre funcții ale semnului în limbă, ci despre funcții ale semnului ca parte, ca purtător al unui „mesaj" (pentru a utiliza termenul lui Jakobson, neinspirat în sine). Voi reveni imediat asupra acestei a doua intuiții [*Sfârșitul excursului*].

Să ne întoarcem acum la cele trei funcții de bază ale modelului-organon al lui Bühler. Nu intenționăm să mai discutăm despre aceste funcții ca atare, ci dorim mai degrabă să ne întrebăm dacă schema lui Bühler este realmente adecvată în raport cu ceea ce vrea să reprezinte. Este vorba despre teza, tratată de Platon în dialogul *Cratylos*, potrivit căreia cuvântul – la Bühler, semnul – ar fi un organon, un instrument, cu ajutorul căruia cineva spune altcuiva ceva despre lucruri[1]. Dacă analizăm cu precizie această formulare și dacă confruntăm rezultatul analizei noastre cu modelul lui Bühler, trebuie să constatăm că, raportată la ceea ce trebuie să reprezinte, schema bühleriană nu este completă.

În schema bühleriană apar, e drept, emițătorul și destinatarul, între care se desfășoară comunicarea, apar lucrurile despre care se comunică ceva și, de asemenea, există cuvântul sau semnul, prin intermediul căruia se întâmplă toate acestea. Lipsește totuși un element, anume acel *ceva* care este comunicat. În fine, Bühler se referă la faptul că se spune „ceva despre lucruri", și nu la faptul că s-ar comunica „lucrurile însele". Așadar, raportul dintre semnul material, *signifiant*, și lucruri nu este un raport direct, ci unul mediat prin acest „ceva". Acest „ceva" îl putem numi *concept* (*conceptus*), așa cum au făcut scolasticii, preluându-i pe stoici: *Verba* (*voces*) *significant res mediantibus conceptibus.* – „Cuvintele semnifică lucrurile prin intermediul conceptelor"[2]. Ce-i drept, în privința termenului scolastic de *conceptus* nu este clar în ce măsură acesta este gândit ca aparținând limbajului. Un veritabil analogon

[1] [Cf. *Cratylos*, 388a și urm.]

[2] [La acest complex schițat aici doar foarte pe scurt, autorul s-a referit mai detaliat în alt loc. Vezi, printre altele, *Probleme der strukturellen Semantik*, Tübingen, 1973, § 1.1.2. și *Geschichte der Sprachphilosophie*, op. cit., cap. 13 (vezi și ediția românească menționată mai sus). În cazul citatului latinesc, este vorba probabil despre o formulare apocrifă. Mai ales la „realiști" ne ciocnim de nenumărate formulări asemănătoare. La Thomas se spune: „...voces referuntur ad res significandas; mediante conceptione intellectus" (*Summa theol.* I, 13, 1). Vezi și traducerea românească a lui Paul Găleșanu, în Thoma de Aquino, *Summa theologiae I. Despre Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1997, p. 185: „conceptele se referă la lucruri cu o semnificație prin intermediul concepțiilor spiritului".]

lingvistic este termenul *semnificație*, la care m-am referit detaliat mai sus, într-un alt context [cf. *supra*, 1.5.2.].

În posteritatea lui Platon, în filosofia limbajului s-a tot pus mereu accentul pe faptul că semnificația semnului lingvistic nu poate fi însuși lucrul desemnat de semn, că, de exemplu, ne putem referi la unul și același lucru prin semnificații diferite. Deosebit de cunoscut este exemplul citat în acest sens de Edmund Husserl în lucrarea sa *Logische(n) Untersuchungen*: „învingătorul de la Jena" – „învinsul de la Waterloo"[1]. În ambele cazuri, obiectul desemnat este același, Napoleon, dar ne putem referi la acest obiect prin intermediul a două semnificații complet diferite, ba chiar contrare. O dată vorbim despre învingător, altă dată despre învins; conținuturile semnelor lingvistice sunt opuse, în timp ce realitatea desemnată este aceeași.

În lingvistică, această distincție este presupusă de cele mai multe ori în mod tacit, însă ocazional este și prezentată și chiar justificată în mod explicit. Asta se întâmplă, de exemplu, în lucrarea lui Alan H. Gardiner, *The theory of speech and language*, Oxford 1932, ^{2}1951, unde conținutul semnului lingvistic este numit *meaning*, iar lucrul desemnat *thing meant*.

Putem deci face acum o primă corectură a schemei bühleriene, corectură care ține cont de faptul că raportul dintre semn (și, în acest model, „semn" înseamnă „semn material", „purtător de semn", *signifiant*) și lucrul desemnat este unul mediat.

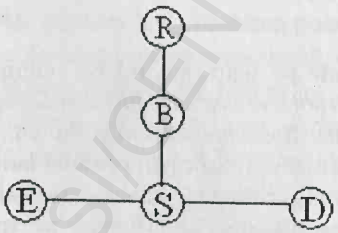

R = res, obiectul real
B = Begriff 'concept', semnificație
S = semn (*signifiant*)
E = emițător, vorbitor
D = destinatar, ascultător

[1] Cf. E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, Tübingen, ^{5}1968, vol. 1, partea I, secț. I, § 12. Vezi și ediția românească: Edmund Husserl, *Cercetări logice*, traducere de Bogdan Olaru, Editura Humanitas, București, 2007.

Dar cu cele spuse mai sus nu putem considera încheiată discuţia critică asupra schemei bühleriane. O obiecţie importantă a fost făcută ulterior de Friedrich Kainz în primul volum al operei sale *Psychologie der Sprache*[1]. În general, consider că această lucrare nu este prea recomandabilă, dar în acest caz particular Kainz a făcut, indiscutabil, observaţii corecte. La cele trei funcţii bühleriene el critică mai ales faptul că nu sunt coordonabile, că nu este vorba despre funcţii de acelaşi tip. *Notificare* (*expresie*) şi *provocare* (*apel*) sunt în mod evident funcţii ale semnului în utilizarea lui concretă. Am putea să mergem mai departe şi să spunem că nu este vorba despre funcţii ale semnului în sens strict, ci despre funcţii ale actului de vorbire, ultimul putând fi alcătuit, bineînţeles, şi dintr-un singur semn. Pentru ilustrarea funcţiei apelative, însuşi Karl Bühler face referire la o anecdotă despre un student din Bonn, care a câştigat o competiţie cu cea mai certăreaţă precupeaţă, făcând-o să tacă şi să plângă prin apelul la insulte atât de dure ca „Eşti o alpha, Eşti o beta!”[2]. Este cu totul evident că acest succes nu trebuie explicat prin funcţia de semn proprie denumirilor obişnuite ale literelor alfabetului grecesc. Precupeaţa din Bonn a interpretat corect intenţia actului de vorbire, fără a înţelege deloc conţinuturile semnelor utilizate în discursul imprecativ al studentului. *Notificare* (*expresie*) şi *provocare* (*apel*) sunt, deci, funcţii ale semnului în utilizarea lui, funcţii ale actului de vorbire. Apare astfel o diferenţă de nivel între *simptome* şi *semnale*, pe de o parte, şi *simboluri*, pe de altă parte. Primele funcţionează doar în cadrul actului de vorbire, ultimele precedă *idealiter* actul de vorbire. Reprezentarea este o funcţie a semnului v i r t u a l; un cuvânt, chiar şi cel doar gândit, deţine semnificaţie şi, prin aceasta, deţine „reprezentare” – înainte şi indiferent de o eventuală utilizare a sa într-o enunţare. Este foarte dificil să percepi un semn lingvistic exclusiv în materialitatea sa, ca imagine acustică pură. Cu referire la acest aspect, Martin Heidegger observă în lucrarea sa

[1] F. Kainz, *Psychologie der Sprache*, 5 vol., Stuttgart, 1941-1969; între timp volumele au fost reeditate separat. [Vezi mai ales vol. 1, ^{2}1954, p. 74 şi urm. şi 175 şi urm.]

[2] [Cf. *Sprachtheorie*, op. cit., ^{2}1965, p. 32.]

Sein und Zeit [Tübingen, [11]1967, p. 164] că ar fi nevoie de o atitudine foarte artificială şi foarte complicată pentru a auzi în discursul celuilalt nu ceea ce se spune, ci manifestarea fonică a ceea ce se spune [*das Ausgesprochene der Verlautbarung*, literal: „ceea ce se rosteşte din ceea ce se aude"]. După Heidegger, „chiar şi în cazul în care vorbirea este neclară, indistinctă, sau în cazul unei limbi străine, vom auzi în primul rând cuvinte de neînţeles şi nu doar o multitudine de date acustice"*. Reprezentarea, semnificaţia, aparţine, aşadar, realmente, semnului, drept pentru care apare în schema următoare ca o funcţie internă a semnului. Pentru a distinge, în raport cu această funcţie internă a semnului, capacitatea de reprezentare a semnului în actul de vorbire concret, Kainz introduce termenul de *Bericht* 'înştiinţare' [dar şi: *Versändigung* 'aviz; înţelegere', *Information* 'informaţie'; cf. *Psychologie der Sprache*, op. cit., p. 176]. Astfel înţeles, *înştiinţarea* (*Bericht*) este o funcţie care se află efectiv pe acelaşi plan cu *notificarea (expresia)* şi *provocarea* (*apelul*):

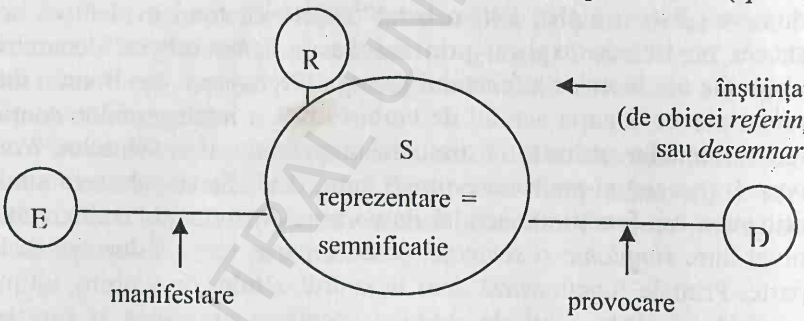

De altfel, Roman Jakobson susţine şi el implicit aceeaşi concepţie, cel puţin parţial: după cum indică şi termenul de *mesaj*, la el – contrar celor spuse de Bühler – este vorba exclusiv despre funcţiile semnului în actul de vorbire.

În cele ce urmează, voi porni de la această schemă modificată, de la un model-organon modificat, în centrul căruia se află un semn lingvistic complet, cu expresie şi conţinut. Întrebarea care se pune în

*Martin Heidegger, *Fiinţă şi timp*, traducere din germană de Dorin Tilinca, Editura Jurnalul Literar, Bucureşti, 1994, p. 162.

continuare este următoarea: „Semnele lingvistice funcționează, în utilizarea lor, doar prin intermediul relațiilor prevăzute în modelul-organon, sau există și alte relații cu ajutorul cărora semnul funcționează în actul de vorbire?” Realmente importantă la modelul lui Bühler – și chiar și în modelul dezvoltat de Jakobson, în ciuda tuturor insuficiențelor sale – este ideea fundamentală conform căreia diferitele modalități de realizare a semnului lingvistic sunt date sub forma unor relații determinate.

2.2. Semnul lingvistic în text: alte tipuri de relații

În discuția despre modelul-organon am văzut că acest conținut specific al textelor, sensul, rezultă din relațiile prin intermediul cărora semnul funcționează în actul de vorbire. Este evident, însă, că modelul lui Bühler, chiar și cu modificările propuse aici, nu este suficient pentru a ne răspunde pe deplin la întrebarea pe care am pus-o la început cu privire la apariția și la înțelegerea sensului. Următoarea noastră întrebare va trebui deci să sune în felul următor: „În afară de cele propuse în schema lui Bühler, nu există și alte relații prin intermediul cărora semnul funcționează în actul de vorbire?” Eu cred că, în fapt, există o întreagă serie de alte relații, care sunt constitutive pentru fenomenul „sens”. Asupra lor dorim să ne concentrăm acum atenția.

2.2.1. Relații cu alte semne

Făcând abstracție de relațiile prezente în modelul-organon, semnul lingvistic funcționează în actul de vorbire mai ales prin intermediul relațiilor care pot subzista între el și alte semne lingvistice. Este vorba despre o categorie destul de complexă de relații, în interiorul cărora pot fi operate și alte distincții:

1) Relații cu semne particulare. În text, semnele lingvistice pot fi puse în relație cu alte semne lingvistice, și anume atât din perspectivă materială, cât și din perspectiva conținutului.

a) Din perspectivă materială. Acest tip de relații este foarte cunoscut; nu este nevoie să spunem aici prea multe despre el. Este vorba despre fenomene precum rima, asonanța, aliterația și altele asemenea. A

găsi o rimă înseamnă a descoperi o relație materială între două semne de cele mai multe ori fundamental opuse în ceea ce privește conținutul și a face trimitere la această descoperire printr-o anumită dispunere în text a elementelor aflate în relație.

b) Din perspectiva conținutului. Aici ar fi de menționat mai întâi așa-numitele cuvinte „formate transparent". Lingvistul danez Otto Jespersen a comparat odată diferitele desemnări pentru „liliac" în câteva limbi europene. Și a constatat că același animal este numit în engleză *bat*, în franceză *chauve-souris* (sic!), în germană *Fledermaus*, în latină *vespertilio* și în daneză *flagermus* – relația cu obiectul desemnat ar fi, așadar, de fiecare dată aceeași, însă asocierile posibile, care pot fi declanșate prin aceste semne diferit motivate ar fi foarte felurite. În franceză, germană și daneză se accentuează asemănarea exterioară a animalului cu un șoarece; daneza face trimitere la tipul de locomoție a animalului, căci verbul *flagre* înseamnă „a da din aripi" (o indicație care s-a pierdut pentru cei mai mulți germani, deoarece în cea mai mare parte a comunității lingvistice germane pentru „a da din aripi" nu se mai spune *fledern*, ci *flattern*). În franceză, atenția este îndreptată asupra aspectului chel (*chauve* „chel") al animalului, în timp ce pentru romani în prim-plan se află momentul în care animalul zboară (*vesper* „(luceafăr de) seară"). Doar cuvântul englezesc *bat* pare să fie total „abstract" și nu ar sugera nimic altceva; de aceea, îl putem înțelege pe poetul Tennyson că a preferat termenului literar *bat* regionalismul *flittermouse*, pentru a-l utiliza în poezie[1].

Am putea adăuga și spaniola, unde liliacul este numit *murciélago, murciégalo* sau *murciégano*. Din toate aceste trei forme încă se mai poate separa componenta *ciego* „orb", în timp ce elementul *mur* (lat. *mus, muris* „șoarece") nu mai poate fi interpretat ca atare de către spaniolul fără o pregătire filologică [cf. span. *ratón* „șoarece"]. În italiană se întâmplă ceva asemănător. Desigur, italienescul *pipistrello* nu mai dispune de aceeași transparență a modului de formare precum etimonul său, lat. *vespertilio*, și totuși acest cuvânt, cel puțin potențial,

[1] O. Jespersen, *How to Teach a Foreign Language (Sprogundervisning)*, Londra, [1]1904; [12]1961, p. 54 și urm.

se află într-o relație determinată cu celelalte cuvinte. Mai întâi, terminația *-ello* este interpretată ca sufix diminutival, în ciuda faptului că un cuvânt de bază **pipistro* nu există. La fel se întâmplă, de exemplu, și cu span. *ardilla* „veveriță”, pentru care nu există, de asemenea, o bază **arda*. În ambele cazuri, animalul respectiv este caracterizat ca fiind o vietate mică doar pe baza posibilității, cel puțin parțiale, de înscriere în clasa diminutivelor. Mai mult încă, în cuvântul italian *pipistrello* se mai adaugă silaba reduplicată *pi-*; pe scurt, despre un animal numit *pipistrello*, chiar și fără să se cunoască semnificația exactă a cuvântului, cu greu se poate ajunge la reprezentarea unei uriașe bestii sălbatice. Cuvântul sugerează în sine ceva minuscul, vioi [vezi și 2.2.3., 1) a) și b)].

Un alt exemplu, puțin mai diferit. În lucrarea sa *Art poétique*, Paul Claudel pune în relație verbele franceze *naître* „a se naște” și *connaître* „a cunoaște”: „Nous ne naissons pas seuls. Naître, pour tout, c'est connaître. Toute naissance est une connaissance.” – „Nu ne naștem singuri. A se naște, pentru oricine, înseamnă a cunoaște. Orice naștere este o cunoaștere“[1]. Din punct de vedere etimologic, între cele două verbe nu există nicio legătură. Totuși, Claudel vede în elementul *co-* ceea ce acesta și este de fapt, la multe alte cuvinte, și anume un prefix care exprimă apartenența, faptul de a fi comun. Pentru el, *connaître* „a cunoaște” deopotrivă și *co-naître* „a se naște împreună”. Doar atunci când ne-am născut împreună cu ceva, putem cunoaște cu adevărat acest ceva.

Din punctul de vedere al lingvisticii, este clar că aici avem a face cu o etimologie falsă, cu o așa-numită „etimologie populară”. Acest fapt nu trebuie totuși să ne împiedice să considerăm că o astfel de relație nu s-ar putea stabili. Limba funcționează prin și pentru vorbitori, nu pentru lingviști. De aceea, tot ce pentru vorbitori are o semnificație, toate relațiile care, în viziunea vorbitorilor, se pot stabili între diferite elemente ale limbii lor sunt relevante și pentru lingviști; căci sarcina lingvistului este de a stabili cum funcționează limba pentru vorbitorii înșiși.

[1] P. Claudel, *Œuvre poétique*, Paris („Bibl. de la Pléiade”), 1957; *Art poétique. Traité de la co-naissance au monde et de soi-même*, p. 149 și urm.

2) Relații cu grupe, respectiv categorii de semne. Aici s-ar fi putut încadra chiar exemplul cuvântului italian *pipistrello* „liliac". La rigoare, prin posibilitatea lui de a fi motivat, acest cuvânt se află în relație nu cu un singur semn, ci cu o întreagă categorie de semne, cu diminutivele. Dar să observăm și alte exemple de acest tip.

Aici s-ar încadra, de exemplu, relația dintre *genul* gramatical al unui cuvânt și genul natural, *sexul* ființei vii desemnate. Ca lingviști, știm că această relație este în cea mai mare parte arbitrară. Faptul că germ. *Tisch* „masă" este un masculin nu are, evident, nimic de-a face cu statutul sexual al acestei piese de mobilier, este mai degrabă un fapt condiționat istoric, care ne trimite la o epocă în care o concepție antropomorfică generală privitoare la entitățile animate și chiar la cele inanimate era mult mai răspândită decât în zilele noastre. Ca lingviști, am învățat să ne desprindem de această perspectivă antropomorfizantă asupra lucrurilor și să facem distincție între categoriile de *gen* și de *sex*. De exemplu, un cuvânt ca *Sache* „lucru" este „feminin" în germană, ceea ce nu înseamnă sub nicio formă că ar trebui să atribuim lucrurilor vreo caracteristică sexuală specifică; dimpotrivă, *Weib* „femeie" este un „neutru", deși nu poate exista nici cel mai mic dubiu în privința caracteristicilor sexuale ale denotatului, ale ființei vii desemnate. Și totuși, delimitarea clară între categoriile de *gen* și *sex* este caracteristică pentru perspectiva lingviștilor, nu neapărat și pentru cea a vorbitorilor. Foarte adesea, vorbitorul pune genul în legătură directă cu sexul. În universul imaginativ al popoarelor romanice, în ale căror limbi cuvântul pentru „moarte" este feminin, moartea apare înfățișată ca femeie, pe când la popoarele germanice împrumută chipul unui bărbat. De aceea a fost nevoie de întreaga artă a unui Ingmar Bergman pentru ca figura morții din filmul *Al șaptelea sigiliu* să poată fi înțeleasă spontan și de către popoarele romanice, deși moartea apare în film, desigur, cu înfățișare de bărbat. Tipic pentru interpretarea sexuală „naivă" a categoriei de gen este exemplul cu denumirile pentru „soare" și „lună" din diferite limbi – exemplu la care se face mereu referire. În basmele romanice, soarele apare ca bărbat, iar luna ca femeie, în basmele germane fiind invers. Nu am cercetat îndeaproape cum stau lucrurile în această privință în basmele popoarelor slave; totuși, cu greu îmi pot imagina că în aceste

limbi soarele apare ca persoană, deoarece cuvântul pentru „soare" este neutru în limbile slave.

La un alt exemplu, care aparţine categoriei discutate aici, tocmai am făcut referire în prelegerea mea despre semantica structurală, anume în cadrul discuţiei despre diferitele tipuri de structurare a câmpurilor semantice[1]. Câmpurile semantice acoperă un domeniu al realităţii extralingvistice care trebuie să capete o formă. Aşa, de exemplu, numele de culori dintr-o limbă reprezintă o structurare, specifică acelei limbi, a întregului spectru luminos, iar termenii care desemnează temperatura, precum *cald*, *moderat*, *frig* etc., structurează, din perspectiva limbii respective, continuum-ul gamei temperaturilor care pot fi resimţite de om. Nu este însă lipsit de importanţă nici să stabilim ce structuri secundare ale lexicului sunt asociate structurii globale a unui astfel de câmp semantic. Astfel, în italiană de exemplu, izbeşte faptul că doar zona temperaturilor medii este reprezentată prin adjective calificative: *freddo* „rece", *fresco* „răcoros", *tiepido* „călduţ" şi *caldo* „cald". Temperaturile scăzute apar toate sub formă de participii ale pasivului, *gelato,* literal „îngheţat", *ghiacciato* „rece ca ghiaţa" etc., în timp ce în zona celor mai ridicate temperaturi apar participii active ale prezentului, *bollente*, literal „fierbând", *rovente*, literal „dogorind", *scottante*, literal „arzând" etc. În privinţa funcţiei lor de desemnare, aceste cuvinte italiene nu corespund în mod necesar cuvintelor germane corespunzătoare din punct de vedere „literal", ci termenilor folosiţi în mod obişnuit în acest domeniu, cum ar fi *eisig* „rece", *eiskalt* „geros", pe de o parte, şi *heiß* „caniculă", pe de altă parte. Această structurare specifică a desemnărilor pentru temperaturi extreme din italiană face posibilă, totuşi, o motivare secundară, de către vorbitor, a acestor expresii. Bineînţeles, nu înseamnă că această motivare trebuie să fie activă la fiecare utilizare a cuvintelor respective; este însă oricând posibil ca, în texte italieneşti, obiecte desemnate ca fiind foarte reci să fie reprezentate suplimentar şi ca lucruri prin intermediul cărora se întâmplă ceva, în timp ce, invers, un obiect foarte fierbinte poate fi interpretat în

[1] Vezi: Eugenio Coseriu, *Probleme der strukturellen Semantik*, Tübingen, 1973, [2]1975, § 4.1.1.5.

sens activ drept un lucru care face el însuşi ceva, care dogoreşte sau care mă arde.

La fel stau lucrurile şi cu numele de culori în limba română. În cele mai multe limbi romanice, majoritatea numelor de culori se exprimă prin adjective simple ca *rouge*, *vert*, *jaune* etc. Există apoi posibilitatea de a stabili în mod secundar un raport cu anumite lucruri, prin simpla adăugare a desemnării respective: *vert bouteille* „verde ca sticla". În română, culorile de bază au, de asemenea, nume simple, adjectivale, care, de altfel, corespund destul de exact celor din celelalte limbi romanice. Pe lângă aceasta, în română există încă un procedeu, prin care un număr nelimitat de denumiri de culori sunt derivate direct de la denumiri ale obiectelor: *arămiu*, *cărămiziu*, *cireşiu*, *fumuriu*, *sângeriu* etc.[1]. În limba română, aceste nume de culori derivate de la substantive sunt chiar cele mai populare. Prin intermediul lor, denumirea actuală a unei culori este pusă în text, p o t e n ţ i a l, în relaţie cu o clasă de obiecte.

În toate aceste cazuri (s-ar putea cita uşor şi alte exemple de acest tip) trebuie să facem distincţie între pura desemnare şi „sensul desemnării". Chiar dacă se referă mai mult sau mai puţin la acelaşi obiect, două cuvinte, în limbi diferite, pot evoca, pe baza modului lor de formare sau a genului lor, lucruri complet diferite, deoarece se află în relaţie cu categorii de semne diferite ale limbii respective.

3) Relaţii cu întregul sistem de semne. O altă subgrupă în interiorul categoriei despre care discutăm aici o reprezintă relaţiile care subzistă între un semn lingvistic şi întregul sistem de semne. Prin „sistem de semne" trebuie să înţelegem atât limba istorică, cât şi limba „funcţională". La aceşti doi termeni, pe care aş putea să-i explic în întregime doar în contextul întregii mele teorii lingvistice, fac apel aici numai în măsura în care îmi apar neapărat necesari pentru înţelegerea celor ce urmează[2]. Aşadar, prin „limbă istorică" înţelegem ceea ce se înţelege în

[1] [Cf. A. Bidu-Vrănceanu, *Systématique des noms de couleurs*, Bucureşti, 1976.]

[2] [Vezi, printre altele, de Eugenio Coseriu: *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes* (*Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*), acum şi în traducerea prelucrată de autor, în: H. Geckeler (ed.): *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt, 1978, p. 193-238, şi *Das*

mod obişnuit, în vremurile noastre, printr-*o anumită* limbă, adică o tehnică a vorbirii, identificată deja istoric ca atare, recunoscută ca atare de vorbitorii ei şi de vorbitorii altor limbi şi care, în mod normal, este denumită cu un nume propriu, respectiv cu un *adiectivum proprium*: *das Deutsche* „germana", *die deutsche Sprache* „limba germană" etc.

În ce măsură un semn lingvistic dintr-o limbă anume se află în relaţie cu un întreg sistem de semne sau, în cazul pe care vrem să îl examinăm aici, în relaţie cu o „limbă istorică"? O dezbatere relativ detaliată privind această chestiune o găsim în scrierile lingvistului şi teoreticianului danez Louis Hjelmslev[1]. Hjelmslev pleacă de la ideea că fiecare semn lingvistic funcţionează sub două aspecte. Mai întâi, semnul funcţionează în direcţia realităţii care trebuie desemnată, în direcţia obiectelor şi stărilor de lucruri desemnate, în direcţia *denotatelor*. Pe de altă parte, Hjelmslev consideră însă că fiecare semn lingvistic face trimitere şi la sistemul de semne căruia îi aparţine. Primul aspect menţionat al funcţionării unui semn lingvistic este numit de Hjelmslev *denotaţie*, iar ultimul, *conotaţie*. Aşadar, cuvântul *Tisch* „masă" ar avea ca denotat „piesă de mobilier", iar drept conotat, „german". Termenul de *conotaţie* nu este, desigur, foarte inspirat ales de către Hjelmslev, deoarece *conotaţie* are, în parte, o cu totul altă accepţie, atât în logică, cât şi în semiotică[2]. De aceea, eu însumi prefer termenul *evocare*, pe care, ce-i drept, îl folosesc într-un sens mai larg, aşa cum s-a văzut deja parţial până acum şi se va vedea încă şi mai clar în continuare;

Romanische Verbalsystem (ediţie şi îngrijire de H. Bertsch), Tübingen, 1976, §§ 1.2.; 1.2.3. şi 1.2.4.]

[1] [Vezi mai ales L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage (Omkring sprogteoriens grundlaeggelse)*, traducere recentă de U. Canger, Paris, 1968-1971, p. 144-157, respectiv traducerea germană de R. Keller, U. Scharf şi G. Stötzel, *Prolegomena zu einer Sprachtheorie*, München 1974, p. 111-120.] Vezi şi versiunea românească: Hjelmslev, Louis, *Preliminarii la o teorie a limbii*, traducere din limba engleză de D. Copceag, Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale, Bucureşti, 1967.

[2] [O perspectivă istorică asupra dezvoltării termenului *conotaţie*, menită să aducă cel puţin un plus de claritate în haosul terminologic din acest domeniu, o oferă J. Molino, *La connotation*, „La linguistique" 7 (1971), p. 5-30.]

conotația lui Hjelmslev se referă, deci, doar la o parte din ceea ce înțeleg eu prin *evocare*.

Conotația, înțeleasă în sensul special pe care tocmai l-am lămurit, este un aspect al funcției semnului, de care, în mod normal, nu suntem conștienți. Atât timp cât semnele sunt întrebuințate în cadrul sistemului de semne căruia îi aparțin, conotația semnelor izolate nu este actualizată. Această situație se poate însă schimba repede, atunci când un semn este folosit în afara domeniului său „normal" de utilizare. Pentru cei dinafara ei, elementele unei limbi străine au adesea ceva „tipic", ceva ce pare a fi „caracteristic" pentru întreaga limbă – limbă pe care probabil nu o cunosc prea bine. Nici în acest caz nu are importanță dacă o astfel de impresie vagă se poate obiectiva științific sau nu. Este vorba, în cea mai mare parte, despre impresii care au condus la răspândirea unor reprezentări, reprezentări care, la rândul lor, pot aparține tradiției culturale a unei comunități istorice. Membrii unei comunități lingvistice au foarte des reprezentări relativ unitare despre o altă limbă. Astfel, nu rareori ne este dat să auzim de la membri ai popoarelor romanice că germana este o limbă „aspră", „dură" sau „guturală". Nici calificativele „aspru" sau „dur", pe de o parte, și nici pseudo-științificul „gutural", pe de altă parte, nu au vreo semnificație precizabilă; acest adevăr nu schimbă însă cu nimic faptul că respectiva reprezentare a romanicilor despre limba germană este eficientă în plan cultural și, eventual, se poate manifesta și în planul limbii.

> Probabil cunoașteți cu toții simpatica anecdotă despre *code-switching*-ul împăratului Carol Quintul. Ar trebui probabil, în acest context, să vorbim mai degrabă despre Carol I – aceasta este denumirea dinastică spaniolă a aceleiași persoane –, căci atunci povestirea ar deveni mai plauzibilă. Acest stăpânitor al unui imperiu european și, deopotrivă, transoceanic, în care „soarele nu apunea niciodată", care stăpânea relativ bine patru limbi europene, pare să fi spus odată că el vorbește în spaniolă cu Dumnezeu, în italiană cu bărbații, în franceză cu femeile și în germană cu caii. După cum am spus, aceasta este o anecdotă, o anecdotă originară probabil din Spania. Germanii s-ar putea consola cu ideea că prin „germană" se făcea referire poate la „flamandă", căci Carol Quintul crescuse în Flandra și cunoștea cel mai bine această varietate a germanicei occidentale.

Din punct de vedere ştiinţific, putem repudia astfel de atitudini colective faţă de limbi, aşa cum se manifestă ele în anecdota prezentată mai sus sau în multe alte anecdote, considerându-le simple prostii absurde. Dar tocmai în calitate de oameni de ştiinţă nu vom putea face abstracţie de faptul că astfel de reprezentări sunt reale pentru vorbitori şi pot, bineînţeles, contribui ca atare şi la diferitele evocări pe care semnele lingvistice le pot provoca în texte.

Aceasta se vede, printre altele, şi în cazul unui fenomen de care vreau să mă ocup acum pe scurt, şi anume în cazul imitării unei anumite limbi cu mijloacele unei alte limbi. Adesea, această imitare se limitează la planul fonic. Cuvintele slave – această impresie o avem noi, ca non-slavi – se termină cel mai adesea în *-aţki*, *-eţki* etc. „A vorbi slava" este, aşadar, foarte simplu. Cum va suna un verb ca *protestieren* „a protesta" în polonă sau rusă? Probabil *protestatzki*. Chiar cu această formă apare cuvântul şi într-un cântec al lui Reinhard Mey, în *Ballade vom sozialen Aufstieg des Fleischermeisters Fred Kasulzke* – „Baladă despre asccensiunea socială a măcelarului Fred Kasul":

Wchny suschna, nix ersatzki?
Fred Kasulzke protestatzki!

Imitări de acest tip îmi sunt cunoscute mai ales din spaniolă, însă trebuie să admitem că întrebări glumeţe precum cele ce urmează sunt obişnuite şi în alte comunităţi lingvistice:

Cum spunem „în arabă" „Artajo luă valiza de jos."?

Artajo trajo la valija abajo.

Cum spunem „în arabă" : „Pune jos colivia, Jaime!"?

Baja la jaula, Jaime!

Bineînţeles, putem pune aceleaşi întrebări în spaniolă, parafrazând conţinutul propoziţiilor interogative, ceva de genul:

¿Cómo se dice 'Limpia la munición' [„curăţă muniţia"] *en árabe?*

Lava la bala [literal: „spală glonţul"].

Ce înseamnă în chineză „Un perro con farol" [literal: „un câine cu o lanternă"]?

Un can con quinqué („un câine cu lampă cu gaz").

Ce înseamnă în engleză „Hay metal en tu techado" [„există metal în acoperişul tău"]?

Hay zinc en tu techo (literal: „pe acoperişul tău se află zinc").

Ce înseamnă în japoneză „Mi cabeza no transpira" [literal: „capul meu nu transpiră"]?

Mi coco no suda (literal: „nuca mea nu transpiră").

Cum se spune „tramvai" [„Strassenbahn"] în germană?

Suban estrujen bajen (literal: „Urcați, înghesuiți-vă cu putere și coborâți din nou.").

[Spre deosebire de ascultătorul prelegerii, cititorul se va lămuri în ce constă „gluma" acestor imitații abia atunci când va citi cu voce tare propozițiile de mai sus sau când i le va rosti altcineva.] În toate aceste cazuri este vorba despre propoziții care au ceva „nefiresc", dar care sunt construite absolut normal și conțin cuvinte spaniole normale, sunt fraze construite exclusiv cu intenția de a reproduce și de a caricaturiza amprenta fonetică generală a limbii respective prin mijloacele limbii spaniole. În cazul succesiunii *suban-estrujen-bajen* mai intervine ceva: pe de o parte, se confirmă în cel mai elegant mod impresia larg răspândită a spaniolilor cum că lexicul german ar fi alcătuit preponderent din compuse monstruoase și, pe de altă parte, există o raportare conceptuală netrivială, glumeață, la pretinsul denotat „tramvai".

În spaniolă, în acest mod sunt formate și numele proprii. *Echa aquí y barre, echa aquí arena* – așa s-ar putea numi un basc, căci se știe că bașcii au nume teribil de lungi și cu o sonoritate ciudată. În traducere oarecum liberă, acest „nume" ar însemna în spaniolă ceva de tipul: „toarnă apă aici, vântură și împrăștie nisipul pe deasupra". Și în acest caz se produce suplimentar o anumită relaționare de conținut. În această activitate am putea, eventual, să-i observăm la lucru pe țăranii dintr-un sat basc din nordul Spaniei.

De altfel, astfel de imitări sunt posibile și în cadrul unei limbi, oarecum ca „autocaricatură". Să analizăm în acest sens următorul text al lui Christian Morgenstern, un pasaj din *Versuch einer Einleitung zur dritten beziehungsweise ersten Auflage* [„Încercare de introducere la a treia, respectiv prima ediție"] din *Galgenlieder*:

> „Es darf daher getrost, was auch von allen, deren Sinne, weil sie unter Sternen, die, wie der Dichter sagt, zu dörren, statt zu leuchten, geschaffen sind, geboren sind, vertrocknet sind, behauptet wird, enthauptet werden, daß hier einem sozumaßen und im Sinne der Zeit, dieselbe im Negativen als Hydra betrachtet, hydratherapeutischen Moment erstes Ranges, immer angesichts dessen, daß, wie oben, keine mit Rosenfingern den springenden

Punkt ihrer schlechthin unvoreingenommenen Hoffnung auf eine, sagen wir, schwansinnige oder wesentielle Erweiterung des natürlichen Stoffgebietes ..."[1].

Ce ar fi aici „imitat", respectiv caricaturizat? Evident, pe de o parte vocabularul grotesc al unui stil literar propriu epocii respective – acest aspect interesează aici mai puțin. Pe de altă parte însă, avem un fenomen general al sintaxei germane, subordonarea multiplă a unei propoziții secundare în cadrul unei propoziții principale. Subordonările multiple sunt foarte obișnuite în limba germană. Nu există limite sistemice ale aplicabilității acestui fenomen, limite care să fie condiționate de sistemul funcțional. Există doar o normă, un uz general, care, de exemplu, îi împiedică pe germani să recurgă la prea multe subordonări în vorbirea de zi cu zi și să producă astfel propoziții care, din cauza complexității lor, să nu mai poată fi analizate spontan de către ascultăror. În cazul stilului științific, putem avea pretenții mult mai mari de la cititor în acest sens, dar nici chiar așa de mari ca în *Introducerea* lui Morgenstern. Chiar primul cadru propozițional (în continuare C = cadru) al fragmentului redat mai sus (care face parte dintr-o perioadă mult mai lungă), de care depinde apoi propoziția introdusă prin *daß*, conține nu mai puțin de cinci subordonări:

C *Es darf daher getrost... enthauptet werden, daß...* etc. („Se poate deci în toată liniștea... le tăia capul, că... etc.");
1 *Was auch von allen ... behauptet wird* („Ceea ce se consideră... și de către ceilalți");
2 *deren Sinne ... vertrocknet sind* („ale căror sensuri... tânjesc");

[1][Textul acestei introduceri a fost modificat în alte ediții; Morgenstern nu se comportă foarte „filologic" cu propriul său text.] Vezi și traducerea românească a Ninei Cassian, în: Christian Morgenstern, *Cântece de spânzurătoare*, Editura Univers, București, 1970; textul de aici din *Tentativă de prefață*, la p. 6: „Se poate deci în toată liniștea afirma ceea ce, din toate ale căror sensuri, fiindcă, printre stele, care, așa cum spune poetul: «tânjesc în loc să lumineze», s-au născut, ofilit după cum îi tăia capul sau le tăia capul, că aici, dacă ne este permis să presupunem astfel, și, în spiritul timpului, același lucru văzut în negativ ca hidră, ca un factor hidroterapeutic de prim rang – având mereu în vedere că, așa cum am arătat mai sus, nu cu degete trandafirii atingi punctul țâșnitor al speranței de-a dreptul obiective într-un fel, să spunem, lebădănesc sau o înțelesențială lărgire a domeniului materiei prime..." (nota trad.).

3 *weil sie unter Sternen ... geboren sind* („pentru că s-au născut... sub stele");
4 *die ... geschaffen sind* („care... au fost făcuți");
5 *zu dörren, statt zu leuchten, wie der Dichter sagt* („tânjesc în loc să lumineze... după cum spune poetul").

Toate acestea priveau „conotația" în sens hjelmslevian, inerentă semnelor lingvistice în virtutea apartenenței lor la o „limbă istorică". Semnele lingvistice ale unei limbi străine evocă într-un text reprezentările generale care, în cadrul comunității lingvistice respective, sunt puse în relație cu această limbă străină și cu vorbitorii ei. Dacă acest tip de „conotație" poate deveni efectivă și în afara limitelor limbilor istorice, atunci ea este cu atât mai mult activă în interiorul unei limbi istorice, adică dincolo de granițele mai ușor de depășit ale diferitelor „limbi funcționale" din care este alcătuită o „limbă istorică". Din punct de vedere funcțional, limbile istorice nu sunt niciodată perfect omogene; în cadrul unei limbi istorice există – așa cum am spus deja mai sus, aici pot doar indica acest aspect – diferențieri regionale („diatopice"), sociale („diastratice") și diferențe condiționate de situația în care se desfășoară actul de vorbire („diafazice"). Așadar, o limbă istorică trebuie să fie concepută ca o rețea complicată de idiomuri (respectiv variante regionale ale limbii literare, „dialecte secundare"[1]), straturi ale limbii („sociolecte" în sens restrâns) și „stiluri ale limbii" [*styles*, respectiv *contextual styles* în literatura anglo-saxonă]. Prin urmare, o „limbă funcțională" este o tehnică a vorbirii, omogenă sub toate cele trei aspecte, care nu prezintă nicio variabilitate, de exemplu, stilul conversațional degajat al vorbitorului instruit, care vorbește o anumită varietate regională a limbii istorice. Deja din această schiță definitorie este evident că în cazul „limbii funcționale" este vorba despre o idealizare realizată din punct de vedere tehnic-descriptiv. Nimeni nu vorbește mai mult timp o limbă funcțională, o anumită

[1] [Despre conceptul de „dialect secundar", vezi Eugenio Coseriu, *'Historische Sprache' und 'Dialekt'*, în „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik", Beihefte NF, nr. 26 (1980), p. 106-122 (acum și în: *Energeia und Ergon*, op. cit., vol. 1, p. 45-61), mai ales § 5.2.]

neomogenitate putându-se constata şi în textele extrem de unitare stilistic. Şi totuşi, limba funcţională nu este un construct, ci o realitate, în măsura în care ea „funcţionează” realmente în fiecare punct al unui text. Un vorbitor trebuie să realizeze în fiecare punct al enunţului său unul şi doar unul dintre sistemele funcţionale pe care le cunoaşte, altfel nu ar putea vorbi; lipsa de omogenitate mereu deplânsă ia fiinţă doar în baza faptului că vorbitorul se poate decide în următorul moment, adică în momentul producerii segmentului de text imediat următor, pentru un „subsistem” structurat oarecum diferit şi că, empiric vorbind, pare extraordinar de dificil, dacă nu chiar imposibil, să produci segmente textuale foarte lungi, după o tehnică a vorbirii complet omogenă din punct de vedere funcţional.

Acum, în ceea ce priveşte „conotaţia”, în sensul propus de Hjelmslev, aceasta are, în principiu, exact aceeaşi validitate pentru limbile funcţionale ca şi pentru cele istorice: fiecare semn „conotează” (mai bine spus: „evocă”) subsistemul căruia îi aparţine. Şi acest subsistem, de exemplu o variantă regională a limbii comune, evocă un anumit ţinut, locuitorii săi şi toate reprezentările posibile, justificate sau nejustificate, pe care ceilalţi membri ai comunităţii lingvistice le au despre aceştia; un strat al limbii evocă un anumit mediu social, iar un stil al limbii evocă condiţii determinate ale vorbirii. Aceste evocări devin operante însă doar în cazul „amestecului lingvistic”, mai precis spus, în cazul transferării semnelor lingvistice dintr-o limbă funcţională în alta, complet diferită. Dacă cineva vorbeşte consecvent graiul bavarez în Bavaria cu parteneri de discuţie bavarezi, atunci aici nu se evocă nimic; „conotaţia” în sens hjelmslevian este, desigur, prezentă virtual, însă nu este actualizată. La fel se petrec lucrurile şi cu aşa-numitul strat de limbă „popular” sau cu stilul „familiar”: determinările „popular” sau „familiar” activează întotdeauna elementele de limbă corespunzătoare doar când acestea sunt „văzute din afară”, de exemplu din perspectiva normei prescriptive, dar nu şi în interiorul limbii funcţionale înseşi, căreia ele îi aparţin.

„Conotaţia” înţeleasă în acest sens, care se bazează deci pe lipsa de omogenitate a limbilor istorice, este folosită în multe comunităţi

lingvistice în mod expres în scopuri stilistice – şi nu doar în literatură[1]. În Germania şi Italia, de exemplu, graiurile se folosesc în mod tradiţional în anumite tipuri de texte. În multe glume nemţeşti, poanta trebuie formulată neapărat în grai, iar acest lucru se întâmplă adesea şi atunci când povestitorul nu stăpâneşte decât lacunar graiul respectiv. El nu renunţă însă la încercarea de a imita, căci ceea ce vrea să povestească nu este doar pur şi simplu o glumă, ci o glumă din Köln, din Berlin sau din Dresda. În comunitatea lingvistică franceză, acest fenomen apare mult mai rar, acolo mai degrabă straturile de limbă, de exemplu aşa-numita *français populaire*, sunt folosite cu această funcţie evocativă. Situaţia din Italia se aseamănă în schimb în multe privinţe cu cea din Germania. De exemplu, în comediile sau în piesele televizate italieneşti, femeile de serviciu şi menajerele vorbesc de obicei în graiul veneţian, indiferent dacă trebuie caracterizate sau nu ca fiind originare din Veneto; când eşti menajeră vorbeşti obligatoriu veneţiana!

Tradiţia utilizării graiurilor şi a straturilor lingvistice în scopul evocării „culorii locale" sau a „culorii sociale" conduce adesea la apariţia unui stil al limbii special, pe care l-am putea denumi „limbă de imitare".

> Astfel, în Italia, toscanii, îndeosebi florentinii, sunt imitaţi într-un anumit mod, care, din punct de vedere lingvistic, se întemeiază pe o „supragenerализare" a anumitor reguli fonetice ale dialectului toscan. După cum se ştie, în toscană, consoana oclusivă surdă *k* (în multe regiuni şi *p* şi *t*) poate fi aspirată la [h] (respectiv [Φ] şi [Θ]). Totuşi, aceasta se întâmplă doar la consoanele simple aflate în poziţie intervocalică, deci nu şi în cazurile în care, din motive fonetico-sintactice, apare o consoană lungă (*rafforzamento sintattico*) [un fenomen de care ortografia italiană ţine cont doar parţial]. Necunoscând condiţiile fonetice exacte ale acestei spirantizări, cunoscută în general sub numele de *gorgia toscana*, cei care

[1] [În acest sens, lingvistul norvegian Leiv Flydal vorbeşte despre „extrastructuralism", i.e. „systèmes partiels occasionnellement et individuellement empruntés à d'autres structures du même idiome" (p. 244), în studiul *Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de la langue*, în: „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap", 16 (1951), p. 241-258, articol ale cărui idei principale Coşeriu le-a dezvoltat în cadrul concepţiei sale despre diferitele „limbi funcţionale" din interiorul „limbii istorice".]

nu sunt toscani au instituit o regulă de substituție simplă în scopul de a-i imita pe toscani: *k* → *h*. În această „pseudo-toscană", în loc de italianul *la casa* „casa" se spune *la hasa*, exact ca în dialectul toscan adevărat, dar și *a hasa* „acasă" sau *il hane* „câinele", ceea ce în dialectul toscan ar suna de fapt [akkàsa], respectiv [ilkane].

[La fel se întâmplă și în limba germană, atunci când șvabii sunt imitați de vorbitorii altor varietăți regionale ale germanei. Unul dintre procedeele aplicate în acest scop constă în înlocuirea mecanică a fiecărui *e* închis din limba literară cu *e* deschis [ɛ:]. Aceasta corespunde pronunției șvăbești reale, în multe cazuri, dar nu întotdeauna. În *Schnee* sau *weh*, în pronunția șvabilor de la țară poate apărea diftongul [ae], însă sub nicio formă un [ɛ:] deschis, iar *Beet*, *See*, *Ehe* etc. se pronunță doar cu [e] închis.]

În sfârșit, imitarea aproximativă a dialectelor poate conduce chiar la apariția unor forme literare speciale. De exemplu, scriitorul italian Carlo Emilio Gadda imită mereu dialectele, fără ca prin aceasta să se supună vreunui ideal verist al autenticității; „dialectele" sale servesc exclusiv evocării unui anumit mediu, ele nu corespund cu exactitate niciunui dialect existent în mod real [în acest sens, vezi „dialectul" din multe piese ale lui Brecht, mai ales din *Mutter Courage*].

În literatura sud-americană există o limbă literară pentru zugrăvirea vieții oamenilor simpli de la țară, așa-numitul *gauchesco*. Este vorba despre o „limbă de imitație" stilizată; niciun om nu vorbește așa în realitate. Acest stil al limbii servește doar pentru a evoca un anumit mediu social sau pentru a indica faptul că anumite personaje din operele literare aparțin acestui mediu.

În sfârșit, în Italia există o tehnică literară care se bazează pe o utilizare foarte discretă a elementelor dialectale. Eu numesc această tehnică *dialetto travestito* „dialect travestit". Din câte știu, acest fenomen nu a fost cercetat până în prezent. Am propus unora dintre elevii mei să se ocupe de acest fenomen – până acum, fără succes. Lucrul acesta nu trebuie să ne surprindă foarte tare, căci, pentru a putea duce până la capăt cu succes o astfel de lucrare, trebuie să stăpânim la perfecție nu doar limba italiană literară, ci și dialectul „ascuns" sub ea, care trebuie „dezgropat". În cazul acestei tehnici literare, dialectul nu se evidențiază deloc din perspectivă materială; doar din când în când apar anumite

„mărci de recunoaştere": o anumită succesiune a cuvintelor, care în italiană nu este deosebit de uzuală, un uz „deviant" al unui cuvânt foarte „italian" din punct de vedere material şi multe altele. Prin intermediul acestui procedeu stilistic, cititorul capătă impresia că textul nu ar fi fost conceput din capul locului în „varietatea standard" a limbii naţionale. Această tehnică este folosită, de exemplu, de Elsa Morante, soţia lui Alberto Moravia, în romanul ei *L'isola di Arturo* (*Insula lui Artur*). Romanul este scris în italiană. Cine cunoaşte însă dialectele italiene, înţelege imediat că în spatele multor propoziţii italieneşti, puse în gura unora dintre personajele romanului, se ascunde dialectul napolitan.

Atât despre relaţiile care pot apărea în text între semnul lingvistic şi alte semne, categorii de semne sau sisteme întregi de semne. Vrem acum să ne îndreptăm atenţia spre un alt tip de relaţii, care contribuie şi ele la construirea sensului textelor.

2.2.2. Relaţii cu semne din alte texte

Spre deosebire de relaţiile discutate mai sus, relaţiile de acest tip nu se stabilesc între un semn actualizat în text şi alte semne, categorii de semne sau sisteme de semne neactualizate, *in absentia*, ci apar între semnul din text şi semnele din alte texte. Este vorba, firește, nu despre orice fel de alte texte, ci despre texte care au o istorie, texte care aparţin tradiţiei lingvistice şi culturale a unei comunităţi. În principiu, am putea vorbi în acest sens şi despre semne izolate, de exemplu despre un cuvânt izolat, care a fost folosit o singură dată într-un anumit text, într-o manieră specifică. De regulă, va fi însă vorba despre secvenţe de semne, despre combinaţii de semne „gata făcute", care sunt transmise ca atare, ca un întreg. Se pot distinge aici două subcategorii: pe de o parte, avem în vedere tot ce este transmis în cadrul unei tradiţii lingvistice drept locuţiune fixă, aşadar, expresii, proverbe şi altele asemenea, pura reproducere a ceea ce s-a spus deja; numesc aceasta *discurs repetat*. Pe de altă parte, poate fi vorba despre texte, literare şi neliterare, care au ajuns să fie atât de bine cunoscute în cadrul unei comunităţi lingvistice, încât putem presupune că mulţi membri ai comunităţii lingvistice deţin o cunoaştere, parţial literală, a acestor texte. Ne referim deci la aşa-numitele „zicale".

1) Discursul repetat. Este vorba aici despre posibilitatea de a utiliza semnele în texte în aşa mod, încât să fie înţelese ca aluzie la o secvenţă de semne deja existentă, fixată. Astfel, o sintagmă ca *Viel Freund, viel Schand* „Mulţi prieteni, multă ocară" este înţeleasă de regulă ca aluzie la construcţia frazeologică *Viel Feind, viel Ehr* „Mulţi duşmani, multă onoare" şi este interpretată corespunzător, aşadar, nu cu sensul „este o ruşine să ai mulţi prieteni", ci cu sensul „cine nu este în stare să poarte discuţii controversate decât dacă este susţinut din multe părţi, acela nu se bucură de mult respect". Dacă spun despre cineva că împreună am putea „fura cel mult măgari", atunci se înţelege imediat că respectivului nu i se acordă atât de multă încredere încât să poată fi luat părtaş la „furtul de cai" [*mit jemandem Pferde stehlen*]. Acest tip de „tehnică a colajului", de continuă re-creare în interiorul a ceea ce s-a spus deja, poate contribui la constituirea sensului în texte noi.

2) „Zicalele". Limitele dintre *discursul repetat* şi *zicale* nu pot fi trasate întotdeauna cu precizie; dacă cineva vorbeşte în germană despre *bewußter Kern des bewußten Pudels* [literal: „miezul conştient al căţelului conştient"], această sintagmă poate fi interpretată atât ca aluzie directă la scena care se petrece în camera de lucru a personajului principal din piesa *Faust* de Goethe, cât şi ca o trimitere la o expresie deja proverbială. În general, vorbim totuşi în acest caz despre texte precis identificabile, despre care putem presupune că sunt cunoscute de foarte mulţi membri ai comunităţii lingvistice. Ca să ne exprimăm mai exact, nu este vorba, încă o dată, despre textele înseşi, ci despre posibilitatea de a asambla aceste texte deja existente în texte noi, cu ajutorul unor mijloace adecvate. De exemplu, dacă spun *Die Rückkehr des Pilgers* „întoarcerea pelerinului", această sintagmă nu are în limba germană o altă accepţie decât cea obişnuită, este vorba adică despre un anumit pelerin care se întoarce acasă. Dacă spun, dimpotrivă, în engleză *The pilgrim's regress*, utilizând în această sintagmă cuvântul *regress* şi nu *return*, atunci aceasta va fi înţeleasă de mulţi englezi ca o aluzie la un text foarte bine cunoscut în comunitatea lingvistică englezească, chiar şi de oameni mai puţin instruiţi, şi anume ca aluzie la *The Pilgrim's Progress* de John Bunyan.

Dacă spun în germană *an einem Ort in Schwaben, an dessen Namen ich mich nicht erinnern will...* („într-o localitate din Suabia, de al cărei nume nu vreau să-mi amintesc..."), acest fragment de enunț nu ne spune – cel puțin celor care nu sunt hispaniști – nimic în plus față de ceea ce înseamnă la prima vedere; este vorba, evident, despre o anumită localitate dintr-o regiune germană sud-vestică, al cărei nume vorbitorul nu face niciun efort să și-l amintească. Dimpotrivă, dacă spun fragmentul de propoziție corespunzător în spaniolă și îl exprim în cercul unor vorbitori de spaniolă, zicând *en un lugar de la Suabia, de cuyo nombre no quiero acordarme...*, atunci acesta va fi înțeles de cei mai mulți dintre ei ca o aluzie la începutul de la *Don Quijote*. Suficientă ar fi chiar și simpla propoziție relativă, *X, de cuyo nombre no quiero acordarme*, pentru ca o astfel de raportare să se producă.

În această perioadă de dinaintea Crăciunului aș putea face o anumită referire spunând că ne aflăm acum „nel mezzo del cammin del nostro corso", pentru a exprima astfel ideea că am parcurs deja jumătate din materia prelegerii. În fața unor studenți italieni, o astfel de observație ar fi înțeleasă, fără îndoială, ca o aluzie la primul vers din *Divina Commedia* a lui Dante: *Nel mezzo del cammin di nostra vita...* Iar o aserțiune precum „questo esame non s'ha da fare, nè domani, nè mai" ar fi corelată imediat de foarte mulți italieni cu un pasaj renumit din primul capitol al romanului lui Alessandro Manzoni, *I Promessi Sposi*, care sună astfel: *questo matrimonio non s'ha da fare, nè domani, nè mai*. Probabil că și observația despre examen va fi interpretată corespunzător, deoarece căsătoria, respinsă aici cu atâta îndârjire, s-a înfăptuit, în cele din urmă, în romanul lui Manzoni.

În toate aceste cazuri avem de a face cu texte foarte cunoscute, la care nu doar *putem* să ne referim, ci chiar o facem realmente mereu. Vrem, așadar, să stabilim mai întâi că sensul rezultă nu doar din structura textului însuși, ci și din anumite corelări ale unor segmente de text cu texte deja existente. Nu rareori sensul complet al textelor,

îndeosebi al textelor literare, se relevă doar în contextul unor „œuvres" sau al unei tradiții cultural-literare complexe[1].

2.2.3. Relațiile dintre semne și „lucruri"

Dorim acum să tratăm despre un alt tip de relații, care poate fi foarte important pentru construirea sensului în text, dar căruia, din păcate, i se acordă doar foarte puțină atenție în lingvistica modernă. Este vorba despre funcția *icastică* a semnului, despre imitarea directă a lucrului desemnat prin *semnificantul* fiecărui semn în parte, respectiv prin *semnificanții* unui lanț de semne; în fine, este vorba despre relația dintre semnele materiale, adică vehiculele semnelor, și lucrurile desemnate. În liniile ei fundamentale, problematica este foarte bine cunoscută din dialogul *Cratylos* al lui Platon. Încă de timpuriu, s-a făcut distincție între diferite forme ale acestei funcții direct reprezentative a semnului; propuneri de clasificare în acest domeniu s-au făcut mai ales în secolul

[1] [Cine nu cunoaște primul vers al ciclului de lieduri *Die Winterreise*, de Wilhelm Müller și Franz Schubert, nu va putea pricepe prea multe din titlul *Fremd wird sie ausgezogen* al unei recenzii care a apărut în urmă cu puțin timp în *Frankfurter Allgemeinen Zeitung*. Cu toate că termenul de *intertextualitate* a fost introdus oficial încă din 1967 (vezi Julia Kristeva: *Bachtine, le mot, le dialogue et le roman*, în „Critique", 33/ 239 (1967), p. 438-465), acesta a atins abia acum, în momentul apariției prezentei ediții prelucrate, un grad de cunoaștere și o eficiență în sfera științifică generală atât de mari, încât editorul nu mai poate evita să facă trimitere așa cum se cuvine la faptul că „relațiile cu semne din alte texte", discutate aici, reprezintă miezul dur (și cu adevărat doar acesta) al complexului din ce în ce mai dificil de evaluat, care este astăzi subsumat termenului de „intertextualitate". Intertextualitatea înțeleasă în sensul discutat aici, ușor de verificat la nivel intersubiectiv, este pentru Coșeriu doar unul dintre multele aspecte ale „caracterului nedesăvârșit" [Unabgeschlossenheit] al textului, adică faptul că „sensul" textului reprezintă o rezultantă a relațiilor intratextuale și extratextuale. Vezi printre altele și S. Holthuis: *Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierter Konzeption*, Tübingen, 1993.]

al XVIII-lea. Lingvistica modernă, cu unele excepții[1], a considerat totuși acest domeniu ca fiind marginal, ba chiar a căutat în mod expres să-i minimalizeze importanța.

Vom face acum distincție – mereu în planul expresiei, adică în sfera *semnificanților* – între *substanța* și *forma* semnului [vezi și mai jos].

1) Imitarea prin intermediul substanței semnului. În cadrul acestei categorii trebuie să distingem din nou cel puțin trei subcategorii:

a) Imitarea directă prin intermediul imaginii sonore (*onomatopeea*). Limba, cel puțin cea originară, limba vorbită, este, considerată în expresia ei, sunet structurat; de aceea, se înțelege de la sine că o imitare directă a obiectelor și stărilor de lucruri prin intermediul semnelor lingvistice poate avea loc doar în plan acustic, în sfera tonurilor și a zgomotelor. Dimpotrivă, limba scrisă, privită de asemenea din perspectiva expresiei sale, este formă, „desen"; de aceea, ea poate imita, eventual, forme și figuri. Această formă de imitare se află chiar la baza sistemelor de scriere așa-numite ideografice; o întâlnim totuși, după cum vom vedea imediat, și în domeniul sistemelor de scriere cu bază fonematică.

Câteva cuvinte mai întâi despre imitarea sunetelor, despre așa-numita „pictură fonică" (*onomatopee*). În privința acestui aspect s-a obiectat în fel și chip, spunându-se că nici în cazul așa-numitelor cuvinte „onomatopeice" principiul *arbitraire du signe*[2] nu ar fi încălcat cu adevărat[3]. Obiecția este, fără îndoială, corectă. În limba rațelor, toate rațele spun același lucru; în schimb, în franceză ele spun *couin-couin*, în germană *quak-quak*, în daneză *rap-rap* și în română *mac-mac*. La fel stau lucrurile și cu multe alte cuvinte onomatopeice. Este, așadar,

---

[1] [Un aspect parțial este tratat – chiar dacă nu prin metode strict „lingvistico-sistematice" – de P. Delbouille, *Poésie et sonorités*, Paris, 1961.]

[2] [Se presupune aici că acest principiu este deja cunoscut, despre el putând să ne informăm din compendii și introduceri în lingvistică. Despre istoria acestui principiu, vezi Eugenio Coseriu, *'L'arbitraire du signe'. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 204 (1967), p. 81-112.]

[3] Vezi printre altele: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, orice ediție, prima parte, cap. 1, § 2.

evident că, în cazul acestui tip de „pictură", vorbim despre o manieră extrem de stilizantă, datorată tradiției fiecărei limbi istorice, și nicidecum despre o imitație naturalistă. Toate aceste lucruri sunt corecte, dar, înțelese ca obiecție, nu ating de fapt problema propriu-zisă. Decisiv este, încă o dată, ceea ce aceste elemente onomatopeice semnifică pentru vorbitor și nu evaluarea obiectivă a relației imitative, sub raportul „fidelității reproducerii" respectivelor obiecte. Pentru vorbitor, cuvintele respective s u n t onomatopeice, ba chiar până la un anumit grad sunt identificate cu sunetul natural pe care îl reproduc. Este vorba deci despre semne care sunt icastice prin finalitatea lor, despre semne a căror menire expresă este, dacă nu aceea de a reproduce fidel, prin intermediul substanței lor, sunetele naturale, cel puțin aceea de a le evoca.

Nu rareori se întâmplă – și acest aspect este extrem de important pentru punctul discutat aici – ca semne care nu au nicio funcție icastică î n l i m b ă, să primească o astfel de funcție î n t e x t. Să analizăm pentru acest punct un exemplu din literatura latină, exemplu citat mereu în acest sens[1], anume un vers renumit din Ennius [*Annales*, 140]:

> *At tuba terríbili sónitu taratántara dixit.* („Dar trompeta, cu un sunet înspăimântător, spuse: taratántara.")

„Icastic", cu sensul introdus aici, este mai întâi doar *taratántara*, ca imitare directă a sunetului trompetei. Bineînțeles, până la un anumit grad, și *tuba* are, oricum, în limbă, un caracter onomatopeic, însă are, în același timp, și o funcție de desemnare; este numele acestui tip de instrument de suflat. Totuși, în versul lui Ennius, toate semnele contribuie cu încă ceva în plus la obținerea imitării, chiar și conjuncția *at*; căci, prin aliterație, prin repetarea continuă a lui *t*, care apare în toate cuvintele din vers, se imită sunetul inițial al trompetei. Întregul vers este deci icastic, ceea ce nu trebuie deloc să însemne că, din acest motiv, ar fi un vers extrem de bun; este vorba, de fapt, despre un vers destul de prost[2].

---

[1] [Cf., de exemplu, C. Ch. du Marsais, *Des Tropes, ou des différents sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue*, cap. 19, *L'Onomatopée*.]

[2] [Vergilius a reutilizat acest vers în *Eneida*, ce-i drept sub formă foarte modificată, deoarece – după Servius, comentator al lui Vergilius – îl considera

În lucrarea mea *Formă şi substanţă în sunetele limbajului* (*Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*)[1] am vorbit pe scurt despre funcţia evocativă pe care o deţine limbajul datorită substanţei lui fonice. Citez acolo un vers de-al poetului croat Nazor:

i cvrči, cvrči cvrčak, na čvoru crne smrče
(„şi ţârâie, ţârâie greierul, pe ramura [literal „nodurile"] pinului negru").

Icastic în mod direct nu este nimic în acest vers. Indirect icastice, adică cu origine onomatopeică, însă deja total gramaticalizate, sunt verbul *cvrčati* „a ţârâi" şi substantivul *cvrčak* „greier". Celelalte cuvinte *čvor* „nod", *crn* „negru" şi *smrča* „pin" nu sunt icastice în limbă nici direct, nici indirect. Dar, în acest vers, respectivele cuvinte sunt indiscutabil icastice, contribuind, graţie substanţei lor fonice, la evocarea ţârâitului greierului.

Şi semnele grafice pot fi utilizate în mod icastic – şi anume, aşa cum am menţionat deja, nu doar în cadrul sistemelor de scriere ideografice. Un îndrăgit joc de copii, pe care eu îl cunosc tot din sânul comunităţii lingvistice spaniole, dar care există cu siguranţă şi în alte comunităţi lingvistice, constă în a scrie cuvintele în aşa fel, încât cuvântul să reprezinte concomitent un desen al obiectului la care ne referim, de exemplu:

(*ojo* „ochi")

(*sol* „soare")

(*venado* „cerb")

(*esquina* „colţ")

Potrivit acestui principiu, sunt inventate mereu noi scrieri, prin care cuvântul este reprezentat în mod direct[2]. Ceea ce pare aici un fel de joc, a

---

nedemn de poezia epică: *At tuba terribilem sonitum procul aere canoro / Increpuit.* - „Urlet de-aramă departe pe câmp din trompetă răsună,/ Plin de fior" (*Eneida*, IX, 503; traducere românească de George Coşbuc, în Vergilius, *Eneida*, Editura Univers, Bucureşti, 1980, p. 321.]

[1] Cf. *Sprachtheorie*, op. cit., p. 183-185.

[2] [În anii '60, acest joc a fost mult timp foarte îndrăgit şi în Germania; în foiletonul ziarului săptămânal *Die Zeit* apăreau mereu pe atunci asemenea „Lettericks".]

apărut uneori și în poezia noastră occidentală[1]. După cum știți, futuriștii au încercat să ridice elementul tipografic, adică forma și mărimea literelor, încadrarea și lungimea rândurilor și multe altele, la rangul de mijloc direct de exprimare. În alte culturi, acest lucru se întâmplă de când lumea. Foarte adesea, poezia chineză este deopotrivă și desen; în sistemul de scriere chinezesc, ideografic în mare măsură, reproducerii caligrafice a unei poezii îi revine de la bun început o valoare mai mare decât în cazul sistemelor de scriere fonematice.

b) Imitare indirectă prin intermediul articulației. Exprimându-ne cu termenii foneticii moderne, nu este vorba aici despre impresia auditivă sau despre imaginea acustică, ci despre articulație, despre mișcările necesare pentru producerea anumitor sunete, respectiv a anumitor combinații de sunete. De aceea, articulația trebuie să corespundă[2] în vreun fel lucrurilor desemnate.

Bineînțeles, acest fapt nu trebuie înțeles în sens genetic; prin această observație se sugerează la fel de puțin faptul că, pe baza „motivării lor articulatorii", cuvintele ar primi alte semnificații decât acelea pe care le au în limbile respective. Este însă posibil, fără îndoială, ca semnele lingvistice să fie folosite în așa fel într-un anume text, încât să apară un anumit raport între ceea ce s-a spus în text și mișcările articulatorii necesare pentru a spune ceea ce trebuie spus. Dau din nou un exemplu bine cunoscut, la care m-am referit deja în alt context. Într-o lucrare din anul 1532, *De ratione dicendi*, care este un fel de retorică, umanistul spaniol Juan Luis Vives (1492-1540) tratează, printre altele, și problema imitării prin intermediul substanței semnului, trimițând în acest sens la posibilitățile imitative ale sunetului *r*:

---

[1] [Vezi, de exemplu, *Un coup de dés*, de Mallarmé, și *Calligrammes* (1918), de Apollinaire.]

[2] [Vezi în acest sens un exemplu relevant din Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, [4]1965, p. 130: „L'articulation des verbes *happer* et *lapper* reproduit *grosso modo* les actions mêmes qu'ils désignent". (Traducere liberă: „Pentru pronunția verbelor *happer* „a înhăța" și *lapper* (= *laper* „a plescăi") sunt necesare aproximativ aceleași articulații (mișcări ale gurii) care sunt desemnate de înseși aceste verbe").]

R, impeditissimum efficit, et quasi per acclive et confragosum ascendendum est, ac contra nitendum; nam velut respirationem quandam habet laborantis. Mirifice Verg[ilius] quum ostendere vellet quo labore crevisset Ethruria et Roma ipsa, infarcit crebrum r:

Hanc Remus et frater: sic fortis Ethruria crevit
Scilicet, et rerum facta est pulcherrima Roma"[1].

(„Sunetul *r* redă ceea ce este foarte greoi, ca şi cum ar trebui să urcăm pe o coastă râpoasă şi accidentată şi ar trebui să ne străduim din răsputeri; căci acest sunet deţine ceva asemenea răsuflării cuiva care depune un efort. Când vrea să arate cu cât efort au crescut Etruria şi Roma însăşi, Vergiliu încarcă în chip nemaipomenit versul cu mulţi de *r*:"

„[Astă pe vremuri viaţă bătrânii au dus-o sabinii,]
Remus şi fratele; astfel vânjoasa Etrurie crescut-a,
Cert e, şi lumii cea mai frumoasă făcutu-s-a Roma"[2].

Aşadar, după Vives, sunetul *r* ar trebui să poată exprima depăşirea unui obstacol, deoarece articularea sa ar aminti de răsuflarea cuiva care depune un mare efort; iar Vergilius, acolo unde a dorit să arate cu preţul câtor eforturi au crescut Etruria şi Roma însăşi [*Georgica* II, 533 şi urm.], a folosit foarte frecvent sunetul *r*. Este vorba, firește, despre sunetul *r* al limbii latine, pronunţat până în ziua de azi în mod apical în toate limbile romanice, cu excepţia francezei standard.

c) Sinestezia. Un al treilea tip de imitare – tot prin intermediul substanţei semnului – a fost cercetat în lingvistica de până acum tot numai tangenţial. Mă refer la imitarea „sinestezică", care se bazează pe analogia dintre diferitele impresii senzoriale. Relaţiile sinestezice dintre sfera auditivă şi cea vizuală sunt atât de general răspândite, încât ele au intrat în metaforica limbii cotidiene. Foarte des se obişnuieşte să se vorbească în cazul lui *i* despre o vocală „luminoasă" sau, dimpotrivă, în

[1] Vezi Eugenio Coseriu: *Zur Sprachtheorie von Juan Luis Vives*, în: *Aus der französischen Kultur- und Geistesgeschichte* (volum omagial Walter Mönch), Heidelberg, 1971, p. 234-255, citatul de aici la p. 249.

[2] Traducere românească de Nicolae Ionel, în Publius Vergilius Maro, *Bucolicele. Georgicele*, Institutul European, Iaşi, 1997, p. 153.

cazul lui *u*, despre o vocală „obscură". În studiul său despre lingvistică şi poetică, citat deja de mai multe ori, Roman Jakobson indică faptul că Stéphane Mallarmé şi-a acuzat „limba sa maternă de perversitate înşelătoare, fiindcă atribuie zilei un timbru întunecat şi nopţii unul luminos" [*Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în vol. *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, traducere de Mihai Nasta, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 117]. Într-adevăr, Mallarmé se exprimă destul de drastic: „...quelle déception, devant la perversité conférant à *jour* comme à *nuit*, contradictoirement, des timbres obscur ici, là clair"[1].

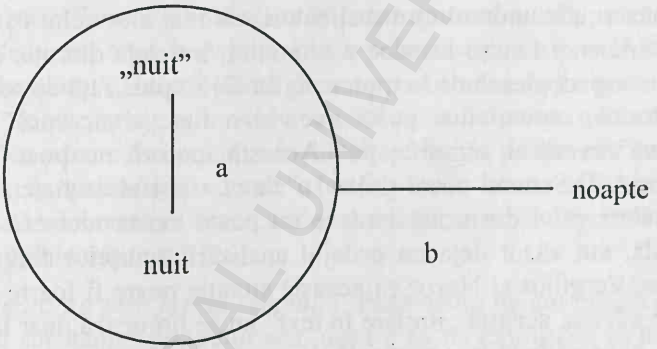

Această afirmaţie a lui Mallarmé nu este integral adecvată, deoarece nu sunt distinse cu suficientă claritate cele două relaţii semiotice diferite, adică relaţia dintre *signifiant* şi *signifié* (a), pe de o parte, şi, pe de altă parte, relaţia dintre semn în ansamblul său şi realitatea desemnată (b); (vezi figura de mai sus).

Aceeaşi confuzie este prezentă şi în obiecţiile aduse în mod repetat la adresa eficacităţii principiului sinestezic în diferite limbi. În cazul cuvintelor franţuzeşti *lourd* 'greu' sau *gros* 'gros', pe de o parte, şi a lui *winzig* 'mărunt', în germană şi *little* 'mic' sau *thin* subţire' în engleză, pe de altă parte, s-ar confirma echivalarea menţionată, şi anume: vocală

[1] [St. Mallarmé, *Crise de vers*, citat după: *Œuvres complètes* (Ed. «Bibliothèque de la Pléiade»), Paris, 1945, p. 364.]

„întunecată" = dimensiuni mari, lipsă de suplețe, respectiv vocală „luminoasă" = dimensiuni mici, uşurime"; această echivalare nu funcționează însă şi în cazul cuvintelor *dick* 'gras, voluminos' în germană sau *big* 'mare' în engleză. În realitate, această evocare sinestezică nu priveşte semnificația, transmisă în interiorul unei anumite limbi, a semnelor respective. Semnele lingvistice n u t r e b u i e să fie icastice în sine, dar p o t f i icastice în text. Dacă examinăm cu mai mare atenție afirmațiile şi contra-afirmațiile referitoare la această temă, constatăm că nu sunt distinse îndeajuns de clar diferitele aspecte ale problemei, şi anume: 1) Semnul are semnificație doar pe baza substanței lui fonice? Această viziune pare a li se năzări atât unora dintre susținători, cât mai ales celor care se opun acceptării unei funcții icastice a semnului; întreaga discuție referitoare la acest aspect pleacă de la ipoteze false. 2) În plus față de semnificația lui istorică, semnul mai poate avea şi o funcție „icastică" care să-i „susțină" eventual semnificația? Această ipoteză nu poate fi negată categoric. 3) Semnul poate primi î n t e x t o astfel de funcție icastică? În privința celei din urmă ipoteze nu poate exista nici cea mai mică îndoială, am văzut deja cu prilejul analizării scurtelor fragmente din Ennius, Vergilius şi Nazor că această situație poate fi foarte frecventă. Foarte adesea, această „imitare în text" nu se limitează doar la un semn izolat, ci se extinde la o secvență de semne; conjuncția *at* singură nu ar avea nicio funcție icastică în versul lui Ennius, dacă celelalte semne ale aceluiaşi vers nu ar conține toate sunetul *t*. În ceea ce priveşte în mod special evocarea „sinestezică", s-ar putea cita în acest context un vers renumit al lui Luis de Góngora,

> infame turba de nocturnas aves –
> („nelegiuitul stol al păsărilor de noapte"),

în care dubla apariție a silabei *tur*, în *turba* și în *nocturna*, suscită o impresie de obscuritate[1]. Imitarea sinestezică se realizează abia prin intermediul contiguității între părțile diferiților *semnificanți*.

Peste tot unde vorbim despre imitare pe baza substanței fonice a unui semn – indiferent dacă este vorba despre imitarea directă prin intermediul imaginii acustice, despre imitarea indirectă prin intermediul articulației sau despre imitarea „sinestezică” –, trebuie să facem distincție între funcția icastică potențială în limbă și funcția icastică actualizată în text. Acolo unde semnificația istorică a unui semn și funcția lui icastică potențială par să nu aibă nimic de a face una cu cealaltă, în text poate fi totuși stabilit un raport, sub forma unui joc de cuvinte. În articolul meu *Form und Substanz bei den Sprachlauten*[2], pe care l-am amintit deja, am citat la pagina 184 o scurtă poezie a poetului persan Omar Khayyām: „Un cuc cântă pe acoperișul unui vechi palat *kū, kū, kū*”. Pe de o parte, este vorba aici despre imitarea onomatopeică obișnuită a cântecului cucului în limba persană; pe de altă parte, *kū* înseamnă în persană și „unde”, astfel încât cântarea păsării este interpretată concomitent și ca „unde sunt regii, unde sunt prinții care au trăit aici odinioară, unde?”

2) Imitarea prin forma semnului. Până acum ne-am mișcat doar în domeniul substanței semnului sau, dacă e să ne exprimăm în terminologie glosematică, în domeniul substanței expresiei[3]. Expresia semnului are însă și o formă. Prin „forma semnului”, „forma expresiei” trebuie să înțelegem în primul rând, în sens strict glosematic, poziția sistematică care revine fiecărui element purtător de semn în structura integratoare a opozițiilor din planul expresiei unei limbi. În plus, prin termenul „formă a semnului” (cu referire la planul expresiei) dorim să înțelegem

---

[1] Cf. Dámaso Alonso, *Spanische Dichtung. Versuch über Methoden und Grenzen der Stilistik (Poesía Española. Ensayo de métodos y límites estilísticos)*, Berna, 1962, p. 14 și 116-121.

[2] Vezi și *Formă și substanță în sunetele limbii*, în vol. Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 115-237 (nota trad.).

[3] Cf. Hjelmslev, *Prolegomena*, op. cit., cap. 13.

şi alte aspecte, cum ar fi, de exemplu, dimensiunea, extensiunea fiecărui semn în parte sau a lanţurilor de semne, ca şi acele relaţii pur cantitativ-numerice dintre semnele din text, pe care le-am menţionat deja sub alt aspect şi care au fost adunate la un loc în retorica antică sub termenul de *numerus* [cf. 2.1., excurs]. Tocmai în acest ultim domeniu menţionat s-au mai făcut unele cercetări. S-a arătat că repeziciunea poate fi imitată printr-un ritm alert al versului, la fel cum diferite denotate, care trebuie interpretate în sens mai larg ca fiind „ritmice", pot fi evocate în versuri sau proză prin intermediul unui ritm specific.

Nu pot intra acum în detalii despre toate aceste lucruri. Pentru a vă lămuri în ce măsură forma semnului, respectiv a secvenţei de semne, poate fi icastică, aş vrea să dau doar un singur exemplu concret, care într-o anumită privinţă reprezintă un caz-limită. În romanul *Ulysses* al lui James Joyces, raportul dintre *timpul naraţiunii* şi *timpul narat* este de aproximativ 1:1; cu alte cuvinte, „acţiunea" romanului – în măsura în care putem vorbi de „acţiune" în *Ulysses* – durează peste 24 de ore şi tot cam 24 de ore ne trebuie şi pentru a citi romanul, respectiv a-l citi cuiva, a-l „povesti". Acest fapt poate fi interpretat simbolic; devine imediat evident că în acest caz forma semnului, adică dimensiunea întregului text, contribuie la configurarea sensului textului.

2.2.4. Relaţiile dintre semne şi „cunoaşterea lucrurilor"

În subcapitolul precedent ne-am ocupat de relaţiile dintre semne şi obiectele sau stările de lucruri pe care acestea le desemnează. Dar acesta nu este singurul tip de relaţii „obiective", respectiv „extralingvistice" sau „extratextuale" de care trebuie să ţinem cont dacă vrem să urmărim până la sfârşit întrebarea pe care ne-am pus-o încă de la început cu privire la apariţia, la construirea sensului în texte. Semnele funcţionează în text nu doar pe baza relaţiilor directe cu „lucrurile" (relaţii pe care, de asemenea, le-am discutat), ci şi pe baza relaţiilor care se instituie între semne şi cunoaşterea noastră despre lucrurile desemnate, pe baza relaţiilor dintre semne şi cunoştinţele pe care utilizatorii semnului le au despre obiectul desemnat. Se înţelege de la sine că prin „lucruri" nu ne referim în toate cazurile la obiecte fizice.

Karl Vossler vorbeşte undeva despre „semnificaţiile" diferite pe care un cuvânt de toate zilele precum *Pferd* „cal" le-ar putea avea pentru diferite grupuri din cadrul unei comunităţi lingvistice oarecare, de exemplu pentru un ofiţer de cavalerie, pentru un spectator care merge regulat la hipodrom sau pentru un copil din metropola vieneză, care reuşeşte să vadă cai doar ocazional, în Prater. Fără îndoială, observaţia de la care pleacă Vossler este corectă. Ceea ce deranjează şi derutează este doar folosirea în acest context a cuvântului *semnificaţie*. Despre „semnificaţie" în sens strict lingvistic nu poate fi vorba aici, deoarece în acest caz o înţelegere între diferitele subgrupe ale unei comunităţi lingvistice nu ar mai fi deloc posibilă şi ar fi aproape superfluu să facem până şi cel mai mic efort pentru a utiliza *significanţi* unitari pentru a desemna aceleaşi obiecte sau aceleaşi stări de lucruri. Vossler se gândeşte mai degrabă la semnificaţia înţeleasă ca fenomen psihologic, la semnificaţia pe care o are ceva p e n t r u o persoană, pe scurt la un aspect a ceea ce eu am numit aici „evocare".

În studiul meu *Determinare şi cadru*, citat deja de mai multe ori [cf. 1.1., nota de subsol 2], m-am referit, printre altele, şi la acest aspect al evocării. Diferiţi vorbitori cunosc un „lucru", îl cunosc, ce-i drept, în moduri foarte distincte şi, în anumite circumstanţe, semnele lingvistice pot evoca, în timpul folosirii lor, chiar o cunoaştere a lucrurilor foarte specifică. De aceste circumstanţe dorim să ne ocupăm.

În scopul de a prezenta şi de a explica mai precis acest fenomen, delimitasem în studiul citat un *cadru* [germ. *Umfeld*, span *entorno*][1] special, pe care l-am numit *regiune* [germ. *Region*, span. *región*]. Prin *regiune* înţeleg spaţiul în limitele căruia un semn funcţionează în anumite sisteme semantice. Limitele acestui spaţiu sunt date, pe de o parte, de tradiţia vorbirii şi, pe de altă parte, de cunoştinţele pe care vorbitorii le au despre stările de lucruri semnificate. De aici rezultă o altă subclasificare a cadrului *regiune* în *zonă, domeniu* şi *mediu înconjurător* [germ. *Zone, Bereich, Umgebung*, span. *zona, ámbito, ambiente*].

[1] [Echivalentul spaniol face trimitere la termenul bühlerian *Umfeld* „cadru", care, la rândul lui, a fost preluat din psihologia gestaltistă. Pentru o prezentare schematică a tuturor „cadrelor" diferenţiate de autor, vezi cap. 2.2.5.]

Prin *zonă* înțeleg *regiunea* în care un semn este cunoscut și utilizat în mod obișnuit. Așadar, *zona* coincide adesea cu *limba istorică*, ocazional și cu o grupă de *limbi istorice* strâns înrudite; în orice caz, zona depinde de limitele lingvistice sau, dacă vrem să ne exprimăm astfel, de *izoglose*. Prin *domeniu* mă refer la *regiunea* în care *desemnatul* însuși este un obiect familiar din viața de zi cu zi a vorbitorilor; limitele *domeniului* sunt, așadar, general-culturale, nu lingvistice. Regiunea în cadrul căreia un obiect precum „casă" este general cunoscut reprezintă, așadar, un *domeniu* delimitat de alte domenii în care nu se cunosc aceleași obiecte, ci eventual unele obiecte echivalente din punct de vedere funcțional, ca *iglu*-urile sau *wigwam*-urile. În sfârșit, *mediul înconjurător* este o *regiune* determinată social sau cultural, ca, de exemplu, familia, școala, comunitatea profesională sau casta. Pe de o parte, un *mediu înconjurător* poate dispune de semne specifice pentru obiecte ale unui domeniu mult mai extins [de exemplu, *batz* în calitate de „cuvânt familial" pentru germ. *Saft* 'suc', deoarece așa-i plăcea vărului Emil să se exprime pe când era copil]; pe de altă parte, mediul poate deține semne speciale pentru obiecte care îi aparțin doar lui. Într-un astfel de caz, mediul ar reprezenta concomitent și un fel de *microdomeniu*.

Despre relațiile care rezultă atunci când un cuvânt este utilizat în afara zonei sale, chiar dacă am pus accentul pe alt aspect, am vorbit deja mai sus [cf. 2.2.1., 3)]. Un anumit tip de evocare rezultă, totuși, și atunci când un semn este utilizat în afara domeniului desemnatului său, ca de exemplu atunci când vorbim în țările noastre vest-europene despre *taiga* sau despre *iglu*, sau ca atunci când vorbim în afara Spaniei și a comunității lingvistice spaniole despre *seguidilla*, *alborada* sau despre *torero* 'toreador'. Cuvintele de acest tip sunt considerate, cu multă ușurință și într-o terminologie cam derutantă, „intraductibile"[1]; corect în acest mod de exprimare este fără îndoială

[1] [Traductologii vorbesc în acest context despre „realia" sau despre „elemente etno-convenționale" pentru care există o serie de procedee clasice de traducere; vezi, printre altele, W. Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg, 1979, [4]1992, p. 232 și urm.]

faptul că astfel de cuvinte sunt adesea „explicate” în traduceri, de exemplu *alborada* „serenadă oferită dimineața devreme unei persoane sărbătorite în ziua respectivă” sau *seguidilla* „formă de strofă populară compusă pentru ocazii festive, respectiv recitarea ei la o astfel de ocazie” etc. Un fapt exemplar pentru depășirea limitelor „domeniului” îl reprezintă utilizarea termenilor de specialitate în vorbirea cotidiană. Pe de altă parte, și semnele unei alte limbi istorice, ale cărei designata sunt foarte obișnuite în cadrul domeniului lor propriu, capătă o nuanță tehnică atunci când ies din sfera acestei „regiuni”. Astfel, de exemplu, este extrem de improbabil ca în limba japoneză cuvinte precum *geisha* sau *samurai* să fie termeni tehnici – așa ceva nu putem aprecia dacă nu știm japoneza și, în același timp, nu deținem cunoștințe exacte despre viața japonezilor –; în limbile noastre europene este vorba, fără îndoială, despre termeni de specialitate, deoarece aceste cuvinte se referă la ceva cunoscut doar japonezilor prin intermediul intuiției directe.

Așadar, semnele se află în relație cu cunoașterea lucrurilor desemnate de ele și, prin aceasta, cu o întreagă cultură. Cel mai bine ne lămurim apelând iar la un exemplu din mitologie. Chiar dacă suntem europeni foarte cultivați și dispunem de o cunoaștere excelentă a mitologiei antice, în culturile noastre numele mitologice corespondente vor funcționa totuși complet diferit, vor avea o cu totul altă funcție evocatoare decât în însăși perioada antică, când mitologia era o formă vie de interpretare a lumii. De exemplu, faptul că ne putem referi cu unul și același nume la un fenomen al naturii și la un zeu este extrem de important pentru interpretarea textelor grecești – vom mai reveni asupra acestui punct.

De „interpretarea lumii” ține și o altă posibilitate, la care m-am referit și în alt context, și anume posibilitatea ca „lucrurile” să poată funcționa la rândul lor ca „semne” în interiorul unui anumit spațiu cultural, care nu trebuie să coincidă neapărat cu o anumită limbă. Mă refer prin aceasta la fenomenul binecunoscut reprezentat de valoarea simbolică, tradițională și colectivă a unui lucru în cadrul unei comunități culturale, de exemplu reprezentarea despre *măgar* ca un animal extrem de prost. Relațiile semiotice destul de complexe care pot să se dezvolte din acest fenomen se pot explica o dată în plus foarte clar cu

ajutorul numelor de culori. Anumite culori pot avea într-o comunitate culturală dată o valoare simbolică. Acelaşi lucru este valabil şi pentru obiecte la care o astfel de culoare cu încărcătură simbolică reprezintă o trăsătură caracteristică foarte relevantă, cum ar fi cazul „zăpezii pure, neatinse" sau al „corbului vestitor de nenorociri". Este vorba deci despre o funcţie indirectă, „mediată" a semnului: *semn – (obiect) desemnat – (obiect) simbolizat*. Vorbim în acest context, la modul metaforic, chiar despre „limbaje", de exemplu despre „limbajul culorilor" sau despre „limbajul florilor", în care trandafirului îi revine o altă valoare decât albăstrelei.

Şi această relaţie indirectă a semnelor poate contribui la sensul global al textului. Karl Vossler citează, într-un studiu al său, două versuri destul de cunoscute din *Faust*, rostite de Mefisto către un student:

Grau, teurer Freund, ist alle Theorie
Und grün des Lebens goldner Baum.
„Amice, orice teorie-i gri,
Doar pomul auriu al vieţii-i verde"[1].

Vossler interpretează apoi aceste versuri în sensul unei pretinse „lipse de logicitate" a limbii [*Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München, 1923, p. 1 şi urm.]. Predicaţia „lipsită de sens" (*teoria este cenuşie*) şi contradictorie (*copacul auriu este verde*) trebuie să servească ca exemple pentru caracterul „ilogic" al limbii. După cum se întâmplă atât de des la Vossler, aceste observaţii conţin deopotrivă şi ceva adevărat, şi ceva fals. Caracterul contradictoriu sau lipsa de sens se constată, efectiv, la nivelul semnificaţiei şi la nivelul desemnării. Ar trebui să presupunem că teoriile pot avea diferite caracteristici, nu sunt însă, cu siguranţă, colorate, iar un copac nu este, în general, auriu, cu atât mai puţin atunci când în aceeaşi propoziţie se indică în mod expres că este verde. Dacă ţinem însă seama şi de „cunoaşterea lucrurilor" sau, mai exact, în cazul nostru, de reprezentările şi de părerile care circulă într-o comunitate dată cu privire la lucrurile respective – şi trebuie să facem asta, deoarece textele pot fi interpretate doar la nivelul sensului –, atunci în versurile lui Goethe nu există nimic „lipsit de sens" sau „contradictoriu".

[1] Traducere românească de Ştefan Aug. Doinaş, în Goethe, *Faust*, Editura Litera, Chişinău, 1997, p. 74.

Teoriei îi sunt atribuite caracteristici pe care le corelăm cu culoarea cenuşie, iar viaţa este pusă în relaţie, absolut corect [i.e. uşor de constatat şi în plan formal, pe baza predicaţiilor diferitelor niveluri, precum „metaforă", „atribut", „nume-predicat"] cu caracteristici simbolizate de *copac* şi de culorile *verde* şi *auriu*. În acest caz, semnificaţie şi desemnare au statutul unui *signifiant* la nivelul textului [cf. 1.6.], iar un *signifiant* nu poate fi nici „fără sens", nici „ilogic".

2.2.5. Cadre

Alte tipuri de relaţii între semne şi „cunoaşterea lucrurilor" se ştiu de multă vreme; ele au fost luate în consideraţie în lingvistică dintotdeauna, cel puţin parţial. În majoritatea manualelor se dă de înţeles pe undeva că în fiecare act de vorbire s e e x p r i m ă şi s e î n ţ e l e g e mai mult decât ceea ce s e s p u n e în realitate. În acest sens se arată, cu ajutorul exemplelor, că în procesul vorbirii se presupune nu doar o anumită cunoaştere a lucrurilor despre care este vorba, ci şi a acelor obiecte şi stări de lucruri care, în momentul vorbirii, determină într-o anumită formă actul de vorbire. De obicei, pentru a se face aici o distincţie între doi factori, *contextul* şi *situaţia* (*de vorbire*). Prin „context" înţelegem mediul pur lingvistic al semnului în text, deci ceea ce s-a spus deja şi – ce-i drept, nu întotdeauna – ceea ce mai este de spus. Prin „situaţie" înţelegem mediul non-lingvistic al semnului sau al secvenţei de semne, circumstanţele care însoţesc actul de vorbire, eventual şi anumite informaţii despre care vorbitorul presupune tacit că le-ar deţine ascultătorul[1].

Unii teoreticieni ai limbajului adaugă la aceşti doi factori încă un al treilea, *universul discursului* (*universe of discourse*) [cf. *supra*, 1.5., şi mai jos][2].

---

[1] [Vezi, printre altele, Bally, *Linguistique générale*, op. cit., p. 43 şi urm., şi, cu altă terminologie (*co-text* = context, *context* = situaţie), J. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation*, Londra, 1965, p. 31.]

[2] [De exemplu, W.M. Urban, *Language and Reality*, Londra 1939, p. 197-199. Din motive tehnice, cu conceptul de *universe of discourse* 'univers al discursului', respectiv *logisches Universum* 'univers logic', se mai operează din când în când şi în logica claselor.]

Karl Bühler introduce o distincție suplimentară între *cadrul sinpractic*, *sinfizic* și *sinsemantic* [*Sprachtheorie*, op. cit., p. 154 și urm.]. Prin „cadru sinsemantic" trebuie înțeles la el contextul lingvistic propriu-zis, deci contextul în sens obișnuit, în timp ce cadrul sinpractic corespunde cu aproximație „situației" în accepția uzuală, dar sub nicio formă „situației" înțelese în sensul strict despre care voi vorbi imediat; căci cu acest sens precis, „situația" apare și la Bühler, dar într-un cu totul alt context. Noutatea propriu-zisă la Bühler o reprezintă *cadrul sinfizic*, care corespunde parțial cu ceea ce voi numi în continuare *context fizic*. De exemplu, dacă pe o carte apar semnul lingvistic *Leul* sau dacă pe un indicator rutier scrie *Tübingen*, atunci aceste semne funcționează în relație cu „cunoașterea lucrurilor" pe care o deține cel care interpretează semnele. Deoarece știm ce este o carte, înțelegem imediat că în acest caz nu obiectul „carte" trebuie să fie indicat prin semnul *leu*, ci că, probabil, din această carte vom afla ceva despre lei. Dacă știm ce este un indicator rutier, înțelegem că nu localitatea unde este plasat acesta se numește *Tübingen*, ci că trebuie să o luăm în direcția indicată pentru a ajunge la Tübingen. Pe baza cunoașterii pe care o avem despre obiectul „indicator", interpretăm semnul lingvistic care se află acolo în sensul de „într-acolo se merge către Tübingen".

Toate aceste estimări le consider foarte importante pentru stabilirea mai precisă a cadrelor vorbirii, dar deopotrivă și insuficiente. Pentru o analiză cu adevărat precisă și pentru o înțelegere cuprinzătoare a funcționării semnelor în texte este necesară operarea unor distincții foarte diferențiate. Încercarea de a dezvolta un instrumentar teoretic adecvat acestui scop am întreprins-o în studiul despre determinare și cadru, despre care am mai vorbit. Îmi voi permite de aceea să fac trimitere la acest studiu citat de mai multe ori [vezi îndeosebi §§ 3.1.1. – 3.5.2.] și să mă refer aici doar foarte concis la distincțiile pe care le-am motivat și le-am explicat acolo mai detaliat.

Tot ceea ce diferiți lingviști și teoreticieni ai limbajului înțeleg prin context, situație, univers al discursului etc., eu concentrez în conceptul general de *cadru*, germ. *Umfeld*, operând în interiorul acestui concept distincțiile pe care le voi discuta în continuare și pe care doresc să le prezint mai întâi în tabloul schematic de mai jos.

CADRE

I SITUAȚIE - non-mediată
- mediată

II REGIUNE - zonă
- domeniu
- mediu (înconjurător)

III CONTEXT -a) context idiomatic
-b) context verbal

non-mediat	mediat	
		pozitiv
		negativ

-c) context extraverbal

1. fizic
2. empiric
3. natural
4. practic sau ocazional
5. istoric

particular	universal	
		actual
		trecut

6. cultural

IV UNIVERSUL DISCURSULUI

Să tratăm acum fiecare dintre aceste distincții în parte. Prin *situație* înțeleg ceva mult mai specific decât ceea ce se înțelege de obicei și, în plus, mai cred că această abatere de la uzul general este justificată și chiar necesară. Când vorbim despre „situație” ne referim exclusiv la împrejurările și la relațiile în spațiu și în timp, care apar prin vorbirea însăși, prin faptul că cineva vorbește cu altcineva despre ceva într-un anumit loc din spațiu și într-un anumit moment. Situația este, așadar, cadrul prin intermediul căruia apar *eu* și *tu*, *aici* și *acolo*, *acum* și *atunci*, acel continuum spațio-temporal, care se construiește „în jurul vorbitorului” prin intermediul actului de vorbire și prin care diferitele deictice

spațiale, temporale și personale pot desemna ceva concret dincolo de semnificația lor categorială[1].

Despre *regiune* s-a spus deja tot ce era necesar [cf. 2.2.4.]; de aceea trec direct la context.

Prin *context* înțeleg întreaga realitate care înconjoară un semn. La rândul său, ea poate fi formată tot din semne sau chiar din „non-semne" – voi explica imediat ce trebuie să înțelegem prin aceasta.

Prin *univers al discursului* înțeleg sistemul universal de semnificații, căruia îi aparține un text și prin care acesta își dobândește validitatea și sensul său specific.

Atât despre distincțiile supraordonate, trec acum la distincțiile mai fine din cadrul diferitelor categorii.

În interiorul *situației*, fac distincție între *situație non-mediată* și *situație mediată*. *Situația non-mediată* este constituită de raporturile spațiale și temporale efective, ce apar prin intermediul actului de vorbire, care este punctul lor de referință. O *situație non-mediată* este dată atunci când eu, ca vorbitor, la locul și în momentul vorbirii, rostesc *eu*, *aici* și *acum*. În cazul *situației mediate*, acest punct de referință se mută „spre exterior". *Eu* nu s u n t eu, ci *eu* e s t e un eu-povestitor; *aici* nu este aici, ci *aici* este aici-ul lucrurilor și al evenimentelor despre care se vorbește, evenimente care, de asemenea, pot avea propriul lor *acum*, care nu este obligatoriu să coincidă cu acel *acum* al actului de vorbire concret.

În interiorul categoriei *contextului* disting trei tipuri care, așa cum puteți deduce din schemă, pot fi ulterior clasificate în alte subgrupe (acolo unde este cazul). Disting, așadar, între:

a) *contextul idiomatic*, adică însăși limba în care se vorbește. Toate semnele unei limbi utilizate într-un act de vorbire se află într-o relație *in absentia* cu celelalte elemente purtătoare de semn ale aceleiași limbi [vezi *supra*, mai ales 2.2.1.];

[1] [În acest sens, Karl Bühler vorbește în acest context despre „câmpul indicator al limbii" (*Zeigfeld der Sprache*) și tratează, în această accepțiune, întregul complex al „cadrelor", în capitolul al doilea din lucrarea sa *Sprachtheorie*.]

b) *contextul verbal*, adică textul însuşi în calitate de „cadru” al fiecăreia dintre părţile sale componente şi, în sfârşit,

c) *contextul extraverbal*, constituit de toate circumstanţele nonlingvistice, percepute în mod direct de către vorbitori sau cunoscute deja de aceştia. Aceste două ultime tipuri de contexte sunt deosebit de importante pentru înţelegerea modului în care sensul se naşte în interiorul textelor.

Vom face mai întâi câteva observaţii despre *contextul verbal*. Mi se pare extrem de important să subliniez faptul că acest tip de context nu constă sub nicio formă doar din c e e a c e p r e c e d e fiecare segment de text analizat, ci şi din ceea ce u r m e a z ă acestui segment de text.

> Se presupune foarte adesea că doar ceea ce s-a spus deja ar putea funcţiona în text în calitate de context pentru semn. În realitate, însă, contextului unui semn în interiorul unui text îi aparţine şi ceea ce mai este de spus. Astfel, de exemplu, ceea ce mai este de spus, ceea ce se va spune mai târziu, poate modifica radical înţelegerea unui semn; ceea ce s-a „înţeles” prin întrebuinţarea unui semn dat într-un anumit loc din text poate fi probabil priceput abia atunci când terminăm de citit tot textul. Să ne gândim, de exemplu, la un termen care apare în titlul unui tratat teoretic. Este clar că „sensul” întrebuinţării acestui semn se modifică mereu pe parcursul lecturii tratatului. La început există doar o vagă intuiţie, o cunoaştere neclară despre „cam ce ar putea fi vorba”. Această pre-înţelegere a semnului se modifică mereu pe parcursul lecturii, un proces care se încheie probabil abia la sfârşitul textului.

Trebuie să distingem în continuare deopotrivă între context verbal *mediat* şi context verbal *non-mediat*, precum şi între context verbal *pozitiv* şi context verbal *negativ* (vezi schema). „Non-mediat” înseamnă aici „în imediata vecinătate a semnului”, şi, în mod corespunzător, „mediat” înseamnă „mai depărtat în text”, aşadar, „undeva în faţa semnului” sau „undeva după semn”. Văzut ca întreg, textul reprezintă astfel întotdeauna contextul mediat pentru fiecare dintre semnele care apar în interiorul lui.

Cât priveşte acum distincţia între *contextul verbal pozitiv* şi *contextul verbal negativ*, ar trebui să observăm mai întâi că, de obicei, este

menționată doar existența primului tip. Mi se pare însă important ca și ceea ce nu s-a spus, ceea ce s-a „lăsat deoparte", să fie luat în considerație ca un context posibil. Există multe funcții textuale care fac trimitere la ceva ce nu a fost rostit, dar care a fost indicat într-un anumit fel. Acte de vorbire precum *aluzia*, *insinuarea* sau *sugestia*, adică „indicația discretă", funcționează adesea pe baza unor astfel de „lacune omise" în text, recunoscute de interpretul textului, în funcție de împrejurări, ca presupoziții ale celor spuse deja, ca ceva ce trebuie „completat" tacit. Cu alte cuvinte: și tăcerea poate fi simbolică, faptul de a nu spune ceva poate avea un sens special.

În cadrul *contextului extraverbal* este vorba despre toate circumstanțele care, la un prim nivel al analizei, se contrapun semnelor ca ceva exterior acestora și, concomitent, determină mai precis modul lor de întrebuințare. Spun „la un prim nivel al analizei", deoarece trebuie să ținem cont de faptul că „lucrurile" pot funcționa, ocazional, ca simboluri și, astfel, ca „semne de gradul al doilea" [cf. 2.2.4.].

Ajung acum la distincțiile din interiorul categoriei *context extraverbal*. *Contextul extraverbal fizic* este constituit din lucrurile la care semnul aderă în mod direct. De exemplu, o carte reprezintă contextul fizic pentru semnele care îi compun titlul. Acest tip de context corespunde, așadar, cu aproximație, „cadrului sinfizic" al lui Karl Bühler.

Prin *context extraverbal empiric* înțeleg lucrurile și stările de lucruri cunoscute interlocutorilor în momentul și la locul vorbirii. Poate fi vorba despre lucruri nemijlocit vizibile (dacă aș afirma acum că vreau să scriu ceva la „tablă", nu ar fi nevoie să precizez mai întâi la care tablă mă refer), sau despre lucruri și stări de fapt de a căror existență pur și simplu nu ne putem îndoi [cf. 1.5.].

Prin *context extraverbal „natural"*[1] înțeleg întreaga lume pe care o cunoaștem, văzută ca un context al vorbirii, adică ansamblul contextelor empirice posibile. Vorbim în acest caz despre tot ce cunoaștem cu privire la natura care ne înconjoară și la propria noastră constituție

[1] [Expresia *context natural* (*natürlicher Kontext*) este o traducere literală a expresiei spaniole *contexto natural*, fiind cam derutantă ca atare. Ne-am putea gândi și la o redare în limba germană printr-un compus precum *Natur-Kontext*.]

corporală şi despre tot ce presupunem că ne este, până la un anumit grad, cunoscut în momentul vorbirii.

Acest *context natural* are şi anumite efecte în plan strict gramatical. Astfel, sintagme precum *un copil cu ochi*, *o femeie cu picioare*, *un bărbat cu nas* lasă, fără îndoială, impresia că sunt „deviante", în timp ce sintagmele corespunzătoare modificate *un copil cu ochi albaştri*, *o femeie cu picioare frumoase*, *un bărbat cu nas acvilin* sunt nu doar corecte din punct de vedere gramatical, dar sunt şi acceptabile din punct de vedere „pragmatic". Pe baza acestei observaţii, unii lingvişti au tras concluzia că ar trebui să existe un fel de „sintaxă a părţilor corpului". O astfel de presupunere trebuie să o respingem, chiar şi atunci când, în general, suntem dispuşi să privim cu indulgenţă „imaginile distorsionate". Dacă ar trebui să existe realmente un fel de „sintaxă a părţilor corpului", atunci ar putea fi vorba doar despre mişcările coordonate pe care suntem în stare să le executăm cu ajutorul membrelor noastre. Nu există deopotrivă nicio „sintaxă a numelor părţilor corpului", ceea ce, la prima vedere, ar putea oricum să pară a avea un sens. În realitate, în cazul fenomenului observat este vorba despre ceva mult mai general; am putea vorbi în această privinţă – poate – despre o „sintaxă a ceea ce este cunoscut". Despre o *casă cu ferestre*, o *pădure cu copaci* sau *un râu cu apă* obişnuim să vorbim la fel de puţin ca despre o *femeie cu picioare*, vorbim însă mereu despre o *casă cu ferestre luminoase*, despre o *pădure cu copaci smulşi de furtună* sau despre un *râu cu apă repede*. Toate aceastea se întâmplă datorită faptului că mult din ceea ce se consideră în general cunoscut în interiorul unei comunităţi umane nu este exprimat în mod expres. Tot astfel şi „neregularităţile sintactice" deja observate sunt universale, cel puţin din punct de vedere supra-idiomatic, ba chiar, parţial, poate şi din perspectivă empirică[1].

Sau, pentru a reveni încă o dată la un exemplu deja citat [cf. 1.5.], în lumea noastră vorbim despre *soare* şi *lună* fără altă specificare, deoarece aceste corpuri cereşti sunt unicate în contextul nostru natural. În astronomie sau în literatura *science-fiction*, acest mod de a vorbi nu mai este valabil; dacă trebuie să luăm în consideraţie sori diferiţi şi luni diferite, atunci, de regulă, trebuie să şi indicăm cu exactitate la care stea ne referim într-un anumit caz.

[1] [Vezi, în acest sens, Eugenio Coseriu, *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*, în vol. citat, paragraful § 3.3.]

Nu doar în literatura *science-fiction* modernă, ci și în povestirile fantastice din antichitate întâlnim un procedeu narativ de un tip special. Lumea noastră cotidiană este zugrăvită din punctul de vedere al unei lumi complet diferite, în care sunt valabile supoziții „naturale" total diferite, astfel încât ceea ce este normal pentru noi apare deodată straniu în cel mai înalt grad[1]. Dacă, de exemplu, într-o astfel de povestire este vorba despre o vietate înspăimântătoare, cu extremitatea superioară de formă aproape sferică, acoperită cu fire cornoase și prevăzută în partea din față cu mai multe orificii care se mișcă distinct, atunci nu doar că înțelegem despre ce este vorba, dar ne și devine clar dintr-o dată că „contextul nostru natural" nu este singurul posibil.

Prin *context extraverbal practic* sau *ocazional* înțeleg „ocazia" vorbirii, conjunctura specială, subiectivă sau obiectivă, în care are loc actul de vorbire [*coyuntura*]. Este vorba, așadar, destul de precis, despre ceea ce înțeleg alți autori prin „situație" sau, cel puțin, despre ceea ce înțeleg parțial prin acest concept. Determinanți pentru acest tip de context sunt, de exemplu, interlocutorii și condițiile spațiale și temporale precise ale vorbirii, care ne permit să ne exprimăm „eliptic". Astfel, putem cere la oficiul poștal „două de șaizeci" sau putem spune persoanei din fața noastră pur și simplu „cumplit de rece!" – dacă prin asta ne gândim la o băutură, la un obiect pe care abia l-am atins sau la temperatura aerului din acel moment, rămâne să deducem din contextul extraverbal practic sau ocazional.

Doar logicienii par să fie tulburați de această trimitere continuă la contextul extraverbal practic sau ocazional, așa cum o dovedește următorul citat (ușor modificat):

A: *It is raining.*

B: *You mean it is raining in Ithaca, New York, at 2 p.m., July 14, 1950, for you do not know wether or not it is raining in El Paso, Texas.*

A. *Plouă.*

B. *Vrei să spui că plouă în Ithaca, New York, la ora 2 după amiază, în 14 iulie 1950, deoarece nu știi dacă plouă sau nu în El Paso, Texas.*

[1] [Cu scop parodic, acest tip de povestire apare, de exemplu, în opera *Povestiri adevărate* a lui Lukian. Ca exemplu modern (tot cu trăsături puternic parodice) ar fi de menționat aici povestirea *Invazie din Aldebaran* de Stanislaw Lem.]

> Chiar din faptul că o astfel de corectură făcută de un logician obsedat de precizie produce un efect grotesc, în condițiile cotidiene ale vorbirii reiese cât de mult contribuie contextul extraverbal practic sau ocazional la constituirea sensului actelor discursive „obișnuite"[1].

Prin *context istoric* înțeleg totalitatea circumstanțelor „istorice" cunoscute de vorbitori[2]. Din punctul de vedere al amplitudinii sale, contextul istoric poate fi *particular* sau *universal*, adică poate fi determinat de o comunitate foarte mică, precum o familie sau un sat, sau poate fi reprezentat de formațiuni istorice mult mai ample, precum națiunile, comunitățile culturale sau omenirea întreagă. În ambele cazuri, și acest tip de context contribuie la constituirea sensului întrebuințării semnelor în actul discursiv. În propria ei locuință, o mamă poate pune întrebarea unde oare s-a ascuns din nou Hans. Dacă ar face asta în amfiteatrul unei universități, probabil că gestul ei ar stârni o veselie generală. În schimb, *contextului istoric universal* îi aparțin fapte a căror cunoaștere este răspândită în mod neomogen, ca de exemplu faptul că noi trăim în această țară într-o republică organizată federal și nu într-o monarhie centralizată sau faptul că în zilele noastre există doar un papă.

Dintr-un alt punct de vedere trebuie să mai facem încă o distincție, cea între *contextul istoric trecut* și cel *actual*. O expresie precum *papa* este individualizată doar prin intermediul contextul istoric universal a c t u a l , nu și prin intermediul celui trecut; căci, pe de o parte, de-a lungul istoriei au existat mulți papi și, pe de altă parte, nu a existat întotdeauna doar un singur papă, într-un singur loc.

---

[1] [Vezi: Eugenio Coseriu, *Logique du langage et logique de la grammaire*, în: J. David/ R. Martin (ed.), *Modèles logiques et niveaux d'analyse linguistique* (Actes du colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, 7-9 novembre 1974), Paris, 1976, p. 15-33; v. mai ales p. 24 și nota 33.]

[2] [În acest context, „istoric" se află în opoziție cu „natural". Semnificația din limba germană nu coincide exact cu ceea ce se dorește a se spune, deoarece „istoric" este utilizat de cele mai multe ori ca sinonim pentru „de istorie, privitor la istorie"; însă „istoria" se referă la fapte deja întâmplate și, de aceea, trebuie interpretată cu sensul de „trecut", nu de „actual", ceea ce nu corespunde în mod necesar sensului intenționat de autor.]

De exemplu, în perioada dintre anii 1918-1939, atunci când se făcea referire la evenimentele belicoase dintre 1914 şi 1918, se vorbea la modul foarte general despre „războiul mondial"; după 1945, evocând aceleaşi evenimente, lumea a început aproape automat să vorbească despre „primul război mondial".

Prin *context extraverbal cultural* înţeleg tot ceea ce aparţine tradiţiei culturale a unei comunităţi, indiferent dacă este vorba despre o comunitate foarte mică sau despre întreaga omenire. Aici se încadrează, de exemplu, mitologia (despre care am vorbit mai sus) şi totalitatea faptelor cunoscute unei comunităţii din lucrările oamenilor de ştiinţă şi ale scriitorilor ei. Nu este neapărată nevoie ca autorul individual al unui astfel de „dat cultural" să fie cunoscut la modul general; nu toţi ştim de unde provine versul *Wer reitet so spät durch Nacht und Wind* („Cine călăreşte atât de târziu prin noapte şi vânt")[1], dar mulţi dintre cei care nu-i ştiu proveniența cunosc, totuşi, acest fragment de text şi pot să se raporteze la el [cf. *supra*, 2.2.2., 2)].

> Odată, în timpul unei convorbiri, am făcut un mic experiment. Când desfăşurarea discuţiei mi-a permis această aluzie, am spus: *Wer jetzt kein Auto hat...* („Cine nu are acum o maşină..."). Doi dintre cei prezenţi au continuat spontan acest citat cu forma potrivită, adică cu modificarea corespunzătoare: *... kauft sich keines mehr* („nici nu-şi mai cumpără una")[2].

La cel de-al patrulea cadru, *universul discursului*, m-am referit pe scurt în această prelegere de mai multe ori. Am definit anterior acest termen ca „sistemul universal de semnificaţii, căruia îi aparţine un text şi prin care acesta îşi dobândeşte validitatea şi sensul său specific". Orice formă de interpretare a lumii, orice mod particular coerent de a

---

[1] Pasajul citat reprezintă primul vers din balada *Erlkönig* („Regele din Elfi") de Goethe, secvenţă foarte bine cunoscută vorbitorilor de limbă germană care au trecut prin şcoală; este vorba despre ceva similar cu versul eminescian *Sara pe deal, clopotul sună cu jale* (nota trad.).

[2] Pentru cei mai puţin familiarizaţi cu *contextul extraverbal cultural* al germanilor, se face aici aluzie la poezia *Herbsttag* a lui Rainer Maria Rilke, a cărei ultimă strofă începe cu versul: *Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr* („Cine nu are acum o casă, nici nu-şi mai construieşte una").

vorbi despre lume, reprezintă un astfel de sistem. Poate fi vorba despre mitologie – înțeleasă aici nu în calitate de context extraverbal cultural, ci ca un mod specific de a vorbi despre un aspect al lumii –, despre matematică și, bineînțeles, și despre universul experienței noastre practice de toate zilele. Mitologia, literatura, știința, matematica, lumea noastră practică, toate acestea reprezintă astfel de universuri discursive, în măsura în care pot fi „teme" și „sisteme de referință" pentru discursul nostru. O construcție precum *reducerea obiectului la subiect* are sens în cadrul filosofiei, dar nu și în gramatică.

Simpul fapt de a ne referi la un anumit univers discursiv contribuie deja la crearea sensului. Sensul ia însă naștere și din amestecarea intenționată a unor universuri discursive diferite. La baza unor propoziții precum *Doi tineri matematicieni extrag în pădure rădăcina pătrată a copacilor.* sau *Subiectul transcendental apare exclusiv în conexiune cu obiecte formate.* se află un astfel de amestec intenționat al unor universuri discursive diferite.

> Câțiva logicieni pozitiviști au criticat conceptul de univers discursiv pe motiv că nu ar exista un alt univers decât cel al experienței noastre, care poate deveni apoi univers istoric. Nu ar fi de aceea corect să spunem *Zeus era un zeu la greci*; formularea „corectă" a stării de lucruri la care ne referim ar trebui să sune mai degrabă: *În acele vremuri, grecii credeau că Zeus...* Prin acest „procedeu de traducere", toate afirmațiile ar putea fi transpuse în universul experienței noastre, reducându-le astfel la singura lume „adevărată", adică la cea empiric recognoscibilă[1]. Consider că această critică este complet nefondată. Bineînțeles că există „o singură lume"; dar în cazul universurilor discursive nu este vorba despre „lumi", ci despre sisteme de semnificație, despre ceea ce am putea numi, cu un termen cam prea încărcat de conotații, „viziune asupra lumii". Chiar simpla pretenție de „a traduce" enunțuri inadmisibile (cum ar fi: *Călătoria lui Ulisse a durat zece ani* ar trebui redată prin *Într-o epopee atribuită lui Homer, datând din perioada de început a literaturii grecești, se*

[1] Vezi, de exemplu, B. Russel, *Introduction to Mathematical Philosophy*, Londra, [12]1967, p. 176-170, și L.S. Stebbing, *A Modern Introduction to Logic*, Londra, [7]1950, p. 55 și urm.

relatează că...) indică tocmai faptul că prima propoziție aparține unui univers discursiv particular.

Este indubitabil că (în anumite scopuri) traduceri de acest tip p o t f i făcute; mi se pare inadmisibil ca de aici să ridicăm vreo pretenție. Valorile de adevăr – și, firește, aceasta îi privește în primul rând pe logicienii pozitiviști – se stabilesc, în principiu, în cadrul universului discursiv căruia afirmația respectivă îi aparține. Am avut deja prilejul să mă refer la faptul că valoarea de adevăr a unei afirmații precum *Ulise a fost soțul Elenei* se poate proba pe baza *Odiseii*, și nu pe baza istoriei. Și, astfel, propoziția de mai sus se dovedește a fi o afirmație falsă, care ar putea fi corectată prin *Ulise a fost soțul Penelopei.*

Nu este nevoie să spun aici mai multe despre „cadre", deoarece m-am exprimat în legătură cu această temă, în parte mult mai detaliat, în studiul *Determinare și cadru*, la care m-am mai referit. Ce-i drept, la momentul respectiv aveam în vedere un scop mult mai restrâns decât cel din cadrul acestei prelegeri. Doream pe atunci să aduc o primă contribuție la o „gramatică a vorbirii" [cf. *art. cit.*, paragr. 1.2.5.].

Distincțiile pe care le-am făcut atunci cu un scop destul de tehnic au totuși un domeniu de aplicabilitate mult mai mare. Așa cum am văzut, ele privesc întreaga varietate a relațiilor care se stabilesc între un semn și o succesiune de semne sau chiar un text întreg, pe de o parte, și cunoștințele sau experiențele de care dispun utilizatorii semnelor cu privire la posibilele obiecte ale desemnării, pe de altă parte.

Este însă nevoie să operăm o restricție. În deplina sa desfășurare, această rețea de relații apare doar în limba vorbită. Limba scrisă nu dispune de toate aceste cadre. Un *context extraverbal empiric* există nemijlocit doar pentru limba vorbită, același lucru fiind valabil – cel puțin parțial – și pentru *contextul extraverbal practic* sau cel *ocazional.* Dimpotrivă, *contextul extraverbal istoric* sau cel *natural* este prezent fără restricții și în domeniul limbii scrise.

Una dintre cele mai importante diferențe dintre limba scrisă și limba vorbită constă în faptul că prima, spre deosebire de cealaltă, nu poate utiliza pur și simplu toate contextele extraverbale posibile, ci trebuie să-și creeze o parte din aceste contexte doar cu ajutorul c o n t e x t u l u i d i s c u r s i v. Contextele extraverbale sunt produse parțial o singură

dată în textul însuşi, fiind utilizate apoi, ca în limba vorbită, doar în scopul altor determinări.

În literatura universală există mari maeştri, capabili să creeze astfel de contexte, care nu stau la dispoziţia nemijlocită a limbii scrise; vorbim despre mari maeştri, care au fost în stare să facă să apară în textul însuşi ceea ce este absolut concret într-un context extraverbal oarecare, fără a trebui să recurgă pentru aceasta la instrumentul simplu al purei denumiri. Unul dintre aceşti mari maeştri ai plăsmuirii unor astfel de contexte extraverbale este Shakespeare. Dacă Shakespeare are nevoie de noapte, adesea el nu se mulţumeşte cu o indicaţie scenică de genul *noapte adâncă* sau *scena este cufundată într-un întuneric adânc*, ci „face" noaptea, o lasă să ia naştere în text. Personajele se strigă unul pe altul, deşi stau foarte aproape unul de celălalt pe scenă, se împiedică de cele mai mici obstacole şi spun cu obidă că nu ai putea să-ţi vezi mâna în faţa ochilor[1]. Un alt mare maestru în crearea unor astfel de contexte extraverbale este Platon. Pentru el, această sarcină a fost şi mai dificilă, deoarece nu avea la dispoziţie nici indicaţii, nici alte mijloace scenice. Şi totuşi, încă din primele pagini ale *Republicii*, marea sa lucrare despre stat, aflăm o mulţime de lucruri, care acolo nu sunt exprimate în mod direct. Ne facem imediat o impresie despre trăsăturile esenţiale şi despre comportamentul participanţilor la dialog, fără ca acestea să fie descrise în mod direct. Iar această „cunoaştere a lucrurilor", adică a circumstanţelor vorbirii, care ni se înfăţişează chiar după lectura primelor pagini, influenţează apoi şi modul în care înţelegem conţinutul propriu-zis al dialogului.

2.3. Sensul, combinaţie a tuturor relaţiilor dintre semne

Să ne întoarcem pentru o clipă la punctul de pornire al reflecţiilor noastre. Am încercat mai întâi să găsim un răspuns la întrebarea privitoare la constituirea sensului, plecând de la modelul-organon bühlerian, respectiv de la dezvoltarea acestui model de către Roman Jakobson, şi a

[1] Scena evocată este din comedia shakespeariană *Visul unei nopţi de vară* (vezi actul III, scena 2) (nota trad.).

trebuit să constatăm că acest model singur nu este suficient pentru a răspunde la această chestiune. Cauza acestei insuficienţe constă parţial într-o discordanţă, semnalată de Friedrich Kainz, constând anume în faptul că Bühler nu face o distincţie clară între funcţiile semnului „în limbă", deci ale semnului virtual, şi între cele ale semnului „în text", adică ale semnului actualizat. În legătură cu acest aspect am văzut cât de variate pot fi funcţiile semnului în text. Ansamblul acestor funcţii, care nu se lasă reduse în mod direct la funcţia de reprezentare, îl numesc *evocare*. Evocarea contribuie extrem de mult la bogăţia limbii, prin intermediul ei apare acea polisemie care nu ar trebui privită mereu doar din perspectivă negativă, ca o „neclaritate", ci şi din perspectivă pozitivă, ca o îmbogăţire. Teoreticianul limbajului W.M. Urban [*Language and Reality*, op. cit., p. 195 şi urm.] a evidenţiat foarte insistent această bogăţie care se bazează pe funcţia de evocare a limbii, pe posibilitatea de a ne referi la ceva cu ajutorul limbii, fără a vorbi propriu-zis despre acest ceva. Sensul se naşte din combinarea funcţiilor bühleriene (deci a funcţiilor de reprezentare, manifestare şi apel) cu evocarea.

Vă veţi întreba, probabil, dacă această chestiune nu a fost văzută şi prezentată deja dintr-un alt unghi, chiar dacă, poate, într-un alt cadru teoretic. Chiar aşa stau lucrurile. Aşa cum o înţeleg eu, *evocarea* a fost tratată în mod asemănător în cadrul unei direcţii lingvistice considerate extrem de abstractă şi formalistă, care tinde, fără îndoială, către o puternică idealizare a obiectului în discuţie şi către o reducere a domeniului obiectului, pe scurt, o teorie despre care am putea presupune la prima vedere că nu s-ar ocupa de aspecte atât de „marginale" precum evocarea. Vorbesc despre glosematică şi, în acest sens, îndeosebi despre distincţia făcută de Hjelmslev între *denotaţie* şi *conotaţie*[1].

[1] [Cf. Hjelmslev, *Prolegomena*, op. cit., cap. 22. La Hjelmslev, *conotaţia* nu este sinonimă cu termenul omonim din cadrul altor şcoli lingvistice; vezi mai sus 2.2.1., 3).]

2.3.1. Un pas în direcţia unei semiotici a literaturii: „conotaţia" în glosematică

La Hjelmslev, limba este interpretată în primul rând ca sistem denotativ, aşadar, în sensul funcţiei de reprezentare; în plus, se face însă referire expresă şi la posibilitatea interpretării limbii ca un sistem de semne non-denotativ. Prin *limbă denotativă* [*denotationssprog*] [1], Hjelmslev înţelege un sistem de semne, în cadrul căreia nici expresia, nici conţinutul [vezi mai jos] – considerate separat – nu au funcţie de semn; funcţia de semn constă exclusiv în implicarea reciprocă a ambelor planuri. Expresia este expresie a conţinutului, iar conţinutul este conţinut al expresiei, ceea ce, firește, nu trebuie să însemne că ambele planuri ar fi configurate în mod izomorf. Pe scurt, „limba denotativă" a lui Hjelmslev este exact ceea ce se înţelege „în mod normal" prin „limbă", dacă facem abstracţie de aspectele despre care tocmai am vorbit.

Hjelmslev a observat totuşi foarte bine posibilitatea existenţei acelei serii de relaţii de care tocmai ne-am ocupat. El prevede faptul că atât expresia, cât şi conţinutul pot să-şi asume caracter de semn pentru sine, putându-se astfel, într-o anumită privinţă, „constitui autonom". Limbile al căror plan al expresiei îşi asumă caracter de semn, fiind, aşadar, „limba" însăşi, sunt numite de Hjelmslev *limbi conotaţionale* [*konnotationssprog, connotative semiotic*]; limbile al căror plan al conţinutului devine el însuşi limbă se numesc *metalimbi* [*metasprog, metasemiotic*].

La această teorie putem face aici doar o simplă referire; în cele ce urmează va trebui să vorbim, de altfel, doar despre „conotaţie". La ideea de bază m-am referit deja pe scurt: un purtător de semn, un *signifiant*, nu-şi „denotează" doar conţinutul, el „conotează" şi „sistemul" căruia îi aparţine, unde „sistem" trebuie înţeles, firește, ca gen proxim foarte

[1] [Din cauza terminologiei dificile, editorul urmăreşte în acest capitol originalul danez al lucrării *Prolegomena* şi traducerea germană foarte precaută a lui R. Keller, U. Scharf şi G. Stötzel (*op. cit.*). Acolo unde terminologia pare potrivită din motive ce ţin de istoria ştiinţei, sunt adăugaţi şi termenii din traducerea americană a lui F.J. Whitfield, [2]1961. Ediţia franţuzească, folosită şi ea şi citată deja, urmează aici, de regulă, traducerea americană.]

abstract, care, aşa cum vom vedea imediat, poate avea concretizări foarte diferite. Orice element purtător de semn în planul expresiei, considerat exclusiv din perspectiva apartenenţei sale la un sistem de semne – [nu dorim să luăm în consideraţie aici dihotomia *formă – substanţă*] –, este numit de Hjelmslev *conotator*. În analiza unui text trebuie să ţinem cont de „conotatori" foarte diferiţi, deoarece nimic nu justifică ipoteza că un text este omogen din punct de vedere structural, cu alte cuvinte, că este elaborat pe baza unui sistem de semne pe deplin unitar, care poate fi descris într-un mod necontradictoriu. Hjelmslev indică apoi o listă de posibili conotatori şi accentuează faptul că exemplele citate au o valoare pur demonstrativă şi că enumerarea nu are pretenţia de a fi exhaustivă. După Hjelmslev, un text ar putea fi neunitar în următoarele privinţe:

a) în privinţa *stilului* [*stil, stylistic forms*] (legat şi nelegat, poezie şi proză, laolaltă cu tipurile mixte);

b) în privinţa *tipului de stil* [*stilart, style*] (tip de stil creativ şi tip de stil pur reproductiv, aşa-numitul tip de stil normal; şi aici există tipuri mixte);

c) în privinţa *stilului de valoare* [*vaerdistil, value-style*] (stil mai înalt, stil mai umil, stil neutru);

d) în privinţa *genului stilului* sau a *mediului* [*stilgenre, medium*] (discurs, scriere, gestică, cod de semnalizare prin fanioane etc.);

e) în privinţa *atitudinii* [*stemming, tone*] (furioasă, veselă);

f) în privinţa *idiomului* [*idiom, idiom*] (unde se pot încadra cei mai diverşi membri ai clasei „limbaj", ca, de exemplu, limbajele speciale, profesionale sau de grup; ceea ce numim de obicei „limbi", adică limbile naţionale; varietăţile regionale ale acestor limbi naţionale şi, în sfârşit, „fiziognomii", care trebuie înţelese probabil ca particularităţi de exprimare specifice unui producător de text).

Toate acestea apar la Hjelmslev într-o formă extrem de comprimată şi care nu rareori necesită explicaţii suplimentare. Svend Johansen a preluat ideea unei semiotici conotative şi a inserat teoria lui Hjelmslev, într-o formă mai elaborată, într-un nou tip de abordare a literaturii, care

poate fi considerat punctul de plecare pentru o teorie glosematică a literaturii[1].

Modelul lui Johansen îl voi schița doar; cine dorește să se ocupe mai detaliat de teoria literară glosematică, poate consulta o disertație ținută la Universitatea din Tübingen: Jürgen Trabant, *Zur Semiologie des literarischen Kunstwerks. Glossematik und Literaturtheorie*, München, 1970.

Johansen pleacă de la dubla dihotomie *expresie – conținut* și *formă – substanță*, caracteristică abordării glosematice a sistemelor de semne (vezi reprezentarea schematică de mai jos).

Atât în planul expresiei, cât și în cel al conținutului, prin „substanță" se înțelege ceea ce semnul „este realmente", ca, de exemplu, un sunet structurat, o secvență de grafeme sau o semnificație determinată, care poate fi explicată și parafrazată. Prin „formă" se înțelege în ambele planuri ceea ce „nu este" semnul, adică poziția care îi revine în cadrul ansamblului de relații pe baza cărora se constituie cele două planuri. Ca la Saussure deja, ambele planuri sunt gândite ca fiind „solidare", adică se implică reciproc [vezi mai sus]. Așadar, faptul că în cadrul analizei și descrierii putem și trebuie să d i s t i n g e m între expresie și conținut nu înseamnă că am putea să și s e p a r ă m cele două planuri chiar la obiectul analizat și descris.

	expresie	conținut
formă	forma expresiei FE	forma conținutului FC
substanță	substanța expresiei SE	substanța conținutului SC

[1] Cf. S. Johansen, *La notion du signe dans la glossématique et dans l'esthétique*, în *Acta linguistica. Traveaux du Cercle linguistique de Copenhague*, 5 (1949), p. 288-303. Johansen se află printre primii care schițează cu claritate dublul raport semiotic în interiorul semnului, arătând cum ceea ce este desemnat de un semn este la rândul său semn. Modelul lui Johansen este trasat aici doar în linii mari. Pentru o aprofundare a chestiunilor privitoare la teoria glosematică a literaturii, cf. J. Trabant, *Zur Semiologie des literarischen Kunstwerks, Glossematik und Literaturtheorie*, Fink, München, 1970 (nota Donatellei Di Cesare).

Ideea de bază a lui Johansen este următoarea. Fiecare dintre cele patru mărimi [numite mai târziu „straturi" de Hjelmslev], care se pot distinge la semnul lingvistic, poate „conota", respectiv evoca autonom ceva:

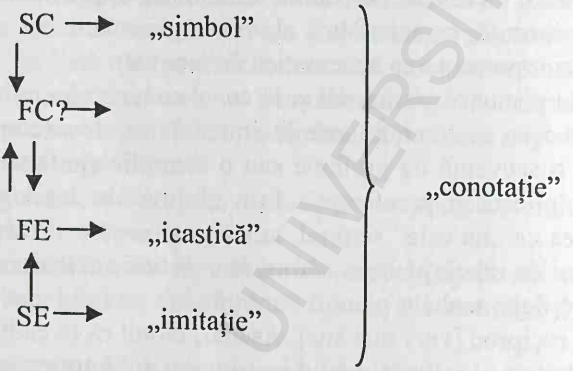

Substanța conținutului este deci conotativă în măsura în care obiectele și stările de lucruri desemnate pot evoca ceva; substanța expresiei conotează, în planul expresiei, prin imitare directă, iar forma expresiei conotează prin intermediul diferitelor relații numerice, ca, de exemplu, ritmul [vezi mai sus]. Nu este întrutotul clar ce poate conota semnul prin intermediul formei conținutului, prin relațiile pure ale conținutului [deci nu prin intermediul semnificației, ci a „poziției economisite", al conținutului în interiorul sistemului de semne], Johansen prevede însă și această posibilitate[1].

Prin dezmembrarea semnului în patru „straturi" și prin indicarea diferitelor tipuri de „conotații", Johansen vrea să propună un model al *semnului estetic*. Este vorba din nou despre un semn de „gradul al doilea": semnele lingvistice funcționează la rândul lor ca purtătoare de

[1] [De exemplu, „libertățile sintactice"; cf. Trabant, *Semiologie*, op. cit., p. 34 și urm.]

semn pentru acest întreg complex al „conotației" și, după Johansen, acest complex trebuie considerat drept conținutul propriu-zis al artei. Johansen explică parțial această idee a sa cu ajutorul unei strofe din *Booz endormi* [*La Légende des siècles, VI*], de Victor Hugo:

Ruth songeait et Booz dormait; l'herbe était noire;
Les grelots des troupeaux palpitaient vaguement;
Une immense bonté tombait du firmament;
C'était l'heure tranquille où les lions vont boire.

„Și Ruth visa, iar Booz dormea în iarbă-aproape;
Sunau tălăngi de turme, departe, tot mai stins;
O mare bunătate cădea din necuprins
Era în ora-n care vin leii să se-adape"[1].

În această strofă, ambele propoziții, *l'herbe était noire* și *c'était l'heure tranquille où les lions vont boire*, ar fi expresii ale aceluiași „conotator", adică „împăcarea și liniștea forțelor naturii" (*apaisement et repos des forces de la nature*).

Desigur, nu totul este incorect în această analiză. Unele aspecte ale acestui mod de a pune problema mi se par, totuși, încă insuficiente. Pe de o parte, chestiunea sensului se pune doar plecând de la tipurile semnelor luate în considerație și de la „conotația" pe care o pot avea diferitele „straturi" ale acestor semne, nu însă și de la ansamblul relațiilor în care semnul poate intra. Pe de altă parte, totul este abordat din punctul de vedere al conotației, deși Johansen nu identifică conotația estetică dintr-un text, deci ceea ce, după părerea lui, constituie sensul textului sau al unei părți de text, cu evocarea directă. În analiza lui este totuși posibil să întrezărim tendința de a opera această distincție. Astfel, cu privire la cuvintele *lion* 'leu' și *herbe* 'iarbă' din strofa citată mai sus a lui Hugo, el scrie, de exemplu, „[lion], quelque chose de puissamment vital qui évoque le sentiment de la force de la nature, spécialement d'une force féroce mais noble et majestueuse"; „[herbe], quelque chose

[1] Victor Hugo, *Somnul lui Booz*, în vol. *Legenda secolelor. Versuri alese*, traducere de Ionel Marinescu, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 202 (nota trad.).

de puissamment vital qui évoque le sentiment de la force bienveillante de la nature"[1]. Interesant este faptul că, în parafrazarea „conotatorului" respectiv, aici apare verbul *évoquer* 'a evoca', astfel încât suntem tentați să conchidem că nu simpla evocare a unui tip special de forță a naturii poate constitui singură „conotația" propriu-zisă, deci sensul pasajului interpretat, ci doar combinarea diferitelor evocări de acest tip. Johansen nu operează, așadar, în mod explicit o distincție între evocare și conotație, dar pare totuși să fi ținut cont în mod tacit, cel puțin din când în când, de posibilitatea unei asemenea distincții.

2.3.2. Evocare și sens: funcție a semnului și funcție textuală

Indiferent de cum ne place să numim diferitele relații care apar între semnul actualizat și mediul său înconjurător, acestea pot întotdeauna doar să contribuie la sensul textului, dar nu pot niciodată să îl constituie. În ceea ce privește conotația, este vorba, la fel ca și la evocare, despre o *funcție a semnului*, sensul fiind însă o *funcție textuală*. Tocmai de aceea, contextul este atât de important pentru orice text, deoarece doar prin intermediul lui, indiferent dacă este context verbal sau extraverbal, textul își dobândește sensul. Acest fapt este cunoscut de multă vreme, cel puțin în formă incipientă. De exemplu, *figurile* retoricii antice trebuie înțelese ca procedee textuale (procedee de producere și/sau procedee de interpretare), la care rolul contextului este luat în considerație în mod sistematic. Aceste *figurae* au desigur o valoare restrânsă, deoarece sunt prezentate drept o tehnică universală, valabilă pentru fiecare text, ceea ce ele nu pot fi, întrucât sunt croite, în general, prin raportare la un singur tip de context, și anume la contextul verbal nemediat. Sensul apare însă doar arareori prin intermediul contextului nemediat, al unei singure evocări, așa cum este cazul renumitului vers al lui Racine, pe care Mallarmé îl considera drept unul dintre cele mai frumoase versuri ale poeziei franceze,

[1] „[leu], ceva puternic și vital care evocă sentimentul unei forțe feroce dar nobile și maiestoase"; [iarbă], ceva puternic și vital, care evocă sentimentul forței binevoitoare a naturii" (nota trad.).

La fille de Minos et de Pasiphaé [*Phèdre*, I, 1]
„Fiica lui Minos şi a lui Pasiphaé",

sau cazul emistihului, poate mai puţin renumit, dar încă plin de înţelesuri, dintr-un poem de Sappho, nepăstrat în întregime:

μήτ' ἔμοι μέλι μήτε μέλισσα[1]
„prin mine nici mierea, nici albina [nu există]"

sau, în fine, cazul inegalabilului vers al lui Dante, unul dintre cele mai frumoase versuri care s-au scris până acum,

Conobbi il tremolar della marina [*Purgatorio* I, 117]
„zării în larg tremurătoarea undă"[2],

un vers pentru a cărui interpretare ar fi nevoie de o lucrare separată.

Toate acestea sunt cazuri excepţionale. De obicei, sensul ia naştere într-un context mediat şi prin combinaţii ale diferitelor contexte verbale sau extraverbale nemediate. În acest sens, iată două exemple poate extreme, două cazuri-limită:

Primul exemplu l-am dat deja mai înainte. Un elev predă o compunere cu tema „Ce am văzut în excursie". Compunerea sună în felul următor:

Am văzut case, am văzut păduri, am văzut un râu, am văzut oameni, am văzut animale.

Profesorul nu este deloc mulţumit de această compunere. Îi reproşează monotonia tonului – în ciuda conciziunii laconice –, lipsa unei coerenţe interne. Va trebui să fim de acord cu profesorul. Sensul unei astfel de compuneri nu poate fi altul decât „raport despre cele văzute" şi, privită ca un astfel de raport, compunerea este, într-adevăr, lipsită de spirit, nimic altceva decât o enumerare neglijentă a unor obiecte luate la nimereală, fără nicio legătură spirituală între ele. Totuşi, acestei enumerări putem să îi adăugăm ceva, conferindu-i astfel o coeziune internă şi, de asemenea, un alt sens, un sens poetic:

[1] [Citat după M. Treu (ed.), *Sappho. Griechisch und deutsch*, München, ^{3}1963, p. 50.]

[2] Traducere românească de Eta Boeriu, în Dante Alighieri, *Divina comedie*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965, p. 195.

Am văzut case, am văzut păduri, am văzut un râu, am văzut oameni, am văzut animale, pe Dumnezeu nu l-am văzut, am văzut moartea.

Este vorba despre exact aceleaşi expresii, cu aceeaşi semnificaţie şi cu aceeaşi desemnare, care acum, într-un context nou, capătă un sens complet diferit şi se grupează într-o unitate. Obiectele enumerării, care iniţial se prezentau ca elemente ale unei înşiruiri monotone, în banalitatea lor, ca reprezentanţi ai lumii noastre cotidiene, stau acum faţă în faţă cu alţi doi membri ai seriei, care conţin o judecată chiar despre această lume. Cel care a adus textului această modificare nu a ieşit din cadrul temei date, dar a conferit textului modificat un sens nou; nu mai este vorba acum doar despre un raport despre cele văzute, ci şi, mai ales, despre un raport despre cele nevăzute şi, prin aceasta, este vorba şi despre emiterea unei presupuneri referitoare la forţa la dispoziţia căreia se află tot ceea ce se vede.

Cel de-al doilea exemplu se referă la un caz din istoria literaturii italiene. În cel de-al treilea dialog din lucrarea sa *Eroice avânturi*, Giordano Bruno îl introduce ca partener de discuţie pe poetul Luigi Tansillo (1510 – 1568), originar din ţinutul Napoli, care-şi prezintă unul dintre sonete. Multă vreme, acest fapt a fost apreciat eronat de către istoricii literari italieni; sonetul respectiv i-a fost atribuit lui Giordano Bruno însuşi. Însă, în realitate era vorba despre un citat autentic, deşi unele elemente ar indica faptul că, sub masca poetului napolitan se ascunde realmente Giordano Bruno. Benedetto Croce a consacrat acestei probleme, pur filologice la prima vedere, un mic capitol în cartea sa *Problemi di Estetica* [Bari, ^{6}1966, cap. 16, p. 134-138][1]. Sonetul lui Tansillo a apărut în anul 1558, împreună cu alte sonete, ca o poezie de dragoste, se pot face chiar presupuneri despre persoana căreia îi era dedicat. În cadrul dialogului lui Bruno, sonetul este încadrat într-un context complet diferit; acolo el exprimă aspiraţia spre cunoaştere, „o aspiraţie eroică, care nu este înfrânată de teama de a nu atinge scopul sau de a-l atinge doar în pragul morţii". Croce este de părere că, din momentul când a fost dovedită autenticitatea citatului, ar exista d o u ă sonete, o poezie de dragoste destul de mediocră a unui poet liric epigonic şi o măreaţă poezie filosofică a unui însemnat gânditor şi poet, şi asta

[1] Vezi şi versiunea românească, Benedetto Croce, *Elemente de estetică*, traducere de Ştefan Neniţescu, Cultura Naţională, Bucureşti, 1922.

indiferent de faptul că textul literal al ambelor sonete este aproape identic[1].

Eu sunt de părere că aici Croce a intuit corect. Într-adevăr, sonetul lui Giordano Bruno este total diferit de cel al lui Tansillo. Sensul său s-a schimbat complet prin contextul mediat.

Sensul nu poate fi redus, aşadar, doar la evocare. Dimpotrivă, sensul apare în text prin conlucrarea evocării, mai exact spus a diferitelor tipuri de evocare, cu celelalte funcţii ale semnului.

Înainte de a o exprima efectiv, aş dori să resping, cel puţin în parte, o altă obiecţie posibilă adusă expunerilor lui Johansen. Avem impresia că Johansen a considerat „conotaţia" un fenomen special al semnului estetic, un fenomen care priveşte doar textele literare. În principiu, această impresie este falsă, deoarece diferitele conotaţii ale semnului descrise de Johansen sunt prezente întotdeauna în mod potenţial şi în limba cotidiană. Vom vedea imediat că într-o anumită privinţă este legitim, totuşi, să acordăm limbajului poetic un loc special şi să cercetăm diferitele varietăţi fenomenale ale evocării, de preferinţă, pe baza textelor literare.

2.4. Limbă şi poezie

Enumerarea tuturor acestor relaţii şi discutarea diferitelor modele semiologice v-au solicitat, poate, foarte mult din punct de vedere academic şi v-aţi întrebat probabil încotro ar trebui să ducă toate acestea. După părerea mea, obiectivul ar consta acum în a prezenta analiza şi descrierea cât mai completă a tuturor funcţiilor semnelor, ca una dintre

[1] [Dacă facem efortul de a urmări poezia în varianta originală, nu vom putea fi integral de acord cu această afirmaţie a lui Croce. Editorul consideră că nu este justificat să vorbim, în acest context, de „qualche piccola variante". Cf. C. Muscetta / D. Ponchiroli (ed.), *Poesia del Quattrocento e del Cinquecento*, Torino, 1959, p. 1454. Vezi şi preţuirea arătată sonetului respectiv de către De Sanctis, în lucrarea sa *Storia della letteratura italiana* (cap. 19); vezi şi ediţia românească: Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, traducere şi studiu introductiv de Nina Fagon, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1965; de Sanctis citează sonetul cu forma pe care i-a dat-o Bruno.]

căile pe care putem ajunge la o înțelegere corectă a limbajului în general și la o evaluare realistă a posibilităților de existență a lingvisticii textului. Despre ultimul punct menționat voi vorbi în capitolul următor; aș dori aici să încerc încă o dată să prezint concepția mea despre limbaj și, în același timp, și despre poezie, pe baza determinării diferitelor funcții ale semnului [vezi 2.1., excursul despre Jakobson].

a) Toate relațiile dintre semne discutate până aici și, împreună cu ele, toate evocările semnului, aparțin vorbirii în general, ele nu sunt în niciun caz ceva specific limbajului poetic. Toate aceste evocări sunt prezente, de altfel, doar latent în diferitele modalități ale uzului limbii, ele nu sunt actualizate. O relație atât de simplă ca „motivarea internă" a semnului, pe care am discutat-o pe baza exemplelor *chauve-souris*, *Fledermaus*, *vespertilio* etc., a fost întotdeauna dată în sine, ea este însă suspendată sau dezactualizată în uzul lingvistic cotidian sau în cel științific. Vorbitorul și ascultătorul trec direct la desemnare: un liliac este un anumit animal despre care vrem să spunem ceva, nu este un „șoarece pleșuv" (fr. *chauve-souris*), iar o mănușă este o anumită piesă de îmbrăcăminte și nu un „pantof pentru mână" (germ. *Handschuh*).

b) Toate relațiile dintre semne, ca și evocările corespunzătoare, apar complet actualizate în limbajul poetic. Johansen are, așadar, dreptate, cel puțin din perspectivă practică, atunci când dorește să cerceteze „conotația" mai ales cu ajutorul uzului semnelor în poezie, deoarece aici găsește în mod sigur material de studiu substanțial.

c) Dacă așa stau lucrurile, atunci limbajul poetic nu poate fi o modalitate între altele a uzului lingvistic, nu poate fi coordonat cu alte modalități, precum cea a limbii cotidiene sau a limbajului științific. El trebuie mai degrabă înțeles pur și simplu ca limbaj, deoarece doar în interiorul lui găsim deplina desfășurare a tuturor posibilităților limbii.

d) Dar asta nu înseamnă că, pentru a delimita limbajul poetic, este posibil să circumscriem o „funcție poetică" între alte funcții ale limbii. Reducerea esenței limbajului poetic la o funcție a limbii între altele, așa cum a făcut Jakobson, trebuie respinsă, cel puțin din perspectivă formală, în ceea ce privește modul în care este formulată problema. La fel

cum nu se poate vorbi despre o r e d u c e r e l a o funcție specifică, tot așa nu putem vorbi nici despre o e x t e n s i u n e l a o funcție specifică. În limbajul poetic nu se adaugă nimic în plus față de ceea ce există deja în limba ca atare; totuși, în poezie își află o desfășurare completă mult din ceea ce, în alte modalități ale uzului lingvistic, rămâne, ca să spunem așa, „nefolosit și pe cale de a fi folosit".

e) În limbajul poetic trebuie să vedem, așadar, limbajul în întreaga lui funcționalitate. Poezia – și prin poezie înțeleg nu doar poezia în sens strict, ci literatura ca artă – este locul desfășurării depline a funcționalității limbajului. Uzul poetic al limbii nu este o deviere de la uzul „normal" al limbii, ci lucrurile stau exact invers: toate celelalte modalități ale limbii, ca, de exemplu, limbajul cotidian sau limbajul științific (ar trebui să spunem mai bine „modul științific de a vorbi", respectiv „modul de a vorbi orientat spre latura practică") reprezintă abateri în raport cu limbajul integral, cu limbajul ca atare. Dacă e să vorbim despre reducere, atunci vom vorbi doar despre cazul diferitelor tipuri de uz non-poetic al limbii, deoarece în acesta sunt suspendate sau „dezactualizate" multe din funcțiile limbii, care sunt prezente în întreaga lor deplinătate în vorbirea poetică. În vorbirea orientată spre laturile practice trecem oarecum „prin semn" direct către lucrul desemnat, către care atenția noastră se îndreaptă.

Sunt de părere, de altfel, că expresia „limbă de-automatizată", așa cum a fost folosită în școala pragheză[1], trebuie înțeleasă în acest sens, chiar dacă la prima vedere am putea presupune contrariul. Prefixul *de-* ne lasă mai întâi impresia că este vorba despre ceva negativ, despre un tip de reducere. Și totuși, la o analiză mai atentă, „de-automatizare" poate însemna doar ceva pozitiv, adică „anularea unei restricții", restaurarea deplinei funcționalități a limbii. Totuși, *de-automatizare* este o

[1] [Cf. printre altele: *Thèses du Cercle Linguistique de Prague, 3. Problèmes des recherches sur les langues de diverses fonctions* în: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 1, ^{2}1968, p. 14-21, și Eugenio Coseriu, *Thesen zum Thema 'Sprache und Dichtung'*, în: W.-D. Stempel (ed.), *Beiträge zur Textlinguistik*, München, 1971, p. 183-188 (mai recent și în: *Energeia und Ergon*, op. cit., vol. 1, p. 291-294).]

expresie neinspirat aleasă, deoarece desemnează afirmarea limbii sub forma unei *duplex negatio*, ca şi cum limba „avariată", cu posibilităţile reduse, ar fi „normalul" de la care trebuie să plecăm, iar limba desfăşurată în deplinătatea ei ar fi, dimpotrivă, rezultatul unui soi de reparaţie.

În acest sens trebuie precizate şi corectate formulările lui Jakobson despre „funcţia poetică". Când Jakobson afirmă că „funcţia poetică" a limbii ar consta în concentrarea asupra mesajului ca atare, în focalizarea mesajului către sine însuşi, nu avem de-a face, de fapt, cu o concentrare asupra unui *cum* al celor spuse, cu un rafinament special în configurarea a ceea ce trebuie comunicat. Toate acestea trebuie înţelese mai degrabă în alt sens, şi anume în insistenţa asupra a ceea ce se spune în limba însăşi, acolo unde semnele nu sunt utilizate doar ca simple instrumente pentru a desemna ceva diferit, ci apar aşa cum sunt ele în realitate, în realizarea deplină a tuturor posibilităţilor lor funcţionale[1].

2.5. Schiţă a unei lingvistici a textului ca „lingvistică a sensului". Ce poate aceasta realiza şi ce nu

Din cele spuse până acum rezultă o serie de consecinţe pentru primul tip de lingvistică a textului, consecinţe de care ne vom ocupa în acest capitol. Nu le voi discuta însă aici cu lux de amănunte, ci le voi prezenta sub forma unor teze comentate mai mult sau mai puţin detaliat.

2.5.1. Nu există nicio tehnică general valabilă pentru interpretarea unui text

Diferiţi lingvişti sunt de părere că scopul eforturilor depuse spre a fonda o asemenea lingvistică a textului ar trebui să fie orientat spre dezvoltarea unei proceduri general valabile pentru interpretarea textelor, un fel de „metodă de descoperire", care, dacă este aplicată „corect din punct de vedere ştiinţific", să ne ofere – formulat puţin cam exagerat – interpretarea „corectă" a oricărui text. Ceea ce, la urma urmei, nu este

[1] [Iar aceasta corespunde cu exactitate şi ideilor lui Friedrich von Hardenberg (Novalis), din care Jakobson s-a inspirat în mod evident; vezi 2.1., *Excurs.*]

posibil. Dacă dorim să considerăm un anumit text în individualitatea sa, nu putem şti niciodată în mod anticipat ce relaţii dintre semne se pot stabili în cadrul lui. Cu adevărat posibil este doar ceea ce am încercat să facem în paragrafele precedente, şi anume să întocmim o listă cu posibilităţile generale care stau la dispoziţia celui care produce un text, în scopul constituirii sensului. Vorbim însă de o listă deschisă; vom putea înregistra întotdeauna în lista noastră posibilităţi complet noi de producere a sensului dacă, în interpretarea unui text încă necercetat, am dat peste ele şi le-am înţeles. Nu există nicio metodă mecanică de „a enumera” sau „a prezice” toate posibilităţile imaginabile. În negarea implicită a acestei stări de lucruri constă, aşa cum am arătat deja [cf. excursul din 1.1.], una dintre slăbiciunile retoricii antice, care concepea textele chiar ca nişte produse ale unei cantităţi complet enumerabile de procedee de producere, pretinzând implicit că poate oferi o metodă universal valabilă de producere şi de interpretare a textelor.

Dată fiind imposibilitatea de a elabora o tehnică universal valabilă de interpretare a textelor, n-ar trebui oare, mai ales dacă suntem convinşi de justeţea a ceea ce tocmai am afirmat, să renunţăm la orice efort de a fonda o lingvistică a textului şi să ne concentrăm mai degrabă asupra obiectelor care sunt accesibile unei abordări cu adevărat „ştiinţifice”? Dacă am vrea să ne asumăm această consecinţă, atunci ar trebui să nu ne mai ocupăm nici de cercetarea limbilor particulare, deoarece, la fel ca despre textele însele, nici în cazul limbilor istorice particulare nu vorbim despre specii diferite ale unei categorii oarecare, ci despre indivizi. În cercetarea limbilor particulare ne găsim exact în aceeaşi situaţie ca în interpretarea textelor. Putem întocmi liste ale procedeelor cunoscute şi recunoscute, care vor fi de folos în mod sigur în activitatea ulterioară, dar nu putem totuşi „enumera” sau „prezice”, pe baza unui inventar al „universaliilor” non-empirice, toate funcţiile imaginabile ale limbilor particulare. Aşa cum nu poate exista o metodă universal valabilă pentru producerea sau interpretarea textelor, tot atât de imposibile sunt şi „metodele de descoperire pe orbecăite” în analiza limbilor. Nu există reguli generale pentru înţelegerea sau chiar pentru „producerea” a ceea ce este individual.

Din această stare de fapt nu putem deduce în general niciun argument care să susțină faptul că activitatea din domeniul lingvisticii textului ar putea să nu fie plină de sens și dezirabilă. Este necesar mai întâi să încercăm să ne eliberăm de acel concept neștiințific de „știință", care ne instigă să căutăm ceva ce nu vom putea găsi niciodată. În accepția obișnuită a conceptului, există doar o știință a generalului, nu și o știință a individualului. O metodă care încearcă să-și asigure un caracter științific, tratând indivizii ca specii, poate să fie „exactă", ea este însă înainte de toate ineficientă, deoarece nu atinge obiectivul spre care pare că se orientează.

În ceea ce îi privește pe indivizi, nu există o știință, ci doar anumite cunoștințe. Nu rezultă însă de aici că nu poate exista o preocupare metodică orientată spre indivizi și dictată de rațiune. Putem să-i descriem, să-i interpretăm și să le cercetăm istoria. În plus, experiențele pe care le-am avut, direct sau indirect, cu prilejul descrierilor, interpretărilor și cercetărilor istorice precedente, vor folosi ulterior cuiva, scutindu-l de parcursuri ocolitoare. Însă aceste experiențe nu ne vor putea scuti de efortul de a ne mări inventarul de categorii ale descrierii, atunci când este cazul, chiar cu elementele pe care le reclamă un nou obiect de cercetare.

Există, așadar, un paralelism între diferitele planuri ale analizei limbilor și ale analizei textelor, un paralelism care se poate prezenta schematic în felul următor:

teoria textelor		teoria lingvistică
lingvistica generală a textului	≙	gramatica generală
lingvistica textului		gramatica unei limbi

Teoria textelor ne arată ce poziție le revine textelor în cadrul sferei limbii, așa cum teoria lingvistică trebuie să ofere justificarea teoretică a delimitării nivelurilor limbilor particulare și, astfel, și cadrul teoretic pentru gramatica generală. La nivelul lingvisticii generale a textului, este vorba chiar despre ceea ce încerc să fac aici în linii mari, și anume să construiesc o listă cu procedeele posibile și să le delimitez de alte procedee, așa cum gramatica generală colectează procedeele posibile în

limbile particulare, le clarifică şi, eventual, face şi trimitere la existenţa lor reală în anumite limbi. Ca demers de cercetare, lingvistica textului constă în descrierea, interpretarea şi, eventual, în prezentarea istoriei unui text particular; sub acest aspect, aceasta este „gramatica" textului respectiv.

2.5.2. Există o metodă adecvată de interpretare a textelor

Faptul că nu s-a găsit o tehnică general valabilă de interpretare a textelor, care, în măsura în care ar fi explicit formulată, să ne conducă cu absolută siguranţă la rezultatul dorit – sau, mai degrabă, dezirabil –, nu înseamnă totuşi că nu există absolut nicio metodă de interpretare a textelor. În definitiv, „metodă" nu este sinonim cu „procedeu de rezolvare automată a problemei".

Trebuie să ne întrebăm care poate fi metoda aplicabilă la nivelul la care se referă realmente lingvistica textului (în sensul adoptat în acest capitol). Este vorba despre exact aceeaşi metodă aplicată şi în „lingvistica fără epitet", în lingvistica înţeleasă ca descriere a limbilor particulare. În orice analiză lingvistică se pleacă, implicit sau explicit, de la funcţia care a fost înţeleasă deja anterior şi se stabileşte apoi cum se exprimă această funcţie în limba respectivă şi cum se raportează diferitele funcţii una la cealaltă. Metoda necesară în acest sens este valabilă pentru întregul domeniu al elementelor purtătoare de semn: se substituie părţi ale expresiei unui semn pentru a se stabili dacă în acest mod conţinutul se modifică sau nu. Se aplică, conştient sau nu, aşa-numita m e t o d ă a c o m u t ă r i i [1].

[1] [Termenul *comutare* cu sensul de aici este utilizat mai ales în glosematică (cf. *Prolegomena*, op. cit., Index). Vezi şi lucrarea autorului: *Einführung in die Strukturelle Linguistik* (prelegere ţinută în semestrul de iarnă 1967/68 la Tübingen; copie autorizată de G. Narr şi R. Windisch), Tübingen 1969, mai ales p. 118 şi urm. *Comutarea* din glosematică corespunde conceptului de *substituire* al Şcolii pragheze; în schimb, Hjelmslev înţelege prin *substituire* schimbul de variante ale unei variabile de la un nivel (conţinut sau expresie), fără consecinţe la celălalt nivel (vezi J. Albrecht, *Europäischer Strukturalismus*, Tübingen, 1988, p. 125).]

Această metodă se utilizează de regulă în mod automat atât la nivelul textelor, cât şi la nivelul limbilor particulare. Înţelegem imediat o intenţie de exprimare într-un text, fără a avea impresia că ne întrebăm dacă înţelegerea noastră ar mai fi aceeaşi, în caz că în textul respectiv s-ar modifica unul sau altul dintre elemente. La fel se întâmplă şi la nivelul limbilor particulare. Când am înţeles în mod spontan un cuvânt precum *Haus* „casă", nu considerăm că înţelegerea noastră a fost înlesnită de o confruntare empirică a formei care trebuie să fie înţeleasă, şi anume a formei *Haus*, cu forme precum *Laus* „păduche", *Maus* „şoarece", *raus* „afară", *Haut* „piele" etc. Proba comutării este aplicată întotdeauna în mod conştient doar la primul meta-nivel, adică la nivelul vorbirii despre limbaj şi al preocupărilor în legătură cu limbajul. Există, desigur, situaţii în care proba comutării apare şi la nivelul obiectelor ca atare, care trebuie descrise, situaţii în care proba comutării aparţine vorbirii, respectiv chiar producerii de texte. Mă gândesc la confuziile şi erorile care, de regulă, sunt descoperite şi înlăturate printr-un procedeu care corespunde metodei comutării, chiar dacă, firește, acest procedeu nu se aplică atât de consecvent şi de sistematic ca în ştiinţă: „Cum, te rog, nu-ţi mai poţi plăti şobolanii? Prostii, ratele, nu şobolanii!" (*Wie bitte, du kannst die Ratten nicht mehr bezahlen? Unsinn, die Raten, nicht die Ratten!*)[1]. Precizările propriei intenţii de exprimare pot fi uneori foarte asemănătoare cu tehnicile folosite în lingvistică.

Corecturi de acest tip se fac, bineînţeles, şi la nivelul textelor, de exemplu la pregătirea pentru tipar a unui articol sau a unei cărţi, sau la pregătirea noilor ediţii ale unei opere. În aceste cazuri nu este vorba, desigur, despre greşeli ortografice sau gramaticale, ci despre g r e ş e l i d e t e x t, despre segmente de text care sunt absolut „corecte" într-o anumită limbă, dar care nu corespund sensului vizat şi, de aceea, trebuie înlocuite. Faptul că în cazul corectării greşelilor de text vorbim despre o operaţie mai complexă decât cea a corectării greşelilor de limbă reiese din statutul semiotic al semnelor din text, discutat mai sus, în paragraful 1.6. Am văzut acolo că semnificaţia şi desemnarea semne-

[1] Obscurizarea enunţului se bazează în limba germană pe omofonia cuvintelor *Ratten* 'şobolani' şi *Raten* 'rate' (nota trad.).

lor lingvistice reprezintă, la un nivel semiotic mai elevat, *semnificantul* (*signifiant*) *semnificatului* (*signifié*) „semn”. Pentru a înțelege pe deplin constituirea sensului este deci necesar să avem din nou în vedere acel complex de relații, pe care l-am numit „evocare” și despre care am discutat amănunțit în paragrafele precedente. Proba comutării, efectuată de obicei intuitiv, trebuie să țină seama, la nivelul textelor, de un număr mai mare de factori decât cei de la nivelul limbilor.

În principiu însă, această metodă poate fi aplicată de către interpreții de text într-un mod la fel de conștient și de sistematic ca și tehnica perechilor minimale din domeniul fonologiei. Am putea să ne întrebăm, de exemplu, ce s-ar modifica dacă în *Metamorfoza* lui Kafka produsul inițial sau produsul final al metamorfozei zugrăvite acolo ar fi înlocuit cu altceva: Ce s-ar modifica dacă Gregor Samsa s-ar fi transformat nu într-o gânganie, ci într-un armăsar arab? Am fi avut oare același sens dacă nu Gregor Samsa s-ar fi metamorfozat într-o gânganie, ci regele Thailandei? Fără a dori să desfășurăm o analiză metodică, putem deja afirma că sensul s-ar modifica în ambele cazuri. Faptul că la Kafka oamenii se metamorfozează mai degrabă în gângănii decât în cai pur-sânge își are deja sensul său și, de asemenea, există un sens special și în faptul că la Kafka lucruri stranii li se întâmplă doar oamenilor ca Gregor Samsa, și nu regelui Thailandei.

2.5.3. Sensul este dat în mod obiectiv; nu există totuși niciun procedeu general spre a-l descoperi

Acest fapt înseamnă că sensul este ceva obiectiv, că el este obiectivat în text prin procedeele menționate și că tot ce am indicat ca fiind sens al textului, inclusiv al contextelor la care se referă textul, este dat în mod obiectiv. Firește, este oricând posibil ca sensul să nu fie înțeles în totalitate, în măsura în care chiar și un enunț nu poate fi pe deplin înțeles din perspectivă pur lingvistică. Este însă vorba doar despre o limitare empirică, derivând din faptul că nu există o metodă „sigură” pentru descoperirea sensului, că nu poate exista o tehnică de înțelegere care să conducă la rezultatul dorit potrivit unui anumit algoritm. Există doar o e d u c a ț i e în vederea înțelegerii, atât în domeniul textelor, cât și în domeniul limbilor.

Asta nu schimbă cu nimic din faptul că tot ceea ce am înțeles în mod efectiv poate fi dedus obiectiv din relațiile care constituie sensul. Analiza textuală constă în justificarea succesivă care controlează ceea ce s-a înțeles deja și, deoarece nu este absolut deloc arbitrară, ea nu poate ajunge sub nicio formă la rezultate arbitrare. Faptul că trebuie să luăm mereu în calcul eventualitatea că nu am înțeles totul, că am înțeles mai puțin decât a înțeles altcineva, nu știrbește cu nimic valabilitatea generală a acestui principiu; în fine, și analizele noastre pur lingvistice se rafinează permanent, pe baza unei înțelegeri mai exacte a celor exprimate. Diferența dintre nivelul limbilor particulare și cel al textelor constă doar în faptul că procedeele specifice limbilor particulare, la care poate fi redusă înțelegerea pur lingvistică, sunt valabile pentru toate actele de vorbire, pentru a căror exercitare ne folosim de o corespunzătoare tehnică istorică a vorbirii, în timp ce textul reprezintă, într-o anumită privință, punctul final al unei succesiuni de determinări progresive. Procedeele care funcționează într-un text pot fi identificate numai în textul respectiv.

2.5.4. Ce putem, totuși, să facem. Sarcinile descriptive și istorice din domeniul lingvisticii textului

Cele spuse până acum nu trebuie înțelese în sensul unei invitații la defetism. O dată ce am recunoscut în mod clar ce scopuri nu pot fi atinse *rationaliter*, ne putem îndrepta nestingheriți atenția către sarcinile a căror abordare promite o rezolvare fericită. Individualitatea textelor nu exclude sub nicio formă faptul că între diferite texte pot exista trăsături comune, la fel cum nici individualitatea limbilor nu exclude deloc existența unor trăsături comune.

Din această stare de lucruri rezultă o primă, posibilă și plauzibilă, sarcină a lingvisticii textului: înregistrarea și clasificarea infinitei varietăți a textelor concrete, pe baza caracteristicilor comune mai multor texte, după părerea mea ale foarte multor texte. Pe această cale se ajunge la identificarea *tipurilor de texte*. Să luăm, de exemplu, un *articol de ziar*. Este destul de ușor să vorbești despre o specie textuală „articol de ziar", deoarece trăsăturile comune exemplarelor concrete ale acestei specii textuale sunt mult mai numeroase decât, de exemplu, cele din

domeniul literaturii. Dar şi între textele literare există suficiente trăsături comune pentru a se ajunge la o stabilire inteligentă şi fundamentată a speciilor de texte. Desigur, o asemenea specie de text nu poate „explica” în totalitate niciunul dintre textele concrete care i se subsumează, nu-i poate „epuiza” pe deplin conţinutul; specia textuală aduce însă ordine în multiplicitatea greu de stăpânit a ceea ce trebuie cuprins cu privirea şi ne scuteşte de ocolişuri şi de rătăciri interpretative inutile.

O activitate analogă există, de altfel, şi la nivelul limbilor particulare: *tipologia limbilor*. Tipurile de limbi, precum cel „izolant”, cel „aglutinant” sau cel „flexionar” (pentru a menţiona doar câţiva termeni tradiţionali), se comportă la nivelul limbilor particulare precum „tipurile de texte” la nivelul textelor concrete. Aceste tipuri articulează multiplicitatea „tehnicilor de vorbire” transmise istoric, fără a caracteriza vreuna din aceste tehnici la fel de exhaustiv cum o face definiţia „triunghiului echilateral” în privinţa obiectelor care cad sub incidenţa ei.

Trebuie să accentuăm faptul că până în acest moment ne-am mişcat doar în sfera sincroniei. La un moment dat se stabilesc trăsături comune, care trebuie să ofere criterii pentru o clasificare. Se înţelege de la sine că, în anumite cazuri, ba chiar în multe cazuri, astfel de trăsături comune pot fi explicate pe linie genealogică, de exemplu, în cazul limbilor, plecându-se de la ipoteza potrivit căreia două limbi s-ar fi dezvoltat prin „diviziune dialectală” dintr-un stadiu anterior comun, iar, în cazul textelor, plecându-se de la premisa că asemănările constatate pot fi deduse dintr-un prototip comun mai vechi. Am ajuns astfel la un alt aspect al problemei. Distincţia metodologică între modul de tratare sincronic şi cel diacronic, pe care Ferdinand de Saussure o reclamă atât de insistent pentru descrierea limbilor particulare, îşi găseşte, desigur, un analogon şi în domeniul analizei şi al descrierii textelor. Exact ca în cazul limbilor, şi în cazul textelor se pot constata trăsături comune, fundamentate pe o continuitate istorică. Exact ca în cazul limbilor, şi un text oarecare poate fi cercetat din perspectivă istorică – de exemplu, de la primele schiţe fragmentare, trecând prin diferitele versiuni admise de autor la un moment dat, până la aşa-numita „versiune finală”. Exact ca în cazul limbilor, şi textele pot fi grupate genealogic în „familii de texte” şi pot fi cercetate din punct de vedere istoric. Aşa-numitei „familii

de limbi" din lingvistica comparativ-istorică îi corespunde, în ştiinţa textelor, specia literară. La fel cum un anumit tip lingvistic nu coincide cu o familie de limbi, tot aşa nicio specie literară nu coincide deloc cu un anumit tip de text, aşa cum poate apărea acesta în sincronie, dacă nu-i cunoaştem evoluţia sau dacă facem intenţionat abstracţie de cunoştinţele referitoare la evoluţia ei. Pe de altă parte, familiile de limbi şi „familiile de texte" sunt, din perspectivă istorică, indivizi (aşa cum o familie propriu-zisă, de exemplu „Habsburgii", trebuie percepută ca individ din perspectivă istorică). Aşadar, în descrierea şi în istoriografia familiilor de limbi şi a familiilor de texte, sunt valabile aceleaşi lucruri ca în descrierea limbilor particulare şi a textelor particulare. De aceea, nici nu poate exista o teorie „ştiinţifică" a genurilor literare, în sensul explicat mai înainte, ci doar o istorie a genurilor literare. Un gen literar poate deveni la un moment dat ceva cu totul diferit decât fusese iniţial. Unele trăsături pot rămâne realmente neschimbate, dar acestea nu sunt necesarmente trăsăturile în mod obişnuit determinante pentru genul respectiv. Cu adevărat important pentru istoria genurilor este modul în care aceste trăsături s-au dezvoltat din altele, ca, de exemplu, modul cum un anumit text a devenit model pentru texte ulterioare, care însă nu doar au imitat pur şi simplu textul originar, ci l-au transformat în cu totul altceva. Să menţionăm, în acest sens, doar genul literar *novela picaresca*, la aşa-numitul „roman frivol". Ultimele opere produse de acest gen în istoria sa mai păstrează doar puţine trăsături comune cu operele de la începuturile ei.

2.5.5. Despre „stilistica abaterilor"

A venit acum momentul să ne ocupăm ceva mai amănunţit de o problemă, pe care am amintit-o deja pe scurt şi cam apodictic, anume de problema aşa-numitei „stilistici a abaterilor"[1]. Din tezele prezentate până aici rezultă că aşa-numita „stilistică a abaterilor" trebuie respinsă, deoarece ipoteza de la baza ei nu poate fi acceptată. Reflecţiile de mai

[1] [Vezi 2.0 şi 2.4. Vezi şi: J. Trabant, *Poetische Abweichungen*, în „Linguistische Berichte", 32 (1974), p. 45-59. Se găsesc acolo şi indicaţii bibliografice privind diferitele prelucrări tehnice ale „ipotezei abaterii", respinsă aici de Coşeriu.]

sus ne permit totuşi o mai bună înţelegere a modului în care s-a constituit această „ipoteză a abaterii".

Căci această ipoteză a abaterilor nu este, desigur, lipsită de sens, în măsura în care în domeniul faptelor nu ar exista absolut nimic care să o poată justifica. De obicei, erorile nu sunt erori „pure", nu sunt inversiuni depline, negări totale ale adevărului, ci sunt adevăruri parţiale, aproximări incomplete ale adevărului.

Ipoteza aşa-numitelor „abateri poetice", care, din momentul în care „cântăreţii" nu se mai află în centrul atenţiei societăţii, pare să se fi înrădăcinat adânc în cultura noastră de zi cu zi, poate să ne servească aici drept exemplu-model. Corect în această concepţie este în primul rând faptul, greu de contestat, că între procedeele vorbirii poetice şi cele ale vorbirii cotidiene există diferenţe semnificative. Totuşi, după cum am arătat deja [vezi 2.0], conceptul de „abatere" depăşeşte cu mult, în ceea ce priveşte pretenţia sa descriptivă, perspectiva simplei constatări a unui „a-fi-altceva". Cine doreşte să conceapă ca „abatere" deosebirea dintre două obiecte sau stări de lucruri comparabile, trebuie să ştie sau, cel puţin, să poată aduce argumente pentru a arăta care dintre cele două elemente ale comparaţiei trebuie considerat ca fiind cel „normal". În toate varietăţile sale, „stilistica abaterii" se bazează în mod evident pe presupunerea fundamentală că limbajul cotidian ar reprezenta tipul de vorbire „normal", iar limbajul poetic, un tip de vorbire „anormal". O astfel de presupunere este acceptabilă însă doar din perspectivă pur statistică, dar nu şi în privinţa esenţei limbajului. Am văzut deja că în limbajul poetic, abstracţie făcând de dimensiunea alterităţii, se realizează toate funcţiile vorbirii şi că alte forme ale uzului lingvistic conţin, prin raportare la limbajul poetic, dezactualizări şi automatizări. Faptul incontestabil că aceste realizări incomplete ale posibilităţilor limbajului apar în practică mai frecvent decât cele complete nu ne îndreptăţeşte să le evaluăm pe ultimele cu aceeaşi măsură ca pe primele.

Cred că pot afirma că, în realitate, nimeni nu face asta cu seriozitate, nici chiar cei care pretind că o fac şi se folosesc de o extraordinară perspicacitate şi de mari eforturi intelectuale pentru a elabora modele tehnice apte să conducă la operaţionalizarea presupuselor lor ipoteze de bază. În practică nu există nicio stilistică care să se limiteze la desco-

perirea şi înregistrarea abaterilor de la un uz lingvistic stabilit şi normat. Chiar şi aşa-numita „stilistică a abaterii" îşi îndreaptă atenţia nu atât asupra „abaterilor" ca atare, cât asupra regularităţilor din interiorul acestor pretinse abateri. Iar aceste regularităţi ale abaterii nu sunt nimic altceva decât ceea ce frapează imediat în text. Nimeni nu s-ar interesa, de exemplu, în mod sistematic, de greşelile de limbă de orice tip, apărute mai mult sau mai puţin accidental (în definitiv, şi în acest caz vorbim despre „abateri"), deoarece anumite regularităţi în apariţia acestor „greşeli" ne-ar determina să presupunem că în ele s-ar putea manifesta o intenţie expresivă.

Trebuie să mai adăugăm şi faptul că „abaterea" de la un uz al limbii poate fi, la rândul ei, un uz lingvistic, o tehnică a vorbirii. Totuşi, prin intermediul unor asemenea „abateri secundare", pot fi caracterizate de fapt nu textele, ci doar „limbile" sau, mai exact, tehnicile vorbirii, care, din motive istorice, sunt valabile în mod specific pentru anumite texte, care apar în texte specifice. În acest sens restrâns există, într-adevăr, un fel de „limbaj al poeziei". Este însă vorba nu despre limbajul poeziei ca atare, ci despre o anumită „limbă a poeţilor", despre o „limbă poetică" aparţinând unei tradiţii specifice. Se poate, desigur, susţine că pentru limba poetică există, de exemplu, în germană, anumite tradiţii şi, dacă dorim să spunem aşa, aceste tradiţii „se abat" de la toate procedeele obişnuite în „limbajul cotidian", acele procedee care sunt caracteristice unei comunităţi istorice date pentru realizarea vorbirii practice. „Abaterile" de acest tip nu sunt, însă, abateri proprii limbajului poetic de la un presupus „limbaj normal", ci sunt caracteristici ale unei „limbi funcţionale", în cadrul „limbii istorice" corespunzătoare, elemente specifice ale unui anumit „stil lingvistic" [cf. 2.2.1., 3)]. Când ne ocupăm de texte, trebuie să ţinem mereu cont de „abaterile" de acest tip; ele nu privesc însă planul textelor, ci planul limbilor, mai precis, stilurile lingvistice ale unei limbi istorice.

Să revenim acum la stilistica abaterilor în sens strict. În urmă cu câtva timp a fost dezvoltată o teorie a vorbirii poetice, teorie care a avut un larg ecou mai ales în ţările romanice. Creatorul acestei teorii,

spaniolul Carlos Bousoño, o numeşte „teoria expresiei poetice”[1]. Este vorba despre un proiect care încearcă să fundamenteze din punct de vedere teoretic stilistica abaterilor. Conform acestui proiect teoretic ar trebui să înţelegem limbajul poetic ca pe un tip de tehnică sistematică de substituire; în cazul fiecărei exprimări poetice s-ar petrece un fel de schimb, adică ceva „spus aşa” ar fi înlocuit cu ceva „spus altfel”.

Această concepţie corespunde unei impresii care apare efectiv adesea atunci când ne ocupăm de texte poetice. Când Empedocle vorbeşte despre *apusul vieţii*, avem impresia că această expresie ar fi o „abatere poetică” de la cuvântul *bătrâneţe*, pe care l-am aştepta „în mod normal” să apară[2]. Este însă o falsă impresie. Ceea ce se prezintă aici ca „substituire”, respectiv „abatere” nu-şi are originea în înţelegerea nemijlocită a textului, ci în inadmisibila reificare a unei metode, intuitiv stăpânite, de înţelegere a textelor. Am în vedere proba comutării. Într-un text poetic nu există „abateri”, în poezie totul este spus exact aşa cum trebuie spus. Dacă avem totuşi impresia că, pe ici-pe colo, s-ar fi petrecut o substituţie, atunci îi atribuim textului ceva ce nu-i aparţine lui, ci ne aparţine nouă înşine. Am văzut deja că proba comutării se aplică în mod inconştient la înţelegerea unui text. Ne întrebăm ce s-ar întâmpla dacă un segment de text ar fi substituit cu un altul, iar această întrebare, raportată la text de cele mai multe ori inconştient, reprezintă o parte a complexei operaţii de înţelegere. Dar acest lucru nu ne îndreptăţeşte să vedem în respectivul segment de text chiar r e z u l t a t u l acestei operaţii parţiale.

Sper că a devenit acum ceva mai clar motivul pentru care aşa-numita „stilistică a abaterilor” trebuie respinsă chiar plecând de la pretenţiile sale teoretice, deşi nu toate susţinerile din interiorul acestei metode sunt false. Principala ipoteză pe care se întemeiază stilistica

[1] C. Bousoño, *Teoría de la expresión poética*, publicată pentru prima dată la Madrid în 1952, mai recent în „versión definitiva”, în două volume, Madrid, [5]1970. Pentru cele spuse aici, vezi în special capitolul al II-lea. Vezi şi versiunea românească; Carlos Bousoño, *Teoria expresiei poetice*, traducere de Ileana Georgescu, studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, Bucureşti, 1975.

[2] [Exemplu din Aristotel, *Poetica*, 1457b.]

abaterilor corespunde unei intuiții distorsionate a probei comutării. Astfel se explică de ce rezultatele stilisticii abaterilor pot avea un sens oarecare din perspectivă pur practică. Este, de pildă, corectă constatarea că într-un text – acest lucru este valabil, de altfel, pentru orice text, și nu doar pentru textele poetice – ceva anume „frapează imediat" și că un raport esențial se stabilește între acest ceva anume și sensul textului. Acest ceva care ne frapează nu este totuși atât de motivat cum vor să ne facă să credem „teoreticienii abaterii". Sensul nu se naște ca o consecință a abaterii de la un uz lingvistic, ci faptul că ceva ne frapează este o consecință a înțelegerii noastre. În anumite cazuri, acest lucru este foarte ușor de dovedit. De exemplu, când Spitzer găsește frapant faptul că la Cervantes se discută mereu despre nume, că una și aceeași persoană este numită mereu cu nume noi și când cunoscutul stilistician interpretează această stare de lucruri [vezi mai jos], toate acestea nu se întâmplă ca o consecință a descoperirii unei abateri de la uzul limbii, căci nu există absolut niciun uz lingvistic referitor la acest aspect.

Am arătat deja [cf. 2.0.], și vom reveni mai detaliat asupra acestei indicații pe care aici doar o reamintim [cf. 2.6.], că ceea ce frapează într-un text poate consta, în anumite împrejurări, chiar într-o concordanță foarte mare cu uzul lingvistic cotidian. În acest caz, sensul ar rezulta – ca să ne exprimăm în termenii „stilisticii abaterilor" – din „renunțarea la abatere".

2.5.6. Există o formă premergătoare a lingvisticii textului, susceptibilă de a fi dezvoltată: stilistica „integrală" a lui Leo Spitzer

La începutul acestei prelegeri [cf. *supra*, excursul din 1.1.] am adus vorba despre părerea mea, expusă pentru prima dată în *Determinación y entorno*, și anume că în stilistica lui Leo Spitzer ar trebui să vedem un fel de lingvistică a textului *ante litteram*. Este acum momentul ca această părere să fie prezentată ceva mai amănunțit[1].

[1] [Între timp, despre acest complex problematic ne stă la dispoziție o cercetare temeinică a uneia dintre elevele lui Eugeniu Coșeriu: Heidi Aschenberg:

S-a observat adesea că Spitzer nu a fost un mare teoretician, că el a dezvoltat mai ales aspecte empirice şi că abia foarte târziu a încercat să-şi subscrie activitatea câtorva principii generale. Toate aceste aprecieri sunt neîndoielnic corecte. Asemenea multor altor oameni creativi, Spitzer s-a apropiat de obiectul preocupărilor cu ajutorul unei cunoaşteri intuitive sigure, fără a ajunge realmente la formularea unei teorii. Spitzer interpretează textele la nivelul sensului, chiar şi atunci când crede că prezintă analize pur lingvistice. Mi se pare de aceea absolut îndreptăţit ca în stilistica lui Leo Spitzer să vedem o prefigurare foarte promiţătoare a unei „lingvistici a sensului", aşadar, a acelei forme de lingvistică a textului de care ne ocupăm aici şi pe care eu o consider drept lingvistica „propriu-zisă" a textului. Totuşi, aşa cum am mai spus, această stilistică este doar o prefigurare susceptibilă de a fi dezvoltată, şi nu o metodă matură. Pentru a deveni o adevărată lingvistică a textului, în sensul pe care i-l conferim aici acestei discipline, stilistica lui Spitzer trebuie dezvoltată dintr-o triplă perspectivă şi, prin aceasta, fundamentată pe o bază mai sistematică.

a) Ceea ce am prezentat în paragrafele anterioare doar cu titlu de exemplu, şi anume întocmirea unei liste cuprinzătoare cu procedeele care configurează sensul şi pregătirea unui instrumentar descriptiv pentru interpretarea textelor, necesită acum o cercetare mult mai amplă şi mai sistematică. Până acum, în acest domeniu, cercetarea şi teoria au mers de cele mai multe ori mână în mână; de obicei, cine a practicat analiza textuală a fost, în acelaşi timp, *nolens volens*, şi interpret al procedeelor descoperite de el.

b) Stilisticii lui Spitzer îi lipseşte o componentă, pe care am putea-o numi „teoria articulării sensului". Din cercetarea şi din descrierea limbilor particulare ştim că conţinuturile lingvistice sunt legate de „straturile" [cf. 1.3.] în cadrul cărora apar de fiecare dată, că există conţinuturi specifice pentru nivelurile structurării lingvistice idiomatice. Astfel, de exemplu, semnificaţia unei propoziţii nu poate fi reprezentată, pur şi simplu, de suma semnificaţiilor cuvintelor combinate în interiorul

Idealistische Philologie und Textanalyse. Zur Stilistik Leo Spitzers, Tübingen, 1984; vezi mai ales p. 243-248.]

ei. Trebuie să presupunem că lucrurile stau la fel şi la nivelul sensului. Probabil că nici semnele textuale, la al căror statut semiotic complex ne-am referit de mai multe ori, nu pot fi „însumate" pur şi simplu în unităţi semantice superioare. Ar trebui cândva să cercetăm temeinic care sunt „pietrele de construcţie" ale unităţilor semantice mai complexe şi cum pot fi îmbinate aceste pietre de construcţie în unităţi semantice mai elevate. Am ajunge astfel de la o unitate minimală, care încă mai trebuie definită, la „paragraf", de la „paragraf" la „capitol", de la „capitol" la întreaga operă. (După cum se vede, termenii utilizaţi aici aparţin reprezentării pre-ştiinţifice tradiţionale asupra modului în care textele sunt articulate şi, de aceea, nu ar trebui înţeleşi ca propuneri normative.) Ar rezulta de aici, probabil, şi faptul că nici măcar textul finit nu întruchipează încă cea mai mare unitate de sens posibilă, ci că, în anumite cazuri, se dovedeşte a fi necesar ca, dincolo de o anumită operă a unui scriitor, să luăm în consideraţie întreaga activitate a acestuia – o unitate de sens pentru care există, de altfel, şi un termen tradiţional: *œuvre*.

„Articularea sensului" nu prea a fost analizată din perspectivă pur practică şi, ca atare, nu este de mirare că dispunem doar de cercetări teoretice extrem de sărăcăcioase în acest domeniu. Excepţie nu face nici măcar stilistica lui Leo Spitzer, atât de promiţătoare în premisele ei. Ocazional, Spitzer remarcă un aspect, şi anume că anumite fapte constatate de el într-un anumit loc din text se află într-un raport esenţial cu alte fapte, care apar în puncte complet diferite ale textului. Nici el nu a reuşit însă să meargă până la capăt pe această cale, să comenteze un text atât de detaliat, încât să fie puse în evidenţă raporturi mai ample. Dacă ar fi făcut-o, ar fi ajuns şi el să recunoască faptul că o dimensiune a sensului, care apare în text, nu trebuie să coincidă în mod necesar cu sensul întregului text sau chiar al întregii opere a autorului. Voi reveni imediat la acest aspect [vezi cele două excursuri].

c) La cea de-a treia extrapolare, pe care eu o consider necesară, am făcut referire de mai multe ori: o lingvistică a textului ca „lingvistică a sensului" se poate ocupa în primul rând, dar nu şi în mod exclusiv, de textele literare. Ca model în această privinţă poate servi, aşa cum am mai spus [cf. *Observaţii preliminare*], Antonino Pagliaro, în a cărui

critica semantica văd deopotrivă o lingvistică a textului *ante litteram*. Este drept că şi el se ocupă în primul rând de textele literare; în plus, el a recunoscut însă clar că problema apariţiei sensului în texte nu este o problemă specific literară. De aceea, el şi-a aplicat metoda şi în texte filosofice, religioase sau chiar în texte juridice[1].

Destul despre extrapolările, după părerea mea necesare, ale stilisticii lui Spitzer. Pentru a evidenţia ceva mai plastic toate cele spuse, mă voi strădui să relativizez şi să corectez o celebră interpretare a lui Spitzer (în sensul dezvoltării propuse aici). Firește, poate fi vorba doar despre schiţa unei corecturi, dat fiind că există încă prea puţine cercetări în privinţa problemei articulării sensului pentru a ne putea apuca de o analiză temeinică.

Excurs 1: Interpretarea făcută de Spitzer operei „Don Quijote"

În conformitate cu metoda sa, dezvoltată intuitiv, în interpretarea romanului *Don Quijote*[2], Spitzer pleacă de la un fapt care „frapează imediat" în text, şi anume de la – după cum o numeşte el – „polionomazie", de la „inconsecvenţa numelor". Încă din primul capitol al romanului rezultă că „în sursele «acestei poveşti atât de verosimile», figura principală este numită alternativ Quixada, Quesada sau Quixana, ultimul nume fiind, după cum presupune Cervantes, cel mai probabil" (p. 55). „Nesiguranţa numelor" este o trăsătură ciudată, care apare în cele mai diferite locuri ale romanului; în ceea ce priveşte denumirile, predomină un relativism şi un scepticism bizar, o stranie aversiune faţă de a asuma o denumire ca fiind pur şi simplu dată. Această aversiune se exprimă în disponibilitatea de a discuta cu înverşunare despre justifi-

[1] [Cf. *Formule di confessione meridionali in caratteri greci*, în: *Saggi*, op. cit., nr. 10; *Due ricette in volgare siciliano del secolo XIII*, în: *Nuovi saggi*, op. cit., nr. 6; *La formula «paricidas esto»* şi *La formula «ite, missa est»*", în: *Altri saggi*, op. cit., nr. 2 şi 4.]

[2] *Linguistic perspectivism in the Don Quijote*, în: *Linguistics and literary history*, op. cit., p. 41-85. În traducere germană de G. Wagner în: L. Spitzer, *Texterklärungen. Aufsätze zur europäischen Literatur*, München,1969, p. 54-83. Numărul paginilor pentru citate, indicat între paranteze, se referă la această traducere.

carea numelor și este provocată cu scopul de a „zdruncina încrederea cititorului într-o întrebuințare stabilă a cuvintelor (p. 68).

> În treacăt fie spus – ca excurs în excurs –, semnificația numelor proprii dintr-un text este o temă care ar merita o cercetare mai temeinică. Datorită raportării lor la un context sau, pur și simplu, datorită faptului că sunt extrem de frecvente într-un anumit mediu social[1], numele proprii pot servi la caracterizarea și situarea personajelor. Tendința de a utiliza atribuirea de nume ca mijloc expresiv mi se pare extrem de evidentă la doi autori, și anume la Charles Dickens și la Thomas Mann. Ambii scriitori au o predilecție pentru nume analizabile etimologic, precum *Dotheboys* (*do the boys* 'fac băieții'), *Murdstone* 'piatră criminală', *Copperfield* 'câmp de aramă' sau *Langhals* 'gât lung', *Schweigestill* 'liniște mută' și – așa se numește un tânăr servitor din München – *Xaver Kleinsgütl* 'mică avere'. Ambii autori lucrează de preferință cu nume născocite liber, astfel încât efectul evocatoriu este redus nu la numele concrete ca atare, ci la procedeele pe baza cărora aceste nume se formează.

Să ne întoarcem acum la interpretarea dată de Spitzer operei *Don Quijote*. Spitzer se interesează de tema sa în variațiuni mereu noi și încearcă să arate cum în nesiguranța procesului de instituire a numelor trebuie să vedem un indiciu extrem de important pentru sensul întregului roman. *Semnificantul* acestor componente ale textului este numit de Spitzer „perspectivism lingvistic". Desigur, Spitzer se străduiește și să pună în lumină *semnificatul* corespunzător, „sensul" acestui perspectivism lingvistic. Acest lucru se întâmplă prin raportare la o idee caracteristică Evului Mediu, potrivit căreia esența adevărată, acel a-fi-așa al oricărei creaturi, ar trebui să se exprime neapărat în nume „corecte", în măsura în care recunoașterea acestei esențe adevărate este cu neputință pentru subiectivitatea limitată a omului. Doar Dumnezeu cunoaște numele „corecte" ale lucrurilor, în timp ce „lumea, așa cum se prezintă ea omului", este „deschisă multor interpretări", „așa cum și pentru nume sunt posibile multe etimologii..." (*ibidem*, p. 62). Omul nu poate surprinde esența lucrurilor; în măsura în care, în calitate de subiect, este el

[1] [*Die Möwen sehen alle aus, als ob sie Emma hießen.* – „Pescărușii arată toți de parcă s-ar numi *Emma*" se spune în acest sens în poezia lui Christian Morgenstern, *Möwenlied*, din volumul *Galgenlieder*.]

însuşi un creator, omul poate trata totul doar în mod relativ, „din perspectivă proprie”. După părerea lui Spitzer, ar trebui să recunoaştem că „purtaţi de o mare bogăţie de nume, cuvinte, limbi, aşadar, de polionomasie, de polietimologie şi poliglotism am fost călăuziţi spre prospectivismul lingvistic al artistului Cervantes. Care ştie că limba este transparentă doar pentru Dumnezeu“ (p. 79). O consecinţă a acestei interpretări este şi faptul că „adevăratul erou al acestui roman” (p. 79) nu este văzut nici în Don Quijote, nici în Sancho Panza, ci în poetul însuşi, iar metamorfoza de la *loco* ‘nebun’ la *cuerdo* ‘raţional’, de la *ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* la *bourgeois rangé* Alonso Quijano din final este considerată drept un tip de „vindecare” (p. 55 şi urm.).

După părerea mea, Spitzer a recunoscut în mod corect multiplicitatea numelor din *Don Quijote* drept o trăsătură particulară evidentă a romanului şi, până la un anumit punct, a şi interpretat corect această trăsătură. Mă întreb totuşi dacă o astfel de interpretare este valabilă pentru întreaga operă, dacă este vorba realmente aici despre „sensul romanului“, sau dacă nu cumva este vorba, mai degrabă, despre „sensul unei componente a romanului”, al unei componente care, la rândul ei, reprezintă doar un element al sensului articulat la un nivel mai înalt.

Într-o conferinţă despre limba lui Cervantes, ţinută în anii ’50 şi încă nepublicată, am susţinut ideea că în *Don Quijote* este vorba despre altceva, că „nesiguranţa numelor” este doar u n fapt între altele, asupra căruia trebuie să ne îndreptăm atenţia, un fapt care poate fi înţeles corect doar în conexiune cu alte fapte.

O altă trăsătură izbitoare a romanului este reprezentată de o „obsesie” a protagonistului: Don Quijote este preocupat în permanenţă de tema libertăţii, atât din perspectivă teoretică, cât şi din perspectivă practică; a elibera pe cineva este una dintre ocupaţiile sale preferate. Faptul că cei eliberaţi fac uz de libertatea recâştigată într-un alt sens decât cel dorit de eliberator (vezi, de exemplu, partea I, cap. 22), nu scade în niciun fel entuziasmul eroului nostru faţă de ideea de libertate, la fel cum nu îl scade nici dorinţa de libertate evident îngrădită la unii dintre cei asupriţi. Don Quijote, de altfel, vorbeşte de asemenea mult despre libertate. În entuziasmul lui pentru dreptate şi pentru libertate, el

nu ne apare însă deloc ridicol. Nu degeaba alte personaje ale romanului își exprimă mereu uimirea la gândul că ingeniosul cavaler dă dovadă de o inteligență atât de excepțională (*bonísimo entendimiento*) în puținele zile în care, întâmplător, nu mai meditează asupra unor chestiuni ale cavalerismului. O impresie extrem de convingătoare o lasă Don Quijote în discursul său despre libertate, foarte scurt, însă foarte frumos, discurs în care îi explică lui Sancho Panza esența libertății (partea a II-a, cap. 58). În sfârșit, de tema libertății mai ține un alt fir al acțiunii sau, dacă dorim, o variație burlescă a temei, cu o bogată tradiție literară, a utopiei, a descrierii statului ideal. Este vorba despre ciudata stăpânire a lui Sancho Panza asupra „insuliței" (*ínsula*) Barataria, care își găsește până la urmă un sfârșit atât de rușinos.

Acest fapt m-a obligat apoi să privesc într-o lumină nouă și „nesiguranța numelor". În multiplicitatea denumirilor nu este obligatoriu să se exprime în mod necesar un moment de nesiguranță. Chiar și aici putem vedea un moment de libertate! Suntem liberi în felul nostru de a denumi lucrurile, avem libertatea de a numi un obiect într-un mod sau altul, deoarece fiecare denumire corespunde unei anumite viziuni, unui mod particular de a vedea lucrurile.

Cred că putem afirma că *Don Quijote* este o poezie despre libertate, că libertatea reprezintă tema propriu-zisă a acestui roman. Tragicul – căci *Don Quijote* este în același timp o tragedie – constă în faptul că posibilitățile de a lupta pentru libertate sunt limitate, că libertatea este legată inseparabil de nebunia eroului și că acesta renunță să mai caute libertatea pentru sine și pentru ceilalți chiar în momentul în care, înfrânt definitiv, crede că și-a recăpătat sănătatea. O dată cu însănătoșirea, eroul a regăsit, deopotrivă, monotonia nesfârșită a vieții, din care evadase la început, stăpânit de acel entuziasm „nebun" pentru libertate, entuziasm care constituie esența lui propriu-zisă. De acum nu va mai elibera pe nimeni, nu va mai lupta din nou pentru dreptate. Dacă moartea nu l-ar fi împiedicat, el și-ar fi mâncat din nou, zi de zi, supa lui de carne, ouă și slănină sâmbăta, linte vinerea și, ca supliment, un porumbel în fiecare duminică.

Nu poate fi însă vorba aici despre motivarea și justificarea detaliată a felului cum interpretez eu romanul *Don Quijote*. Scurta mea schiță

interpretativă reprezintă o încercare de a oferi, în conexiune cu interpretarea lui Spitzer, poate prea sumară, un concept referitor la problema „articulării sensului”. Am plecat de la ipoteza că în domeniul textelor există aceleaşi „niveluri de structurare” ca şi în domeniul limbilor particulare. Rezultă de aici că, pentru înţelegerea unui text procedăm la fel ca pentru înţelegera unei propoziţii, cu singura deosebire că, din cauza complexităţii mai mari, pericolul de a face greşeli este incomparabil mai mare la nivelul textelor decât la nivelul propoziţiilor.

Pronunţarea unei propoziţii simple precum *Ion este prost.* este complet diferită, după cum ea este afirmată doar pentru sine sau apare ca element component al unei fraze: *Nu este adevărat că Ion este prost.* Exemplul pare banal, dar exemplele banale sunt uneori folositoare. Ca şi în acest caz simplu, şi în domeniul textelor trebuie să ne întrebăm mereu dacă un sens care a fost înţeles trebuie interpretat ca o „afirmaţie” completă sau doar ca parte a unei „afirmaţii” care este posibil să nu fi fost încă complet înţeleasă. Prin analogie cu anumite procedee de reprezentare care au fost inventate pentru propoziţii, şi această ipoteză referitoare la articularea sensului poate fi prezentată schematic şi mult mai simplificat, după cum urmează:

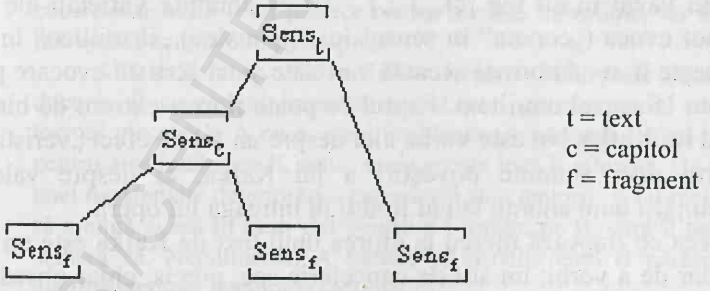

Dacă o aplicăm la cazul concret al „corecturii” făcute de noi interpretării de către Spitzer a romanului *Don Quijote*, această schemă ar putea arăta în felul următor:

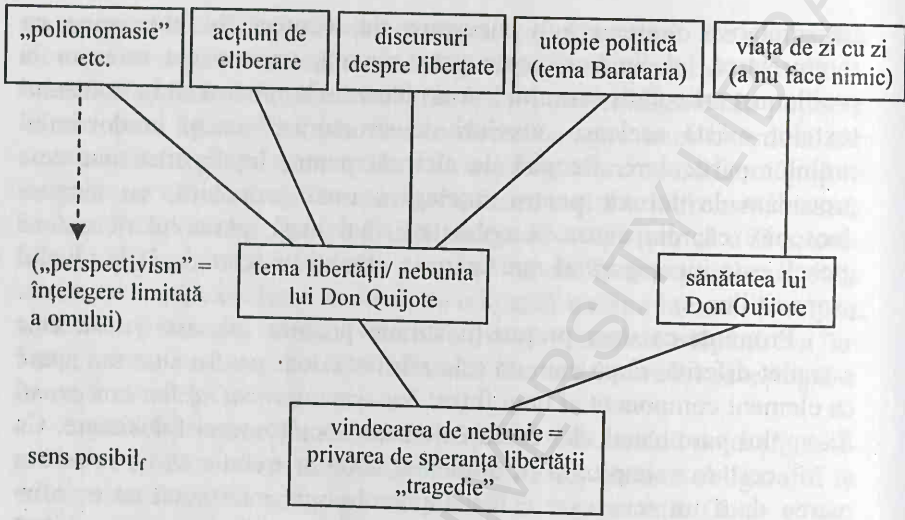

Sfârșitul primului excurs.

Excurs 2: „Conotația" unui stil al limbii ca factor constitutiv al sensului în opera lui Franz Kafka

Am văzut în alt loc [cf. 2.2.1., 3)] că anumite varietăți ale unei limbi pot evoca („conota" în sensul lui Hjelmslev) „il millieu" în care se vorbește în mod normal această varietate și că această evocare poate contribui la sensul unui text. Faptul se poate ilustra extrem de bine cu ajutorul lui Kafka. Nu este vorba aici despre un fel de efect „veristic" în interiorul unei anumite povestiri a lui Kafka, ci despre valoarea întrebuințării unui anumit stil al limbii în întreaga lui operă.

Ceea ce frapează mereu la citirea unui text de Kafka este un mod particular de a vorbi: un stil de cancelarie sec, precis, chiar obsedat de precizie, un tip de „limbaj administrativ" prin care lucrurile sunt relatate în mod precis, aproape științific. Din când în când, se subliniază chiar în mod expres faptul că textul ar trebui conceput ca o dare de seamă asupra celor constatate; în mod corespunzător, o povestire se numește *Ein Bericht für Akademie* („O dare de seamă pentru Academie").

Atât deocamdată despre utilizarea unui anumit stil al limbii în opera lui Kafka.

Să ne îndreptăm acum atenţia spre acel *ce* al faptelor relatate în darea de seamă. Ce fel de stări de lucruri şi ce fel de întâmplări fac obiectul acestor dări de seamă exacte, aproape ştiinţifice? La o examinare mai sumară putem distinge două clase de întâmplări.

Apare aici o vietate, care, privită de departe, arată ca un sul subţire de aţă, sub formă de stea, dar care, la o examinare, ce-i drept, mai atentă, pare a avea o alcătuire ceva mai complicată. Vietatea este foarte mobilă, în mod evident absolut inofensivă şi poate da răspunsuri mulţumitoare, chiar sărace în informaţii, la întrebări simple. Se numeşte *Odradek*, iar acest fapt este sigur. Cât priveşte însă originea, nimic nu este clar; unii presupun un etimon slav, alţii, dimpotivă, cred că este vorba despre un cuvânt german la origine, care a fost slavizat ulterior.

Sau este vorba despre un proaspăt avocat, care şi-a deschis un birou în oraş. Acesta se numeşte dr. Bucephalus, dar prin aspectul său exterior aminteşte prea puţin despre vremea în care încă mai era armăsarul lui Alexandru cel Mare. În linii mari, în barou nu există nicio rezervă în privinţa noilor activităţi profesionale ale dr. Bucephalus. Având în vedere importanţa sa în cadrul istoriei mondiale, ar trebui să arătăm înţelegere pentru situaţia lui dificilă. În vremurile noastre ar fi poate realmente mai bine să se afunde în codurile de legi decât să cucerească India – un proiect pentru a cărui îndeplinire cu succes nu mai există acum condiţii propice.

Altă dată este vorba la Kafka despre o întâmplare banală. A se duce la B cu treburi importante, dar nu-l găseşte pe B, căci acesta tocmai plecase la A cu aceeaşi problemă. A porneşte înapoi spre casă pentru a se întâlni cu B, acolo unde acesta încă îl aşteaptă. Ca urmare a unei neaşteptate deteriorări a capacităţii sale motorii, A nu mai reuşeşte să ajungă acasă în timp util pentru a-l întâlni pe B, care îl aşteaptă în camera sa. Neputincios, A trebuie să asculte cum B părăseşte casa manifestându-şi zgomotos indignarea.

Se mai petrec însă şi o serie de fapte complet diferite:

Un comis-voiajor se trezeşte într-o dimineaţă şi constată că s-a transformat într-o gânganie îngrozitoare. Această metamorfoză nu va rămâne fără consecinţe asupra vieţii sale ulterioare. Se va ajunge la un

îndelungat proces de formare a opiniilor în intimitatea sa imediată, al cărui rezultat va fi concluzia pe care, în final, nici el însuşi nu va fi în stare să o evite: pentru gângănii nu există în definitv condiţii adecvate de viaţă într-o familie burgheză.

Mai avem cazul unui om de la ţară, care solicită să i se permită intrarea în Lege. Un portar cu o barbă tătărască lungă, subţire şi neagră îl îndeamnă să mai aibă puţină răbdare. Încercările de mituire eşuează şi par a fi fără efect şi din cauză că mulţi portari, în ordine ierarhică, unul mai puternic decât celălalt, păzesc Legea de intruşi. Timpul se scurge, iar viaţa omului simplu se apropie de sfârşit. Fără să mai spere că îşi va atinge scopul, acesta se întreabă, marcat de iminenţa morţii, de ce în tot acest amar de timp el a fost singurul care a cerut să i se permită intrarea în Lege. Din simplul motiv, i se răspunde, că intrarea în faţa căreia se afla fusese destinată doar lui. Odată cu moartea sa, această intrare nu mai are nicio funcţie şi ar putea fi închisă definitiv.

Altă dată, într-o localitate necunoscută, un frate şi o soră trec pe lângă poarta unei curţi interioare. Nu putem exclude cu maximă certitudine faptul că sora, fie cu intenţie, fie din neatenţie, a bătut la poartă. Întâmplarea, pentru care nu se pot aduce dovezi incontestabile, a fost remarcată, cu toate semnele de uimire, de câţiva martori întâmplători. Un proces nu va putea fi evitat, iar un deznodământ nefericit este ca şi sigur. În ultimul moment, fratele altruist reuşeşte, sub un oarecare pretext, să-şi salveze sora de intervenţia puterii executive; pentru el însuşi, nu există însă nici cea mai mică şansă să-şi termine înainte de termen pedeapsa cu închisoarea pe viaţă, la care a fost condamnat.

Altă dată ne aflăm într-o colonie penitenciară, în care aparaturi ingenioase de mare rafinament tehnic asigură o executare modernă a sentinţelor. Condamnaţii nu-şi cunosc propria sentinţă; nu li se dau lămuriri nici măcar cu privire la stadiul de execuţie a unei condamnări şi nu au, desigur, nici ocazia să se apere, deoarece principiul după care se iau decizii aici este cel potrivit căruia „vina este întotdeauna indubitabilă".

Într-un caz nu mult diferit, un funcţionar de bancă, fără antecedente penale, este implicat într-un proces lung şi complicat. Un an întreg nu reuşeşte să afle amănunte despre dedesubturile procesului şi nici să fie dus în faţa judecătorului suprem. În cele din urmă, este executat de doi domni îmbrăcaţi decent, zgârciţi la vorbe, într-un mod surprinzător de grosolan – ucis ca un câine pentru o vină pe care nu o cunoaşte.

Ne aflăm, aşadar, parţial într-o lume inexplicabilă, parţial într-o lume crudă – în sfera de acţiune a unor legiferări de fiecare dată diferite. Lumea inexplicabilă este populată de fiinţe precum Odradek sau dr. Bucephalus, despre care nu putem să adunăm suficiente informaţii pentru a putea da într-un mod oarecare explicaţii clare sau pentru a putea face chiar pronosticuri verosimile cu privire la comportamentul lor. În această lume se petrec şi întâmplări care nu pot fi explicate în întregime, precum întâlnirea, care nu a mai avut loc, dintre A şi B. Este vorba despre o lume încâlcită, însă relativ inofensivă. În schimb, în lumea cea crudă, fapta nedemonstrată de a bate la o poartă poate constitui un delict grav; cineva se poate transforma aici într-o gânganie uriaşă sau poate nimeri în angrenajul nemilos al unei justiţii din care cunoaşte doar braţul executiv – puterea judecătorească şi mai ales cea legislativă rămân enigmatice şi inaccesibile.

Considerate în sine şi pentru sine, nici lumea inexplicabilă, nici cea crudă nu reprezintă o lume înspăimântătoare pentru oameni şi, cu atât mai puţin, pentru omenire. Atât timp cât nu este prezentă o ameninţare serioasă, ne-am putea mulţumi cu explicaţiile nesatisfăcătoare. La o lume crudă ne-am putea adapta atâta vreme cât ea rămâne transparentă din punct de vedere raţional. Unii indivizi izolaţi pot fi nimiciţi, însă omenirea, privită ca specie, va reuşi să înfrunte sistematic ameninţările provenind din această lume crudă.

Întregul se transformă într-o lume înspăimântătoare abia prin faptul că cele două lumi parţiale n u sunt atât de clar separate una de cealaltă, aşa cum ar putea părea în reprezentarea noastră schematică. Lumea „inexplicabilă” şi cea „crudă” alcătuiesc împreună o lume fragmentară şi, prin aceasta, înspăimântătoare, în care nu există niciun fel de ajutor. Diferitele secţiuni ale acestei lumi se întrepătrund, astfel încât nu putem şti niciodată în care dintre secţiuni ne aflăm la un moment dat. Până la urmă, faptul că armăsarul lui Alexandru cel Mare este membru al baroului ascunde oare vreo primejdie? Transformarea unui comisvoiajor într-un gândac este un fenomen inexplicabil, dar în definitiv inofensiv şi reversibil? Într-o astfel de lume fragmentară aşa ceva chiar nu putem şti.

Această lume nu este zugrăvită deloc prin prisma compasiunii unei persoane implicate, ci în acel stil sobru, de o extremă precizie, pe care l-am putea numi „limbaj de proces verbal". La rândul său, limbajul folosit devine uneori obiect al unei explicații factuale, ca în cazul povestirii *Odradek*, unde sunt discutate critic și respinse ipotezele privitoare la originea numelui întrebuințat. Așadar, procesul verbal factual este transpus ocazional la nivelul metalimbajului.

Personajele care apar în aceste procese-verbale de observație scrupulos formulate corespund într-un anumit sens modului în care se relatează despre ele. Nu este vorba despre oameni extraordinari, cu o înfățișare frapantă, care să fie afectați de pasiuni puternice sau înzestrați cu abilități peste medie. Sunt oameni simpli, conștiincioși, care sunt numiți adesea doar cu inițialele sau rămân chiar complet anonimi și care au meserii subordonate, chiar dacă utile: topografi, funcționari la bancă, comiși-voiajori; chiar și atunci când iau cuvântul, se exprimă de obicei la fel de factual și neutru ca povestitorul atunci când vorbește despre ei.

Va trebui deci să presupunem că această lume, alcătuită din bucăți, în interiorul căreia sunt valabile coduri juridice diferite, nu este o lume născocită, ci este propria noastră lume. Aici este locul unde ne putem metamorfoza într-o gânganie uriașă, aici așteptăm zadarnic întreaga viață în fața Legii, în fața propriei noastre Legi, aici există tribunale în fiecare casă, în fiecare pod, și aici trebuie să ținem cont de faptul că, fără posibilitatea de a ne apăra și fără a ne cunoaște măcar propria vină, putem fi omorâți în final ca un câine.

Schema următoare nu are pretenția să redea într-o formă comprimată structura completă a sensului operei lui Kafka; ea este gândită, în primul rând, pentru a arăta modul în care folosirea „conotativă" a unui anumit stil al limbii poate contribui la constituirea sensului în întreaga operă a unui autor:

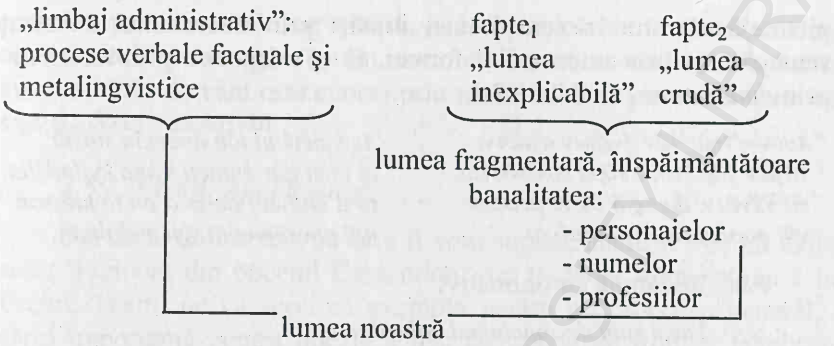

Sfârşitul celui de-al doilea excurs.

2.6. Sensul ca rezultantă a diferitelor relaţii ale semnului. Schiţe de interpretare a unor texte din literatura „elevată” şi din literatura „populară”

După ce ne-am aruncat o privire asupra problemelor articulării sensului în domeniul textului finit, respectiv al întregii *œuvre* a unui scriitor, să ne întoarcem acum din nou la „pietrele de temelie” simple care alcătuiesc sensul. Voi încerca să vă arăt, cu ajutorul unor scurte exemple, cum sensul se constituie ca rezultantă a celor mai diferite relaţii pe care semnele le stabilesc în interiorul textului. Spre deosebire de ceea ce am spus mai înainte [cf. 2.2. – 2.3.2], aici nu este vorba însă nici despre o „teorie a textelor”, nici despre o „lingvistică generală a textului”, ci despre lingvistica textului ca *explication de texte*, despre lingvistica textului ca aplicare a „gramaticii” unui text dat [cf. 2.5.1.].

2.6.1. Alceu: reprezentarea unei furtuni

La primul text pe care vrem să-l interpretăm este vorba despre o strofă dintr-o poezie de Alceu[1]. Strofa trebuie să ne servească ca exemplu pentru modul în care limba poate fi întrebuinţată cu o funcţie

[1] [Cu abateri ortografice neînsemnate, după: M. Treu (ed.), *Alkaios. Griechisch und Deutsch*, München[2], 1969, p. 40.]

picturală, dar nu în sensul unei imitări prin intermediul substanței semnelor, ci prin intermediul formei, în cazul nostru prin *numerus* și prin *dimensiune* [cf. 2.2.3., 2)].

Ἀσυννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν,
τὸ μεὺ γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται,
τὸ δ'ἔνθεν· ἄμμες δ'ὄν τὸ μέσσον
νᾶι φορήμεθα σὺν μελαίναι.

Asynnétēmi tôn anémōn stásin;
tò mèn gàr énthen kyma kylíndetai,
tò d'énthen; ámes d'òn tò mésson
nâi phorēmetha sỳn melaínai[1].

Asta înseamnă aproximativ:

Târât sunt de zbuciumul valurilor,
căci un val vine rostogolindu-se din partea asta,
de dincolo vine un altul. Noi, la mijloc,
suntem târâți înainte pe nava neagră[2].

În această traducere, care încearcă să fie mai mult sau mai puțin literală, nu apare nimic din ceea ce se „face" aici, de fapt, cu limba. În primul vers ni se prezintă lapidar situația: este furtună. Și apoi cel de-al doilea vers: *τὸ μεὺ γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται*; datorită lungimii acestui vers vedem apropiindu-se valul care ne acaparează întreaga atenție, nu mai avem timp să băgăm de seamă și cealaltă parte, că ea s-a și întâmplat: *τὸ δ'ἔνθεν* „de dincolo vine un altul", ceea ce în română este mult prea lung pentru a produce un efect comparabil cu cel din greacă. Noi înșine ne aflăm însă pe navă, la mijloc, *ἄμμες δ'ὄν τὸ μέσσον*. Elementul amenințător al situației este evocat prin chiar elementul fonic,

[1] Transcrierea este gândită ca un ajutor pentru cititorul fără cunoștințe de greacă: *ē* și *ō* corespund literelor *η*, respectiv *ω*, deci vocalelor lungi cu grad mediu de deschidere (lungimea celorlalte vocale nu se marchează în ortografia grecească tradițională). Litera *h* apare pentru ῾, adică *spiritus asper*, și se pronunță asemănător ca în germană; semnele prozodice redau accentul muzical (melodic) al limbii grecești vechi: ´= *ascuțit*, intonație ascendentă, ` = *grav*, intonație descendentă, ~respectiv ^ = circumflex, intonație ascendent-descendentă (doar la vocale lungi și diftongi).

[2] Vezi și versiunea românească a lui Șt. Bezdechi, în *Antologia liricilor greci*, Institutul de Arte Grafice „Viața", Cluj, 1927, p. 38: „Nu mai cunosc al vântului rost și drum./ Un val ne împresoară de-aici, de-aco-/ lo altul. Noi în mijloc mergem/ Duși de corabia neagră [...]".

mai ales prin accentele ascuțite de la început, cărora le urmează, după așa-numitul „punct grav”, din nou un accent ascendent. Faptul că suntem târâți de vânt este evocat prin ritmul alert al ultimului vers: *νᾶι ψορήμεθα σὺν μελαίναι.*

2.6.2. Eschil: Agamemnon

Cel de-al doilea text pe care îl vom supune analizei este un foarte scurt fragment din bocetul Cassandrei, din tragedia *Agamemnon* a lui Eschil. Textul ne va servi ca exemplu pentru un procedeu general, a cărui importanță pentru poezie a fost subliniată de Roman Jakobson: transformarea relațiilor *in absentia* în relații *in praesentia*. Jakobson vorbește în acest context despre proiectarea axei paradigmatice pe axa sintagmatică. Ce s-ar înțelege prin acest lucru se poate explica în modul cel mai simplu cu ajutorul *rimei* sau al *aliterației*: limbile conțin diverse „paradigme” de cuvinte, care, din punct de vedere fonic, sună asemănător sau identic fie la finalul, fie la începutul lor. În versul cu aliterație sau în strofa rimată, aceste relații paradigmatice se actualizează printr-o sintagmă [cf. 2.2.1., 1a)]. Rima sau aliterația sunt totuși doar forme specifice ale unui procedeu mult mai general, utilizate foarte des în cadrul unei anumite tradiții literare. O altă posibilitate de aplicare a acestui procedeu o găsim într-un al doilea text:

ὀτοτοτοτοῖ πόποι δᾶ.	*Ototototoî pópoi dâ;*
Ἄπολλον, Ἄπολλον[1].	*Ápollon, Ápollon!*

Primul vers nu deține nicio semnificație lingvistică; este vorba despre o înlănțuire de strigăte de jale cu caracter interjecțional, în care se articulează în mod confuz suferința încă nedeterminată, încă incomunicabilă, a Casandrei. Însă deja din cel de-al doilea vers, din acest sunet configurat doar la nivel fonematic prinde formă un nume: *Apollon, Apollon*, numele este preluat și de cor; cor și corifeu își exprimă uimirea stârnită de acest bocet, în care văd o ofensă adusă chiar zeului invocat. Atunci, Casandra continuă:

[1] [Citat din O. Werner (ed.), *Aischylos. Tragödien und Fragmente*, München, ^{2}1969, p. 70.]

Ἄπολλον, Ἄπολλον,	*Ápollon, Ápollon!*
ἀγυᾶτ', ἀπόλλων ἐμός,	*agyiât', apóllōn emós:*
ἀπώλεσας...	*apólesas*

Apollon, Apollon, *ἀγυᾶτ'* „călăuzitorule", *ἀπόλλων ἐμός*, „cel care mă distrugi", adică „tu, care ar fi trebuit să mă călăuzeşti, eşti cel care mă distruge", *ἀπώλεσας*, „m-ai condamnat la ruină". Avem, deci, de-a face cu o succesiune progresivă de determinări. Din materialul sonor configurat doar la nivel fonematic se formează mai întâi numele zeului Apollo, iar acest nume este pus apoi în legătură, din punctul de vedere al unei „etimologii populare", adică pe baza unei similitudini fonice „din limbă", cu verbul *ἀπ-όλλυμι, ἀπ-όλλυμαι* „a distruge", „a prăpădi"[1].

2.6.3. Sappho: Epitalam

Cel de-al treilea exemplu la care mă voi referi, o strofă dintr-un poem de Sappho, va arăta cum se constituie sensul în relaţie cu *contextul extraverbal cultural*, cum anumite tradiţii culturale pot apărea ca factori constitutivi ai sensului. Strofa sună astfel:

Ἕσπερε, πάντα φέρεις, ὅσα φαίνολις	*Éspere, pánta phéreis, ósa phaínolis*
ἐσκέδασ' Αὔως	*eskédas' Aúōs,*
φέρεις οἶν,	*phéreis óin,*
φέρεις αἶγα, φέρεις ἄπυ μάτερι παῖδα[2].	*phéreis aîga, phéreis ápy máteri paîda.*

O traducere care, din cauza lipsei unei tradiţii culturale corespunzătoare în comunitatea noastră, poate contribui cu greu la înţelegerea poeziei, ar putea suna în felul următor:

---

[1] [În traducerea istoricului J.G. Droysen, elev al lui Hegel, această asociere pe bază de „etimologie populară" este redată cu ajutorul unui joc de cuvinte cam forţat: „O Apollon! Du Wegführer! O Abholder mir! Abhold verdirbst du gar mich..." – „O Apollo! Tu, călăuzitorule! O, răuvoitorule! Răuvoitorule, mă distrugi...". Vezi şi versiunea românească a lui Alexandru Miran, în Eschil, *Tragedii*, Editura Univers, Bucureşti, 2000, p. 249: „Apollon! Apollon,/ al drumurilor zeu!/ Nimicitor al meu!/ Mă nimiceşti acum din nou/ – şi cât de lesne!"].

[2] Citat din: Treu (ed.), *Sappho*, op. cit., p. 88.

O Abenddämmerung, du bringst alle zurück, was die Morgendämmerung zerstreut hat,
bringst das Schaf zurück,
bringst die Ziege zurück, bringst zur Mutter das Kind.
„Oh, Amurg, tu aduci înapoi tot ceea ce a împrăştiat Aurora,
aduci înapoi oaia,
aduci înapoi capra, îi aduci înapoi mamei copilul“[1].

Traducerea ne-ar putea crea impresia că ar fi vorba aici despre un cadru natural plin de beatitudine, despre o invocare a păcii amurgului. O astfel de interpretare ar vedea în numele *Hesperos* şi *Eos*[2] fenomene naturale personificate. Procedând astfel, nu s-ar lua deloc în consideraţie tradiţia culturală în care acest poem se încadrează; cu alte cuvinte, i se „substituie” în mod neadecvat o tradiţie culturală cu totul diferită. La începutul strofei apare un vocativ, *Ἔσπερε*, zeul *Hesperos* este abordat direct; acest zeu se află într-un veşnic conflict cu *Eos* „cel strălucitor”; de data aceasta a învins *Hesperos*, dar mâine dimineaţă va învinge din nou *Eos*, care va duce din nou departe oaia, capra, copilul. Nu se vorbeşte, aşadar, doar de liniştea serii, ci şi, concomitent, despre neliniştea care izvorăşte din cunoaşterea unui ritm etern: doi zei se află într-o dispută continuă, dispută care ne influenţează viaţa şi a cărei încheiere nu o putem influenţa.

2.6.4. Sappho: „Cartea a cincea”

Cel de-al patrulea exemplu provine tot din opera lui Sappho; el ne arată cum anumite procedee lingvistice, în relaţie cu lucrurile despre care se vorbeşte, produc un anumit sens. Este vorba aici, deci, în primul rând nu despre relaţiile semnului lingvistic în interiorul textului, cât mai degrabă despre construirea „semnului textual” prin intermediul *semnifi-*

[1] Vezi şi versiunea românească a Siminei Noica, în *Antologie lirică greacă*, Editura Univers, Bucureşti, 1971, p. 68: „Câte le-mprăştie zorile limpezi, luceafărul serii/ Toate le-aduce: şi oaia şi capra şi mamei copilul”.

[2] Acestea sunt corespondentele ionice ale numelor eolice care apar la Sappho. În dialectul eolic, *spiritus asper* a devenit *spiritus lenis* (*psiloză*), de aceea în transcriere nu mai apare niciun *h* la *Éspere* şi la *ósa*.

caţiei şi al *desemnării* ca *signifiant* şi a *sensului* ca *signifié* [cf. 1.6.]. Există în teoria traducerii o aserţiune destul de veche, chiar dacă arareori clar articulată, potrivit căreia o traducere aşa-zis „literală" riscă să devină un contrasens, mai ales atunci când în limba-ţintă, pentru desemnarea stării de lucruri comunicate în original, ne stau la dispoziţie doar conţinuturi cu o configuraţie complet diferită. Acest lucru va deveni evident dacă confruntăm strofa lui Sappho în primul rând cu o traducere germană destul de „literală":

Δέδυκε μὲν ἀ σελάννα
καὶ Πληίαδες μέσαι δὲ
νύκτες, παρὰ δ' ἔρχετ' ὤρα
ἐγω δὲ μόνα κατεύδω[1]

Dédyke mèn a selánna
kaì Plēíades; mèsai dè
nýktes, parà d'érkhet'ōra;
égō dè móna kateúdō.

„Luna a apus deja,
ca şi Găinuşa. Este miezul
nopţii; timpul se scurge.
Eu singură zac"[2].

Această traducere ar putea fi o traducere utilizabilă, dacă ar fi vorba doar despre desemnare şi nu şi despre semnificaţie, despre „modul-de-a-fi-dat"[3] al desemnatului. Sensul special al acestei poezii se formează în corelaţie cu două procedee foarte curente în limba greacă, aplicate pentru desemnarea stărilor de lucruri care apar în traducerea noastră în română. Devine astfel încă şi mai clar faptul că limbajul poetic nu are deloc nevoie să opereze cu mijloace „neobişnuite" – în această strofă, poetesa arată ce se poate face cu cele mai simple instrumente ale limbii greceşti.

---

[1] Citat din Treu (ed.), *Sappho*, op. cit., p. 72.

[2] Vezi şi versiunea românească a lui Şt. Bezdechi, în *Antologia liricilor greci*, Institutul de Arte Grafice „Viaţa", Cluj, 1927, p. 37: „A apus în ceruri luna/ Şi-a apus Cloşca cu pui./ E târziu – e miezul nopţii./ A trecut ora'ntâlnirii/ [Şi el nicăirea nu-i.]/ Ce să fac. Dorm singurică…".

[3] [Această formulare provine din renumitul studiu al lui Gottlob Frege *Über Sinn und Bedeutung* şi se referă acolo la „sens". Distincţia lui Frege corespunde distincţiei operate aici între *semnificaţie* şi *desemnare*; *semnificaţie* (la Frege) = *desemnare*, *sens* (la Frege) = *semnificaţie*.]

Primul dintre cele două procedee lingvistice specifice limbii greceşti, care prezintă importanţă pentru constituirea sensului acestei strofe, constă în opoziţia dintre *μέν* şi *δέ*. Este vorba despre două particule, care ar putea fi redate în germană prin *einerseits – andererseits* („pe de o parte – pe de altă parte”). Prin intermediul acestor două particule, stările de lucruri care apar în această strofă sunt clasificate oarecum în două categorii:

μέν	δέ
δέδυκε ἀ σελάννα (σελήνη) καὶ Πληίαδες	*μέσαι νύκτες* „miezul nopţii”
„Luna a apus deja, şi Găinuşa.”	*παρέρχετ' ὥρα* „timpul se scurge”
	ἔγω μόνα κατεύδω „eu singură zac“

Pe de o parte, avem deci ceea ce se petrece în cer şi, pe de altă parte, ceea ce se întâmplă pe pământ. Astfel, singurătatea de la miezul nopţii a lui Sappho dobândeşte o dimensiune cosmică; mişcările corpurilor cereşti devin o unitate de măsură a singurătăţii ei.

Celălalt procedeu lingvistic constă într-o posibilitate foarte uzuală în limba greacă, mai ales în dialectul eolic, dialectul lui Sappho, şi anume în despărţirea facultativă a verbelor compuse în sintagmă. În cel de-al treilea vers al strofei noastre, sintagma verbală *παρέρχομαι* „trece” este oarecum desfăcută prin acel *δέ* intercalat între părţile sale componente: *πάρα δ' ἔρχετ'*. Prefixul îşi recapătă astfel nu doar forma sa completă *πάρα*, ci şi semnificaţia sa autonomă: „alături”, „pe lângă”. Dacă conştientizăm acest aspect, recunoaştem imediat că „timpul se scurge” este o traducere „palidă”, care ţine cont doar de semnificaţia abstractă a compusului. Timpul nu doar se scurge, el trece pe lângă Sappho, metafora „palidă” fiind astfel remotivată. Sappho este de atâta vreme singură, încât timpul a devenit o scurgere palpabilă la care ea nu ia parte: poeta rămâne „alături de” timp.

2.6.5. Eschil: Perşii

Al cincilea exemplu, despre care am vorbit deja de mai multe ori, este poate cel mai interesant. Este vorba despre câteva versuri din *Perşii* lui Eschil, despre cântecul pe care grecii l-au intonat în dimineaţa

dinaintea bătăliei de la Salamina[1]. Ceea ce frapează la acest mic cântec este extraordinara lui simplitate. Când vorbesc despre „ceva frapant", mă refer, firește, la ceva frapant care apare în text, nu „în limbă". În această privință, Michael Riffaterre a observat bine: „caracterul frapant" este o categorie care se referă la nivelul textelor, nu la limbă[2], nu este vorba aici despre „limba lui Eschil", ci despre ceea ce a făcut Eschil cu limba greacă într-un anumit loc din opera sa.

Cântecul sună în felul următor:

ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας θεῶν τε πατρῴων ἕδη
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών[3].

Ô paîdes Hellḗnōn, íte
eleutheroûte patríd', eleutheroûte dè
paîdas, gynaîkas theôn te patrṓōn hédē
thēkas te progónōn: nŷn hypèr pántōn agṓn.

„O, copii ai elenilor, porniți!
Eliberați-vă patria, hai, eliberați-vă
copiii, soțiile, sălașurile zeilor noștri,
mormintele strămoșilor. Pentru toate acestea va fi lupta"[4].

În ce constă aici procedeul particular? În simplitatea elementară a acestor versuri, care se află într-un puternic contrast cu contextul verbal indirect. Eschil este un poet care se exprimă prioritar prin înlănțuiri nesfârșite de metafore – aici nu folosește niciuna, limitându-se la cele mai simple mijloace ale limbii.

---

[1] Eschil, *Perșii*, v. 402-405.

[2] [Vezi Riffaterre, *Strukturale Stilistik*, op. cit., în special cap. 3.]

[3] [Citat din Werner (ed.), *Aischylos*, op. cit., p. 284.]

[4] Vezi și versiunea românească a lui Eusebiu Camilar, în Eschil, *Perșii. Cei șapte contra Thebei*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p. 28-29: „Ci, haideți, fii/ Ai Greciei, la lupta cea supremă!/ Veniți! Veniți! Eliberați pământul/ Străbunilor! Eliberați copiii!/ Eliberați soțiile! Veniți!/ Dați templelor străbune libertate!/ Eliberați și locurile unde/ Zac îngropate oasele străbune!/ Veniți! Veniți! Acum, ori niciodată …".

Această simplitate a mijloacelor limbii este, totuşi, doar una dintre componentele care prezintă importanţă pentru geneza sensului. Pentru a putea evalua corect funcţia expresiei lingvistice în procesul de constituire a sensului, trebuie să ne reamintim câţiva factori ai *contextului* [în sensul cel mai general: cf. III în schema de la 2.2.5.] în care apare acest scurt cântec de luptă:

Grecia este ocupată de perşi până la istmul Corint. La sfatul lui Temistocle, Atena a fost părăsită, perşii au distrus Acropolele şi au incendiat oraşul. Pireul, portul Atenei, este şi el în mâna perşilor. Pe Aigaleos, o colină din faţa Salaminei, Xerxes a pus să i se ridice un tron de aur, pentru a se putea bucura de acest ultim spectacol aşa cum se cuvine stăpânului unui uriaş imperiu asiatic. Grecii se găsesc într-o situaţie de *agonie*, dar *agonie* nu în sensul etimologic, ci în sensul modern al cuvântului. Singurii greci încă liberi sunt aceşti bărbaţi de pe navele aflate în strâmtoarea de la ieşirea din golful Eleusis; de ei depinde acum totul. Într-o astfel de situaţie, se va renunţa la retorica măiestrită. Vor fi enumerate doar lucrurile indispensabile pentru noi, oamenii, lucruri despre care este vorba şi aici: patria, rudele apropiate, adică ceea ce ne leagă de naţiunea noastră; templele zeilor, care ne asigură legătura cu cerul, şi mormintele strămoşilor, care ne asigură trecutul.

Dar aceasta nu este încă tot. Eschil, care cu zece ani înainte luase parte la bătălia de la Marathon, era prezent şi la Salamina; ne-am putea aştepta, aşadar, la un fel de relatare a evenimentelor trăite, relatare de tipul: „Uitaţi-vă ce fel de bărbaţi am fost n o i atunci! Într-o situaţie disperată, noi, un număr restrâns de bărbaţi extrem de hotărâţi, am reuşit să învingem cel mai mare imperiu din lume". Dar un poet ca Eschil nu face asta. Nu el însuşi, ca cineva care fusese de faţă, este acela care reproduce cântecul grecilor dinaintea bătăliei, ci îl pune în gura unui sol persan care, la curtea persană de la Susa, îi relatează Atossei, mama lui Xerxes, despre nimicitoarea înfrângere suferită de flota persană la Salamina. După cum se întâmplă de obicei la Eschil, lunga relatare a solului este plină de „retorică", în sensul obişnuit al cuvântului, şi, în cadrul acestui discurs măiestrit, cele câteva versuri care apar sub forma unui citat direct formează un contrast cu un efect extraordinar de

puternic. De o parte limbuta tânguire despre înfrângerea de neconceput, de altă parte chemarea laconică la lupta decisivă pentru cele mai elementare şi mai esenţiale bunuri. „Voi, copii ai elenilor! Când sunt în joc cele mai simple valori general umane, când este în joc libertatea, atunci cauza cea dreaptă t r e b u i e să învingă". „Fractura" stilistică din lungul discurs al solului persan reprezintă, după părerea mea, un procedeu textual extraordinar, un procedeu pe care, firește, Eschil l-a descoperit intuitiv.

2.6.6. Un cântec argentinian

Ca ultim exemplu am selectat o poezie simplă despre crescătorii de vite sud-americani, acei *vaqueros*, poezie care a devenit populară în Argentina:

Las penas y las vaquitas	„Grijile şi văcuţele
Se van por la misma senda.	Merg pe aceeaşi cărare.
Las penas son de nosotros,	Grijile sunt ale noastre,
Las vaquitas son ajenas.	Văcuţele, ale altora."

La fel ca în cel de-al patrulea exemplu al nostru, şi anume în cel de-al doilea text al lui Sappho, constatăm şi procedee lingvistice şi, deopotrivă, procedee non-lingvistice, care participă în mod esenţial la construirea sensului acestui scurt text. În formele cotidiene ale uzului lingvistic, *coordonarea* este aplicată la obiecte şi stări de lucruri, între care există un raport în interiorul *contextului extraverbal natural* (cf. *supra*): *necazuri* şi *griji – vite* şi *oi* etc. Sunt coordonate aici doar cuvintele care substituie lucruri, între care nu recunoaştem, de obicei, niciun raport „natural": *penas y vaquitas*, griji şi văcuţe.

Pentru desemnarea vitelor nu se foloseşte cuvântul obişnuit *vacas*, ci diminutivul *vaquitas*. Prin acest diminutiv se face evident referire la toate vitele care sunt mânate la păscut de văcari pe drumuri de ţară. Aşadar, *vaquitas* nu poate fi interpretat ca formă diminutivală, ca expresie pentru „vite mici", ci în acest diminutiv trebuie să vedem mai degrabă o formulă de alint; cel care cântă acest cântec are o relaţie specială cu aceste animale care îi sunt încredinţate.

În fine – şi aici apare din nou un procedeu parţial lingvistic, parţial non-lingvistic –, grijile sunt prezentate ca lucruri concrete. Acest lucru îl observăm mai întâi în faptul că *penas* este tratat din punct de vedere sintactic ca un obiect concret. În limba spaniolă (ca în multe alte limbi), exprimarea predicativă a posesivităţii este rezervată de obicei desemnării relaţiei de posesiune în înţeles concret, în timp ce expresia atributivă, pe lângă posesiune în sens concret, poate denumi şi posesivitate în sens „transferat”: *Es mi libro*, *este libro es tuyo*, *estos libros son de nosotros*, dar *es mi padre*, şi (de obicei, adică atunci când nu vrem să spunem prin asta ceva special; vezi mai jos) nu **el padre es mío*; **la madre es de nosotros* etc. [Pentru a evita posibilele erori de interpretare: prin aceasta nu trebuie înţeles că o propoziţie precum *Această mamă îmi aparţine.* ar fi în general „negramaticală”.] Dacă raportul posesiv este exprimat în formă predicativă şi în acele cazuri, în care nu este vorba despre „posesiune”, ci despre apartenenţă „naturală” (sau socială) (soţia *mea*, fiica *mea*, mâna *mea*), atunci lucrurile care aparţin subiectului posesivului sunt catalogate, pe baza acestui raport natural, drept obiecte pe care le putem poseda, precum cărţile sau ceasurile de mână. Cireada mânată aici la păscut pe cărare constă din entităţi concrete coordonabile, din vite şi griji care pot fi „sortate”, adică atribuite unor diverşi proprietari: grijile aparţin acestor *vaqueros*, iar vitele unor oameni necunoscuţi, care poate nu le-au văzut niciodată.

Este vorba, prin urmare, despre o poezie cu caracter social în sensul propriu al cuvântului, dar despre o poezie, şi nu despre un pamflet de critică socială, despre un simplu vehicul al protestului social: „Noi, care cunoaştem cel mai bine vacile, fiindcă le paştem, nu deţinem niciuna. Dar nu-i adevărat că nu am avea chiar nimic; în definitiv, avem grijile noastre.”

2.7. Contextul tematic

Înainte de a ne ocupa de relaţia dintre lingvistica textului şi lingvistică în general, aş dori să mai fac câteva observaţii cu privire la *contextul tematic*. Contextul tematic este un caz-limită al *contextului verbal indirect* (cf. 2.2.5., schema). În orice operă, fiecare capitol, ba chiar,

până la un anumit punct, fiecare cuvânt, deține o anumită semnificație legată de ceea ce s-a spus deja, iar ceea ce s-a spus deja capătă, cu fiecare nou paragraf, până la ultimul, un sens nou, mai complet. Vorbim deci despre raportul dintre *temă* și *remă*, dar nu la nivelul propoziției, ci la nivelul textului. Și aici textul se dovedește din nou a fi un nivel superior: tema *și* rema unei propoziții sau ale mai multor propoziții pot reprezenta, luate împreună, tema *sau* rema unui text[1].

Pare de la sine înțeles ca în analiza contextului tematic să ne interesăm în primul rând de ceea ce apare în locurile „expuse" ale textului. Am proceda, așadar, corect dacă ne-am concentra atenția asupra felului cum începe și cum se termină un text, deoarece aceste locuri extrem de marcate într-un text pot avea o importanță decisivă pentru construirea contextului tematic.

Un procedeu foarte obișnuit constă în a începe cu prezentarea temei. În acest scop, pe de o parte, în anumite limbi există formule fixe, atât de caracteristice pentru anumite tipuri de texte, încât funcționează aproape ca mărci distinctive și, pe de altă parte, există procedee, care sunt și ele tradiționale, dar nu sunt legate de expresii fixe.

Mai întâi, câteva cuvinte despre primele. În cazul lor trebuie să distingem din nou două cazuri, și anume întrebuințarea „propriu-zisă" și întrebuințarea „prin transfer" sau metaforică a respectivelor formule introductive. În basme apare utilizarea „propriu-zisă" a formulelor destinate să introducă tema: *Es war einmal*, *il était* (*une fois*). În basmele spaniole, formulele corespunzătoare conțin un element care în sintaxa liberă nu apare în acest mod: *erase una vez un rey* „a fost odată un împărat". Basmele rusești încep adesea cu formula *žil-byl*, „trăia – era", dacă este vorba despre un singur personaj, *žili-byli* „trăiau – erau", dacă trebuie introduse mai multe personaje. Foarte interesantă este formula

[1] [Dacă părăsim nivelul propoziției și mergem la nivelul textului, în cadrul „perspectivelor propoziționale funcționale" deja menționate (vezi mai sus, 1.2.) vorbim despre „progresie tematică"; cf. H.-W. Eoms, *Funktionale Satzperspektive*, op. cit., cap. 6. Așadar, după părerea autorului, divizarea temă-remă aparține parțial gramaticii transfrastice, parțial „lingvisticii sensului".]

care, cu mici variaţiuni neînsemnate, apare la începutul multor basme româneşti:

A fost odată
ca niciodată
că de n-ar fi,
nu s-ar povesti.

Începe apoi basmul, sunt introduse personajele. Nu se povesteşte deci ceva pentru că lucrurile s-au petrecut aşa şi nu altfel, ci mai degrabă faptele povestite t r e b u i e să se fi petrecut, fiindcă altfel nu s-ar povesti.

Pe lângă utilizarea „propriu-zisă” există, bineînţeles, şi o utilizare „prin transfer” a unor astfel de formule introductive, caracteristice pentru anumite tipuri de texte. În acest mod, textul este transformat metaforic în ceva ce „de fapt” el nu este. De exemplu, putem conferi un caracter fabulos unor lucruri foarte prozaice. Astfel, cântecul pentru copii pe care l-am amintit deja, despre un vaporaş care nu a mers încă niciodată pe mare, începe aproape ca un basm: *Il était un petit navire, qui n'avait jamais navigué…* („A fost odată o corăbioară care nu a plutit niciodată…”). La fel şi povestea foarte misterioasă despre scrumbie (*Le hareng saur*) a poetului francez Charles Cros:

Il était un grand mur blanc – nu, nu, nu,
Contre le mur une échelle – haute, haute, haute,
Et par terre, un hareng saur – sec, sec, sec.

„Era un zid mare şi alb – gol, gol, gol,
De zid o scară rezemată – înaltă, înaltă, înaltă,
Şi pe pământ o scrumbie afumată – uscată, uscată, uscată.”

Avem, aşadar, mai întâi, o introducere formală a temei: A fost odată un mare perete alb şi era gol, gol, gol. De acest perete era rezemată o scară înaltă, înaltă şi pe podea stătea o scrumbie afumată, care era uscată, uscată, uscată.

Şi acum începe povestea propriu-zisă, rematicul. Apare cineva cu un ciocan în mâinile murdare, bate un cui ascuţit în peretele gol, leagă de acesta o sfoară lungă şi agaţă de ea scrumbia uscată. Şi dacă n-a luat-o nimeni de acolo, scrumbia mai atârnă şi în ziua de azi.

B.C.U. „M. EMINESCU” IAŞI

La final aflăm şi cu ce scop a fost scrisă această povestire: pentru a-i enerva pe oamenii serioşi şi pentru a-i amuza pe copiii mici:

J'ai compose cette histoire – simple, simple, simple,
Pour mettre en fureur les gens – graves, graves, graves
Et amuser les enfants – petits, petits, petits[1].

„Am inventat povestea asta – simplă, simplă, simplă,
Ca să-i înnebunesc pe oamenii – gravi, gravi, gravi,
Şi să-i amuz pe copii – mici, mici, mici."[2]

Să trecem acum la procedeele de introducere a temei, tradiţionale şi ele, nedevenite totuşi formule. Ar fi o sarcină fascinantă să analizăm odată temeinic cum încep marile opere literare ale omenirii şi care este de fiecare dată sensul acestor începuturi. Nu pot discuta aici, bineînţeles, decât despre foarte puţine exemple.

Odiseea începe în felul următor:

Ανορα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε,

„Spune-mi, muză, despre bărbatul cu multe chipuri, care atât de mult
A rătăcit, după ce sfânta cetate a Troiei a fost dărâmată..."[3]

Foarte asemănător şi începe şi *Eneida*:

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
Litora ...

---

[1] [Vezi Charles Cros, Tristan Corbière, *Œuvres complètes*, Paris, Bibliotheque de la Pléiade, 1970, p. 138.]

[2] Traducere românească de Constantin Abăluţă, în Charles Cros, *Poezii*, Editura Univers, Bucureşti, 1975, p. 38-41.

[3] Vezi şi clasica versiune românească a lui George Murnu, în Homer, *Odiseea*, Editura Univers, Bucureşti, 1971, p. 35: „O, muză, cântă-mi mie pe bărbatul/ Viteaz şi iscusit, care-ntr-o vreme,/ Când el cu măestria lui făcuse/ Pustiu din ziduri sfinte de la Troia,/ Nemernici amar de ani pe lume".

„Cânt armele şi pe bărbatul care, cel dintâi de la ale Troiei hotare
Izgonit, împins de soartă, a venit în Italia şi la ale Laviniei
Ţărmuri."[1]

În ambele opere, la început este numit în mod explicit personajul despre care va fi vorba în întreaga operă. În *Georgice*, de exemplu, acest lucru nu mai este posibil sub această formă, deoarece acolo nu mai este vorba despre persoane, ci – *sit venia verbo* – despre agricultură şi creşterea vitelor; totuşi, la început este pomenită o persoană, şi anume un bărbat, căruia, după câte se spune, îi este închinată opera (şi care l-a sprijinit financiar pe poet):

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vitis
Conveniat, quae cura boum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam…

„Ce produce recolte bogate, sub care stea se cuvine
Să întoarcem pământul, Mecena, şi viţa să o legăm de ulmi,
Cum să creştem boii, cum să îngrijim
Oile, de câtă experienţă au nevoie strângătoarele albine,
Despre acestea voi începe să cânt…"[2]

Chiar şi aici, unde nu există niciun erou, tema este introdusă de la început atât de clar şi de lipsit de echivoc, încât ştim imediat la ce trebuie să se refere elementul rematic.

Cu ajutorul unui asemenea tip de incipit-uri se poate realiza sugerarea autenticităţii a ceea ce se comunică. Nu este vorba despre

[1] Vezi şi versiunea românească a lui Teodor Naum, în Publius Vergilius Maro, *Eneida*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 11: „Eu arme cânt acum şi pe bărbatul/ Cel care, de pe plaiurile Troiei,/ El cel dintâi, veni mânat de soartă/ Pe ţărmurii lavinici, în Italia".

[2] Vergilius, *Georgice*, I, 1-5. Vezi şi versiunea românească a lui Nicolae Ionel, în Publius Vergilius Maro, *Bucolicele. Georgicele*, Institutul European, 1997, p. 89: „Cum să se-ajungă la holde bogate,-n ce zodie brazda/ Să se întoarcă, Mecenas, şi de-ulmi să se lege şi viţa/ E cuvenit, ce-ngrijire la boi şi ce griji să se aibă/ Turmei, albinelor câtă experienţă-econoame,/ Cânt de aici voi începe".

cineva, o persoană, pe care poetul ar putea să o născocească la final, sau despre niște activități fantastice – acest gând ar fi departe de intențiile poetului, care dorește să apară doar ca un cronicar fidel sau ca un povestitor, bun cunoscător al unei anumite forme de viață.

O variantă a acestei ficțiuni a autenticității a fost foarte apreciată în secolul al XIX-lea: *In M..., einer bedeutenden Stadt im oberen Italien, liess die verwitwete Marquise von O..., eine Dame von vortrefflichem Ruff* etc. („În M..., un oraș important din nordul Italiei, trăia văduva marchiză de O..., o damă cu o reputație excelentă...")[1] etc. – evenimentele despre care trebuie să se vorbească aici sunt atât de delicate, încât menționarea numelui întreg al persoanelor implicate și al localității unde au loc întâmplările ar putea fi considerată o indiscreție. Ni se lasă din nou impresia că ar fi vorba aici despre „viața reală", ceea ce, bineînțeles, nu se întâmplă niciodată în poezie.

O cercetare mai temeinică ar scoate, probabil, la iveală faptul că există o întreagă serie de astfel de procedee fixate ca formule, sau cel puțin tradiționale, cu ajutorul cărora contextul tematic poate fi configurat în linii mari. Avem de-a face cu procedee mai mult sau mai puțin generale, care pot fi recunoscute în texte foarte diverse. Se poate însă întâmpla și ca un astfel de procedeu să reprezinte într-un anumit text mai mult decât un principiu general de articulare, valabil pentru texte diferite; se poate întâmpla ca acest procedeu să contribuie mai degrabă direct la construirea sensului specific al unui text special.

Cea mai importantă dintre epopeile eroice (*chansons de geste*) compuse în franceza veche ne-a fost transmisă sub numele tradițional de *Cântecul lui Roland* (*Chanson de Roland*). (Se înțelege de la sine că nu putem vorbi acum despre dificilele probleme filologice legate de istoria transmiterii acestei epopei.) Acest titlu pare absolut adecvat, dacă pornim de la materia narativă, de la *fabulă*: în centrul acțiunii pare să stea bătălia eroică pe care *Roland*, nepotul lui Carol cel Mare, trebuie să o poarte, în calitatea sa de comandant al ariergărzii armatei france, împotriva uriașei superputeri sarazine; o luptă în care Roland – prea

[1] Citatul face parte din povestirea *Marchiza de O.*, a marelui romantic german Heinrich Wilhelm von Kleist (1777 - 1811) (nota trad.).

târziu pentru a-şi schimba destinul – sună din cornul său *Olifant* pentru a-l chema înapoi pe împărat şi în care moare, ca ultim luptător din arier-garda francilor. În jurul acestui eveniment pare să se orienteze întreaga acţiune.

Dacă observăm însă cu mai multă atenţie locurile cele mai importante din text, şi anume începutul şi finalul cântecului, va trebui să corectăm această interpretare. La începutul cântecului nu este vorba despre Roland, ci despre Carol cel Mare[1]:

Carles li reis, nostre emperere magnes,
Set anz turz pleins ad estéd en Espaigne.

„Regele Carol, marele nostru împărat,
A stat în Spania timp de şapte ani.”[2]

Iar la finalul poemului, după ce moartea lui Roland a fost teribil răzbunată şi după ce regele a pus ordine şi în alte câteva lucruri (*ad faite sa justise*) – trădătorul *Ganelon* este pedepsit, *Bramimunde*, soţia regelui sarazin inamic, a fost botezată (*en Bramimunde ad crestiëntét mise*) –, Carol doreşte, în sfârşit, să se culce:

Passet li jurz, la nuit est aserie.
Li reis se culcet en sa camber voltice.

„Ziua se duce, noaptea se întunecă.
Regele se culcă pe dată în odaia sa.”

[1] *Chanson de Roland*, v. 1-2.

[2] Vezi şi versiunea românească a acestor versuri şi a următoarelor în traducerea lui Eugen Tănase, în *Cântarea lui Roland*, Editura Univers, Bucureşti, 1974: „Carol, al nostru rege şi mare împărat,/ Şapte ani împliniţi în Spania a stat:” (p. 15); „Ziua s-a dus şi ea, şi noaptea a venit./ În camera boltită-mpăratu-a adormit./ [...]«Carol, adună-oştiri din cele ce-ai mai bune!/ Te du în ţara Birei, cu oastea ta temută,/ Pe regele Vivien, în Imphe, îl ajută,/ Cetatea lui păgânii o au împresurat:/ Creştini-ntr-ajutor te cheamă ne-amânat.»/ Acolo împăratul să meargă n-ar prea vrea./ «O, Doamne, zice el, grea e viaţa mea!»/ Plânge din ochi şi barba îşi trage, – şi chinuieşte./ Ci-aici a lui Turoldus cântare se sfârşeşte” (p. 333).

Înainte de a-şi putea găsi liniştea binemeritată, în iatacul său apare arhanghelul Gabriel şi îi transmite o nouă poruncă din partea Domnului:

Carles, sumum les oz de tun empire!
Par force iras en la tere de Bire,
Rei Viviën si succuras en Imphe,
A le citét que paien unt asise;
Li crestiën te recleiment e criënt.

„Carol, strânge armatele imperiului tău!
Prin forţă vei merge în ţara lui Bire,
Vei veni în ajutorul regelui Vivien la Imphe,
Cetatea pe care o asediază păgânii."

Din nou trebuie să se pornească către o ţară străină; acolo, un domnitor creştin şi poporul său se află în mare primejdie, păgânii asediază cetatea, iar creştinii asediaţi îl cheamă pe Carol în ajutor.

Împăratul nu vrea de fapt să meargă într-acolo; în definitiv, este şi el doar un om şi, pe deasupra, după cum se ştie, este deja în vârstă de peste două sute de ani (*mien esciëntre plus ad de dous cenz anz*, v. 552). Regele îşi deplânge viaţa chinuită, varsă lacrimi şi îşi smulge barba albă:

Li emperere n'i volsist aler mie:
«Deus!», dist li reis, «si penuse est ma vie!»
Pluret des oilz, sa barbe blanche tiret...

„Împăratul nu doreşte să pornească:
«Doamne!» – spune regele – «ce chin e viaţa mea!»
Plânge şi îşi smulge barba-i albă."

Aici se încheie povestirea, pe care *Turoldus* (despre care nu ştim dacă este autorul sau copistul) a spus-o până la capăt[1]:

Ci falt la geste que Turoldus declinet.
„Aici se sfârşeşte povestea pe care o prezintă Turoldus."

[1] [O perspectivă cuprinzătoare asupra tuturor ipotezelor referitoare la acest aspect, mai ales în legătură cu interpretarea pur lingvistică a acestui *declinet*, ne-o oferă H. H. Christmann în studiul său *Declinet und kein Ende*, în: H. Krauss (ed.), *Altfranzösische Epik*, Darmstadt, 1978, p. 355-367.]

Dincolo de finalul cântecului, ne dăm seama însă că, orice ar fi, împăratul va porni la drum, pentru a reîncepe lupta; căci în asta constă destinul său. El, Carol, reprezintă personificarea luptei împotriva păgânilor, el este *miles Cristi*. Acțiunea lui Roland este doar un episod al cântecului, care se încheie definitiv la finalul acestuia. Eroul adevăratei povestiri, a cărui evoluție dincolo de finalul concret al operei ne este sugerată cu ajutorul unui artificiu predilect al tehnicii narative, este Carol cel Mare. *Cântecul lui Roland* este, de fapt, un „cântec al lui Carol”.

Ne-am ocupat de cazuri în care un anumit text funcționează ca context verbal indirect al propriei teme. Se poate totuși întâmpla ca texte diferite să se refere la una și aceeași temă, ca o serie de texte să fie considerate, în ansamblul lor, drept context tematic al temei care apare în fiecare dintre ele. Astfel, de exemplu, ansamblul textelor propagandistice ale diferitelor partide constituie, înainte de alegeri, contextul tematic al temei dezbătute, care, ca fapt politic real, se află în afara textelor înseși.

Există o anumită specie literară în care o grijă specială este acordată tratării unei teme care se situează inițial în afara textului: romanul polițist clasic (în sensul de *mystery story*). Se petrec aici lucruri și se fac afirmații, care trebuie să se afle în corelație cu tema; dar apar deopotrivă și alte fapte, care par la prima vedere foarte importante (așa-numitele „motive oarbe”), dar care se dovedesc la final a fi cu totul irelevante. Ce aparține temei și ce nu, aflăm abia în momentul rezolvării cazului.

Într-un mod mult mai radical decât în povestirile polițiste clasice, de această posibilitate de a nu lăsa tema să apară în textul însuși se folosește Edgar Allan Poe, unul dintre „străbunii” speciei.

> În cea de-a doua parte a romanului *Aventurile lui Arthur Gordon Pym* (*The narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket*), eroul, naufragiat, este preluat de o goeletă comercială, aflată în călătorie spre sud. Din întâmplare, această corabie se apropie de Polul Sud mai mult decât reușise cineva să se apropie vreodată. Acolo, echipajul dă peste un grup de insule necunoscute până în acel moment, care – după cum se va dovedi ulterior – sunt populate de băștinași extrem de primitivi și de vicleni. În ciuda comportamentului pașnic afișat inițial, acești sălbatici, care sunt complet negri și au și dinții negri, nu își pot ascunde o aversiune

puternică față de culoarea pielii europenilor. Ei se arată foarte încrezători, dar se sperie într-un mod de neînțeles de lucruri absolut inofensive, cum ar fi pânzele corabiei, un ou, o carte deschisă sau un vas cu făină.

După cum am spus deja, acești băștinași se dovedesc ulterior a fi foarte perfizi; printr-o stratagemă, întregul echipaj este ucis, iar corabia este jefuită și incendiată. Explozia rezervei de praf de pușcă, în care își găsesc moartea vreo mie de băștinași, înspăimântă restul populației aborigene mai puțin decât vederea cadavrului unei păsări mari și albe, care a fost aruncat în momentul detonării de pe corabie pe țărm. Gordon Pym și tovarășul său Peters, care din întâmplare au scăpat de masacru, iau ostatic un sălbatic și fug spre sud cu o canoe. La vederea velelor de furtună improvizate din cămăși, băștinașul este cuprins de o spaimă paralizantă și țipă înfricoșat,: „*Tekeli-li*". Același țipăt, „*Tekeli-li*", îl scot și uriașele păsări albe, din ce în ce mai numeroase, care se năpustesc dintr-un strat de negură albicioasă, din ce în ce mai înalt pe măsură ce se înaintează către sud. Marea devine tot mai caldă și capătă o culoare lăptoasă.

În acest moment chiar și cel mai neatent dintre cititorii lui Poe a priceput că tema trebuie să aibă vreo legătură cu culoarea *alb* și că acest *alb* misterios trebuie căutat în sud.

Corabia își continuă drumul spre sud. O batistă albă, care zboară din întâmplare pe fața bietului băștinaș, îi provoacă acestuia o stare de rigiditate convulsivă; în final, acesta moare. O pulbere fină, albă, asemănătoare cu cenușa, începe să se așeze ușor pe corabie. Din adâncul mării se ridică la suprafață o lumină orbitoare, barca se prăbușește într-o cascadă uriașă, care acoperă ca o cortină tot orizontul sudic. Barca este prinsă într-un vârtej, care pare o figură umană monstruoasă. Pielea acestei arătări este albă ca zăpada.

Din păcate, nu ajungem să aflăm care este natura negurii albe din sud, deși ipotezele în această privință nu sunt chiar atât de rele. Autorul relatării, A. G. Pym, a murit în mod neașteptat după fericita sa întoarcere din sud, dar tovarășul său Peters trăiește încă, deși, pe moment, este de negăsit. Inițial, Gordon Pym nu a vrut să-și facă publice experiențele, deoarece nu era în măsură să le poată susține pe baza unor însemnări incomplete făcute cu propria mână sau pe baza unor mărturii credibile. Un anumit domn Poe de la *Southern Literary Messenger* l-a convins, însă, să transforme nevoia într-o virtute: el s-a oferit să prelucreze, din punct

de vedere stilistic, însemnările făcute de Pym în jurnalul său, în aşa fel încât acestea să fie considerate o ficţiune.

Este evident că pe acest domn Poe starea de mister în sine, ca temă, l-a interesat mai mult decât rezolvarea misterului însuşi. Jocul ironic cu ficţiunea autenticităţii din „cuvânt înainte" şi din „postfaţă", pe care l-am redat mai sus ceva mai simplificat, a contribuit, de altfel, la faptul că romanul, la apariţia lui, a fost înţeles şi recenzat de o parte a criticilor ca o dare de seamă veritabilă.

2.8. Lingvistica textului şi lingvistica generală

Lucrurile de care a trebuit să ne ocupăm în capitolele precedente ne-au introdus adânc într-un domeniu despre care cu greu putem afla câte ceva din literatura referitoare la lingvistica generală. De aceea, aş putea să-mi imaginez că unii dintre dumneavoastră şi-au pus în sinea lor o întrebare, pe care eu o consider extrem de importantă în contextul tipului de lingvistică a textului pe care îl promovez aici, şi anume: În ce măsură lingvistica textului, ca „lingvistică a sensului", aparţine lingvisticii generale? În cazul tipului de lingvistică a textului schiţat aici nu ar fi vorba, mai degrabă, despre o disciplină care, în accepţia tradiţională, prezintă doar unele legături, destul de marginale, cu lingvistica?

Chiar atât de neînsemnate nu sunt însă legăturile dintre cele două discipline. Este însă clar că tipul de lingvistică a textului a cărei schiţă am expus-o mai sus trebuie încadrat în ştiinţa limbajului în general, şi nu în ştiinţa limbilor. Acea ştiinţă a limbii care, chiar şi atunci când se pretinde o „lingvistică generală", trebuie considerată o ştiinţă a l i m b i l o r în general, şi nu o ştiinţă a l i m b a j u l u i (sau a faptului-de-a-fi-limbă), ar putea constitui, pentru lingvistica textului, în accepţia pe care i-o atribuim, doar o ş t i i n ţ ă a u x i l i a r ă. Fireşte, în cazuri particulare, lingvistica generală ca atare poate juca un rol decisiv. Am văzut deja, când am analizat cel de-al doilea exemplu din Sappho [2.6.4.], că două procedee lingvistice, opoziţia între *μέν* şi *δέ* şi separarea facultativă a elementelor compuselor verbale, constituie cheia unei înţelegeri corecte a sensului. La un caz asemănător a făcut trimitere Antonino Pagliaro: înţelegerea corectă a poemului *Cantico di Frate*

Sole (*Cântecul fratelui soare*), de Francisc din Assisi, unul dintre textele cele mai importante ale literaturii italiene vechi, depinde de interpretarea prepoziției *pe* din acest text.

Dacă facem abstracție de formulele de început și de sfârșit, *Cântecul fratelui soare* (cunoscut și cu titlul *Cantico delle creature*) este alcătuit din strofe asonante, inegale ca lungime, care încep toate cu aceeași formulă: „Laudatu sì, mi Signore, (...) *per*...” („Fii lăudat, Doamne, (...) *per*...). Acest *per* a fost interpretat prin tradiție ca prepoziție cauzală (lat. *propter*), și chiar și în diferite traduceri germane apar prepoziții cauzale (*um... willen*, la Vossler *für*). Asta ar însemna, deci, că Dumnezeu trebuie lăudat de dragul creațiilor sale, pentru faptul că le-a creat.

Sprijinindu-se pe argumente care nu pot fi discutate aici în detaliu, Benedetto Croce[1] se pronunță, dimpotrivă, pentru o interpretare în sensul unei construcții agentivale: „Fii lăudat, Doamne, *de către* (*prin*) creațiile tale” (lat. *ab*, it. modern. *da*, fr. *par*).

Alți critici au făcut propuneri de compromis; prepoziția ar trebui înțeleasă atât cauzal, cât și instrumental: „Fii lăudat de creațiile tale și de dragul lor”.

După o verificare atentă, Pagliaro respinge toate aceste interpretări și se decide pentru una nouă: în *per* ar trebui să vedem un reflex al grec. *διά*; ar fi vorba despre o utilizare specială a prepoziției în latina bisericească timpurie, care ar trebui explicată printr-o imitare a utilizării lui *διά* în epistolele Sfântului Pavel: „Fii lăudat, oh, Doamne, *prin* (*attraverso*) soare, respectiv *în* soare (*nel* sole)”. Cu alte cuvinte: „Lăudând soarele, luna, toate creațiile tale, te lăudăm pe Tine”.

Așadar, pe baza unei analize atente a semnificației prepoziției *per*, Pagliaro ajunge la o interpretare „augustiniană” a poemului. În același timp, Pagliaro își afirmă o poziție fermă și în privința unei probleme de istorie literară: în ultimele două strofe (făcând abstracție de strofa finală), unde este vorba despre iertare și despre moarte, prepoziția *per* ar putea fi interpretată doar în sensul cauzal al lui *propter*; și-ar găsi

[1] Se pare că avem de-a face aici cu un lapsus linguae al autorului, neremarcat de editorii germani, dacă nu cumva cu o eroare a auditorilor germani ai lui Coseriu! În ediția italiană a textului, Donatella di Cesare restabilește referința corectă: L. F. Benedetto, *Il Cantico di Frate Sole*, Sansoni, Firenze, 1941 (nota trad.).

astfel confirmarea, în elementele sale esențiale, vechea idee potrivit căreia în aceste două strofe ar trebui să vedem adaosuri ulterioare[1].

În multe alte cazuri, faptele specifice unei anumite limbi joacă însă un rol mai puțin important, nu rareori chiar subordonat. În exemplul nostru din Alceu [cf. *supra*, 2.6.1.], limba greacă este folosită doar ca materie; imitarea cu ajutorul formei semnelor poate fi realizată, în principiu, în orice limbă – chiar dacă nu exact în acest mod. În primul exemplu din Sappho [2.6.3.], elementul mitologic are un rol hotărâtor pentru geneza sensului, limba ca atare influențând doar indirect acest proces, în măsura în care, în greacă, unitatea dintre natură și lumea zeilor se exprimă astfel încât fenomenele naturii și zeii sunt desemnați printr-unul și același cuvânt.

Despre un rol mai degrabă subordonat al limbii particulare vorbim deopotrivă și la Cervantes și Kafka; limba în care sunt scrise operele acestor scriitori contribuie la geneza sensului doar pe baza unei caracteristici universale a t u t u r o r limbilor, și anume pe baza faptului că în orice limbă ne putem referi la ceea ce nu ține de limbă. De aceea, *Don Quijote* și întreaga operă a lui Kafka (bineînțeles, și alte texte pe care nu le-am analizat aici) se pot traduce foarte ușor în alte limbi, deoarece faptele de limbă cele mai importante pentru construirea sensului în aceste opere, și anume „nesiguranța numelor”, respectiv „limbajul administrativ” sau „limbajul dării de seamă”, nu sunt legate de o anumită limbă. Ca purtătoare de sens ele au chiar o importanță atât de neînsemnată, încât în aceste cazuri sensul poate fi transpus în mare măsură și prin mijloace de exprimare complet diferite. Firește, acest lucru este valabil nu pentru articularea sensului în toate detaliile sale, ci pentru trăsăturile generale ale sensului în text. Texte de acest tip pot fi, de pildă, transpuse în versiune cinematografică „într-un mod adecvat sensului” (ceea ce în mod sigur nu se poate afirma despre toate operele literaturii universale), și componente esențiale ale sensului lor pot fi probabil exprimate și cu mijloacele picturii. Se și întâmplă adesea ca un artist obsedat de o idee expresivă să-și încerce talentul cu mijloace diferite și să caute să transpună această idee cu mijloace de expresie

[1] Cf. *Il cantico di Frate Sole*, în: *Saggi*, op. cit., p. 203-228.

complet diferite. Am putea arăta, de exemplu, că în poezia, în pictura, în sculptura şi în arhitectura lui Michelangelo există o unitate de sens, care se manifestă – firește, nu în toate amănuntele – prin intermediul unui paralelism între elementele de expresie folosite, şi anume între acele elemente de expresie care aparţin unor sisteme semiotice diferite.

Dacă limba participă la constituirea sensului în texte doar ca un prim strat, dacă sensul ia naştere şi prin ceea ce se comunică de fapt, dacă limba nu este decât un sistem semiotic între altele, cu ajutorul căruia sensul este constituit şi mediat, atunci lingvistica textului, dacă vrea să fie cu adevărat o interpretare completă a textelor, nu se poate mişca exclusiv în spaţiul lingvisticii. Lingvistica textului rămâne, e drept, pentru totdeauna o disciplină parţială a semioticii, ocupându-se de semne, chiar dacă semnele l i n g v i s t i c e funcţionează, de regulă, doar ca *signifianţi*. Dar ea nu este însă sub nicio formă doar lingvistică, ci mai degrabă *filologie* (într-un sens căzut astăzi mai degrabă în uitare). Pe timpuri, prin filologie se înţelegea arta interpretării textelor, pe de o parte pe baza cunoaşterii limbii în care erau compuse aceste texte, însă, pe de altă parte, şi pe baza familiarizării, dobândită prin studiu, cu cultura materială şi spirituală în cadrul căreia textele respective apăruseră. Astfel, şi Pagliaro a avut o intuiţie foarte corectă atunci când şi-a catalogat *critica semantică* (o lingvistică a textului *ante litteram*) drept o formă nouă, dezvoltată a criticii filologice[1].

Bineînţeles, asta nu înseamnă că lingvistica textului ar putea renunţa definitiv la ajutorul lingvisticii generale. Sub două aspecte, limba rămâne punctul de plecare indispensabil pentru toate eforturile de interpretare.

Pe de o parte, în acel sens special, la care m-am referit aici prin intermediul câtorva exemple, şi anume în măsura în care un procedeu cu adevărat specific unei anumite limbi poate fi cheia propriu-zisă şi un reper în interpretarea textului (2.6.4., 2.6.6. şi discuţia despre *Cântecul soarelui*). S-ar putea da, desigur, multe alte exemple asemănătoare.

Pe de altă parte, în acel sens general la care am făcut, de asemenea, referire, şi anume: În măsura în care limba (una sau mai multe limbi)

[1] Cf. A. Pagliaro, *La critica semantica*, în: *Nuovi saggi*, op. cit., p. 408.

serveşte în orice text ca purtătoare de semn, ca instrument de mediere a conţinuturilor despre care este vorba în fapt, ea reprezintă de fiecare dată „materialul semiotic brut”, în care sensul se articulează. Chiar şi atunci când o anumită limbă nu participă în mod esenţial la realizarea unui sens, care să rezulte chiar din ceea ce este reprezentat, acest element reprezentat apare totuşi într-un text, nu într-un tablou sau într-un film şi, ca atare, este accesibil în general doar pe calea înţelegerii semnelor l i n g v i s t i c e .

2.9. Concluzie

După un capitol atât de lung despre lingvistica textului ca lingvistică a sensului (după care va urma un capitol mult mai scurt despre lingvistica textului ca analiză transfrastică), pare oportun să mai rezumăm o dată, pe scurt, cele mai importante concluzii teoretico-ştiinţifice referitoare la statutul acestei lingvistici a textului şi la relaţiile ei cu disciplinele învecinate.

1) Lingvistica textului, de care ne-am ocupat în acest capitol, priveşte *textele ca atare*, independent de anumite limbi şi indiferent de faptul că textele sunt redactate de obicei într-o anumită limbă (sau în anumite limbi).

2) Punctul de referinţă al acestei lingvistici a textului este distincţia între trei niveluri în cadrul manifestării sferei limbajului în general, şi anume nivelul *vorbirii în general*, nivelul *limbilor particulare* şi nivelul *textelor*, trei niveluri cărora le corespund, la rândul lor, trei tipuri de conţinut: *desemnarea*, *semnificaţia* şi *sensul*.

3) Sarcina acestei lingvistici a textului constă în *stabilirea şi justificarea sensului textelor*. Acest fapt corespunde cu exactitate activităţii care, în sfera lingvisticii generale, se numeşte descriere, descriere a limbii. Dar chiar şi în sfera limbilor particulare, a descrie nu înseamnă nimic altceva decât a stabili funcţiile limbii şi a le justifica existenţa prin indicarea unei categorii corespunzătoare în planul expresiei. A justifica sensul textului înseamnă, în mod corespunzător, a reorienta conţinutul deja înţeles către o anumită expresie, a arăta că *semnifica-*

tului macrosemnului îi corespunde în text o expresie specifică. Sub acest aspect, lingvistica textului pe care o analizăm aici este interpretare, este hermeneutică.

4) Deoarece textele literare oferă, în cea mai mare măsură, cadrul deplinei desfăşurări a sensului, obiectul acestei lingvistici a textului este, în primul rând, *literatura*, *textul literar*. Dar este evident că t o a t e textele au sens, nu doar cele literare; de aceea, „lingvistica sensului" trebuie să aibă în vedere şi texte neliterare, şi anume mai ales cu referire la reducerea posibilităţii de dezvoltare a sensului, pe care o recunoaştem în acestea.

5) Din acest punct de vedere, o astfel de lingvistică a textului coincide cu *stilistica textelor* sau, mai bine spus, ea c o n ţ i n e acest tip de stilistică, aşa cum conţine toate celelalte tipuri de prelucrare a textelor, întregul complex metodologic al filologiei tradiţionale.

6) Ca orice hermeneutică, şi această lingvistică a textului trebuie să dispună de o *euristică*, care să-i pună la îndemână, cel puţin parţial, ceea ce îi este necesar. Această euristică constă în identificarea acelor procedee de exprimare a sensului care pot fi întâlnite în texte. Componenta euristică a lingvisticii noastre a textului constă, aşadar, în întocmirea unei liste cât mai exhaustive a procedeelor de acest tip, care au fost deja atestate în texte. Nu trebuie să uităm însă că o astfel de listă trebuie să rămână deschisă, că nu putem fi siguri că, în interiorul unui text, întâlnim doar procedee deja identificate şi înregistrate.

7) Din punct de vedere raţional, lingvistica textului ca „lingvistică a sensului" nu-şi poate revendica o *generalitate „în jos"*, deoarece obiectul ei formează treapta inferioară a oricărei clasificări posibile a manifestărilor lingvisticităţii în genere. Textul este ceva individual. Această lingvistică a textului se deosebeşte astfel de lingvistică în general, ca şi de cel de-al doilea tip de lingvistică a textului, şi anume de gramatica transfrastică. Ştiinţa limbilor particulare îşi poate revendica o anumită valabilitate generală atât „în jos", cât şi „în sus". „În jos", în măsura în care procedeele specifice unei anumite limbi, constatate şi justificate, sunt valabile pentru multe sau chiar pentru toate

actele de vorbire de un anumit tip. „În sus”, în măsura în care aceste procedee pot fi comune anumitor limbi, mai multora dintre ele sau chiar tuturor limbilor. În ultimul caz ar fi vorba despre universalii empirice. Pentru lingvistica textului așa cum o înțelegem noi, al cărui obiect îl constituie nivelul individual al lingvisticității, poate fi valabilă doar o *generalitate „în sus”*. Putem stabili doar ce pot avea în comun diferite texte; valabilitatea generală, pe care o poate revendica această lingvistică a textului, se referă, așadar, la posibilele trăsături comune ale anumitor texte, ale mai multor texte sau, în cazuri-limită, ale tuturor textelor. Scala acestor trăsături comune posibile pornește de la procedee textuale pe deplin fixate și finite de exprimare a sensului și ajunge până la macrostructuri, care în planul expresiei nu mai au nevoie să fie unitare în sens strict. Avem, așadar, în primul rând, texte fixe din punct de vedere idiomatic, precum germ. *Guten Morgen* „bună ziua”, fr. *je vous prie* „vă rog”', ital. *vale* „rămâi cu bine” etc. Întâlnim apoi și formule pre-fabricate, care nu mai coincid însă cu întregul text și pot fi astfel comune mai multor texte, formule precum *es war einmal*, *il était une fois* sau *érase una vez* „a fost odată”. Pe o treaptă mai înaltă, găsim și procedee mai generale, care nu mai dovedesc o omogenitate deplină în planul expresiei, de exemplu diferite tehnici de a începe un text, cum ar fi introducerea temei sau chiar intrarea *in medias res*, adică acolo unde ni se creează impresia că tema ar fi deja cunoscută, că textul respectiv ar fi doar un comentariu între altele la o temă comună mai multor texte. Pe o treaptă încă și mai înaltă, găsim apoi posibile macrostructuri unitare, care nu mai au nevoie să se afle în concordanță de detaliu în privința procedeelor. Ne aflăm de data aceasta la nivelul *genurilor*, în interiorul cărora se poate constata o variație „în jos” foarte bine reliefată. Și, în sfârșit, părăsim domeniul trăsăturilor comune constatabile empiric; pentru texte în general există doar trăsături comune definitorii pentru nivelul lor.

8) Din acest punct de vedere, adică al constatării pretențiilor care se pot ridica *rationaliter* în privința valabilității generale „în sus”, lingvistica textului așa cum o vedem noi coincide cu teoria și cu cercetarea *speciilor* și a *genurilor* de texte. Mai bine spus (exact ca în cazul „coincidenței” cu stilistica, vezi *infra*, § 5), lingvistica textului în

această accepție nu coincide pur și simplu cu teoria speciilor, ci o conține pe cea din urmă.

9) *Punctul* ei *de contact cu celălalt tip de lingvistică a textului*, care este legat de limbile particulare și căruia îi va fi dedicat capitolul următor, final, rezultă din faptul că multe limbi particulare, ba chiar toate limbile pe care le cunoaștem, dispun de procedee particulare aplicabile „dincolo de enunț" pentru a exprima unități semantice. O formulă, cu siguranță nu foarte interesantă, precum *guten Morgen* este obiectul unei lingvistici a textului ca „lingvistică a sensului" și, în același timp, al unei lingvistici a textului văzută ca „gramatică transfrastică", deoarece, pe de o parte, vorbim indiscutabil despre un text (potențial finit) și, pe de altă parte, despre un procedeu de care limba germană se folosește pentru a exprima un anumit sens, și nu despre o tehnică aplicată pentru structurarea unitară a unei serii de acte de vorbire.

10) În măsura în care sensul se exprimă în interiorul textelor nu doar lingvistic, ci și extralingvistic – și asta se întâmplă în mare măsură –, această lingvistică a textului, pe care eu o consider „cea autentică", trebuie *să meargă dincolo de sfera limbii.*

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. Lingvistica textului ca „gramatică transfrastică"

Să ne mai îndreptăm acum încă o dată atenția asupra acelui tip de lingvistică a textului pe care eu îl consider absolut justificat și necesar, dar în care nu văd totuși lingvistica propriu-zisă a textului, ci mai degrabă o extensiune a gramaticii tradiționale a unei limbi dincolo de sintaxa enunțului. Pentru a desemna acest tip de studiu științific al textului există o serie de termeni specializați, aflați în concurență. Am menționat deja la început [cf. 1.4.] termenii de *gramatică a textului*, *gramatică transfrastică* și *analiză transfrastică*. În situația actuală, mai important decât să prezentăm propuneri ferme pentru normarea terminologică mi se pare să indicăm, cu toată claritatea necesară, faptul că obiectul acestui tip de lingvistică a textului îl constituie *textul ca nivel al structurării idiomatice* și că, prin urmare, această lingvistică a textului nu coincide cu „lingvistica sensului", al cărui obiect de cercetare este *textul ca nivel al limbii în general*. Chiar în acest domeniu al lingvisticii textului, cu o orientare idiomatică, în ultimii ani s-au înregistrat rezultate remarcabile și, în ceea ce privește nivelul elaborării tehnice, s-a ajuns la un nivel foarte înalt. Vă veți putea convinge de acest fapt, dacă urmăriți – după cum sper – indicațiile bibliografice pe care vi le-am dat la începutul prelegerii[1]. Din păcate, nivelului tehnic ridicat al activității de cercetare realizate nu îi corespunde întotdeauna o delimitare teoretică clară a obiectului care se dorește de fapt a fi cercetat. Asupra acestei probleme vom reveni într-un scurt paragraf [3.2.] al capitolului de față.

---

[1] [În ultimii ani au apărut în acest domeniu lucrări mai noi extrem de reușite (vezi continuarea bibliografiei inițiale de la începutul acestui volum). În plus, ar mai fi de menționat: F. Cornish, *Anaphoric Relations in English and French*, Londra, 1986; M. Kęsik, *La cataphore*, Paris, 1989; R. Koeppel, *Satzbezogene Verweisformen*, Tübingen, 1993; D. Kong: *Textsyntax*, Würzburg, 1993; S. Moirand: *Une grammaire des textes et des dialogues*, Paris, 1990.]

Spre deosebire de capitolul precedent, acest ultim capitol al prelegerii noastre va fi disproporționat de scurt. Faptul derivă, în primul rând, din concepția de ansamblu a acestei prelegeri. În capitolul introductiv m-am referit foarte detaliat la problemele lingvisticii textului ca gramatică transfrastică; i-am schițat acolo în linii mari euristica, iar aici nu mă pot referi decât foarte rezumativ la ceea ce am spus anterior. Aparenta disproporție între dimensiunile celor două capitole oglindește totuși, pe de altă parte, și propriile mele preferințe științifice. Este fără îndoială corect să afirmăm că gramatica trasfrastică are ca obiect de cercetare „textele" sau, mai bine spus, acele procedee idiomatice care sunt orientate spre text și sunt destinate textelor. Sunt totuși de părere că termenul de „lingvistică a textului" ar trebui rezervat cercetării textului înțeles ca un nivel autonom al limbajului în general, independent de o anumită limbă, așadar, cercetării textului ca purtător al sensului.

Am văzut în capitolul introductiv [1.3.] că există diferite planuri de structurare idiomatică: *elementele minimale*, *cuvântul*, *sintagma*, *clauzula*, *enunțul* și *textul*. Doar două dintre aceste planuri sunt rațional necesare, și anume *elementele minimale* și *enunțul*; de ele trebuie să ținem cont *a priori* în orice limbă. În privința celorlalte planuri, este vorba doar despre posibilități generale de structurare idiomatică, realizabile sau nerealizabile într-o anumită limbă. A stabili dacă un astfel de plan există sau nu într-o limbă dată este o problemă empirică. Acest plan există dacă limba respectivă dispune de funcții speciale legate de acesta și independente față de planurile superioare. Dacă în interiorul unei limbi, prin fiecare lexem utilizat în actul de vorbire se exprimă concomitent și funcții enunțiative, ca în latină, de exemplu, atunci această situație trebuie considerată un indiciu al faptului că în această limbă (spre deosebire de multe limbi moderne) cuvântul nu există ca plan autonom al structurării gramaticale (ceea ce nu trebuie să însemne, așa cum am spus, că în latină cuvântul nu există ca unitate lexicală). Dacă permutăm lexemele din propoziția *venator occidit leonem* „vânătorul ucide leul" și lăsăm restul neschimbat, funcțiile enunțiative nu sunt afectate de această operație. Dacă procedăm în mod corespunzător cu enunțul francez *le chasseur tue le lion*, atunci funcțiile

propoziționale respective se modifică – un indiciu al faptului că cuvântul există ca nivel gramatical autonom, căci este evident că funcția enunțiativă nu este exprimată automat prin simpla utilizare a lexemului în actul de vorbire. De asemenea, în spaniolul *casas* „case", pluralul este exprimat la nivelul cuvântului, și anume independent de funcția acestui cuvânt în enunț, în timp ce în latină *casae*, respectiv *casas* sunt determinate suplimentar în relație cu funcția enunțiativă corespunzătoare. Am dat deja exemplele potrivite [1.3.] pentru sintagmă (*l'homme pauvre* ≠ *le pauvre homme* etc.) și pentru clauzulă (**fireşte** *că a făcut asta* ≠ *el a făcut asta în mod firesc* etc.). În ceea ce privește textul, deci nivelul care trebuie să ne intereseze aici, s-a făcut, de asemenea, o constatare fundamentală: în cazul textului nu vorbim despre un strat rațional necesar al structurării gramaticale a unei limbi; o limbă ar rămâne întotdeauna tot limbă, chiar și dacă nu ar dispune de procedee specifice pentru constituirea textelor, pentru exprimarea funcțiilor textuale. În toate limbile cunoscute până în prezent par să se evidențieze însă astfel de procedee, așa încât existența textului ca un nivel al structurării idiomatice poate fi considerată, până una-alta, o „universalie empirică".

A considera în mod expres textul drept un nivel rațional non-necesar al structurării idiomatice este o decizie care reclamă o lămurire suplimentară. Desigur, această observație se referă nu la textul ca atare; căci se înțelege de la sine că existența textului ca manifestare concretă și, în același timp, individuală a lingvisticității este din punct de vedere rațional absolut necesară. Nu există nicio realizare a vorbirii, niciun act de vorbire, care să nu reprezinte un text, chiar dacă acesta constă doar dintr-o propoziție, dintr-un cuvânt sau chiar dintr-un element minimal [cf. 1.4., *Excurs*]. Din punct de vedere teoretic, este însă posibil să gândim textele ca fiind construite independent de procedeele specific „transfrastice", făcându-se uz doar de acele procedee valabile pentru construirea enunțurilor, indiferent de utilizarea acestora într-un act de vorbire. Un astfel de text ar putea rezulta apoi, de exemplu, dintr-o serie aditivă de enunțuri, formate doar pe baza „regulilor de construcție a enunțurilor", fără ca un procedeu specific unei anumite limbi (care, eventual, să nu apară și în alte limbi) să intervină în organizarea

acestor enunțuri într-o unitate de rang superior și în orientarea acestora către o anumită situație de vorbire.

Existența textului ca un nivel de structurare idiomatică rațional non-necesar dar posibil din punct de vedere empiric și care chiar se întâlnește în general constituie fundamentul propriu-zis al „edificiului" teoretic al gramaticii transfrastice. „Subsolul" este alcătuit din patru caracteristici constitutive pentru nivelurile structurării idiomatice. Voi prezenta aici mai întâi aceste patru trăsături cu ajutorul unor exemple luate de la niveluri diferite, iar mai târziu voi vorbi din nou, dar sub alt aspect, despre rolul care le revine acestor trăsături în special în legătură cu nivelul textului [cf. 3.1.5. și 3.3.1.].

3.1. Cele patru caracteristici ale nivelurilor structurării idiomatice

Toate nivelurile structurării gramaticale a unei limbi prezintă, în principiu, patru caracteristici: 1) *supraordonarea* sau *hiperordonarea*, adică posibilitatea ca unitățile care aparțin unui nivel inferior să poată funcționa „la modul substitutiv" la un nivel mai înalt, de exemplu ca un cuvânt să poată funcționa ca enunț; 2) *subordonarea* sau *hipoordonarea*, adică posibilitatea ca unitățile care aparțin din punct de vedere constitutiv unui nivel superior să poată funcționa „la modul substitutiv" la un nivel inferior, de exemplu sintagma să poată funcționa ca un cuvânt; 3) *coordonarea*, adică posibilitatea ca unitățile unuia și aceluiași nivel să poată fi relaționate unele cu altele, de exemplu un cuvânt cu un alt cuvânt sau un enunț cu un alt enunț și 4) *substituția* sau *înlocuirea*, adică posibilitatea ca o unitate a unui nivel să poată fi înlocuită în mod anticipat (cataforic) sau în mod reluat (anaforic, respectiv epiforic) printr-o „proformă" corespunzătoare, de exemplu un nume printr-un pronume sau un verb printr-un *verbum vicarium*, cum este germ. *tun* 'a face'. Cele patru trăsături se pot reprezenta schematic în felul următor:

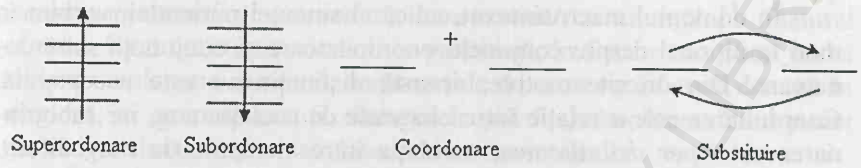

Acum, despre cele patru trăsături în particular:

3.1.1. Superordonarea

În cazul *superordonării* este vorba despre posibilitatea generală a unităților de la un nivel inferior de a apărea în locul unităților de la un nivel superior. Această caracteristică se poate înțelege, firește, și ca o combinație cu un element zero. Astfel, este posibil ca la rangul de cuvinte să acceadă elemente minimale ca, de exemplu, cuvintele neflexibile încorporate în interiorul sintagmelor. În plus, elementele minimale pot funcționa ca enunțuri întregi sau chiar ca texte, ca în exemplul lat. *i* [cf. 1.4., *Excurs*]. O sarcină empirică a analizei transfrastice este aceea de a stabili, dacă este cazul, care elemente pot funcționa la nivelul textului și care nu. În verbul german *bejahen* „a afirma”, *ja* „da” apare ca element minimal; în propoziția *Du bist ja verrückt* „Ești nebun.”, același element apare ca cuvânt (și, posibil, ca clauzulă); în răspunsul afirmativ la o întrebare, *ja* apare ca propoziție sau ca text, adică, așa cum vom vedea imediat, pe baza celei de a patra caracteristici a structurării gramaticale, și anume substituirea. Forma verbală spaniolă *llueve* „plouă” își poate asuma singură rangul unui enunț sau al unui text, în timp ce forma germană corepunzătoare *regnet* nu poate avea acest statut; în orice caz, dacă trebuie să rezulte un enunț sau un text, ar trebui ocupat locul destinat subiectului.

3.1.2. Subordonarea

Subordonarea este opusul superordonării, și anume o posibilitate generală care constă în faptul că unitățile care aparțin din punct de vedere constitutiv unui anumit nivel gramatical sunt „decăzute în rang” și funcționează la un nivel inferior.

În domeniul macrosintaxei, adică al sintaxei perioadei, vorbim în mod tradițional despre conjuncții coordonatoare și conjuncții subordonatoare. Din diferite motive, această distincție nu este acceptabilă. Coordonarea este o relație între elemente de același rang, iar subordonarea este, *per definitionem*, o relație între elemente de rang diferit. Dacă subordonarea se află realmente în opoziție directă cu un alt procedeu, atunci acesta este supraordonarea, și nu coordonarea. De altfel, conjuncțiile subordonatoare trebuie considerate mai degrabă un tip de prepoziții, ceea ce s-ar putea demonstra și prin prezentarea unei serii de relații perifrastice; avem însă aici o problemă care ar trebui discutată în cadrul unei prelegeri de sintaxă[1]. Să examinăm acum câteva exemple pentru subordonare. În enunțuri precum:

Rhodum Ciceronum causa puerorum accessurum puto (Cicero)
(„Socot că voi pleca spre Rodos din cauza celor doi copii.")

Q. Curius... quem censores senatu probri gratia moverant (Sallustius)
(„Q. Curius... pe care cenzorii l-au îndepărtat din senat din cauza unei ticăloșii."),

ablativele substantivelor *causa* „cauză" și *gratia* „mulțumire" apar cu funcția de elemente minimale, de prepoziții (sau, mai bine spus, de postpoziții). Același lucru se întâmplă în limba germană, acolo unde dativul plural *wegen* „din cauza", genitive precum *mittels* 'prin intermediul', *zwecks* 'în scopul', *kraft* „în virtutea", sau nominative precum *dank* „grație" și *trotz* „în ciuda" pot funcționa, de asemenea, ca prepoziții. O simplă aplicare a probei comutării ne arată că sintagme precum *mit Hilfe von*, *au moyen de*, *dans le but de*, *allo scopo di* pot funcționa ca elemente minimale, adică întocmai ca și *mit*, *par*, *pour* sau *per*.

În legătură cu sintagme de tipul *the King of England's army* (*castles* etc.) – „armata (castelele etc.) regelui Angliei" sau *The one who spoke to me's sister* – „cel care a vorbit surorii mele", s-a discutat îndelung despre statutul elementului *'s* ca unul dintre așa-numiții

[1] [Cf., în acest sens, Eugenio Coseriu, *Grundzüge der funktionellen Syntax*, art. cit., mai ales § 6.1.2.]

constituenți imediați (*immediate constituents*) ai enunțului[1]. Statutul acestui *'s* nu constituie, de fapt, o problemă, în fiecare caz fiind vorba despre un element minimal; construcțiile de acest tip ne arată doar că în engleză, în anumite cazuri, sintagmele pot fi „subordonate" din punct de vedere sintactic și tratate întocmai ca cuvintele.

În multe alte limbi, acest lucru nu este posibil. Una dintre sarcinile descrierii gramaticale a unei limbi este de a stabili ce poate fi subordonat și ce nu, ce se subordonează în mod normal și în ce mod se realizează subordonarea. Astfel, limbile particulare se diferențiază considerabil în privința, de exemplu, a cantității de sintagme folosite în mod constant ca simple cuvinte, așa-numitele compuse.

3.1.3. Coordonarea

În cazul *coordonării* este vorba despre posibilitatea generală de a combina unități de același rang într-o unitate mai complexă, care funcționează apoi la același nivel ca și părțile sale componente. Și aici există deosebiri interesante între diferite limbi. În sintagme precum:

plus ou *moins* heureux – „*mai mult* sau *mai puțin* fericit"
für oder *gegen* mich – „*pentru* sau *împotriva* mea"
con e *senza* libri – „*cu* sau *fără* cărți",

elemente minimale din limbile franceză, germană și italiană se combină într-o manieră care nu este posibilă în limba spaniolă; într-o traducere a exemplului italian în limba spaniolă ar trebui – cel puțin, după regulile gramaticii normative – să apară o construcție mai explicită:

con y *sin* libros →
con libros y *sin ellos*.

În limba germană, propoziții precum *Sie können mit oder ohne Bücher kommen.* („Puteți veni cu sau fără cărți.") sunt larg acceptate, deși construcția este incorectă din punctul de vedere al gramaticii

[1] [Vezi, printre altele, H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, ²1961, § 10.18, și A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, § 4-16.]

enunțului, din cauza recțiunii diferite a prepozițiilor. Din aceste exemple reiese clar și faptul că această caracteristică a coordonării nu este o funcție a respectivului element de legătură, ci este mai degrabă o caracteristică ce prezintă conexiunea în ansamblul său. Astfel, de exemplu, în limba germană *und* 'și' vs *oder* 'sau' nu sunt opuși în interiorul unei „paradigme a conjuncțiilor coordonatoare", ci sunt opuși în interiorul unor coordonări precum *a und b* vs *a oder b*. În îndrăgita construcție hazlie: „Lieber *reich und gesund* als *arm und krank*" („Mai bine *bogat și sănătos* decât *sărac și bolnav*"), ambele combinații apar într-o relație *in absentia* (cf. *infra*) cu coordonările adversative *reich aber krank* („bogat dar bolnav") și *arm aber gesund* („sărac, dar sănătos").

Anumite limbi, ca, de exemplu, limba latină, operează distincții subtile în interiorul diferitelor tipuri de coordonări, după cum ar trebui să știți din gramatica școlară:

Coordonare copulativă

Mars *et* Venus Laus *et* Gloria bene *et* commode exire	*et* marcă generală pentru adiționare fără caracterizarea mai detaliată a elementului adiționat
urbs *atque* imperium sacrificia publica *ac* privata dulcia *atque* amara	*atque*, *ac* marcă pentru adiționarea elementului aflat în strânsă conexiune, care aparține aceluiași câmp semantic, dar nu este echivalent din punct de vedere logic (adiționare, comparare)
senatus populus*que* terra mari*que* arma virum*que*	*que* marcă pentru „elemente care apar în pereche" (de ex., o *hendiadă*); desemnează stricta apartenență la același nivel clasificator[1]

[1] Cf. Eugenio Coseriu, *Coordinación latina y coordinación románica*, în: *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos (Madrid 1966)*, volum III, *Coloquio de estudios estructurales sobre las lenguas clásicas*, Madrid,

Coordonare disjunctivă

victoria *aut* honesta mors hic vincendum *aut* moriendum est	*aut* marcă pentru alternativa strictă, excluderea:valabil poate fi doar unul din cele două cazuri
novem *vel* decem annis in Italia *vel* in Graecia *Vel* adest *vel* non,	*vel* (de la *velle*): desemnează o alegere nonconstrângătoare dintre mai multe; cel puțin un caz va fi cel just, se va vedea mai târziu care
duabus tribus*ve* horis plus minus*ve*	*-ve* ca și *vel*, însă doar pentru ceea ce este strâns înrudit „de la natură” (cf. *-que*)
fatum *sive* fortuna vocabulum *sive* appelatio	*sive* (*seu*) lasă decizia pe seama cititorului/ascultătorului (este valabilă fie una, fie cealaltă dintre posibilități); vezi germ. *oder auch* „sau și” și *beziehungsweise* ‘respectiv’, formulă respinsă de gramatica prescriptivă.

3.1.4. Substituția

Cea de-a patra caracteristică, *substiția*, este tratată în gramatica tradițională doar în legătură cu *pronominalizarea* în sens strict. Citind gramaticile școlare redactate în formă de compendiu, în cititor se poate trezi impresia că substituirea, ca posibilitate generală, ar afecta doar o parte a nivelului cuvântului. Substituirea este însă în realitate o funcție mult mai amplă a limbilor, ea nu privește doar formele clasificate de gramatica tradițională ca *pronomina* [în parte pe nedrept; cf. 1.2.], ci o întreagă serie de alte procedee prin intermediul cărora un element din ceea ce se spune este anticipat sau reluat, fără a fi repetat, pur și simplu, în întreaga sa extensiune. În principiu, posibilitatea substituirii există la toate nivelurile, până la cel al enunțului [vezi la 1.2. paradigma

1968, p. 35-57, și traducerea în germană de către H. Bertsch în: E. Coseriu, *Sprache. Strukturen und Funktionen*, Tübingen, ^{2}1971, p. 157-178.

contrastivă a pronumelor textuale de tipul *da-nu-ba da*]. Despre modul în care se efectuează substituțiile în diverse limbi știm doar puține lucruri (în acest sens, indicații foarte valoroase ne sunt oferite, așa cum am menționat deja, în capitolul *Substitution* din lucrarea *Language* a lui Bloomfield). Chiar și pentru limbi bine studiate în alte privințe, cum sunt, de exemplu, limbile romanice, lipsesc cercetări temeinice privind limitele aplicabilității diferitelor procedee substitutive, binecunoscute în sine. În franceză, de exemplu, reluarea în text prin pronume personale devine problematică atunci când aceste pronume sunt construite cu prepoziții și trimit către nume de obiecte inanimate sau către abstracte. Reluările de tipul *la mollesse... vaincu par elle* – „slăbiciunea... învinsă de ea" au fost condamnate de către gramaticienii din secolul al XVIII-lea pe baza unor tendințe recognoscibile în norma uzuală[1]. Până la un anumit grad, acest fapt este valabil și pentru limba germană. Otto Jespersen observă, pe bună dreptate, că îmbinări precum *mit ihm* „cu el", *mit ihr* „cu ea" sunt evitate și înlocuite prin *damit* „cu aceasta", atunci când pronumele se referă la obiecte inanimate[2].

Reluarea în funcția de subiect, mai ales în cazul unor sciziuni semantice mai pronunțate, este mai ușor cu putință în germană decât în franceză, cel puțin la nivelul normei:

> ...die Konsulin, Onkel Justus, Senator Buddenbrook... waren gegenüber diesem tüchtigen Büromenschen... zu taktvoller Nachsicht bereit. Sie war vonnöten...
>
> (Th. Mann)
>
> ...étaient disposés à une courtoise indulgence... Cette indulgence était bien nécessaire...

---

[1] Cf. J.-P. Seguin, *La langue française au XVIIIe siècle*, Paris, 1972, p. 107 și urm.

[2] Cf. *The philosophy of grammar*, Londra, retipărire în 1975, p. 237. [Gramatica Duden, care nu este în general foarte prescriptivă, respinge explicit uzul anaforic al sintagmelor alcătuite din prepoziție + pronume, mai ales în cazul lui *es*: nu „die sich *auf es* stützen müssen", ci „*darauf* stützen müssen" (DUDEN; *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim, ^4^1984, § 612).]

„...doamna consul, unchiul Justus şi senatorul Buddenbrook [...] arătau o îngăduinţă plină de tact faţă de vrednicul om de birou [...]. Se vădea trebuincioasă această îngăduinţă”[1].

Comparând traducerile franceze cu originalele nemţeşti, ne lovim adesea de aceleaşi situaţii[2].

Interesante sunt şi diferenţele referitoare la „abstractivitatea” procedeelor de substituire din diverse limbi. Unele limbi dispun de proforme foarte „abstracte”, în care multe categorii, exprimate în construcţia substituită, coincid cu forma substituentă; alte limbi sunt „mai concrete” în această privinţă:

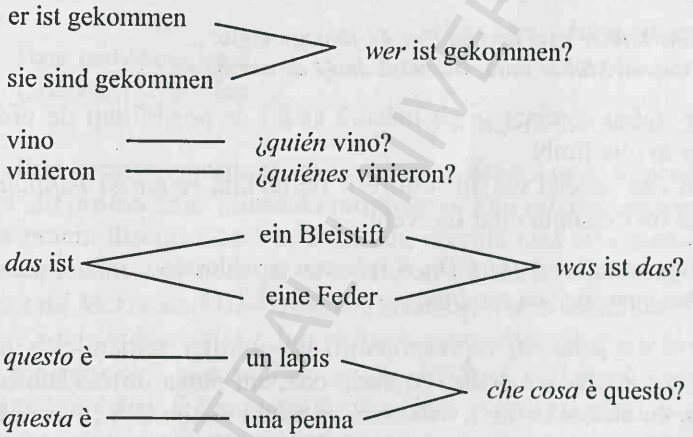

Trebuie să mai remarcăm şi faptul că, pe lângă pronume în sens strict, există şi *proforme lexicale*, care îndeplinesc o funcţie lexicală

[1] Thomas Mann, *Casa Buddenbrook*, traducere din germană de Ion Chinezu, Editura Rao, Bucureşti, 1997, p. 410.

[2] [Între timp, acest complex a fost cercetat de un elev al autorului din perspectivă romanică globală: Harald Thun, *Personalpronomina für Sachen. Ein Beitrag zur romanischen Syntax und Textlinguistik*, Tübingen, 1986. Firește, aici nu este vorba doar despre anaforă, ci despre mult mai multe aspecte.]

similară cu cea a pronumelui[1]. De exemplu, foarte frecvente sunt reluările prin sinonime (*ein Professor – der Hochschullehrer* „profesor universitar" – „dascăl de universitate") sau hiperonime (*ein Auto* „automobil" – *das Fahrzeug* „autovehicul"). În plus, în germană mai există posibilitatea de a corela o reluare cu o precizare cu ajutorul unor mijloace lexicale şi prin mijloacele formării cuvintelor; este un procedeu tipic pentru limbajul publicistic:

Hans Müller kam herein. *Der 44-jährige Schlosser* war müde.
„*Domnul Müller* intră. *Lăcătuşul de 44 de ani* era obosit."

sau

Hans Müller kam herein. *Der 44-jährige* sagte: „..."[2]
„*Domnul Müller* intră. Bărbatul *de 44 de ani* spuse: „..."

Ar trebui cercetat în ce măsură astfel de posibilităţi de precizare există şi în alte limbi.

Un caz special de substituire îl reprezintă *reluarea implicită*[3]. Să dăm aici un exemplu citat frecvent:

Wir kamen in *ein Dorf. Die Kirche* war geschlossen.
„Am ajuns *într-un sat. Biserica* era închisă."

În acest context, reprezentanţii aşa-numitei semantici a prototipurilor argumentează astfel: În acest caz, am putea utiliza substantivul *biserica* cu articol hotărât, deoarece trăsătura distinctivă „a avea o biserică" aparţine caracteristicilor „prototipice" ale substantivului *sat* şi, astfel, s-ar relua ceva ce a fost deja menţionat în mod implicit[4].

---

[1] Pentru distincţia între pronume („forme de referire non-referenţiale") şi proforme lexicale („forme de referire referenţiale"), vezi Kallmeyer et al., *Lektürekolleg*, op. cit., volum 1, p. 251 şi urm.

[2] Vezi Eugenio Coseriu, *Strukturelle und kognitive Semantik*. Prelegere din semestrul de iarnă 1989/90. Transcriere de Ulrike Maier şi Heinrich Weber, Tübingen, 1992 (manuscris multiplicat), p. 51 şi urm.

[3] Vezi Brinker, *Linguistische Textanalyse*, op. cit., p. 35.

[4] Vezi *Strukturelle und kognitive Semantik*, op. cit., p. 51.

3.1.5. Coordonarea şi substituirea „dincoace" şi „dincolo" de limitele enunţului

Înainte de a începe să vorbesc despre importanţa acestor patru caracteristici (mai exact, trei dintre ele) pentru textul înţeles ca nivel al structurării idiomatice, aş dori să mă refer mai întâi la faptul că două dintre aceste caracteristici depăşesc *per definitionem* limitele enunţului.

În cadrul teoriilor lingvistice mai noi a fost repusă pe tapet, în diferite forme, vechea teză potrivit căreia coordonarea ar exista, în general, doar la nivelul propoziţiei, chiar şi acolo unde, în aparenţă, cuvintele sunt numai adiţionate:

Hans liest. („Hans citeşte.")

Hans und Maria lesen. ←
(„Hans şi Maria citesc.")

\+ *Maria liest.* („Maria citeşte.")

Prin urmare, coordonarea ar părea să depăşească, în principiu, cel puţin „în profunzime", limitele propoziţiei. Din diferite motive, pe care nu le putem discuta acum în amănunt, această teză este inacceptabilă[1]. Să menţionăm aici doar pe scurt faptul că unele coordonări de tipul *Hans und Maria sind Geschwister* („Hans şi Maria sunt fraţi."), *Jean et Pierre sont inséparables* („Ion şi Petru sunt nedespărţiţi."), *Hans flucht und schimpft den ganzen Tag, er ist mit Sack und Pack weggezogen.* („Hans bombăne şi înjură toată ziua, el a plecat cu cătel şi purcel."), *Marie a mis sa robe blanche et noire.* („Maria şi-a pus rochia albă cu negru.") nu pot fi reduse la simple adiţiuni de enunţuri. Nu degeaba există limbi precum latina, care cunosc mărci coordonatoare specifice pentru indicarea coordonărilor din interiorul limitelor enunţului (cf. *supra: -que*). Coordonarea reprezintă oricum *par excellence* un procedeu, reglat prin mijloace idiomatice, de trecere de la un enunţ la altul.

La fel stau lucrurile şi în cazul substituţiei. Doctrina tradiţională referitoare la pronume şi-a concentrat atenţia asupra substituţiei în interiorul enunţului; totuşi, deoarece, după cum am văzut, există şi

[1] [Vezi Eugenio Coseriu, *Grundzüge der funktionellen Syntax*, art. cit., p. 164 şi urm.]

proforme pentru enunțuri și pentru texte, putem spune că și substituția ne conduce, *per definitionem*, dincolo de limitele enunțului. Nu acesta este și cazul subordonării; vom vedea însă mai târziu că și subordonarea poate constitui o caracteristică a nivelului textului (structurat din punct de vedere idiomatic).

3.2. Despre necesitatea unei distincții clare între cele două tipuri de lingvistică a textului

Din expunerile mele referitoare la nivelurile structurării idiomatice și la cele patru caracteristici pe care le prezintă aceste niveluri, cei care cunosc fie și doar o parte din literatura mai nouă despre lingvistica textului ar trebui să fi înțeles clar că această disciplină, chiar dacă se prezintă în mod fundamental ca un fel de gramatică transfrastică, nu se poate armoniza cu schița propusă de mine aici. Eu am obiecții serioase la adresa gramaticii transfrastice, așa cum este ea practicată astăzi aproape peste tot, deoarece această disciplină are pretenția de a fi concomitent parte a gramaticii unei anumite limbi și știință a textului în general. Un astfel de program este irealizabil și lipsit de sens. La începutul acestei discuții [1.5.1.] m-am străduit să arăt că celor trei niveluri ale limbii în general le corespund trei straturi culturale diferite ale cunoașterii lingvistice, trei „competențe" diferite. Nivelul *elocuțional* privește faptul de a vorbi în general, independent de orice tehnică istorică a vorbirii, fiind vorba, așadar, despre o competență care poate fi cercetată sau descrisă cu ajutorul categoriilor logicii, ale teoriei referențiale etc. Nivelul *idiomatic* se referă la stăpânirea regulilor unei anumite limbi; așa cum am arătat deja, această competență a unei limbi poate suspenda regulile competenței menționate anterior. Nivelul *expresiv* se referă la faptul de a vorbi într-o anumită situație, la organizarea actelor de vorbire pe baza și, în parte, cu mijloacele celorlalte două competențe, dar totuși independent de ele. Desigur, pentru a putea scrie un roman, trebuie în primul rând să putem să vorbim în general și, în plus, trebuie să stăpânim în mod necesar una sau mai multe tehnici istorice ale vorbirii; în afară de acestea, trebuie să mai deținem și o cunoaștere expresivă, fundamentată pe intuiție, despre modul cum se scrie un

roman. Iar această cunoaştere nu coincide, pur şi simplu, cu celelalte două niveluri ale cunoaşterii. Firește, competența textuală le presupune pe celelalte două competențe; desigur, toate aceste trei competențe nu se pot s e p a r a în practică; ele se pot însă diferenția foarte bine şi chiar trebuie diferențiate, cel puțin din motive practice: este posibil ca cineva să scrie o operă măreață într-o germană deficitară şi ca aceste deficiențe să fie depăşite de altcineva, cu ajutorul aproape exclusiv al competenței în limbă germană. De altfel, nivelurile idiomatic şi expresiv ale cunoaşterii limbii trebuie diferențiate şi din perspectivă istorică, căci pentru fiecare dintre ele există tradiții complet diferite. Aşa cum am văzut mai sus [cf. 1.4.], istoria sonetului nu coincide cu istoria limbii italiene.

Aşadar, dacă vrem să practicăm lingvistica textului, mai înainte de desfăşurarea activității de cercetare propriu-zise, trebuie să ne decidem care este efectiv obiectul asupra căruia este focalizată cercetarea: textul ca organizare supra-idiomatică a actelor de vorbire sau textul ca un nivel al structurării idiomatice, sau ca un nivel gramatical al uneia sau al mai multor limbi. Dacă ne decidem pentru cel de-al doilea obiect de cercetare, care este gramatica transfrastică a limbilor particulare, va trebui atunci să ne întrebăm dacă pentru o anumită funcție textuală, cunoscută pe baza competenței textuale, există un procedeu reglementat în mod idiomatic. A descoperi acest lucru este, aşa cum am spus de mai multe ori în alte contexte, o problemă empirică. Identificarea naivă (dar până la un anumit punct justificată şi inevitabilă) „a putea vorbi" şi „a stăpâni propria limbă maternă" ne îndeamnă adesea să presupunem că ar fi suficient să ştim ce este o întrebare sau o enumerare, pentru a putea întreba sau enumera – corect din punct de vedere idiomatic – în orice limbă. Până la urmă vom constata că nu este aşa, că pentru o parte din ceea ce ține de organizarea actelor de vorbire în formă de text, pentru ceea ce este valabil pentru vorbirea într-o anumită situație, există procedee reglementate diferit în limbi diferite. Identificarea şi justificarea acestor procedee reprezintă domeniul atribuțiilor gramaticii transfrastice corect înțelese. Întocmirea unui catalog al speciilor şi genurilor textuale precum povestirea, raportul, anecdota, oda, drama, romanul etc. (enu-

merarea este intenționat lipsită de ordine) nu poate intra în atribuțiile acestei discipline.

Pentru a nu fi înțeles greșit, mă grăbesc să adaug că gramatica transfrastică poate contribui, indiscutabil, la cercetarea unor asemenea specii textuale, la determinarea macrostructurii lor. În această privință, gramatica transfrastică reprezintă chiar o știință auxiliară indispensabilă pentru „lingvistica sensului". Pentru o cooperare fericită a celor două discipline se pun două chestiuni și anume: mai întâi „Cum se exprimă «corect» «ceea ce este adecvat»?" și, pe de altă parte, „În ce măsură «ceea ce este corect» din punct de vedere idiomatic contribuie la «caracterul adecvat» al expresiei?" După cum observăm imediat, este vorba despre binecunoscuta relație reciprocă dintre onomasiologie și semasiologie, transpusă la un nivel semiotic mai înalt. O anumită limbă, văzută ca o rețea de posibilități de structurare a semnificației, îndeplinește funcția de „plan al expresiei", iar textul, văzut ca rețea de posibilități de structurare a sensului, îndeplinește funcția de „plan al conținutului" – de fiecare dată de „grad secund" [cf. 1.6., în special în privința rolului *desemnării* în semiotica textului]. Între aceste două planuri se poate face în principiu o comutare, la fel cum într-o limbă dată se pot comuta planul expresiei și planul conținutului [cf. 2.5.2.]. Relația dintre contribuțiile pe care aceste două lingvistici ale textului le pot aduce la realizarea acestei operații corespunde relației care se stabilește între disciplinele parțiale ale lingvisticii limbilor, și anume între cea orienată spre expresie și cea orientată spre conținut.

3.2.1. Presupusele origini istorice ale unor confuzii moderne: rolul diferitelor niveluri de cunoaștere lingvistică în retorica antică

Să ne întoarcem pe scurt la retorica antică, pe care am prezentat-o la începutul acestei prelegeri ca fiind unul dintre cele mai vechi prototipuri ale lingvisticii moderne a textului [cf. *Excurs*-ul din 1.1.]. Fazele distinse în retorica clasică în vederea constituirii textelor au fost următoarele:

inventio
dispositio
elocutio
memoria
vox (de asemenea şi *pronuntiatio*)

O examinare mai precisă a acestor cinci operaţii succesive va arăta că semnificaţia care revine unei anumite limbi este diferită de la un nivel la altul. Probabil că dintr-un motiv cultural general, retorii antici nu au reflectat prea mult la rolul limbii în retorică. Din capul locului a fost gândită retorica doar într-una din cele două limbi clasice; cunoaşterea uneia dintre aceste două limbi era identificată implicit, până la un anumit grad, cu capacitatea de a vorbi în general, nemaigândindu-se nimeni la o întrebuinţare controlată de anumite reguli a vreunei limbi „barbare" pentru producerea de texte.

Să examinăm acum fiecare dintre cele cinci operaţii:

Inventio, inventarea temei, pregătirea încă nearticulată a ideilor despre ceea ce vrem să spunem, nu are în general nicio legătură sau are a face doar foarte indirect cu o anumită limbă, adică doar în măsura în care trebuie să putem vorbi pentru a inventa o temă şi în măsura în care „a putea vorbi" implică întotdeauna „a putea vorbi o anumită limbă".

Dispositio, articularea materialului tematic, are şi ea de a face doar foarte puţin cu nivelul idiomatic. Într-adevăr, distribuţia materialului poate fi organizată (într-o măsură relativ mică) în mod idiomatic, ca de exemplu atunci când o limbă dată cunoaşte reguli speciale pentru enumerare [cf. 1.2.].

Elocutio, expresia lingvistică a conţinutului care a fost stabilit şi articulat în vederea expunerii, se încadrează, în principiu, la cel de-al doilea tip de lingvistică a textului stabilit de noi, şi anume la gramatica transfrastică a unei limbi; de aceea, elocuţia a fost evidenţiată în mod special în schema de mai sus.

Memoria, totalitatea procedeelor mnemotehnice pentru învăţarea pe de rost a textului redactat, depinde, ca şi *inventio*, doar indirect de stăpânirea unei limbi.

În sfârşit, *vox*, expunerea propriu-zisă, are a face, până la un anumit grad, cu o anumită limbă. Am văzut deja că pot exista modele precise de intonaţie pentru anumite funcţii textuale, care diferă de la o limbă la alta.

Am văzut de asemenea, ca în cazul lui *ö* din italiană [1.5. C, 2a)], că anumite texte, adesea foarte scurte, pot dispune de o formă fonică, care, în afara acelui text particular, nu este prevăzută în inventarul fonematic sau între regulile distributive ale limbii. Ceva asemănător există şi în germană: în textele *ʔm‿hm* „da" şi *ʔm‿ʔm* sau *ʔn‿ʔn* „nu" apar fapte fonice care sunt de obicei străine limbii germane, un *h* aspirat doar nazal şi un stop glotal (*glottal stop*) aflat în relaţie cu consoane – o combinaţie care, de obicei, pune mari dificultăţi vorbitorilor germani (de exemplu, la învăţarea danezului *stød*).

Probabil că, din motivele indicate mai sus, retorii antici nu au fost interesaţi în mod special să facă distincţie între diferitele niveluri ale cunoaşterii lingvistice. În multe cazuri concrete, o non-diferenţiere preliminară este inevitabilă şi pentru lingviştii moderni. Este adesea nevoie ca fapte, care se dovedesc ulterior ca aparţinând competenţei vorbirii în general, să fie tratate mai întâi în cadrul gramaticii transfrastice a unei limbi, deoarece în multe cazuri nu putem şti dinainte ce este idiomatic şi ce nu. Dar când este vorba în mod evident despre principiile vorbirii în general, aşadar, despre coerenţă, despre lipsa contradicţiilor etc., atunci distincţia respectivă ar trebui făcută şi cu anticipaţie. Tot ceea ce ţine de constituirea textului, dar apare, în acelaşi timp, ca fiind reglementat din punct de vedere idiomatic, poate şi trebuie să fie studiat în cadrul gramaticii transfrastice. Împrejurarea că avem de-a face realmente cu fapte idiomatice se poate constata adesea doar printr-o comparare a două sau a mai multor limbi.

3.3. Schiţă a unei lingvistici a textului ca „gramatică transfrastică"

Deoarece, din motive menţionate deja în repetate rânduri, nu sunt de acord cu orientarea generală a gramaticii transfrastice, aşa cum este ea practicată la ora actuală, următoarele prezentări trebuie înţelese nu ca o luare de atitudine, ci ca o serie de propuneri pentru dezvoltarea gramaticii transfrastice către o disciplină coerentă, cu un domeniu de cercetare clar delimitat.

3.3.1. Subordonarea, coordonarea şi substituirea în domeniul textului

Dacă textul există într-o limbă ca nivel gramatical particular, atunci acest nivel trebuie să prezinte şi cele patru caracteristici, pe care le-am tratat deja. Mai exact spus, el trebuie să releve trei dintre aceste caracteristici, deoarece *superordonarea*, funcţionarea substitutivă a unei unităţi la un nivel mai înalt, intră în discuţie în cazul textului, în măsura în care acesta reprezintă pe scară ierarhică nivelul cel mai înalt, tot atât de puţin cât intră în discuţie *subordonarea* în cazul elementelor minimale.

Dimpotrivă, textele pot fi integral *subordonate*. Putem avea un *text în text*; acesta este cazul *citatului*, şi anume acolo unde în interiorul unui text este citat un alt text. Textul poate funcţiona şi ca *enunţ*; acest lucru se întâmplă atunci când enunţurile dintr-un text sunt încorporate sub forma unei perioade într-un alt text. Încă şi mai frecvent se întâmplă ca textul să apară ca *parte de propoziţie*, adică în *vorbirea indirectă* sau *liberă* (*style indirect libre*).

În domeniul subordonării textelor există deosebiri mari de la o limbă la alta. Multe limbi, cum ar fi persana modernă, de exemplu, nu fac nicio diferenţă între citat şi vorbirea indirectă; ambele sunt introduse simplu prin particula *ke* – o coincidenţă întâmplătoare cu limbile romanice, care încorporează în text vorbirea indirectă cu ajutorul semnului aproape omofon *que* (*che*). Despre vorbirea indirectă în germană şi în latină am vorbit deja pe scurt la începutul prelegerii noastre [1.2.]. După cum se ştie, în germana scrisă, în vorbirea indirectă apare în mod obligatoriu conjunctivul I (aşa-numitul „conjunctiv prezent"), chiar dacă nu trebuie exprimată nicio îndoială cu privire la existenţa stării de lucruri la care ne referim. Această particularitate este o permanentă sursă de greşeli pentru germani atunci când vorbesc vreuna din limbile romanice. În latina clasică – asta ne însuşim încă din şcoală, la orele de sintaxă – există un complex de procedee foarte strict reglementate pentru a marca această *oratio obliqua*, vorbirea indirectă. Ceea ce într-un text era propoziţie principală, apare în textul subordonat ca *acusativum cum infinitivo*, ceea ce în text era propoziţie secundară,

apare – independent de modul la care apărea inițial – la modul conjunctiv. Un enunț direct al unui producător de text, ca de exemplu:

Cicero dixit: „Haec perfecta philosophia est, quae de maximis quaestionibus copiose potest ornateque dicere".

„Cicero a spus: «Filosofia perfectă este aceea care poate vorbi din abundență și cu eleganță despre problemele cele mai importante»."

este transformată în *oratio obliqua* cam în felul următor:

Cicero ***hanc perfectam philosophiam (esse)*** *iudicavit, quae de maximis quaestionibus copiose* ***posset*** *ornateque dicere.*

„Cicero credea că filosofia perfectă este aceea care poate vorbi din abundență și cu eleganță despre problemele cele mai importante."

Textul inițial este încorporat, așadar, integral, ca și cum ar fi o parte de propoziție, în textul nou mai scurt, care îi servește primului drept cadru, *Cicero iudicavit* („Cicero credea").

Și pentru *coordonare* există procedee reglementate din punct de vedere idiomatic la nivelul textului. Cu ajutorul unor instrumente precum *pe de o parte – pe de altă parte*, pot fi coordonate adversativ serii întregi de propoziții [pentru elementele corelative *διά - δέ* din greacă vezi 2.6.4.].

Despre cea de-a patra caracteristică, *substituția*, mi-am exprimat părerea în repetate rânduri, și chiar în mod special cu privire la nivelul textului. Am constatat că paradigmele pentru pronumele textuale, prin intermediul cărora un text este reluat și, în același timp, referitor la conținutul său, acceptat, respins sau justificat, sunt structurate în mod diferit în diverse limbi. Același lucru este valabil și pentru alte procedee de reluare, mai mult sau mai puțin idiomatic, ca de exemplu:

A: Dasne aut manere animos post mortem aut morte ipsa interire?
B: *Do vero.* [cf. și 1.2.]
A. „Accepți că sufletele fie dăinuie după moarte, fie pier în chiar momentul morții?"
B. „Accept."

Voi reveni, de altfel, la această formă de substituție încă o dată atunci când voi vorbi despre sintagmatica textului [cf. *infra*].

3.3.2. Paradigmatica şi sintagmatica la nivelul textului

Dacă textul există într-o limbă ca nivel configurat în mod particular, atunci şi la acest nivel trebuie să fie indicate două dimensiuni, caracteristice pentru toate nivelurile: dimensiunea *paradigmatică* şi dimensiunea *sintagmatică*. Concepţiile mele despre paradigmatica şi sintagmatica limbilor particulare se deosebesc, parţial, de cele susţinute în diferite compendii destul de populare; ca atare, nu voi începe în prezentarea mea imediat cu nivelul textului.

Fiecare nivel îşi are propria paradigmatică „strato-specifică”, adică la fiecare nivel al structurării idiomatice există elemente care au statutul de unităţi funcţionale pentru nivelul respectiv. Aceste elemente pot funcţiona ca unităţi, deoarece între ele există o relaţie *in absentia*, o non-identitate în sens semiotic, altfel spus, o *opoziţie*. Aşa cum am văzut, existenţa unor straturi gramaticale diferite într-o limbă poate fi justificată tocmai prin demonstrarea existenţei opoziţiilor legate de un astfel de strat. Aşa, de pildă, *le pauvre homme* şi *l'homme pauvre* se află, la nivel de sintagmă, în opoziţie una cu alta. Dar opoziţia nu se stabileşte între cele două procedee combinatorii din fiecare dintre cele două sintagme, aşadar, nu între antepunerea vs postpunerea adjectivului – asta priveşte sintagmatica –, ci între unităţile deja combinate A+S versus S+A. La fel se întâmplă şi la nivelul cuvântului. Forma spaniolă *casas* este interpretată ca plural, deoarece se află în opoziţie cu singularul *casa*. Această constatare poate părea celor mai multora dintre dumneavoastră banală, dar avem în speţă ocazia de a arăta că nu aşa-numitul „plural în *-s*” este cel căruia i se poate atribui funcţia de „plural”. Această funcţie revine combinaţiei *casa* + *s*, aşadar, elementului „pluralizat” luat împreună cu elementul „pluralizant”, combinaţia ca atare aflându-se în opoziţie cu singularul. În schimb, în cadrul lanţului vorbirii (*chaîne parlée*), între elementul pluralizat şi elementul pluralizant există o relaţie *in praesentia*, şi anume o relaţie reciprocă, deoarece *a* îl determină pe *b* şi, invers, *b* îl determină pe *a*. Acelaşi lucru este valabil pentru funcţia articolului. Strict vorbind, nu există o „paradigmă a articolului”. Relaţia dintre articol şi „elementul articulat” este de natură sintagmatică; opoziţii există doar la nivelul îmbinărilor de cuvinte, între sintagme de tipul *X* versus *el X* versus *un X*. Funcţia

articolului (pornim aici de la exemple din spaniolă, dar cele spuse sunt valabile în linii mari pentru multe limbi) este „actualizatoare" prin raportare la „elementul actualizat"; şi doar sintagma întreagă *articol hotărât* + *substantiv* este „actuală" şi se află în opoziţie cu substantivul nearticulat. Articolul aşa-numit „nehotărât", care, în realitate, este mai „hotărât" decât aşa-zisul articol „hotărât", deoarece el nu doar actualizează, ci şi particularizează (pentru simplificare, preferăm să vorbim despre $articol_1$ şi $articol_2$), nu se află, prin funcţia sa sintagmatică de particularizare, în opoziţie cu $articolul_1$; opoziţiile există abia la nivelul grupului de cuvinte: $\varnothing + S$ versus $Art_1 + S$ versus $Art_2 + S$.

Unităţile de la un anumit nivel care funcţionează la modul paradigmatic sunt consolidate prin relaţii sintagmatice, care subzistă între elemente ale unui nivel inferior; analizabilitatea unei unităţi este, aşadar, un corolar al conceptului de opoziţie. Înainte de a trece la analizarea paradigmaticii şi a sintagmaticii de la nivelul textului, să lămurim mai întâi aspectul menţionat mai sus cu ajutorul unei scurte scheme:

strat	elemente			tip de relaţie
cuvânt, respectiv sintagmă	*casa*[+] „singular"		*casa* + *s* „plural"	paradigmatic, *in absentia*
	hombre[+] „inactual"	*el hombre* „actual"	*un hombre* „particular"	„opoziţii"
elemente minimale	*casa-* substantiv pluralizat	→ ←	*-s* morfem pluralizant	sintagmatic, *in praesentia*, instituie unităţi la nivelul imediat mai înalt
	el morfem actualizant	*un* morfem particularizant	*hombre* substantiv actualizat/ particularizat	

[+] [În aceste situaţii am putea porni de la combinaţii cu elemente zero, ceea ce nu dorim să facem aici, pentru a nu complica inutil schema.]

Aşa-numitele „funcţii propoziţionale" precum *subiect*, *predicat*, *obiect*, *circumstanţial* etc. sunt, prin natura lor, relaţii sintagmatice, adică nu se află în opoziţie una cu alta la nivelul propoziţiei, ci formează unităţi funcţionale la acest nivel, adică *tipuri de propoziţii*. Este de aceea inadmisibil să definim aceste funcţii din punctul de vedere al conţinutului; ele pot fi definite doar într-o manieră relaţională: subiect este ceva în relaţie cu ceea ce nu este subiect etc.

După ce am aruncat o privire asupra raportului dintre relaţiile sintagmatice şi cele paradigmatice în general, ne vom îndrepta acum atenţia în mod special asupra nivelului textului. Am plecat de la ideea că demonstrarea existenţei relaţiilor paradigmatice la un anumit nivel, care se pot eventual reduce la relaţii sintagmatice ale nivelului imediat inferior, reprezintă chiar dovada existenţei acestui nivel. În asta constă prima sarcină a lingvisticii textului ca gramatică transfrastică: să constate care funcţii textuale apar într-o anumită limbă şi prin ce relaţii sintagmatice sunt constituite unităţile funcţionale implicate în acest proces.

La sfârşitul capitolului introductiv al acestei prelegeri [1.5.2.] am prezentat, mai mult sau mai puţin în treacăt, o listă foarte dezordonată şi incompletă a unor astfel de funcţii textuale, adică de funcţii ale vorbirii într-o anumită situaţie. Paradigmatica acestor funcţii textuale nu a fost încă elaborată, nici pentru texte în general, nici pentru texte văzute ca niveluri idiomatice structurate. Pe de o parte, trebuie să ţinem cont de funcţiile textuale implicite, care sunt date pe baza *presupoziţiilor textului* (vezi mai jos), aşadar, funcţii precum:

> refuz, acceptare, aluzie, răspuns, aserţiune, afirmaţie, exemplu, consideraţie, judecată, ripostă, replică, contestare, constatare, întrebare, ironie, părere, glumă, concordanţă (respectiv neconcordanţă), insinuare, negare, asigurare, reproş, recuzare,

pe de altă parte trebuind să luăm în consideraţie şi funcţii textuale explicite, care nu sunt date pe baza presupoziţiilor textuale[1], aşadar, funcţii precum:

[1] [Această clasificare, făcută aici de editor fără o ambiţie taxonomică specială, poate fi, desigur, contestată. În mod sigur, „funcţiilor explicite ale textului" le

adresare, indicație, îndemn, informație, a transmite ceva cuiva, ordin, rectificare, rugăminte, obiecție, explicație, lămurire, salut, provocare, trimitere, avertisment, precizare, protest, sfat, promisiune, dorință.

Nu există încă o listă cât de cât completă a funcțiilor posibile într-o anumită limbă, ca să nu mai vorbim despre o clasificare a lor. Drept principiu fundamental de clasificare, ne-am putea baza pe distincția între funcțiile textuale *dialogice*, precum *întrebare/răspuns*, și funcțiile textuale *nedialogice*. În interiorul acestor două grupe de funcții am putea continua potrivit principiilor de clasificare obișnuite; lipsesc totuși criteriile necesare pentru a proceda în acest sens. Să admitem că ar exista o funcție textuală generală a *neconcordanței*, care, la un nivel mai specific, poate apărea apoi ca *negare*, *respingere*, *refuz* etc. Care ar fi atunci raportul dintre aceste funcții posibile? Este, de exemplu, refuzul o formă de negare? Refuzul și negarea pot fi reduse la numitorul comun al unei funcții supraordonate ierarhic?

Ceea ce știm cu siguranță este faptul că aceste funcții textuale nu coincid cu funcțiile propoziționale. La nivelul textului, o propoziție interogativă nu exprimă în mod neapărat necesar o întrebare; în cazul așa-numitei „întrebări retorice", ea este interpretată, de exemplu, ca afirmație. Chiar și negarea poate fi exprimată printr-o propoziție interogativă:

A: *Tu, ca pozitivist, ai vorbi aici despre „pragmatică".*
B: *Eu și pozitivistul!*

Asta înseamnă și că nu orice negație din text este exprimată printr-o propoziție negativă (cf. *infra*)[1]. În acest punct, aș vrea să revin la propunerea pe care am făcut-o deja [cf. 1.5.2.], și anume de a cerceta

---

aparțin așa-numitele *acte performative* din teoria actelor de vorbire. Cf. John L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, 1962, passim, și John R. Searle, *Speech acts*, Cambridge 1969, §§ 2.4. și 6.2.]

[1] [Pentru a evita posibilele erori de interpretare, trebuie indicat faptul că distincția operată aici între *funcția propozițională* și *funcția textuală* are legătură cu distincția dintre *conținutul propozițional* și *rolul ilocuționar* din teoria actelor de vorbire, dar că niciuna dintre aceste două distincții nu este coextensivă.]

temeinic ce este „lingvistica implicită a textului" unei limbi, cu alte cuvinte care sunt denumirile de care dispune lexicul ei pentru a indica funcțiile textuale. În acest scop, ar trebui să procedăm conform principiilor semanticii structurale. Ar trebui mai întâi evidențiate structurile primare ale secțiunii lexicale corespunzătoare și constituită paradigma lexemelor primare a acestui domeniu de desemnare. Ar trebui apoi să ne ocupăm de structurile secundare: Ce cuvinte derivate există? Cuvântul primar este un verb iar derivatul aferent un nume, sau invers? O astfel de activitate ar fi extrem de valoroasă, dacă ar fi făcută într-o manieră confrontativă și contrastivă între două sau mai multe limbi.

Pentru a arăta că în această privință există efectiv deosebiri între diferite limbi, aș vrea să dau un exemplu ceva mai detaliat din domeniul supoziției implicite sau al *presupoziției*:

> Într-un studiu al său, Ch. Rohrer citează una dintre îndrăgitele și binecunoscutele *Întrebări către Radio Erevan* (*Eriwan*): dacă este adevărat că Gagarin a câștigat la Moscova un Moskvici. Răspunsul dat, conceput tot potrivit principiilor general cunoscute, sună astfel: „În principiu, da. Dar nu a fost Gagarin, ci fratele său și, în afară de asta, nu s-a întâmplat la Moscova, ci în Minsk. Iar Moskviciul nu era Moskvici, ci o bicicletă, iar fratele lui Gagarin nu a câștigat-o, ci i-a fost furată."
>
> Rohrer observă în această privință – și, după părerea mea, în mod corect – că toate presupozițiile celui care pune întrebarea sunt marcate drept false în răspuns[1]. W. Dressler, care citează acest pasaj la începutul lucrării sale, consideră că afirmația lui Rohrer nu ar fi corectă, deoarece nu ar fi în niciun fel negate existența lui Gagarin, a Moscovei, a mărcii auto Moskvici și nici posibilitatea de a câștiga o astfel de mașină, ci doar relația dintre aceste patru elemente presupuse[2].
>
> Consider că această obiecție a lui Dressler este nejustificată. Aici este vorba despre *presupoziții ale textului*, nu despre *presupoziții ale vorbirii în general*. Pentru întrebare, ca funcție textuală, nu sunt valabile în mod automat toate presupozițiile, care s-ar putea aduce în discuție, în

[1] Cf. Ch. Rohrer, *Zur Theorie der Fragesätze*, în D. Wunderlich (ed.), *Probleme und Fortschritte der Transformationsgrammatik*, München, 1971, p. 109-126; aici p. 114.

[2] Cf. W. Dressler, *Einführung in die Textlinguistik*, Niemeyer, Tübingen, 1972, p. 85.

general, în legătură cu oricare act de vorbire. În această privință, până și lista lui Dressler, cu presupozițiile care nu sunt negate, este incompletă. Se neagă la fel de puțin că există oameni, orașe sau mașini sau că Gagarin se poate duce într-un anumit oraș, adică la Moscova. De altfel, răspunsul se întemeiază pe alte presupoziții, anume că Gagarin are un frate, că există oameni care au o slăbiciune pentru biciclete care nu sunt ale lor etc.

De fapt, ceea ce trebuie să ne intereseze pe noi aici este următorul aspect: Pentru funcția textuală de *întrebare* există procedee codificate pe baze idiomatice, care să țină cont de diferite presupoziții? În germană pare să nu fie cazul, cel puțin în ceea ce privește exemplul dat; formula *ob es wahr sei* „dacă este adevărat" este o formă a întrebării indirecte, prin care nu se exprimă faptul că cel ce pune întrebarea trebuie să ia în calcul un anumit tip de răspuns. Pentru a exprima asta, în germană ar fi necesare particule precum *wohl* sau *doch*, care însă, la rândul lor, au o altă funcție generală decât aceea de a modifica propozițiile interogative. Există totuși limbi care, până la un anumit punct, marchează ca atare presupozițiile unei întrebări, astfel încât aflăm prin chiar intermediul întrebării de ce tip este presupoziția legată de întrebare. Din gramatica limbii latine cunoaștem diferite forme ale întrebării directe, care exprimă o anumită presupoziție a celui care întreabă. Asta nu înseamnă că cel care pune întrebarea ar fi absolut sigur de răspunsul respectiv, altfel nu ar mai întreba – adică nu este vorba despre așa-numitele „întrebări retorice" –, ci doar că el are anumite așteptări în privința răspunsului:

Întrebare	*Presupoziție*
venit*ne*? 'A venit?	niciuna
num venit? 'Oare să fi venit?'	negativă; se presupune inexistența stării de lucruri despre care se întreabă
nonne venit? 'Așadar a venit?' sau: 'Nu cumva a venit?'	pozitivă; se presupune existența stării de lucruri despre care se întreabă

În spaniolă (și în multe alte limbi moderne) găsim o altă clasificare a acestor presupoziții foarte generale. Latineștilor *venitne*? și *num venit*?

le corespunde doar *¿vino?*, în timp ce *nonne venit?* îşi găseşte un corespondent destul de exact în *¿no vino?*. Există, de altfel, variante ale acestor două procedee, care constau în adăugarea lui *acaso* „cumva". Astfel, în ceea ce priveşte funcţia textuală supra-idiomatică *¿acaso vino?* corespunde foarte exact latinescului *num venit?* Totuşi, în această privinţă, spaniola dispune de o paradigmă configurată în mod diferit faţă de latină, ceea ce înseamnă, printre altele, că *acaso* poate fi anexat şi formei pentru presupoziţia pozitivă:

venitne?	¿vino?
num venit?	¿(acaso) vino?
nonne venit?	¿no vino? ¿(acaso) no vino?

Trebuie să presupunem că şi pentru funcţia textuală a negaţiei, sau, mai general, a respingerii, există procedee idiomatice specifice. Acum câtva timp am coordonat o lucrare de abilitare cu tema „Forme de exprimare ale replicii negative în limba franceză". Un rezultat deloc surprinzător al acestei lucrări a fost constatarea că, în afara faptului de a spune pur şi simplu „nu", există un număr mare de posibilităţi de exprimare în text a acestei funcţii. În multe cazuri (dau aici doar câteva exemple) este vorba, probabil, despre posibilităţi lingvistice generale; un asemenea paralelism complet există cel puţin cu limba germană:

A: *Tu l'aimes? B: Tu es fou.* Sau şi*: Tu es fou? T'es cinglé?*
(„O iubeşti? Eşti nebun." Sau şi: „Eşti nebun? Te-ai ţicnit?")

A: *C'est à cause de son portrait?* B: *C'est à cause de ses yeux.*
(„Din cauza portretului său? Din cauza ochilor săi.")

A: V*ous m'en voulez?* B: *Je serais un salaud, si je vous en voulais.*
(„Sunteţi supărat pe mine? Aş fi un ticălos dacă m-aş supăra pe dumneavoastră." – ceea ce trebuie interpretat nu ca un fel de autocaracterizare, ci ca o formă de respingere)

A: *Américanophile que tu es, tu devrais approuver la position de la Maison Blanche.* B: *Américanophile, moi?*

(A: „Ca un americanofil ce eşti, ar trebui să aprobi poziţia Casei Albe." B: „Eu, americanofil?") (cf. *supra*)

În celelalte limbi romanice, formula *pensez-vous* nu este uzuală ca expresie a replicii negative. Cunoaşteţi acest procedeu, sub o formă ceva mai diferită, din limba germană, unde *denkste!* este aproape lexicalizat. (De altfel, în germana vorbită în sud, sunt uzuale mai degrabă construcţii de tipul *Das hättest du wohl gedacht.* („La asta te-ai fi gândit de fapt şi tu.") sau *Das denkst auch bloß du.* („Asta o gândeşti şi tu.".)

Din păcate, forme ale replicii negative exprimate atât de ferm, aşa cum le întrebuinţează eroina romanului *Zazie dans le métro* de Raymond Queneau, nu pot fi pronunţate în amfiteatrul unei universităţi germane cu tradiţie. Putem merge cel mult atât de departe, încât să indicăm un procedeu comparabil din limba italiană:

A: *Ce la faremo, vedrai!* B: *Col cavolo!*
(A: „O s-o facem, ai să vezi!" B: „O s-o facem din părţi!" [literal: „cu varză"])

În *français populaire* există o posibilitate de replică negativă foarte asemănătoare:

...tu n'en as pas [*des cigarettes*]? *Non... j'en ai fumé cette nuit. Des clous! Je t'ai entendu ronfler.* (Sartre)
„...n-ai ţigări? Nu... le-am fumat azi-noapte. La dracu! [literal: *cuie!*] Te-am auzit pufăind."

Des clous! (literal: „cuie") serveşte aici ca replică negativă energică la afirmaţia defensivă prin care un soldat prizonier de război vrea să-l împiedice de la ultima lui ţigară pe colegul de cameră.

Toate cele spuse ar trebui să fie suficiente pentru o primă privire de ansamblu asupra paradigmaticii funcţiilor textuale. Ceea ce trebuie făcut în mod necesar în acest domeniu este, în primul rând, o inventariere temeinică a problemelor, care ar trebui să plece de la compararea cât mai multor limbi.

Permiteţi-mi acum câteva ultime observaţii despre sintagmatica de la nivelul textului. Acest domeniu a fost mult mai bine cercetat decât

cel al paradigmaticii, la fel cum, în lingvistica ultimelor două decenii, sintagmatica s-a bucurat de o atenție cu totul specială, în defavoarea paradigmaticii.

Dintr-un punct de vedere foarte general, relațiile sintagmatice de la nivelul textului pot fi doar de trei tipuri: *anticipare*, *reluare*, *aliniere*. Deoarece despre multe fapte, care țin de dimensiunea sintagmatică a textului, am discutat deja atunci când am prezentat trăsăturile celor patru niveluri gramaticale (de exemplu, *substituirea* este un procedeu posibil, prin care se poate exprima relația sintagmatică de „reluare"), ar fi suficientă acum doar o scurtă privire de ansamblu.

În *anticipare* sau *cataforă*, un element al textului trimite la ceva ce trebuie să urmeze. Pentru aceasta, în germană se folosesc, printre altele, cuvinte ca *folgendes* „următorul", *das Folgende* „ceea ce urmează" etc. Sau grupul de cuvinte *im folgenden* „în cele ce urmează". La fel și în spaniolă, unde se poate alege între *en lo que sigue*, literal: „în cel ce urmează" și *en lo siguiente*, literal „în următorul". Din punctul de vedere al gramaticii frastice a limbii spaniole, aceste formule ar putea fi considerate sinonime; ele nu sunt totuși sinonime, dacă avem în vedere funcția lor în text, unde apar ca elemente anticipative: *en lo que sigue* se referă la întregul text care urmează; aspectul la care se face referire poate fi numit, eventual, imediat, dar poate să apară în text și mult mai târziu. Formula *en lo siguiente*, dimpotrivă, face trimitere la ceva ce urmează imediat, ea are, ca să spunem așa, funcția unui semn de punctuație, și anume a celor două puncte.

La cea de-a doua dintre cele trei relații sintagmatice, *reluarea*, m-am referit atât de des, cel puțin în ceea ce privește forma sa generală, pronominalizarea frastică sau textuală prin intermediul unor elemente de tipul *ja*, *nein*, *doch*, încât în acest moment aș putea renunța la expuneri mai lungi. Sub acest aspect, ar mai fi de menționat încă o dată că, în anumite limbi, de exemplu în portugheză și în română, reluarea prin substitute frastice de acest tip este destul de neobișnuită și că, mai mult, în spiritul vechii tradiții latinești, în norma limbilor respective este favorizată repetarea verbului (pronumele textuale corespunzătoare putând apărea, eventual, ca însoțitori):

A menina chama-se Maria? („Te cheamă Maria, micuțo?")
Chamo. sau și: *Sim, chamo.* (Nu simplu: *sim* „da".)

În ceea ce privește reluarea formelor perifrastice ale verbului conjugat, am văzut deja că în portugheză este uzuală reluarea *anaforică* (repetarea începutului segmentului care trebuie reluat: *tens visto? – tenho!*; literal: „ai văzut"' – „am") , în timp ce italiana și româna cunosc reluarea *epiforică* (repetarea finalului segmentului care trebuie reluat: *hai visto? – visto!*; literal: „ai văzut" – „văzut"). În germană sunt posibile ambele procedee, ce-i drept cu o preferință evidentă în normă pentru anaforă [vezi și 1.2.].

Și cea de-a treia dintre relațiile sintagmatice generale de la nivelul textului, *alinierea*, poate îmbrăca diferite forme mai speciale. Am dat deja un exemplu în acest sens: enumerarea în latina clasică [1.2.]; pe lângă aceasta, ne-am mai putea gândi la o serie de alte procedee, prin care pot fi formate „lanțuri textuale", de exemplu forme ale repetării parafrastice determinate în mod idiomatic.

***

Ce am putut oferi aici au fost doar propuneri orientative, pentru activitatea propriu-zisă de cercetare am adus o contribuție redusă. Acea parte a gramaticii unei limbi care depășește limitele sintaxei frastice, și anume o gramatică transfastică propriu-zisă, nu a fost conturată încă pentru nicio limbă într-un mod realmente coerent și cât de cât complet[1]. O astfel de prezentare ar trebui făcută la niveluri diferite, la cel al *sistemului* și la cel al *normei*. Ar trebui mai întâi să identificăm și să

[1] [În acest domeniu, foarte mult material despre limba engleză se găsește într-o lucrare care a reprezentat fundamentul unei întregi „școli" de transfrastică: M.A.K. Halliday / R. Hasan, *Cohesion in English*, Londra, 1976. În opoziție cu *coerență*, prin *coeziune* se înțelege astăzi nu îmbinarea de enunțuri realizabilă pe baza relațiilor semantice, ci o îmbinare de enunțuri codificată în mod explicit din punct de vedere material (vezi Beaugrande / Dressler, *Einführung*, op. cit., p. 3 și urm.). Brown și Yule le reproșează, pe bună dreptate, lui Halliday și Hasan (care, ca și succesorii lor, nu folosesc termenul *coherence*) faptul că ei nu fac întotdeauna o distincție foarte clară între aceste două tipuri de relații (vezi G. Brown / G. Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge, 1983, p. 195).]

descriem elementele sistematic funcționabile, opozițiile regulate și necesare și relațiile sintagmatice. Am putea apoi să trecem la ceea ce este uzual în limba respectivă. Iar ceea ce este uzual reprezintă, pe de o parte, ceea ce s-a realizat realmente în cadrul sistemului văzut ca o rețea de posibilități și, pe de altă parte, ceea ce este, oricum, ferm ancorat în tradiția comunității lingvistice respective, deși acest fapt nu influențează, în general, funcționarea sistemului.

Nu rareori, chiar aceste fapte impuse de normă la nivelul cel mai înalt de structurare idiomatic sunt cele care conferă textelor produse de persoane aloglote, în ciuda unor remarcabile cunoștințe de limbă din partea celui care produce un text, un ultim suflu de „ciudățenie”. „Ciudat”, ne spunem, în calitate de vorbitori nativi, atunci când auzim sau citim astfel de texte, „nimic nu e greșit la acest mod de exprimare, s-ar putea spune așa fără îndoială. Numai că în gemană (respectiv în franceză, în portugheză etc.) se spune mai degrabă așa: «...»”.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie

Texte citate[1]

Claudel, P., *Œuvre poétique*, Paris (Bibliothèque de la Pléiade), 1957.

Cros, Ch., *Œuvres complètes*, Paris (Bibliothèque de la Pléiade), 1970.

Mallarmé, St., *Œuvres complètes*, Paris (Bibliothèque de la Pléiade), 1945.

Muscetta, C. / Ponchiroli, D. (edit.), *Poesia del Quattrocento e del Cinquecento*, Torino, 1959.

Novalis, *Werke in einem Band*, editate de H.-J. Mahl şi R. Samuel, München/ Viena, 1982.

Treu, M. (edit.), *Sappho. Griechisch und Deutsch*, München, ^{3}1963.

Idem (edit.), *Alkaios. Griechisch und Deutsch*, München, ^{2}1969.

Werner, O. (edit.), *Aischylos. Tragödien und Fragmente*, München, ^{2}1969.

Versiuni româneşti ale textelor citate[2]

Aquino, Thomas de, *Summa theologiae. Opere I. Despre Dumnezeu.* Traducere din limba latină de Gheorghe Sterpu şi Paul Găleşanu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1997.

Bezdechi, Şt., *Antologia liricilor greci*, Institutul de Arte Grafice „Viaţa", Cluj, 1927.

Cântarea lui Roland. Traducere de Eugen Tănase, Editura Univers, Bucureşti, 1974.

Cros, Charles, *Poezii.* Antologie, traducere şi cuvânt înainte de Constantin Abăluţă, Editura Univers, Bucureşti, 1975.

Dante Alighieri, *Divina comedie.* În româneşte de Eta Boeriu, note şi comentarii de Alexandru Duţu şi Titus Pîrvulescu, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965.

---

[1] Izvoarele primare sunt indicate doar atunci când în text s-au făcut trimiteri la o anumită ediţie.

[2] Am înregistrat în această listă bibliografică doar traducerile în limba română citate efectiv. Preluarea citatului este menţionată explicit, cu trimiterile bibliografice necesare. Textele citate de autor care nu au nicio menţiune bibliografică au fost transpuse de traducători (nota. trad.).

Eschil, *Perşii. Cei şapte contra Thebei.* Traducere de Eusebiu Camilar, prefaţă de Mihai Nasta, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1960.
Eschil, *Tragedii.* Traducere, prefaţă şi note de Alexandru Miran, Editura Univers, Bucureşti, 2000.
Goethe, Johann Wolfgang, *Faust.* Traducere de Ştefan Aug. Doinaş, Editura Litera, Chişinău, 1997.
Goethe, Johann Wolfgang, *Suferinţele tânărului Werther.* Traducere de Alexandru Philippide, Editura Pandora-M, Târgovişte, 2001.
Heidegger, Martin, *Fiinţă şi timp.* Traducere din germană de Dorin Tilinca, Editura Jurnalul Literar, 1994.
Hjelmslev, Louis, *Preliminarii la o teorie a limbii.* Traducere din limba engleză de D. Copceag, Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale, Bucureşti, 1967.
Homer, *Odiseea.* Traducere de George Murnu, studiu introductiv şi note de D.M. Pippidi, Editura Univers, Bucureşti, 1971.
Hugo, Victor, *Legenda secolelor. Versuri alese.* Antologie, traducere şi note de Ionel Marinescu, Editura pentru Literatură, 1969.
Jakobson, Roman, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în vol.: *Probleme de stilistică. Culegere de articole.* Traducere de Mihai Nasta, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 83-125.
Mann, Thomas, *Casa Buddenbrook.* Traducere din germană de Ion Chinezu, Editura Rao, Bucureşti, 1997.
Morgenstern, Christian, *Cântece de spânzurătoare.* În româneşte de Nina Cassian, prefaţă de Nicolae Balotă, Editura Univers, Bucureşti, 1970.
Noica, Simina, *Antologie lirică greacă*, Editura Univers, Bucureşti, 1971.
Novalis, *Între veghe şi vis. Fragmente romantice.* Selecţie, traducere, prefaţă, note şi comentarii de Viorica Nişcov, Editura Univers, Bucureşti, 1995.
Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală.* Traducere şi cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Polirom, 1998.
Vergilius Maro, Publius, *Bucolicele. Georgicele.* Traducere de Nicolae Ionel, Institutul European, Iaşi, 1997.
Vergilius Maro, Publius, *Eneida.* Traducere de George Coşbuc, ediţie îngrijită, note şi prefaţă de Stella Petecel, Editura Univers, Bucureşti,1980.
Vergilius Maro, Publius, *Eneida.* Traducere, note şi prefaţă de Teodor Naum, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

Literatură secundară[1]

Albrecht, J., *Europäischer Strukturalismus*, Tübingen, 1988 (= UTB 1487).

Alonso, D., *Spanische Dichtung. Versuch über Methoden und Grenzen der Stilistik (Poesia Espanola. Ensayo de métodos y límites estilísticos)*, Berna, 1962.

Aristoteles, *Poetik* (orice ediție).

Idem, *Rhetorik*, München, [4]1993 (= UTB 159).

Aschenberg, H., *Idealistische Philologie und Textanalyse. Zur Stilistik Leo Spitzers*, Tübingen, 1984.

Austin, J.L., *How to do things with words*, Oxford, 1962 (trad. germ.: *Zur Theorie der Sprechakte,* Stuttgart, 1972).

Bally, Ch., *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, [4]1965.

Beaugrande, R.-A. de / Dressler, W., *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, 1981.

Bidu-Vrănceanu, A., *Systématique des noms de couleurs*, Bucureşti, 1976.

Birkenmaier, W., *Artikelfunktionen in einer artikellosen Sprache. Studien zur nominalen Determination im Russischen*, München, 1979.

Bloomfield, L., *Language*, New York, 1933, reeditare Londra, 1973 (trad. germ.: *Sprache*, Frankfurt, 1980).

Bolinger, D.D., *On the Passive in English*, în: A. Makkai şi V.B. Becker Makkai (edit.), *The first LACUS Forum 1974*, Columbia, South Carolina, 1975, p. 57-77.

Bousoño, C., *Teoría de la expresión poética*, Madrid, 1952, [5]1970 (2 vol.).

Brinker, K., *Linguistische Textanalyse*, Berlin, 1985, [3]1992.

Brown, G. / Yule, G., *Discourse Analysis*, Cambridge, 1983.

Bühler, K., *Kritische Musterung der neueren Theorien des Satzes*, în: „Indogermanisches Jahrbuch", vol. 6 (1918), p. 1-20.

Idem, *Die Axiomatik der Sprachwissenschaften*, în: „Kant-Studien", nr. 38 (1933), p. 19-90, ediție nouă comentată, Frankfurt/M., 1969, [2]1976 (edit. E. Ströker).

Idem, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934, ediția a II-a, Stuttgart, 1965 (reeditare Stuttgart, 1982 [= UTB 1159]).

Catford, J.C., *A Linguistic Theory of Translation*, Londra, 1965.

Christmann, H.H., *Declinet und kein Ende*, în: H. Krauss (edit.), *Altfranzösische Epik*, Darmstadt, 1978, p. 355-367.

[1] Lista operelor citate în text. Pentru alte indicații bibliografice, vezi și „Observații preliminare".

Cornish, F., *Anaphoric Relations in English and French. A Discourse Perspective*, Londra, 1986.

Coseriu, E., *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954), acum în: idem, *Teoría del lenguaje y lingüística general* (cf. *infra*), p. 115-234.

Idem, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, în: „Romanistisches Jahrbuch", VII (1955/56), p. 29-54. Acum în: *Teoría del lenguaje y lingüística general* (cf. *infra*).

Idem, *Sincronía, diacronía e historia*, ediția I, Montevideo, 1958; ediția a III-a, Madrid, 1978 (în germană de H. Sohre, München, 1974).

Idem, *Das Phänomen der Sprache und das Daseinsverständnis des heutigen Menschen*, în: *Das Selbstverständnis des modernen Menschen*, Frankfurt/M., 1967, p. 21 și urm.

Idem, *'L'arbitraire du signe'. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*, în: *ASNSL*, 204 (1967), p. 81-112.

Idem, *Coordinación latina y coordinación románica*, în: *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos (Madrid 1966)*, vol. 3, *Coloquio de estudios estructurales sobre las lenguas clásicas*, Madrid, 1968, p. 35-57 (trad. germ. în: idem, *Sprache. Strukturen und Funktionen*, Tübingen, ^{2}1971, p. 157-178).

Idem, *Einführung in die Strukturelle Linguistik*. Prelegere ținută la Tübingen în semestrul de iarnă 1967/68, reproducere autorizată de G. Narr și R. Windisch, Tübingen, 1969.

Idem, *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*, în: P. Hartmann / H. Vernay (edit.), *Sprachwissenschaft und Übersetzen*. Commentationes Societatis Linguisticae Europaeae III, München, 1970, p. 1-18.

Idem, *Zur Sprachtheorie von Juan Luis Vives*, în: *Aus der französischen Kultur- und Geistesgeschichte* (Festschrift Walter Mönch), Heidelberg, 1971, p. 234-255.

Idem, *Thesen zum Thema 'Sprache und Dichtung'*, în: W.-D. Stempel (edit.), *Beiträge zur Textlinguistik*, München, 1971, p. 183-188 (acum și în: *Energeia und Ergon*, cf. *infra*, vol. 1, p. 291-294).

Idem, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, ediția a III-a revizuită și adăugită, Madrid, 1973 (trad. germ.: *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, München, 1975).

Idem, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, vol. 1, Tübingen, ^{2}1975, vol. 2, Tübingen, 1972.

Idem, *Probleme der strukturellen Semantik*, Tübingen, 1973, ^{2}1975.

Idem, *Logique du langage et logique de la grammaire*, în: J. David / R. Martin (edit.), *Modèles logiques et niveaux d'analyse linguistique* (Actes du colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, 7-9 novembre 1974), Paris, 1976, p. 15-33.

Idem, *Das Romanische Verbalsystem*, editare şi prelucrare de H. Bertsch, Tübingen, 1976.

Idem, *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie*, în: L. Grähs / G. Korlén / B. Malmberg (edit.), *Theory and Practice of Translation* (Nobel Symposium 39, Stockholm, 1976), Berna-Frankfurt am Main-Las Vegas, 1978, p. 17-32 (acum şi în: *Energeia und Ergon*, cf. *infra*, vol. 1, p. 295-309).

Idem, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes* (*Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*); acum în: H. Geckeler (edit.), *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt, 1978, p. 193-238.

Idem, *'Historische Sprache' und 'Dialekt'*, în: „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte NF", nr. 26 (1980), p. 106-122 (acum şi în: *Energeia und Ergon*, cf. *infra*, vol. 1, p. 45-61).

Idem, *Grundzüge der funktionellen Syntax*, în: idem, *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, editare de U. Petersen, Tübingen, 1987, p. 133-176.

Idem, *Die Ebenen des sprachlichen Wissens. Der Ort des 'Korrekten' in der Bewertungsskala des Gesprochenen*, în: *Energeia und Ergon*, cf. *infra*, vol. 1, p. 327-364.

Idem, *Strukturelle und kognitive Semantik.* Prelegere ţinută în semestrul de iarnă 1989/90, reprodusă de U. Maier şi H. Weber, Tübingen, 1992 (manuscris multiplicat).

Croce, B., *Problemi di Estetica*, Bari, ^{6}1966.

Delbouille, P., *Poésie et sonorités*, Paris, 1961.

De Sanctis, F., *Storia della letteratura italiana*, Florenţa, 1963.

Dressler, W., *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, 1972, ^{2}1973.

Duden, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim, ^{4}1984.

Du Marsais, C. Ch., *Des Tropes, ou des différents sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue*, Paris, 1730.

Energeia und Ergon. Studia in honorem Eugenio Coseriu, vol. 1, *Schriften von E. Coseriu*. Introducere şi editare de J. Albrecht, Tübingen, 1988.

Eroms, H.-W., *Funktionale Satzperspektive*, Tübingen, 1986.

Fanselow, G. / Felix, S.W., *Sprachtheorie*, vol. 2, *Die Rektions- und Bindungstheorie*, Tübingen, ^{3}1993.

Fillmore, Ch.J., *The Case for Case*, în: E. Bach / R. Harms (edit.), *Universals in Linguistic Theory*, New York, 1968, p. 1-88 (trad. germ.: *Plädoyer für Kasus*, în: W. Abraham (edit.), *Kasustheorie*, Frankfurt/M., 1971, p. 1-118).

Flydal, L., *Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de la langue*, în: „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap", 16 (1951), p. 241-258.

Frege, G., *Über Sinn und Bedeutung* [1892], în: idem, *Fünf logische Studien*, Göttingen, 1962, p. 40-65.

Gardiner, A.H., *The Theory of Speech and Language*, Oxford, 1932, ^{2}1951.

Gleason, H.A., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, ^{2}1961.

Heinemann, W. / Viehweger, D., *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, 1991.

Hennigfeld, J., *Geschichte der Sprachphilosophie. Antike und Mittelalter*, Berlin-New York, 1994.

Hjelmslev, L., *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, Copenhaga, 1943 (trad. engl.: *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, ^{2}1961; trad. fr.: *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1968-1971; trad. germ.: *Prolegomena zu einer Sprachtheorie*, München, 1974).

Holthuis, S., *Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption*, Tübingen, 1993.

Husserl, E., *Logische Untersuchungen*, Tübingen, ^{5}1986.

Jakobson, R., *Linguistics and poetics*, în: T.A. Sebeok (edit.), *Style in Language*, Cambridge, Mass., 1960, p. 350-377 (trad. germ.: *Linguistik und Poetik*, în: J. Ihwe (edit.), *Literaturwissenschaft und Linguistik*, Frankfurt/M., 1972, vol. 1, p. 99-135).

Jespersen, O., *How to Teach a Foreign Language (Sprogundervisning)*, Londra, 1904, ^{12}1961.

Idem, *The philosophy of grammar*, Londra, reeditare 1975.

Kainz, F., *Psychologie der Sprache*, 5 vol., Stuttgart, 1941-1969.

Kallmeyer, W. et alii, *Lektürekolleg zur Textlinguistik*, 2 vol., Frankfurt am Main, 1974 (vol. 1, ^{4}1984).

Kęsik, M., *La cataphore*, Paris, 1989.

Koeppel, R., *Satzbezogene Verweisformen. Eine datenbankgestützte Untersuchung zu ihrer Distribution und Funktion in mündlichen Texten, schriftlichen Texten und schriftlichen Fachtexten des Deutschen*, Tübingen, 1993.

Koller, W., *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg, 1979, ^{4}1992.

Kong, D., *Textsyntax. Untersuchungen zur Satzverknüpfung und Satzanknüpfung in der deutschen Gegenwartssprache*, Würzburg, 1993.

Kristeva, J., *Bachtine, le mot, le dialogue et le roman*, în: „Critique", 33, 239 (1967), p. 438-465.

Lausberg, H., *Elemente der literarischen Rhetorik*, München, ^{10}1990.

Martinet, A., *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, ediție nouă 1980 (trad. germ.: *Grundzüge der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Stuttgart, 1963).
Moirand, S., *Une grammaire des textes et des dialogues*, Paris, 1990.
Molino, J., *La connotation*, în: „La linguistique" 1(1971), p. 5-30.
Pagliaro, A., *Saggi di critica semantica*, Messina-Florența, 1953.
Idem, *Nuovi saggi di critica semantica*, Messina-Florența, 1956.
Idem, *Altri saggi di critica semantica*, Messina-Florența, 1961.
Platon, *Œuvres complètes*, vol. 5, partea a II-a, *Cratyle*, antologie și traducere de L. Méridier, Paris, ^{2}1969.
Riffaterre, M., *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971 (trad. germ.: *Strukturale Stilistik*, München, 1973).
Rohrer, Ch., *Zur Theorie der Fragesätze*, în: D. Wunderlich (edit.), *Probleme und Fortschritte der Transformationsgrammatik*, München, 1971, p. 109-126.
Russell, B., *Introduction to Mathematical Philosophy*, Londra, ^{12}1967.
Saussure, F. de, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916 (trad. germ.: *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Berlin, ^{2}1967).
Searle, J.R., *Speech acts*, Cambridge, 1969 (trad. germ.: *Sprechakte*, Frankfurt am Main, 1983).
Seguin, J.-P., *La langue française au XVIIIe siècle*, Paris, 1972.
Spitzer, L., *Linguistics and literary history. Essays in stylistics*, ediția I, Princeton (New Jersey), 1948, ediție nouă, New York, 1962.
Idem, *Texterklärungen. Aufsätze zur europäischen Literatur*, München, 1969.
Stebbing, L.S., *A Modern Introduction to Logic*, Londra, ^{7}1950.
Thèses du Cercle Linguistique de Prague, 3. Problèmes des recherches sur les langues de diverses fonctions, în: „Travaux du Cercle Linguistique de Prague 1", ^{2}1968, p. 14-21.
Thomas von Aquin, *Summa theologiae* (orice ediție).
Thun, H., *Personalpronomina für Sachen. Ein Beitrag zur romanischen Syntax und Textlinguistik*, Tübingen, 1986.
Trabant, J., *Zur Semiologie des literarischen Kunstwerks. Glossematik und Literaturtheorie*, München, 1970.
Idem, *Poetische Abweichungen*, în: „Linguistische Berichte", 32 (1974), p. 45-59.
Ueding, G., *Einführung in die Rhetorik*, Stuttgart, 1976.
Urban, W.M., *Language and Reality*, Londra, 1939.
Vossler, K., *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München, 1923.
Weinrich, H., *Wege der Sprachkultur*, Stuttgart, 1985.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Postfață la ediția românească

Ideea de a contribui la o mai bună receptare în cultura românească a ideilor lui Eugeniu Coşeriu (1921-2002) mă urmăreşte de mai multă vreme şi am încercat de-a lungul ultimelor două decenii să întreprind câte ceva în acest scop[1], asociindu-mă astfel eforturilor remarcabile, de

[1] Vezi următoarele traduceri: Eugenio Coseriu, THEOPHYLACTUS, II, 15. *O contribuție la clarificarea lui* ***torna, torna, fratre.*** Traducere din limba germană şi adaptare de Eugen Munteanu, în „Limba română" (Chişinău), anul II, nr. 1 din 1992, p. 51-62. Dumitru Irimia/ Eugen Munteanu (ed.), *Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 1992, 360 p. Eugen Coşeriu, *Simbol, semn, cuvânt.* Traducere şi adaptare în limba română de Eugen Munteanu, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi", tom. XXXIX (1993), secț. 3 – lingvistică, p. 5-22. Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferințe* (ed.: Eugen Munteanu, Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea şi Adrian Turculeț), în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" (1992-1993), Iaşi, 1994 (separatum, 190 p.). Eugeniu Coşeriu, *Limbajul între* ***physei şi thesei.*** Versiune românească de Eugen Munteanu şi Ana-Maria Prisacaru, în vol.: Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală.* Antologie, argument şi note de Dorel Fînaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2009, p. 54-72. Eugen Munteanu (coord.), *Lucrările colocviului Internațional „Eugeniu Coşeriu – 90 de ani de la naştere" (Iaşi-Bălți, 27-29 iulie 2011)*, număr special din „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. LI (2011), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012, 444 p. Eugeniu Coşeriu, *Istoria filosofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau.* Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească şi indice de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2011, 520 p. Vezi, de asemenea, şi articolele mele: *Componenta aristotelică a gîndirii lingvistice coşeriene*, în vol. Dumitru Irimia/ Eugen Munteanu (ed.), *Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 1992, p. 73-83. *Eugenio Coseriu. Fundamente filosofice ale unei „lingvistici integrale"*, în

traducere, editare și interpretare a textelor coșeriene, întreprinse, între alții, de colegi precum Mircea Borcilă, Dumitru Irimia, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Saramandu, Eugenia Bojoga, Dorel Fînaru, Andrei A. Avram, Cristinel Munteanu, Ema Tămâianu-Morita, Dumitru Cornel Vîlcu, Cătălina Tărcăoanu, Simina-Maria Terian. Volumul de față, dedicat lingvisticii textului, a fost până acum unul dintre textele importante ale lui Coșeriu încă netraduse în limba română.

Concepută in nuce într-un important articol intitulat *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* și publicat în „Romanistisches Jahrbuch", nr. VII pe anii 1955/56, doctrina coșeriană despre esența limbajului poetic în cadrul epistemologic general al unei lingvistici a textului, înțeleasă ca o „lingvistică a vorbirii", a fost reluată și adâncită de autor într-o serie de prelegeri universitare ținute la Universitatea din Tübingen începând cu anii 1977. La fel cum s-a întâmplat și cu alte opere importante ale marelui lingvist, și această *Textlinguistik* s-a dezvoltat pe parcursul mai multor ani, prin ediții succesive, grație și devotamentului unor discipoli, care s-au îngrijit de dificilele operațiuni editoriale. Toate detaliile acestui proces sunt relatate cu onestitate de Jörn Albrecht, în prefețele primelor ediții ale prelegerilor, prefețe pe care le reproducem integral în ediția de față. Între timp, alți doi discipoli ai lui Eugeniu Coșeriu, Donatella Di Cesare și Óscar Loureda Lamas, au realizat și tipărit remarcabile versiuni în limbile italiană, respectiv spaniolă, ale textului nostru[1].

---

vol. Șt. Afloroaiei (coord.), *Ideea europeană în filosofia românească*, I (număr special al revistei „Hermeneia"), Iași, 2005, p. 126-135. *En guise de préface. La postérité d'Eugenio Coseriu*, în vol.: Eugen Munteanu (coord.), *Lucrările colocviului Internațional „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere" (Iași-Bălți, 27-29 iulie 2011)*, număr special din „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. LI (2011), Editura Academiei Române, București, 2012, p. 7-13. *Coșeriu, așa cum l-am cunoscut*, în „Cronica", septembrie, 2002, p. 13; articol republicat în „Limba română", Chișinău, nr. 10 (2002), p. 12-14.

[1] Vezi Eugenio Coseriu, *Lingustica del texto. Introduzione a una ermeneutica del senso*. Edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Carocci editore, Roma, ediția I, 1997, ediția a II-a, 2002. Eugenio Coseriu, *Lingüística del*

Editarea, în orice limbă, a textului unui mare creator de tipul lui Coşeriu nu este o operaţiune facilă din punct de vedere filologic. Cine se încumetă să traducă sau să editeze un asemenea text este pus la tot pasul în faţa unor decizii care trebuie asumate, unele ţinând de contextualizarea culturală, altele de conţinut şi de stil, altele de terminologie, altele pur tehnice. La Coşeriu lucrurile se complică şi prin aceea că, uneori, autorul a autorizat încă din timpul vieţii versiuni în limbi diferite ale unuia şi aceluiaşi text, provocând printre discipoli şi urmaşi dispute colegiale cu privire la gradul de legitimitate şi autenticitate al versiunilor paralele. În ceea ce ne priveşte, am optat ca bază de traducere pentru versiunea în limba germană, cu textul stabilit, îngrijit şi editat de Jörn Albrecht. Procedând astfel, am acordat prioritate criteriului cronologic, dar şi considerentului de bun-simţ că limba primă în care Coşeriu şi-a formulat gândurile în faţa studenţilor a fost limba germană. Am preferat deci să urmăm îndeaproape varianta germană originară, oferită de Jörn Albrecht, chiar dacă, pe alocuri, versiunea Donatellei Di Cesare este mai limpede şi mai coerentă, iar ediţia spaniolă a lui Óscar Loureda Lamas este dotată cu ample şi temeinice note, comentarii şi referinţe bibliografice.

Ne-am confruntat însă, pentru înţelegerea adecvată a pasajelor mai dificile sau mai obscure din textul german, şi cu versiunile colegilor Di Cesare şi Loureda Lamas.

Întrucât ni s-a părut perfect adecvat orientării discursului central şi accentelor puse de Coşeriu, am preluat titlul cărţii de la Donatella Di Cesare, întocmai cum a procedat şi Óscar Loureda Lamas.

Am menţinut intact în traducere felul de a se exprima al lui Coşeriu, cu toate mărcile de oralitate care au putut fi transpuse şi echivalate ca atare, inclusiv repetiţiile şi frecventele auto-trimiteri.

Bogatele citate din literatura artistică şi din lucrările de specialitate le-am păstrat în limbile originale, dându-le traducerea în limba română, după caz, în paranteză sau în subsol. La fel am procedat şi pentru unităţile lexicale sau sintagmele date de Coşeriu ca exemple. La unele

---

texto. Introducción a la hermenéutica del sentido. Edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Arco/ Libros, S.L., Madrid, 2007.

fragmente literare mai importante am dat, pe lângă forma din limba originală, versiunea românească existentă şi o versiune a noastră, care a urmat îndeaproape traducerea în germană de către Coşeriu însuşi a pasajului respectiv.

Notele de subsol ale lui Coşeriu şi ale editorului german Jörn Albrecht au fost păstrate şi traduse ca atare, ca şi trimiterile bibliografice din text şi bibliografia finală ale ediţiei germane de referinţă. Am considerat oportun să adăugăm un capitol nou la această bibliografie, cuprinzând versiunile româneşti ale operelor literare sau ale lucrărilor de specialitate citate de Coşeriu în original. Toate intervenţiile noastre, în note, au fost individualizate prin menţiunea: (nota trad.).

Eugen Munteanu

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Index nominum personalium

Abăluţă, Constantin, 200, 247
Abelard, 23
Abraham, W., 74, 252
Adam, J.-M., 21
Afloroaiei, Şt., 256
Agamemnon, 189
Albrecht, Gesa, 9
Albrecht, Jörn, 9, 15 18, 165, 249, 251, 255-258
Alceu, 6, 187, 209
Alexandru cel Mare, 183, 185
Alonso, D., 130, 179, 249
Antos, G., 21
Apollinaire, 127
Apollon, 189, 190
Aquino, Thoma de, 101, 247
Aristotel, 31, 94, 124, 173, 249, 250
Aschenberg, Heidi, 174, 249
Austin, John L., 76, 238, 249
Avalle, D'Arco Silvio, 21
Avram, Andrei A., 256

Bach, E., 74, 252
Bally, Ch., 127, 137, 249
Balotă, Nicolae, 248
Barthes, R., 19
Beaugrande, R.-A. de, 21, 244, 249
Becker Makkai, V.B., 38, 249
Benedetto, L. F., 208
Bergman, Ingmar, 108
Bernárdez, E., 21
Bertsch, H., 111, 222, 251
Bezdechi, Şt., 188, 192, 247
Bidu-Vrănceanu, A., 110, 249
Birkenmaier, W., 59, 249
Bloomfield, L., 42, 49, 224, 249
Blumensath, H. , 89
Blumenthal, P., 21
Boeriu, Eta, 20, 157, 247
Bojoga, Eugenia, 256
Bolinger, Dwight D., 38, 249
Bolle, W., 84
Booz , 154, 155
Borcilă, Mircea, 256
Bousoño, Carlos, 172, 173, 249
Bramimunde, 203
Brecht, Bertolt, 119
Breuer, D., 18
Brinker, K., 21, 249
Brinkmann, H., 19
Brown, G., 244, 249
Bruno, Giordano, 158, 159
Bucephalus , 183, 185
Buddenbrook, 224, 225, 248
Bühler, Karl, 5, 85-90, 99-101, 103-105, 138, 142, 150, 249
Bunyan, John, 121

Caesar, 74
Camilar, Eusebiu, 194, 248
Canger, U., 111

Capella, Martianus, 29
Caragiale, I.L., 67, 68
Carol I, 112
Carol cel Mare, 202- 205
Cassandra, 189
Cassian, Nina, 115, 248
Cassius, C., 44
Catford, J. C., 137, 249
Cervantes, 174, 177, 179, 209
Chinezu, Ion, 225, 248
Christmann, H.H., 204, 249
Cicero, 44, 220, 234
Claudel, Paul, 107, 247
Columb,Cristofor, 69
Copceag, D., 111, 248
Corbière, Tristan, 200
Cornish, F., 215, 250
Corti, Maria, 21
Coşbuc, George, 126, 248
Coşeriu, Eugeniu, 11-14, 18, 42, 96, 97, 109, 110, 116, 118, 123, 124, 128, 131, 143, 145, 161, 170, 174, 220, 222, 226, 227, 250, 251, 255-258
Cratylos, 86, 101, 123
Croce, Benedetto, 158, 159, 208, 251
Cros, Charles, 199, 200, 247
Curius, Q., 220

Dante Alighieri, 20, 122, 157, 247
David, J., 145, 251
De Sanctis, F., 159, 251
De Sica, 90
Delbouille, P., 124, 251
Di Cesare, Donatella, 153, 208, 256, 257
Dickens, Charles, 178
Dijk, T.A. van, 20, 22
Doinaş, Ştefan Aug., 136, 248
Don Quijote, 122, 177-182, 209
Dressler, W., 18, 19, 21, 239, 240, 244, 249, 251
Du Marsais, C. Ch., 125, 251
Duden, 224, 251
Dumistrăcel, Stelian, 256
Duţu, Alexandru, 247

Eisenhower, Dwight D., 92
Empedocle, 173
Enkvist, N.E., 20
Ennius, 125, 130
Eoms, H.-W., 198
Eos, 191
Eroms, H.-W., 33, 251
Eschil, 6, 84, 189, 190, 193-195, 196, 248

Fagon, Nina, 159
Fanselow, Gisbert, 74, 251
Faust, 121, 136, 248
Fînaru, Dorel, 256
Felix, Sascha W., 74, 251
Fillmore, Charles J., 74, 252
Flydal, Leiv, 118, 252
Fourquet, Jean, 57
Francisc din Assisi, 208
Frege, Gottlob, 192, 252

Gabriel, 204

Gadda, Carlo Emilio, 119
Gagarin, 239, 240
Ganelon, 203
Gardiner, Alan H., 102, 252
Gardt, Andreas, 14
Gatzke, Katrin, 15
Găleşanu, Paul, 101, 247
Geckeler, H., 110, 251
Georgescu, Ileana, 173
Gleason, H.A., 221, 252
Goethe, Johann Wolfgang, 35, 57, 121, 136, 146, 248
Góngora, Luis de, 130
Grähs, L., 80, 251
Greimas, A., 19
Gülich, E., 19

Halliday, M.A.K., 244,
Hardenberg, Friedrich von, 97, 162
Harms, R.,74, 252
Harris, Z., 20
Hartmann, P., 19, 65, 250
Harweg, R., 19
Hasan, R., 244
Hatzfeld, H., 29
Heidegger, Martin, 9, 103, 104
Heine, Heinrich, 37, 54
Heinemann, W., 12, 22, 23, 252
Hennigfeld, Jochem, 86, 252
Hesperos, 191
Hieronymus, 79
Hjelmslev, Louis, 111, 112, 117, 131, 150-152, 154, 165, 182, 248, 252
Holthuis, S., 123, 252
Homer, 147, 200, 248
Hugo, Victor, 154, 155, 248
Husserl, Edmund, 102, 252

Ihwe, J., 84, 89, 91, 252
Ike, 92, 93
Ionel, Nicolae, 128, 201, 248
Ionescu, Eugen, 73
Irimia, Dumitru, 255

Jakobson, Roman, 84, 89, 90-92, 93, 95, 98-100, 104, 105, 129, 149, 160, 162, 189, 248, 252
Jaksche, H., 22
James, William, 23
Jespersen, Otto, 106, 224, 252
Johansen, Svend, 152-56, 159, 160
Joyces, James, 65, 132
Justus, 224, 225

Kafka, Franz, 55, 80, 81, 167, 182, 183, 186, 209
Kainz, Friedrich, 103, 104, 150, 252
Kallmeyer, W., 19, 226, 252
Kalverkämper, H., 22
Keller, R., 111, 151
Kęsik, M., 215, 252
Khayyām, Omar, 131
Kierkegaard, 30
Kleist, Heinrich Wilhelm von, 202
Kloepfer, R., 89
Koch, W.A., 19

Koeppel, R., 215, 252
Koller, W., 134, 252
Kong, D., 215, 252
Korlén, G., 80, 251
Krauss, H., 204, 249
Krings, H.P., 21
Kristeva, Julia, 123, 252
Kummer, W., 18, 19

Lausberg, H., 73, 94, 252
Lem, Stanislaw, 144
Lévy-Strauss, C., 19
Lamas Loureda, Óscar, 256, 257
Lotte, 57
Lukian, 144

Mahl, H.-J., 247
Maier, U., 226, 251
Makkai, A., 38, 249
Malinowski, Bronisław, 90
Mallarmé, Stéphane, 127, 129, 156, 247
Malmberg, B., 80, 251
Mann, Thomas, 178, 224, 225, 248
Manzoni, Alessandro, 122
Marinescu, Ionel, 155, 248
Martin, Mircea, 173
Martin, R., 145, 251
Martinet, A., 221, 253
Mecena, 201
Mefisto, 136
Meillet, Antoine, 47
Méridier, L., 86, 253
Metzeltin, M., 22
Mey, Reinhard, 113
Minos, 156
Miran, Alexandru, 190, 248
Moirand, S., 215, 253
Molino, J., 111, 253
Mönch, Walter, 128, 250
Morante, Elsa, 120
Moravia, Alberto, 120
Morgenstern, Christian, 114, 115, 178, 248
Moskalskaja, O.I., 22
Müller, Hans, 226
Müller, Wilhelm, 123
Munteanu, Cristinel, 256
Munteanu, Eugen, 7, 96, 255, 256, 258
Murnu, George, 200
Muscetta, C., 159, 247

Napoleon, 102
Narr, G., 165, 250
Nasta, Mihai, 84, 91, 129, 248
Naum, Teodor, 201, 248
Nazor, 126, 130
Nişcov, Viorica, 97, 248
Noica, Simina, 191, 248
Novalis, 97, 98, 162, 247, 248

Odradek, 183, 185, 186
Olaru, Bogdan, 102
Olifant, 203
Oprea, Ioan, 255

Pagliaro, Antonino, 20, 176, 207, 208, 210, 253
Pamfil, Carmen-Gabriela, 255

Pammachius, 79
Panza, Sancho, 179, 180
Penelopa, 69
Petecel, Stella, 248
Petersen, U., 25, 42, 251
Petöfi, J.S., 19
Philippide, Alexandru, 57, 248
Pike, K.L., 20
Pippidi, D.M., 248
Pîrvulescu, Titus, 247
Platon, 86, 101, 102, 123, 149, 253
Poe, Edgar Allan, 205
Pompeius, 74
Ponchiroli, D., 159, 247
Porrée, Gilbert de la, 23
Prisacaru, Ana-Maria, 255
Pym, Arthur Gordon, 205-207

Queneau, Raymond, 242
Quesada, 177
Quijano, Alonso, 179
Quintul, Carol, 112
Quixada, 177
Quixana, 177

Racine, 156
Raible, W., 19
Rastier, F., 22
Reichler, C., 22
Remus, 128
Riffaterre, Michael, 19, 20, 84, 194, 253
Rilke, Rainer Maria, 146
Rohrer, Ch., 239, 253
Roland, 202, 203, 205, 247
Russell, B., 253
Ruth, 155

Samsa, Gregor, 81, 167
Samuel, R., 247
Sanctis, Francesco de, 159, 251
Sappho, 6, 157, 190-193, 196, 207, 209, 247
Saramandu, Nicolae, 26, 131, 256
Sartre, 242
Sauer, Ch., 22
Saussure, Ferdinand de, 80, 124, 153, 169, 248, 253
Scharf, U., 111, 151
Scherner, M., 22
Schiaffini, A., 29
Schmidt, S.J., 18, 19
Schreiber, Michael, 15
Schubert, Franz, 123
Searle, John R., 76, 238, 253
Sebeok, T.A., 84, 252
Segre, Cesare, 21
Seguin, J.-P., 224, 253
Servius, 125
Sfântul Pavel, 208
Shakespeare, William, 149
Sieveke, Franz G., 31
Smith, 90
Socrate, 30
Sohre, H., 26, 250
Sowinski, B., 22
Spitzer, Leo, 29, 174-181, 249, 253
Stebbing, L.S., 147, 253
Stempel, W.-D., 18, 19, 161, 250

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Sterpu, Gheorghe, 247
Steube, A., 22
Stötzel, G., 111, 151
Ströker, E., 85, 249

Tansillo, Luigi, 158, 159
Tarabac, Irina Izverna, 248
Tănase, Eugen, 203, 247
Tărcăoanu, Cătălina, 256
Temistocle, 195
Tennyson, 106
Terian, Simina-Maria, 256
Theophylactus, 255
Thun, Harald, 22, 225, 253
Tilinca, Dorin, 104, 248
Trabant, Jürgen, 153, 154, 170, 253, 255
Treu, M., 157, 187, 190, 192, 247
Turculeț, Adrian, 255
Turoldus, 203, 204,

Ueding, G., 94, 253
Ulisse, 147
Ungureanu, Mădălina, 96, 255
Urban, W.M., 137, 150, 253

Vater, H., 22, 38
Vergilius Maro, Publius, 28, 125, 126, 130, 201, 248
Vernay, H., 65, 250
Viehweger, D., 12, 22, 23, 252
Vives, Juan Luis, 127, 128, 250
Vivien, 203, 204
Vîlcu, Dumitru Cornel, 256
Vossler, Karl, 133, 136, 208, 253

Weber, H., 226, 251
Weinrich, Harald, 19, 22, 97, 253
Werner, O., 33, 189, 194, 247
Werther, 57, 248
Weydt, H., 34
Whitfield, F.J., 151
Windisch, R., 165, 250
Wunderlich, D., 239, 253

Xerxes, 195

Yule, G., 244, 249

Zeus, 147
Zikmund, Hans, 22

În aceeaşi colecţie au apărut:

Eugen Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*

Carmen-Gabriela Pamfil, *Timotei Cipariu – lingvist şi filolog*

Ioan Milică, *Expresivitatea argoului*

Michael Metzeltin, *Gramatică explicativă a limbilor romanice. Sintaxă şi semantică*

Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală (ediţia a III-a)*

Petronela Savin, *De gustibus disputandum... Frazeologia românească privitoare la alimentaţie*

Claudia Tărnăuceanu, *Gramatica limbii latine. Morfologia cu aplicaţii pe texte juridice*

Marius-Radu Clim, *Neologismul în lexicografia românească*

Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară*

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
700109 Iași, Pînului 1A, tel./fax 0232 314947
Apărut: 2013
Comanda 454

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

L O G O S

Editarea, în orice limbă, a textului unui mare creator de tipul lui Coşeriu nu este o operaţiune facilă din punct de vedere filologic. Cine se încumetă să traducă sau să editeze un asemenea text este pus la tot pasul în faţa unor decizii care trebuiesc asumate, unele ţinând de contextualizarea culturală, altele de conţinut şi de stil, altele de terminologie, altele pur tehnice. La Coşeriu lucrurile se complică şi prin aceea că, uneori, autorul a autorizat încă din timpul vieţii versiuni în limbi diferite ale unuia şi aceluiaşi text, provocând printre discipoli şi urmaşi dispute colegiale cu privire la gradul de legitimitate şi autenticitate al versiunilor paralele. În ceea ce ne priveşte, am optat ca bază de traducere pentru versiunea în limba germană, cu textul stabilit, îngrijit şi editat de Jörn Albrecht. Procedând astfel, am acordat prioritate criteriului cronologic, dar şi considerentului de bun-simţ că limba primă în care Coşeriu şi-a formulat gândurile în faţa studenţilor a fost limba germană.

Eugen Munteanu

9 789737 039101

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“ Iaşi

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY